

84(0)
А34

Гўзал кунлар келишини
кутиш эмас, унга томон
бориш керак

АТУҚ РАҲИМУЎ

ЖУН Н.СЭССОН

САМУМ АЛУ

Сабр тоши

Олтин қафас асираси

Сотилган келин изтироблари

Аёл

ҚИСМАТИДАН
ҚИССАЛАР

84(0)
А34

АТУҚ РАХИМУЎ
ЖУН Н.СЭССОН
САМУМ АЛУ

Сабр тоши
Олтин қафас асираси
Сотилган келин изтироблари

Аёл

қисматидан
қиссалар

Nizomiy nomli
T D P U
kutubxonasi

У-8921/7

УЎК: 821.512.133-32

КБК: 84(5)

А – 13

Аёл қисматидан қиссалар: тўплам. Тўпловчи ва таржимон: Р.Жабборов. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2022. 336 б.

ISBN 978-9943-20-925-1

Ушбу китобдан Шарқнинг уч мамлакатада аёл зотига, аёл қисматига бўлган муносабат акс этган учта асар жой олган. Мазкур асарлар турли муаллифлар томонидан, турли даврларда, турли тилларда битилган. Аммо мавзу бир, моҳият айна, тақдирлар ўхшаш. Албатта, бу билан қайсидир элни, қай бир мамлакатдаги тузум ёки тутумларни айблаш фикридан йироқмиз. Аммо бу асарларни ўқиш асносида халқимизнинг «бирни кўриб фикр қил, бирни кўриб шукр қил» мақоли эсга тушса ажаб эмас.

УЎК: 821.512.133-32

КБК: 84(5)

Тўпловчи ва таржимон
Рустам ЖАББОРОВ

ISBN 978-9943-20-925-1

© «Аёл қисматидан қиссалар: тўплам». «Янги аср авлоди», 2022 йил.

Жин Л. Сэссон

ОЛТИН ҚАФАС
АСИРАСИ

*ёхуд араб маликаси
кечмишлари*

Таниқли англиз адибаси Жин П.Сэссоннинг (1947 йилда АҚШнинг Алабама штатида туғилган) мазкур асарида воқеалар араб мамлакатларидан бирининг қироллик хонадонига мансуб бўлган малика тилидан ҳикоя қилинган.

Роман дунёнинг кўпгина тилларига таржима қилинган ва ўқувчилар томонидан катта қизиқиш билан қарши олинган.

Бу асарни ўқиш жараёнида асилзода хонадонга мансуб араб аёлининг ҳою ҳашам, аммо рутубат ичида кечган ҳаёти, қувонч ва ташвишлари, орзу ва армонлари билан яқиндан танишасиз.

Асар қаҳрамони – реал шахс. Ушбу асарни яратишда муаллиф ҳам, асар қаҳрамони ҳам ислом дини қадриятларини камситиш фикридан мутлақо йироқ эканликларини билдиришган.

*М*ен қироллар бошқарадиган мамлакат ма-
ликасиман. Ўзимни маълум сабабларга кўра, Сул-
тона деб атайман.

Мен ҳам барча аёллар сингари озод туғилганман.
Тўрт ёшимгача бўлган воқеаларни эслай олмайман.
Ҳарқалай, ҳамма болалар сингари йиғлаган, харха-
ша қилган, эркаланган бўлсам керак. Лекин шуни
ҳам таъкидлаш керакки, мен туғилган мамлакатда
инсон тақдири унинг жинсига қараб белгиланади.

Шу ўринда ўзим мансуб бўлган Буюк сулола
ҳақида ҳам икки оғиз тўхталишим лозим. Аждодла-
римиз бепоен бадавийлар саҳросида туғилиб ўсган-
лар, ҳукмронлик қилганлар. Уларнинг ҳаёти қаби-
лалараро уруш ва қирғинлар ичида кечган.

1891 йилда ички низолар жараёнида Буюк сулола
вакиллари мағлубиятга учрайди. У пайтда менинг
катта бобом ҳали гўдак бўлган. Унинг отаси фарзанд-
ларини мешга солиб, туяга ортиб, қочган экан.

Буюк сулола вакиллари бир муддат Қувайт ҳуду-
дидан бошпана топган. Орадан ўн йил ўтиб, 25 ёшга
кирган бобом мамлакатга қайтади ва куч тўплаб,
барча рақибларининг бошини янчади. Қабилалар-
ни бирлаштириб, марказлашган давлат тузади.

Бобомнинг 300га яқин хотини, улардан туғилган
50дан зиёд ўғлию саксонга яқин қизи бўлган экан.
Фақат севимли хотинларининг фарзандлари ота-
нинг эътиборига тушган. У, айниқса, Ҳасса Суайрий
деган аёлини бошқалардан кўра кўпроқ севган. Ҳо-

зир ҳам мамлакатни шу аёлдан туғилган ўғиллар бошқаради. Йиллар ўтиши билан Буюк сулола вакиллари фақат ўзларининг қариндошларига ёки мамлакатдаги нуфузли зодагонлар фарзандларига уйланишган. 1991 йилга келиб, Буюк сулола вакилларининг сони 21 минг кишидан ошди. Улардан минг нафари қирол насли билан тўғридан-тўғри боғланган шахзода ва маликалар эди. Мен – малика Султона, улардан бириман.

Оилада ўн қиз ва бир ўғил эдик. Шу боис, ҳаммамиз ягона ворис саналган ёлғиз ўғил – Алини бошимизга кўтарардик. Онам бу ўғилни тилаб-тилаб олганди. Бироқ кўп ўтмай, отам ўғиллар сонини кўпайтириш учун ёш бир аёлга уйланди. У уч маротаба ўлик бола туққач, отам унинг жавобини бериб юборди. Ниҳоят, тўртинчи хотини отамга у кутган ўғилни ҳадя қилди.

Бироқ менинг акам Али катта ўғил бўлгани учун ворис саналар ва чекланмаган ҳуқуққа эга эди.

Онам отамга текканида 12 ёшли қизалоқ, отам эса 20 ёшли ўспирин экан. Улар Иккинчи жаҳон уруши тугаганидан бир йил кейин, мамлакатда нефть қазиб олиш тўхтатилган йилда турмуш қуришган. Ўша йили Британия Бош вазيري Черчил бобомга янги русумдаги Роллс-Ройс машинасини совға қилган экан. Бобомга бу совға унча хуш келмаганидан уни акаси – Абдуллога бериб юборган. Абдулло эса тўй куни бу ҳашаматли совғани отамга тақдим этган. Онам бунга қадар умрида машинага миниб кўрмаган, отам уни бутун араб саҳролари бўйлаб айлантирган экан. Бу саёҳат онамнинг ҳаётидаги энг эсда қоларли лаҳзаларга айлангани учун у, ўз кечмишини икки – саёҳатдан аввалги ва кейинги даврларга бўлганди.

Отам жуда қаттиққўл инсон эди. Шунинг учун онам бутун умр унинг қовоқ-тумшугига қараб яшаган. У отамга ўн олтита бола туғиб берган бўлса,

шундан ўн бир нафари тирик қолган. Ҳозир опа-сингилларим бари турмуш қуриб кетган ва улар ҳам эрининг ҳукм-фармони остида яшаб келади. Акам эса бугунги кунда шахзода, шунингдек, ўз бизнесига, тўртта расмий хотин ва саноқсиз маҳбубаларига эга.

Тарихдан маълумки, даврлар ўтиши билан қарашлар, мезонлар, тузумлар ўзгариб бораверади. Бироқ минг йилдирки, бизнинг мамлакатда қарашлар, анъаналар ўзгармасдан келаётир. Албатта, замонавий иншоотлар бунёд этилмоқда. Энг сўнгги технологиялар ишлаб чиқаришга жорий этилаётир, аҳолининг турмуш даражаси ҳам тобора яхшиланиб бормоқда. Бироқ жамиятнинг аёл зотига бўлган муносабати ўзгармай келяпти.

Йўқ, бу ўринда исломни зинҳор айбламоқчи эмасман. Муҳтарам пайғамбаримиз (с.а.в.) аёл зотини улуғлашни буюрганлар «Жаннат оналар оёғи остида», дея марҳамат қилганлар.

Жоҳилият даврида араблар аёллар билан маишатда чекланмаган ҳуқуққа эга бўлиб, ўз оилаларида қиз туғилса, улар ҳам вақти келиб, кимларнингдир тўшагини обод қилмаслиги учун уларни тириклай кўмар эдилар. Айнан ислом туфайли бу мудҳиш анъанага чек қўйилди.

Бугунги кунда эса миллат эрлари ўз роҳат-фароғатлари йўлида динни ниқоб қилиб олишган. Улар Пайғамбаримиз (с.а.в.) кўрсатмаларига эмас, Ўрта асрдаги қарашларга мувофиқ иш тутиб келишмоқда.

Мамлакатда эркакларга аёллар устидан чекланмаган ҳукмронлик жорий этилган. Аёл фақатгина эркакнинг ҳаётига зийнат бағишлаши, унинг ҳузур-ҳаловатини таъминлаши учунгина яратилган. Қизлар болалигидан бошлаб ана шу қисматга кўниктириб борилган.

На оддий туғруқхоналарда, на Буюк сулоланинг шажара дафтарларида қизларнинг туғилиши ёки ўлими қайд этилмайди. Бу мамлакатда қиз боланинг туғилиши маломат билан баробар. Менинг номим Буюк сулоланинг тарихида қайд этилмаслигини билганим ва номим ўлимидан сўнг изсиз йўқолиб кетмаслиги учун ана шу ишга қўл урдим. Яъни, бошимдан ўтган воқеаларни қайд этиб, китоб ҳолида сиз, азизларга тақдим этишга жазм этдим.

Мен, гарчи Буюк сулола вакили бўлсам-да, бу мамлакатдаги отаси томонидан камситилган, ака-укалари томонидан таҳқирланган, эрлари тарафидан хўрланган минглаб, миллионлаб араб аёлларидан бириман.

БОЛАЛИК

Али акамдан калтак еган бўлсам-да, барибир унга покистонлик ошпазимиз берган ёқутдек қип-қизил олмани бермадим. Алининг юзлари ғазабдан бўзарди. Мен эса атайин унга безрайиб, олмани карсиллатганча тишлай бошладим. Гарчи бу қилиғим ўзимга қимматга тушишини олдиндан сезиб турган бўлсам-да, Алининг ўзини қўярга жой тополмай туришини кўриш, менга завқ бағишларди. Али орқамга иккита тепиб, отамнинг ҳайдовчиси мисрлик Умарнинг ёнига югурди. Опаларим Умардан худди Али ва отамдан қўрқибганидек зир титрашар, шунинг учун мени уйнинг эркаклар яшайдиган қисмида ёлғиз қолдирганча, пана-панага биқиниб олишганди.

Кўп ўтмай, Али Умар билан бирга дарчадан кириб келди. Бу пайтда мен олманинг сўнгги тишламини ютиб, акамга мағрур тикилиб турардим. Гарчи қатъий қаршилиқ кўрсатсам-да, Умар бақувват қўллари билан мени ердан узиб, отамнинг

ҳужрасига опкетди. Отам веќеани тинглаб, аввал ўзининг эркатой ўғлига, кейин эса унинг истагига қарама-қарши ўлароқ туғилган шумқадам қизига тикилди.

Бундай пайтларда Алига гапиришга рухсат этилган, менга эса ҳатто жавоб беришдан мосуво эдим. Отамнинг эътиборни, меҳрини қозонишни ҳар қанча истамай, у менга бирор марта кулиб, илиқ назар билан қарамаганди. Хонада жимлик чўкди.

Бадавий аёлларига болаликдан итоаткорлик, ҳар қандай вазиятда сукут сақлаш сингдириб борилади.

Дафъатан, ўзимнинг қичқиримдан ўзим даҳшатга тушдим. Оёқларим титрарди. Отам важоҳат билан ўрнидан тураётгани ва мени уришга чоғланганини кўрдим, аммо тарсаки зарбини ҳис этмадим.

Жазо тариқасида ҳамма ўйинчоқларимни Алига олиб беришди. Отам эркак зоти аёллардан ҳамиша устун туришини ҳис этишим учун нонушта, тушлик ва кечки овқат пайтида идишимга овқат сузиб бериш ҳуқуқини шахсан Алига топширди. Али менга ҳамиша гўштнинг энг кичкина ва энг ёмон бўлагини ажратадиган бўлди. Баъзан Али эшигим олдига қўриқчи қўйиб, хонамга онам ёки опаларимнинг овқат киритишига йўл қўймас, баъзан оч-наҳор уй-қуга кетардим. Баъзан у, атайин устимдан кулиш учун ярим кечаси хонамга буғи кўтарилиб турган товуқ гўштини кўтариб келар ва чалпиллатиб чайнардди.

Гарчи бора-бора бу машғулоти Алининг меъдасига теккан бўлса-да, у менинг ҳақиқий душманимга айланди. Ўшанда мен етти, у тўққиз ёшда эди.

Албатта, болалигимда эсда қоларли, бахтли онларим ҳам бўлган. Энг бахтли лаҳзаларим холам билан бирга кечганди. У эрта бева қолган ва эркакларнинг эътиборини тортмайдиган ёшда бўлса-да,

ниҳоятда қувноқ ва ҳазилкаш аёл эди. У жуда кўп қизиқарли воқеаларни кўрган ва эшитганларини бизга айтиб бериб, ҳаммамизни оғзига қаратарди.

Болалигимда бизнинг оиламиз таниқли бўлса-да, у қадар бой эмасди. Нефть орқали келаётган даромад бизнинг бир меъёрда кун кечиришимиз, тиббий ёрдам олишимиз учун кифоя қиларди. Биз опшоқ рангга бўялган каттакон уйда яшардик. Ҳар гал саҳродаги қум бўронлари деворлар рангини қорайтириб ташласа-да, отамнинг хизматкорлари яна бошқатдан оқлаб чиқарди.

Болалигимда уйимиз менга жуда катта ва баҳайбат, узун-узун йўлаклари ниҳоясиз ҳамда қўрқинчли бўлиб туюларди.

Отам ва Али уйнинг эркакларга мўлжалланган қисмида — иккинчи қаватда яшарди. Уларнинг хонасида қимматбаҳо гиламлар тўшалган, хонада ҳаммиша турк тамакисининг ҳиди анқиб турарди.

Мен опам Сора билан бир хонада яшардик. Ҳужра-рамизнинг эшиги олдида кичкина боғча ҳам бор эди. Онам эса деворлари оч сариққа бўялган алоҳида хонада яшарди.

Хизматкор учун боғнинг орқа томонида алоҳида турар-жой тикланганди. Уларнинг хоналарида ҳаво яхши айланмас, кечалари дим ҳавода қийналиб чиқишгани ҳақида ҳасрат қилаётганини кўп эшитардим. Отам «эркалаб кетишмасин», деб уларнинг шароитини бадастир қилиб бермаганди. Хизматкорлардан фақат Умаргина нисбатан яхшироқ шароитда яшарди. Унинг хонасида қўнғироқ ўрнатилган бўлиб, керак пайтида отам шу қўнғироқ орқали уни ёнига чорларди.

Бобом ҳукмронлик қилган пайтда оиламизга суданлик қуллар хизмат кўрсатарди. Йил сайин хизматкорларимиз сони ортиб борар, отам ҳар гал ҳаж-

дан қайтишда уйга янги-янги қуллар, кўпинча ёш болаларни олиб келарди. Судан ёки Нигерияда ҳаждан келганлар кўпинча бой ҳожиларга ўз фарзандларини сотиб кетишарди. Отам қўл остидаги қулларни ҳеч кимга сотмасди. Уларнинг аксарияти шу ерда оила қурар, фарзанд кўрар, уларнинг болалари биз билан ўйнаб, катта бўларди.

1962 йилда ҳукумат қулларни озод этиш ҳақида фармон чиқарганда, отам ҳам уларга озодлик берганди. Ўшанда суданлик қуллар отамдан шу ерда қолишни йиғлаб сўрашгани эсимда.

Отам мамлакатнинг собиқ қироли Абдулазизга садоқати чексиз эди. У мен туғилмасимдан уч йил олдин Тангри раҳматига муяссар бўлган экан.

Қиролнинг вафотидан сўнг мамлакат жар ёқасига келиб қолди. Чунки марҳум қирол томонидан тайинланган валиаҳд Саид қироллик номига мутлақо нолойиқ чиқди. У мамлакатнинг бутун бойлигини маишатбозликка, қимматбаҳо машиналару, хотинлари учун зеб-зийнатлар сотиб олиш, ҳашаматли қасрлар қуришга сарфлай бошлади.

1963 йилда Буюк сулоланинг давлат тепасидаги вакиллари бизнинг уйимизда муҳим давлат ишларини ҳал этиш учун йиғиладиган бўлиб қолди.

Биз опаларим билан диққинафас ҳужрада биқиниб олганча, мамлакат устидан ҳукмронлик қилаётган олий зотларни қизиқиш ва андак қўрқув ила кузатардик. Албатта, биз уларни оилавий учрашувларда кўп кўрсак-да, расмий давраларда деярли учратмасдик. Зотан, бизнинг мамлакатда қиз бола балоғатга етганлиги аён бўлгач, аҳо кийиб, отаси ва ака-укаларидан бошқа эркак зотидан ўзини олиб қочиши керак.

Ҳужрамизнинг панжараси мажлислар залига қаратилган бўлиб, бу ердан марҳум қиролнинг фар-

зандлари, жиянлари, неваралари қай тариқа музокаралар олиб бораётгани аниқ кўриниб турарди.

Мен йиғилишни кузатар эканман, асосий эътиборни шаҳзода Файсалга қаратгандим. Чунки расман ҳукумат Саиднинг қўлида бўлса-да, аслида ҳамма ишларни Файсал бажарарди. Файсалнинг оила ва мамлакат бирлиги учун бирлашиш лозимлиги ҳақидаги маънили гапларини ҳамма жим ва вазминлик билан эшитарди. Унинг айтишича, халқ Саиднинг ишратпарастлиги, худбинлигидан тўйган эмиш. Бу аҳвол давом этса, тахт наинки Саиднинг, балки бутун Буюк сулола вакилларининг қўлидан кетиши, ҳокимият руҳонийлардан бировининг қўлига ўтиши мумкинлигини куйиб-пишиб гапирарди.

Шундан сўнг иккинчи шаҳзода Муҳаммад сўзга чиқиб, давлат ишларида Файсалнинг аралашувидан Саид хавотирда экани, айти пайтда у вилоятлардан бирида ўз тарафдорларини укасига қарши қайраб, қўзғолонга тайёргарлик кўраётганини билдирди. Бу Буюк сулоланинг инқирозидан ёрқин далолат эди.

Отамнинг айтишича, Муҳаммад марҳум қирол фарзандлари ичида энг шафқатсиз ва қаттиққўл шаҳзода экан. Қирол, агар тахт Муҳаммаднинг қўлига ўтса, у ҳокимият хавфсизлиги учун барча туғишганларини қириб ташлаши мумкинлигини ўйлаб, уни ворисликдан маҳрум қилган экан. Ўша кун Муҳаммад Саидни тахтдан афдариш ва унинг ўрнига Файсални ўтқазиш ҳақида анча гапирди. Машварат сўнгида биргалашиб, Саидни йўлга солиш ҳақида келишиб олдилар ва жимгина тарқалдилар. Бу машварат қирол Саид ҳукмронлигининг яқуни томон қўйилган илк қадам эди.

Орадан икки кун ўтиб, биз Саиднинг тахтдан афдарилганини эшитдик. Бу пайтда отам қариндош-

ларимиздан бирини зиёрат қилгани кетганди. Шу куни Саиднинг хотинларидан бири уйимизга кўзи қонга тўлиб кириб келди. Ерга ўтирганча, дод солиб йиғлашга, сочларини, юзларини юлишга тушди. Ҳатто бир силтаб, бўйнидаги қимматбаҳо марварид шодасини ҳам узиб ташлади.

У тинимсиз Буюк сулоланинг вакилларини қарғар, эрини ноҳақ тахтдан ағдаришганини ер муштлаб уқтирар, эрининг ака-укаларини ноқонуний фитна уюштирганликда айбларди. Аёл додлаганча, бўйнидаги қимматбаҳо марваридларини юлиб, ҳар ёққа ота бошлади. Мен улардан бирини нимадир хаёл билан меҳмонхонадаги гулдонлардан бирига беркитиб қўйдим. Онам овсинини тинчитиши учун уни нариги уйга олиб кирди ва тинчлантирувчи чой дамлаб берди.

Кўп ўтмай онам унинг қўлтиғидан тутиб, ташқарига – дарвоза олдида кутиб турган қора «Мерседес»гача кузатиб чиқди. Биз уни бошқа кўрмадик. Эшитишимизча, эри, фарзандлари ва кундошлари билан мамлакатдан қувғин қилинган экан.

ОИЛА

Онам қирол Файсалнинг хотини Иффатнинг кўмагида, отамнинг норозилигига қарамай, ўз қизларининг ҳаммасини ўқимишли қилди. Менинг опа-сингилларимдан бештаси Қуръондан бошқа ҳеч нарса ўқимаганди. Уларга мисрлик қирқ беш ёшли аёл келиб, Қуръондан сабоқ берар, сураларни ёдлатар, отам бошқа бирор фанни ўрганишга рухсат бермасди.

Кейинчалик онам малика Иффатнинг аралашуви билан кичик қизларига дунёвий таълим бериш учун отамнинг рухсатини олди. Бизнинг синфимиз қи-

ролликка қарашли қасрлардан бирида жойлашган бўлиб, унда Буюк сулолага тегишли етти оиланинг қизлари дарс оладиган бўлди. Биз эрталаб тўққиздан иккигача турли фанлардан сабоқ ола бошладик. Барча қизлар орасидан опам Сора ўзининг билимдонлиги, ўткир зеҳни билан ажралиб турарди.

Муаллимамиз Абу-Дабидан бўлиб, замонавий қарашларга эга оилада улғайган, ҳатто Англияда ўқиб келган эди. Ўзининг айтишича, туғма чўлоқлиги туфайли унга эр чиқмаган, бу эса унинг учун замонавий илм-фан эшикларини очган. Агар у ҳам бошқа тенгдошлари қатори тўрт мучаси бут бўлганида, балоғатга етиши билан ўраб-чирмаб бирортасига эрга бериб юборишган бўларди. Айнан бахтсизлигидан бахт ярата олган аёл эди муаллимамиз. У амакиваччаларимиздан бирининг уйида яшар, хизмати эвазига яхшигина ҳақ оларди.

Мен Сорага нисбатан ўйинқароқ эдим. Ҳисобдан кўра, расм чизишни, ўқишдан кўра қўшиқ айтишни ёқтирардим. Сора бир неча марта мени ўқишга ундаганида, бутун синфни бошимга кўтарганман. Шундан сўнг у мени тинч қўйди.

Дарвоқе, ўқитувчимизнинг исми Шакина эди. У онамга бир неча марта опам Сора ҳақида гапираётганини эшитганман. «Қизингиз жуда қобилиятли, у нуфузли университетларда таҳсил олиши мумкин», деганида онам маҳзун хўрсиниб қўйганди.

Дарҳақиқат, бу ҳақда отамга бир оғиз гапирса борми, ўқитувчимизни қувиб солишдан ва бизни яна ўша диққинафас ҳужрага тиқиб қўйишдан тоймасди.

Бу пайтда Али мамлакатнинг энг замонавий мактабларидан бирида аъло баҳоларда ўқирди. Унинг муваффақиятида онамнинг ҳам ҳиссаси борлигини отам тан олмайди. Унингча, ўғлидаги истеъдод фақат унинг қонидан ўтган.

Мен бугун ҳам ҳаётимга маърифат, нур олиб кирган муаллимамиз Шакина хоним ва амакимнинг аёли Иффатнинг ҳақиға дуо қиламан. Рост, Иффат мен сингари қанчадан-қанча араб аёлларининг тақдирини ўзгартириб юборди.

Маълумотларга кўра, 1932 йилда Файсал расмий ташриф билан Туркияга бориб, у ердан шу аёлга — Иффатга уйланиб қайтади. Иффатнинг гўзаллиги шаҳзодани тамоман асир этганди. Айтишларича, унга қадар қанчадан-қанча қизларни қўлидан ўтказган шаҳзода, Иффатга уйлангач, унга тамомила боғланиб қолган, қайсидир маънода инон-ихтиёри ҳам унинг қўлига ўтганди.

Файсал ҳукмронлиги даврида Иффат мамлакатдаги қиз-жувонларга таълим бериш бўйича бир қанча лойиҳаларни амалга оширди. Мен болалигимдан бу журъатли ва маърифатли аёлга ҳавас қилиб улғайдим. У бўлмаганида минглаб қизлар синфхонага қадам қўймай ўтиб кетишарди.

Болалигимизда мамлакатнинг кўплаб шаҳар ва қишлоқларини кезиб чиққанмиз. Оиламиз билан тез-тез саёҳатга чиқиб турардик. Гарчи ҳокимият пойтахтда жойлашган бўлса-да, Буюк сулоланинг бирор вакили бу шаҳарни ёқтирмасди. Улар бўш вақтларини асосан денгиз бўйидаги шаҳарларда ёки салқин воҳаларда ўтказишни хуш кўришарди.

1968 йилда мен 12 ёшга тўлдим. Бу пайтда отам нефть саноати туфайли катта бойлик тўплашга эришганди. Отам пойтахтда, Янгишаҳарда, Тайфада ва ҳатто Испанияда катта-катта қасрлар барпо этганди. Бу қасрлар ҳатто гиламларигача бир-бирига ўхшарди. Отам айнан жиҳозларни бир хилини танлаб харид қилган ва қасрларга тақсимлаб чиққанди. Шунинг учун мен пойтахтдаги, Янгишаҳардаги ёки Испаниядаги хонамга кирсам, уларни бир-биридан

ажратолмасдим. Ҳатто шкафлар ва ундаги кийим-бошлар ҳам бир хилда эди.

Али 14 ёшга тўлганида отам унга тўртта қизил рангли Порше сотиб олиб берди. Бу машинанинг ҳар бири бир шаҳардаги махсус гаражда сақланарди. Табиатан итоаткор бўлган онам шунда бир оғизгина «Мамлакатда қашшоқлик, очлик ҳукм сураётган бир пайтда бундай исрофгарчилик шартмикин» деганида, отам уни бошлаб таъзирини берган ва ягона вориси учун ҳеч нимани аямаслигини айтганди.

Аслида, Али биринчи қимматбаҳо совғани отамдан 10 ёшида олган бўлиб, унга олтин «Ролекс» соати туҳфа қилинганди. Ҳолбуки, бир ҳафта илгари оиламиз билан бозорга айланиш учун чиққанимизда, ингичка олтин билагузукка ҳавасим кетган, отамдан олиб беришини сўраганимда, улар мени жеркиб ташлаганди. Бир ҳафта ўтиб, Алининг қўлида олтин соатни кўриб, ичимда ҳасад алангала-на бошлади. Али атайин менинг ғазабимни қўзғаш учун соатни кўз-кўзлаб юарди. Бир гал ҳовлимиздаги ҳовуз ёнида, курси устида Алининг соати турганини кўриб, тош билан уриб синдирдим. Отам бу қилмишим учун мени қаттиқ койиди ва Алига янги, аввалгисидан ҳам чиройли соат олиб берди.

Эндиликда ўтмишга назар солиб, Алининг камчиликлари билан бирга унинг ўзига хос фазилатлари ҳам борлигини тан олишга мажбур бўламан. Аммо унинг бир қусури – шафқатсизлигини ҳанузгача унутолмайман. Эсимда, боғбонимизнинг Сами деган ўғли бўларди. У туғма ногирон бўлиб, икки қўли ҳаддан ташқари узун, оёқлари эса умуман ғалати эди. Али унинг устидан кўп куларди. Бир гал ўртоқлари келганида, Самини чақириб, уни маймундек сакрашга мажбур қилиб, Самининг кўзларидан оқаётган ёшга парво ҳам қилмаганди.

Алининг шафқатсизлигига яна бир мисол. Ҳовлимизда мушук болалаганди. Али ҳар гал мушук болаларини қаерларгадир беркитиб қўяр, она мушук ҳовлини бошига кўтариб миёвлаганча зир югурар, Али эса бу ҳолатдан ичаги узилгудек куларди.

Ўша пайтлари биз – қизлар ўзимизга янги эрмак топиб олгач, Алининг хурмача қилиқларига деярли эътибор қаратмайдиган бўлдик. Опаларим билан бирга кўчадан, онасидан ажралиб қолган кучук боласини топиб келдик. Бечора роса оч қолган экан. Унга овқат бердик ва парваришлай бошладик. Биз унга галма-галдан овқат берар, кучукча эса кундан-кун тўлишиб, ахийри коптокдек дум-думалоқ бўлиб қолди. Биз уни худди чақалоқдек йўргакка ўраб кўтариб юрар, ҳатто аравачада ўтиришни ҳам ўргатгандик. Унга Басем деб ном бердик. Ҳатто онам ҳам кучукчага анча ўрганиб қолди.

Кунларнинг бирида Али ҳовлига бир гала ўртоқларини эргаштириб келди. Ўртоқлари кучукчага қизиқиб қолишди, шекилли, Али келиб биздан Басемни тортиб олди ва болаларнинг ёнига қайтди. Биз Басемни улардан қайтариб олиш учун шовқин сола бошладик. Қизларнинг шовқинидан безовталанган отам югуриб чиқди.

– Қаранг, анавилар менинг кучукчамни тортиб олишмоқчи, – дея ошкора муттаҳамликка ўтди Али.

Отам бизни уришиб берди ва Алининг нарсаларига тегмасликни қатъиян тайинлади.

Ҳа, Алининг гапи гап эди. Биз унинг хоҳишига қарши боролмасдик.

Али кучукчани қўлтиғига қистириб чиқиб кетди, биз эса кўз ёшларимизни оқизганча қолавердик. Кейинчалик билдикки, Али дўстларидан бирининг уйига бораётиб, Басемни машина ойнасидан кўчага улоқтириб кетибди. Шу-шу Басемни ҳам қайта кўролмадик.

СОРА

Сора ота-онамнинг яшаб қолган қизлари ичида учинчиси бўлиб, мендан уч ёш катта эди. Бизнинг ўртамизда Али туғилганди.

Опам або кия бошлаганида ҳали балоғатга ҳам етмаганди. У биз — опа-сингиллар ичида энг чиройлиси эди. Кейинчалик унинг ҳусни бошига битган бало бўлди. Унинг чиройи ҳақида онаси ёки опаларидан эшитган эркак зоти борки, унга уйланиш фикрига тушарди. Унинг бўйи баланд, юзлари бугдойранг, кўзлари ҳамиша порлаб турар, узун, қоп-қора сочлари ҳамманинг эътиборини жалб этарди.

Унинг майин табиати, хушмуомалиги, ўткир фаросатини кўпчилик эътироф этарди. У болалигидан Италияда тасвирий санъат бўйича таълим олишни, Янгишаҳарда шахсий суратлар галереясини очишни истарди. Унинг хонасида буюк rassomлар ҳаёти ва ижоди ҳақида ҳикоя қилувчи асарлар жуда кўп эди. У эрга тегишидан олдин ҳатто келгусида саёҳат қилишни истаган Флоренция, Венеция, Милан сингари санъат марказларининг рўйхатини ҳам тузиб чиққанди. Афсуски, унинг орзулари армонга айланди.

Бизнинг уйимизда ҳамманинг тақдирини отам ҳал қиларди. У ўзининг энг чиройли қизини Янгишаҳардаги йирик савдо фирмасини бошқарувчи оилага узатишни мўлжаллаб қўйганди. Бу оила вакиллари эса отамнинг мавқеидан фойдаланиб, ўз молиявий имкониятларини янада кенгайтириш ниятида эдилар.

Бўлғуси куёвнинг ёши 64да бўлиб, опам унга учинчи хотин бўлиб тегиши кутилмоқда эди. Опам гарчи бўлғуси умр йўлдошини тўйгача умуман кўрмаган бўлса-да, бўлажак поччамиз Соранинг гўзал-

лигидан аллақачон хабар топган ва бечора опамнинг ҳажрида жизғанақ бўла бошлаганди.

Опам ўзидан қарийб эллик ёш катта одамга турмушга чиқишини эшитиб, қай аҳволга тушганини тасвирлаб беролмайман. Бечора ҳар қанча йиғлама-син, отамни, мамлакат ва ундаги расму қоидаларни ер муштлаб қарғамасин, барибир бефойда эди. Онам ҳам унга қўшилиб йиғлади. Бироқ у ҳам чорасиз эди. Ўнта қизининг олтитаси аллақачон отам танлаган номзодларга турмушга чиқиб бўлишганди. Онам қолган тўрталамизни ҳам худди шундай қисмат ку-таётганини яхши англарди.

Сора йиғлай-йиғлай, ухлаб қолди. Онам унинг пешонасига нам сочиқ босиб, анча пайт бошида ўтирди. Кейин менинг қўлимдан етаклаб, оёқ учида ошхона тарафга олиб чиқди.

Соранинг кўз ёши отамнинг ғазабини баттар қўзғарди, холос. Мен кечқурун кўрпага бурканиб ётарканман, отамга қанчалик таваллолар қилганини ўз қулоғим билан эшитдим. Аммо отам муштипар Сорани тинглашни истамади. Отам қаҳр билан тўй, албатта, бўлишини айтди ва хонани тарк этди.

— Э, Худо, мен туғилмасдан туриб ўлсам бўлмасмиди? Шу кунларни кўргунимча, жувонмарг бўлсам яхшимасмиди, — деганча бўзлаб қолаверди.

Отам одатда, ҳар тўрт кунда бир маротаба бизнинг уйимизга келарди. Тўрт аёлга уйланган эркак шарият бўйича ҳар бир аёлига тенг муомалада бўлиши, тенг миқдорда вақт ажратиши зарур. Агар эркак бирорта аёлини эътибордан четда қолдирса, бу аёл учун муайян жазо демакдир. Отам опамнинг қатъий эътирозидан қаттиқ ранжигани туфайли, анчагача биздан хабар олмай қўйди. Отам кетиш олдидан онамга Сорани қандай бўлмасин кўндириш ва кўниктириш лозимлигини тайинлаб кетди.

Мен катта опаларимнинг тўйини деярли эслол-майман. Чунки улар турмушга чиққанида мен жуда кичкина бўлганман. Аммо Соранинг тўйи билан боғлиқ хотираларнинг энг кичик тафсилотига қадар, худди кечагидек эсимда турибди.

Сора жуда итоатгўй ва оғиркарвон қиз эди. Мен уни юракдан яхши кўрар ва унинг қанчалик ожизлигини аввалдан сезардим. Аммо тўй олдидан Сора мени анчайин ҳайратга солди. Ундаги ботиний қудрат ва журъатни мен ўшанда пайқадим.

Сора ҳар куни отамнинг офисига телефон қилиб, турмушга чиқишни истамаслиги ҳақида хабар қолдиради. Ҳатто бўлғуси куёвнинг ҳам идорасига қўнғироқ қилиб, унинг ҳинд ёрдамчисига «мен отам тенги чолга турмушга чиқмайман, керак бўлса, ўз тенгини топиб уйланаверсин», деган мазмунда хабар қолдирибди. Ҳарқалай ёрдамчи бу хабарни хо-жасига етказмагандир, акс ҳолда уйимизда қиёмат қоим қўпган бўларди?

Кейинги сафар Сора яна куёвнинг идорасига сим қоқиб, ўша чолнинг ўзи билан гаплашмоқчи эканини айтди. Бироқ куёв муҳим иш билан Парижга кетган экан. Отам Соранинг бундай қилиқларидан безор бўлиб, уйдаги ҳамма телефонларни узиб ташлади.

Ниҳоят, тўй куни ҳам етиб келди. Бир неча ҳаф-талиқ ғам-андух ва кўз ёш опамнинг ҳуснига соя солиш ўрнига унга янада кўрку латофат бағишла-ганди. Анчайин озгани туфайли юзидаги нафис чиз-гилар янада аниқлик касб этган, кўзлари катталаш-ган, бу кўзларда сўнгсиз изтироб учқунлари акс этиб турарди. Катта опаларим ва амакиваччаларим Со-рани никоҳ маросимига тайёрлай бошлашди. Мен бурчакда ўтирганча, бўлиб ўтаётган ҳодисаларни жимгина кузатардим.

Одатда, бизда никоҳ олдидан онаси ёки холалари келиннинг вужудини сочи, қоши ва киприкларидан ташқари барча ортиқча туклардан халос этадилар. Бунинг учун шакар, гулоб ва лимон шарбатидан иборат аралашмаси қайнатиб совутилади ва бўлғуси келиннинг аъзойи баданига суриб чиқилади. Кейин шилимшиқ қоришма қотиб қолиши билан у, қизнинг вужудидан сидириб олинади ва шу тариқа танада бир дона ҳам тук қолмайди. Соранинг тана-сидан махсус қоришма ажратиб олинаётганда хона ёқимли гулоб ҳиди ва опамнинг оҳ-ноласига тўлди.

Кейин Соранинг сочларини хинога бўяшди, тирноқларини ялтироқ лак билан безашди. Эгнига қимматбаҳо тошлар қадалган пуштиранг никоҳ кўйлагини кийдиришди. Бир неча кун аввал куёв сеп сифатида жўнатган қимматбаҳо тақинчоқларга Сора қайрилиб ҳам қарамаганди. Ҳозир ана шу зебигардон ва тилла занжирлар унинг малоҳатини янада ошириб кўрсатмоқда эди.

Отам тўй куни куёвга аччиқ гаплар айтиб уни ранжитишидан, жанжал-тўполон кўтаришидан қўрққани учун сарой ҳакимларидан бирига айтиб, Сорага махсус тинчлантирувчи укол қилдирди.

Ноғора садолари меҳмонлар келаётганидан дарак бериб даранглади. Келин тайёр эди. Ҳарирлибосда, қимматбаҳо зеб-зийнатлар ичида қолган Сора худди тақдирга тан бергандек жим турарди. Қаср ҳовлисига Голландиядан келтирилган атиргуллар сочиб ташланган эди. Уйимизга келган аёллар худди қиммат тақинчоқларини тақиш бўйича пойга ўйнаганга ўхшар, қат-қат зеб-зийнатлардан бўйинлари оғриб қолмаганига ҳайрон қолардим.

Мамлакат тўйларида эркаклар ва аёллар алоҳида-алоҳида хурсандчилик қилишади. Аёллар тўйида эркаклардан фақатгина куёв, келин-куёвнинг

отаси ва никоҳ ўқийдиган муллагина қатнашиш ҳуқуқига эга бўлади. Бу тўйда куёвимизнинг отаси аллақачон чин дунёга рихлат қилгани учун, куёвнинг ўзи ва отам қатнашаётган эди.

Дастурхон дунёнинг турли бурчакларидан келтирилган ноз-неъматларга тўла эди. Ўртадаги махсус даврага қорин рақсини ижро этувчи раққосалар чиқиб келишди. Аёллар ярим-яланғоч раққосаларнинг қилпиллашини қизиқиш ва қувонч билан кузата бошладилар.

Яна ноғора даранглай бошлади. Демак, Сорани олиб чиқадиган вақт бўлибди. Уйдан Сора онам ва холамнинг етовида тўлин ойдек чиқиб келди. Шаффоф ҳарир парда опамнинг жамолини беркитишга ожизлик қилаётганди.

Кўп ўтмай нариги эшикдан отам ва куёв кириб келди. Мен унинг отамдан каттароқ эканини билардим. Аммо уни кўришим билан биринчи маротаба бутун вужудимни чексиз нафрат қамраб олди. У менинг кўзимга дунёдаги энг бадбашара махлуқ бўлиб туйилди. Ўшанда бу таъвия опамга қандай яқинлашишини ўйлаб, жирканиб кетдим.

Куёв опамнинг юзидаги ҳарир пардани кўриб, мамнун ҳиринглаб қўйди. Опам дори таъсирида бўлса керак, янги хожасига итоаткорлик билан бош эгиб турарди. Шундан сўнг мулла гувоҳлар иштирокида ҳар икки томоннинг розилигини олгач, уларнинг ҳуқуқ ва бурчларини тушунтириб, никоҳ хутбасини ўқиди.

Никоҳ тугагач, куёв яктагининг чўнтагидан бир ҳовуч тилла танга чиқариб, келиннинг бошидан сочди. Аёллар чувуллашиб, тангаларни тера бошладилар. Шундан сўнг куёв Сорани қўлтиқлаганча олиб чиқиб кетди. Менинг ёнимдан ўтаркан, опам менга мунисгина нигоҳ ташлаб қўйди. Бу нигоҳда «қисма-

тим шу экан, сингилжон», деган маънони осонгина уқиб олиш мумкин эди. Мен гарчи куёв опам билан бахтли бўлолмаслигини ич-ичимдан англаб турсам-да, барибир тинчлана олмасдим. Мен невараси тенги қизалоқни гўшангага етаклаб бораётган анави таъвияга қандай жазо беришни ҳам билмасдим.

ТАЛОҚ

Отам уч ойгача Сорани кўргани боришимизга рухсат бермади. Бу давр ичида опам янги ҳаётга ва мажбуриятларга кўникиши лозим экан.

Сора деярли ҳеч нарсасини олиб кетмаганди. Балки унинг орзу-интилишлари рамзи бўлган китоблар ва бошқа буюмлар ҳар лаҳза унга азоб бериши мумкинлигини англагандир. Назаримда, Сора ўлганди, уни ўлдиришганди. Шунинг унинг хонасига кириб олиб, соатлаб йиғлаб ўтирардим. Мен у ўқиган китобларни, унинг қувонч ва ташвишлари қайд этилган кундаликларини ўқиб, унинг ички дунёсига тобора чуқурроқ кириб борардим. Онам мендаги бу ўзгаришларни пайқаб, опамнинг хонасига киришимни тақиқлаб қўйди.

Опамни кўришимиз учун отам белгилаган уч ойни кутишга ҳожат қолмади. Тўйдан беш ҳафта ўтиб, опамни кўриш имкони юзага келди.

Ўшанда мен қаср ҳовлида, яқинда барпо этилган ҳайвонот бурчагидаги жониворларни томоша қилиб ўтирардим, Умар асосий дарвозадан ҳовлиққанча, қўрққулик алфозда кириб келди. Унинг қорамтир юзлари негадир оқариб кетгандек туйилди. Кела солиб, мендан онамни сўради.

Онам шу пайт ичкаридан югуриб чиқди ва ички сезги билан Сорага нима бўлганини сўради.

Одатда биз, арабларда ҳеч ким нохуш хабарни бирданига айтиб қўя қолмайди. Масалан, ўлим ҳақидаги хабар ҳеч қачон очиқчасига айтилмайди. Марҳумнинг яқинларига унинг оғир аҳволда экани, тезда унинг ёнига етиб бориш лозимлиги айтилса, кўпчилик нима ҳодиса юз берганини дарров тушуниб етади ва ич-ичидан тақдирга тан беради.

Умар онамга Соранинг эскироқ гўшт еб қўйгани учун тоби қочиб, Янгишаҳардаги шифохоналарнинг бирига ётқизилганини айтганида юрагим товонимга тушиб бўлганди.

Отам онамнинг Янгишаҳарга тезроқ етиб бориши учун шахсий самолётини ажратган экан. Онам лабини қимтиганча, абоси ва чодрасини кийиш учун ичкарига отилди. Мен ҳам бораман, дея хархаша қилганимдан сўнг, онам ҳар қандай вазиятда ҳам шифохонада тўполон кўтармасликка мендан ваъда олгач, бирга олиб кетишга рози бўлди.

Биз бир неча дақиқада Янгишаҳарга учиб келдик. Самолётдан тушишимиз билан мен онамнинг этагига ёпишиб олдим. Онамнинг юраги қанчалик ҳаприқиб ураётганини аниқ ҳис этиб турардим. Биз шифохонага киришимиз билан қичқирӣқ ва йиғи овозларини эшитдик. Онам қўлимни маҳкам сиқиб олганча, қадамларини тезлатди.

Сора ҳали тирик эди, аммо у ўлим ва ҳаёт оралиғида ётарди. Кейин билишимизча, Сора ўзини ўлдириш учун бошини газ печига тиқиб, газни очган экан. У алҳол қаршимизда ранги бўздек оқариб, ҳаракатсиз ётарди. Поччамизнинг қораси ҳам кўринмасди. Сорани саксондан ошган кампир қайнонаси олиб келган эди. Кампиршо бизни кўриши билан ўғли ва оиласини бадном қилган шўрлик Сорани қарғай бошлади. У менинг кўзимга эртаклардаги ялмоғиз бўлиб кўринди. Агар онамга ваъда бермага-

нимда, ҳозирнинг ўзида юзига чанг солишга тайёр эдим. Ғазабимни аранг ичимга ютганча, опамнинг жонсиз қўлларини силаб ўтирардим.

Шу чоқ онам чодрасини кўтарди-да, кампирга юзланди.

— Қизимни шу аҳволга солиб, яна ҳамма айбни шўрликка юклашдан уялмадингизми, хоним? Бечорани ўз жонига қасд қилишга нима мажбур қилди? Мен ҳали ҳаммасини суриштириб биламан. Сиз ҳозир бу ердан қорангизни ўчиринг!

Кампир онамдан бундай журъатни кутмаган эканми, аввал бақрайиб қолди, кейин минғирлаганча, ташқарига йўналди. Онамнинг бу мардлиги мени руҳлантириб юборди. Ва шу аснода англадимки, Парвардигор бизни ёлғиз ташлаб қўймайди: опам, албатта, оёққа туриб кетади.

Уч кун ўтиб, ҳатто бир марта телефон қилиб, опамнинг аҳволини сўрашга ярамаган поччамиз ўзининг мулкий ҳуқуқларини даъво қилиш учун клиникада пайдо бўлди. Бунгача онам Соранинг нима сабабдан бу аҳволга тушганини билиб олганди. Маълум бўлишича, поччамиз ҳаддан ташқари ваҳший экан. У тўшакда опамни шу қадар ҳайвоний қийноқларга солганки, бечора ўз жонига қасд қилган. Ҳатто отам ҳам бу ҳақда эшитиб, тепа сочи тикка бўлди. Бироқ барибир, қизининг қайтиб келиши унинг учун беқиёс шармандалик эди.

Отамнинг фикрини эшитиб, онамнинг қалтироқ қўллари мушт бўлиб тугилди. Опам каравотдан сапчиб туриб «Агар яна ўша уйга қайтариб жўнатсангиз, бу гал томиримни кесиб, ўзимни аниқ ўлдираман», дея таҳдид қилди. Онам илк бор отамнинг раъйига қарши бориб, Сорани ҳимоя қилди. Керак бўлса, манфур куёвини қозига беришга, ҳатто қиролнинг ҳузурига боришга ҳам тайёрлигини билдирди. Отам анча пайт онамга сўзсиз тикилиб турди, нималар-

нидир мулоҳаза қилиб кўрди ва у ҳам умрида илк бор онамнинг раъйига қарши бормади.

Бизнинг қирол хонадонига мансуб эканимизни, қирол билан муносабати ёмонлашувини истамагани учун поччамиз ҳам биз билан ортиқча тортишишдан тийилди ва опамни талоқ қилишга рози бўлди. У қозининг ва гувоҳларнинг иштирокида Сорани «уч талоқ» қўйди. Опам озод қушдек ўз уйига учиб келди.

АЛИ

Сора уйга қайтганидан сўнг, орадан бир неча ой ўтиб, катта опам Нура мен ва Сорани мамлакат ташқарисига саёҳатга юборишга отамни кўндирди. Нуранинг фикрича, саёҳат ўтмишдаги нохуш хотиралар таъқибидан қутулиш учун энг яхши даво бўлиши мумкин экан. Албатта, мен бунгача икки марта Испаниядаги қасримизда бўлгандим, аммо у пайтларда жуда ёш эдим

Нура қиролнинг невараларидан бирига турмушга чиққан, ўзининг вазминлиги, намунали хулқи билан отамнинг меҳрини қозонганди. У онамнинг ҳам биз билан саёҳатга чиқиши тарафдори эди. Аммо Сора қайтиб келган кундан бошлаб, отамга қарши исён кўтарган куни унинг барча журъати ва қудрати сўниб битгандек эди. Онам Соранинг Италияга сафар қилишини қўллаб-қувватлаган бўлса-да, мени узоқ йўлга қийналиб қолади, деб олиб қолмоқчи ҳам бўлди. Аммо мен шунақа қиёмат кўтардимки, онам бу фикридан пушаймонлар бўлди. Негадир Сора учун бу янгилик унча қувонарли туйилмади. У гарчи болаликдан Италияни кўриш иштиёқида яшаб келган бўлса-да, алҳол унинг юзларида хурсандчилик сезилмасди.

Мен эса ўзимда йўқ шод эдим. Қачонки, Али ҳам биз билан бирга боришини билганимдан сўнг бу қу-

вонч ўз-ўзидан сўна бошлади. Мен қандай қилиб бўлмасин, Алини бу сафарда бизга ҳамроҳ бўлмаслигини истардим. Мен унинг янги ридоси ва ижоллини (эркаклар ёпинадиган махсус бош кийим ва унинг тасмаси) ваннахонамга опкириб ташладим. Одатда, бизнинг мамлакатда эркаклар учун ридо ва ижол ҳақиқий ор-номус рамзи саналади.

Али менинг бу қилиғимдан ғазабга миниб, хонамга бостириб кирди. Мен ваннахонамнинг эшигини зарб билан ёпарканман, унинг оёқ панжалари ва тирсаги қисилиб қолди. У даҳшатли овозда бўкириб юборди. Кейин билишимча, унинг қўли қаттиқ шилинган ва оёқ бошмалдоғи синган экан. Шундай бўлса-да, Али оқсоқланиб, ваннахонамга отилиб кирди. Мен унинг бош кийимини ҳожатхона чаноғига ташлагандим. Ижол унга тиқилиб қолган экан. Иккимиз олиша кетдик. Алининг ярадорлиги менинг фойдамга иш берди. Мен унинг синган панжасини ушлаб бурашга тушганимда, онам шовқин-суронни эшитиб югуриб кирди ва Алини менинг чангалимдан аранг қутқариб олди.

Бу гал бошим каттароқ балога қолишини сезиб турардим. Онам Алининг оёғини боғлатиш учун кетганида мен ўзимни оқлаш учун баҳона қидира бошладим. Алининг хонасини кавлаштириб, унинг «яширин хазина»сини қўлга киритдим.

Бу «хазина» бизнинг мамлакатда қатъиян тақиқланган беҳаё журналлар ва слайдлар тўпламидан иборат эди. Мен бу слайдларни хонамга олиб кириб, ўзимнинг прожекторим орқали томоша қилиб кўрдим. Аввалига ҳеч нарсани тушунмадим. Кейин эса уятдан ўзимни қўярга жой тополмай қолдим. Бу слайдларда шайтоннинг ҳам макри ожизлик қиладиган кўплаб беҳаёликлар ўрин олганди. Алининг ўртоқлари ҳовлимизга парвоналигининг сабаби энди ойдинлашди.

Али бу нарсаларни устига «дарсликлар» деб ёзиб қўйилган қутида сақларкан. Худди шу куни унинг дивани остидан алкоғолли ичимликлар солинган митти шишачаларни ҳам топиб олдим. Али буларни дам олиш кунлари Баҳрайндан олиб келган бўлиши мумкин эди.

Мен бу топилмаларни қоғоз халтага жойлаб, ўз хаёлларим билан жилмайиб қўйдим.

Отам ва Али уйимиз яқинидаги катта, оқ мрамрдан тикланган муҳташам масжидга қатнашарди.

Соат иккидан ошган, одамлар пешинни ўқиб, уй-уйларига тарқалишган эди. Мен эҳтиёткорлик билан масжид эшигини очиб, ичкарига мўраладим. Албатта, қиз боланинг масжидга келиши кўпчиликда шубҳа уйғотиши мумкин. Аммо бирортаси мени саволга тутиб қолгудек бўлса, аввалдан баҳона тайёрлаб қўйгандим. «Мушугимни қидириб юрибман», дейман, тамом-вассалом.

Отам Алини олти ёшидан бошлаб, масжидга олиб келарди. Ҳозир ҳам Али билан ёнма-ён келатган отамни кўз олдимга келтириб, этим жунжикиб кетди.

Атрофда ҳеч зоғ кўринмайди. Мен масжиднинг мрамр йўлагидан юриб борарканман, пошнамнинг овози деворларга урилиб, баланд акс-садо берарди. Қўлимдагини минбарга олиб чиқадиган зина ёнига оҳиста қўйдим-у, ортимга қайтдим. Ўша куни кечқурун отам офисдан уйга қайтишидан сал олдин уч нафар ахлоқ нозири эшигимизни тақиллатди. Уларнинг қўлида мен масжидга ташлаб келган журнал ва газеталар, слайдлар кўриниб турарди.

Нозирларга чекланмаган ҳуқуқ берилган, улардин арконларини қатъий назорат қилишар, агар қоидабузарлик рўй берса, ҳатто Буюк сулола вакилларини ҳам аяб ўтиришмасди. Улар отамнинг

шахсий ҳайдовчиси Умарга қараб алланима деб бақира бошлади. Ранги мурданикидек оқариб кетган Умар ҳовлига кириб, Алини чақира бошлади. Али эшикда қисилган оёғини авайлаб, оқсоқланганича, хонасидан чиқиб келди. Умар онам ва Алини меҳмонхонага бошлаб кирди. Нозирлар эса, биттадан журнал, слайд ва бир шиша ликёрни Умарга топшириб, ниманидир қатъий тайинлади-да, қолганларини ашёвий далил тариқасида ўзлари билан олиб кетишди. Али Умарнинг қўлида ўзининг шахсий буюмларини кўриб, ранги қув ўчди.

Мен ҳам онамнинг этагига осилиб, у билан бирга киргандим, Умарнинг қаршилигига қарамасдан, меҳмонхонадан чиқмай ўтиравердим. Хонада ноқулай жимлик ҳукм сурарди.

— Улар Алини қамоққа олишлари аниқ, — деди Умар жимликни бузиб.

— Ҳечам, — мағрур гап қайтарди Али. — Қани, тегиб кўришсин-чи? Мен шаҳзодаман, улар менга қўлларининг учини ҳам теккизолмайди.

Ниҳоят, отам келди. Вазиятдан бохабар бўлгач, қошлари чимирилди. Нозирлар олиб келган ашёвий далилларга бир қур кўз ташлаб, пешонаси ғазабдан тиришди. Кейин мен ва онамни хонадан қувиб чиқарди. Орқамиздан Алининг чинқиргани эшитилди. Демак, отам уни уряпти.

Орадан бирор соат ўтиб, нозирлар қайтиб келишди. Мен, улар Алини олиб кетишса керак, деб ўйлагандим. Бироқ мамлакатнинг ўз қонунлари бор. Ҳар қанча оғир гуноҳ қилган бўлмасин, Буюк сулола вакилларини фақатгина Қиролнинг розилиги билангина қамоққа олиш мумкин. Бунинг учун ҳодисадан Қиролни хабардор қилиш керак. Отам ўз навбатида ўғлининг ғайриахлоқий қилмиши Қиролга етиб боришини истамасди. Чунки Қирол-

нинг ўзи барча яқинлари, ака-укалари ва қариндошларига фарзандлар тарбиясида кучли назорат ўрнатишни топширган. Отам ҳеч қачон ўз шаънига доғ туширишни истамаган. Шу боис, нозирлар отам билан Алига қандай жазо бериш устида узоқ баҳслашишди.

Алининг омади унинг шаҳзода бўлиб туғилганида эди. Агар оддий фуқаро бўлганида бундай ношаръий нарсаларни уйда сақлагани учун узоқ муддатга озодликдан маҳрум этилиши аниқ эди. Чунки буюмларнинг ҳар бирида унинг номи ёзиб қўйилганди.

Ниҳоят, Али учун аниқ жазо белгиланди: у ҳар куни масжидга беш маҳал чиқиши, махсус тахтачага «Парвардигор, Ўзинг гуноҳларимни кечир ва қалбимни шайтоний ҳаваслардан покла», деб минг маротаба ёзиши, беҳаё нашрлар ва шаробни қаердан олганини айтиб бериши, кейин эса отам жарима тариқасида масжид ҳисобига жуда катта миқдорда пул тўлаши лозимлиги белгилаб олинди.

Али журналларни хориждан олиб келган, божхоначилар эса мавжуд тартибга кўра, қироллик оиласидан бўлган шаҳзодани текширмай ўтказиб юборишган экан. Слайдларни эса яқинда танишган хорижлик бир оғайниси берганини тан олди. Кейин маълум бўлишича, ўша танишини дарҳол қўлга олиб, мажбурий равишда мамлакатдан чиқариб юборишибди.

Бу воқеалардан кейин қилмишим оиламиз шаъни учун қанчалик қимматга тушганини англадим. Назаримда, Алида бирор ўзгариш сезилмас, аммо ота-онам бу нохушликдан қаттиқ қайғуга ботишган эди. Мен ўшанда Алини фош қилганимни билиб қолишларидан хавотирда эдим. Ичимда дуолар ўқиб, бу хатарли вазиятдан чиқиб кетишни Яратгандан ёлвориб сўрардим.

Шундан сўнг нозирлар кетишди. Эркаклар ҳам улар билан изма-из чиқишди. Кўп ўтмай отам Алининг тирсагидан маҳкам қисганича қайтиб келди. Шу чоғ Али билан кўзларим тўқнашди. Албатта, у менинг бу ишдаги ролимни билмаслиги мумкин эмасди. Унинг кўзларида ғазаб учқунларини кўраман, деб ўйлагандим. Йўқ, бу кўзлардаги изтироб ва ожизлик аксидан юрагим орқага тортиб кетди.

Шу аснода ўпкам тўлиб, пиқиллаб йиғлаб юборганимни ҳам билмай қолибман. Отам акамнинг елкасидан туртиб ўшқирди:

— Кўрдингми, аҳмоқлигинг нима оқибатларга олиб келганини? Мана шу бегуноҳ гўдакни ҳам йиғлатдинг-а, ярамас!

Кейин эса у умримда биринчи маротаба мени бағрига босиб, пешонамдан ўпди. Мен қилган ишимнинг нохуш оқибатидан виждон азобида қийналардим.

САЁҲАТ

Шунча гап-сўзга қарамай, саёҳат бекор қилинмади. Жомадонимни ҳозирлар эканман, Али эшигимнинг ёнидан қанчалик эҳтиёткорлик билан ўтиб-қайтишини сезиб турардим. Мен энди Али учун хавфли рақибга айлангандим.

Олтита лимузинда тантанали равишда аэропортга йўл олдик. Оиламизнинг ўн бир нафар аъзоси тўрт ҳафтага саёҳатга йўл олганди: Нура ва Аҳмад, уларнинг уч боласи, икки хизматкор, Сора, мен, Али ва унинг дўсти Ҳоди.

Ҳоди Алидан икки ёш катта бўлиб, пойтахтдаги диний мактаблардан бирида ўқир, ўлғайгач, нозир бўлиш орзусида эди. Менимча, уларнинг иккови ҳам биз билан борса, саёҳатимиз ҳам эсда қоларли ўтса керак.

Онам бизни ҳатто аэропортгача ҳам кузатиб чиқолмади. Унинг қарашлари маҳзун, юзлари сўлғин, хуллас, унга нимадир бўлаётгандек эди.

Аҳмад яқинда янги самолёт сотиб олганди. Бизнинг саёҳатимиз тамомила оилавий аҳамият касб этарди. Мен ўтган гал Янгишаҳарга борганимизда, самолётини бошқариб борган америкаликларни кўраман, деб ўйлагандим. Йўқ, бу гал учувчилар британиялик экан. Умуман, қироллик хонадони вакиллари европалик ва америкалик учувчилар хизматидан кўп фойдаланишарди.

Ҳар биримиз жойимизга ўрнашиб олгач, самолёт ҳавога кўтарилди. Сора юзидаги пардани кўтариб, ўзининг севимли китобини ўқий бошлаганида, Ҳоди нимагадир қовоқ уюб Алига шивирлади. Али эса ўз навбатида опамнинг ёнига келиб, мамлакат ҳудудини тарк этгуниimizча, пардани очмасликни тайинлади. Сора эса парда ортидан китоб ўқиёлмаслигини айтиб, Алига жим кетишни маслаҳат берди. Хуллас, самолётнинг ичидаёқ ўзаро келишмовчилик бошланганди. Орамизда энг каттамыз бўлган Аҳмад тартиб сақлашни қатъий амр этди.

Макка, Мадина, Қуддус сингари шаҳарлар бутун мусулмон олами учун муқаддас саналса, Қоҳира наинки, араблар, балки бутун дунёнинг фахру ифтихорига муносиб кент ҳисобланади. Бу юрт ўзининг беш минг йиллик тарихи, дунё тамаддунига қўшган ҳиссаси билан ҳам ардоқлидир.

Айнан шу ерга келиб, мен балоғат остонасини ҳатлаганимни сездим. Араб қизлари илк балоғат нишонасини ҳам қўрқув, ҳам қувонч билан қарши олишди. Айнан шу остонадан ўтилгач, қизлар учун сатри аврат буюрилган. Оналар бу пайтда қизлари учун чодра танлашга тушадилар.

Бироқ мен бегона заминда гўдаклик сарҳадидан ўтганимни англагач, негадир қўрқиб кетдим. Бу ян-

гиликни опаларимга айтганимда, улар бу гапдан Али зинҳор хабардор бўлмаслигини тайинлашди. Чунки улар шу заҳоти мени ўраб-чирмаб ташларди. Сора бу хабардан қувонмади, билъакс мени бағрига маҳкам босиб йиғлади. Чунки энди менинг ҳаётимда нималар юз бериши унга равшан эди.

Қоҳира марказида Аҳмаднинг тўрт қаватдан иборат шинам ва кенг уйи бор экан. Эр-хотин уйнинг энг юқори қаватидан жой олишди. Икки хизматкор, Нуранинг уч боласи, Сора ва мен иккинчи қаватда ўрнашдик. Али, Ҳоди ва мисрлик хизматкорга биринчи қаватдан жой тегди. Ҳарқалай Али ва Ҳоди биздан йироқ эканидан Сора иккимиз жуда қувондик

Биринчи оқшом Нура эри билан тунги клубга — қорин рақсини томоша қилишга боришини, биз, қизлар ва жориялар уйда қолишимизни айтди. Сора-ку, эътироз билдирмади. Аммо мен шундай тўполон кўтардимки, улар иккимизни ўзлари билан олиб боришдан бошқа чора топишолмади.

Қоҳирада мен ўзимни қайта туғилгандек ҳис этар, кўчаларни тўлдириб юрган, дунёнинг турли нуқталаридан саргузашт излаб келган одамлар, менда чексиз қизиқиш уйғотарди. Бу шаҳар аҳолисининг катта қисми қашшоқликда кун кечирарди. Ана шу муҳтожлик бу мамлакатни худди шамолдек тўлқинлантириб, ҳаракатга келтириб тургандек эди. Кун ботиб борар, уфқнинг алвон шафақлари кўҳна Нил сатҳида акс этар, олисдан қадимий эҳромлар кўкка мағрур бўй чўзиб турарди.

Али ва Ҳодини, табиийки, Сора иккимизнинг бунақа беҳаё томошага боришимиз ғазабга солди. Ҳатто Ҳоди гап орасида менга теккизиб «Ўн тўрт ёшга тўлган қизларни аллақачон эрга бервориш керак, шунда улар қатъий ҳимоя ва назорат остида бўли-

шарди», деди. Мен эса ичимда «тусингни ел олсин», деб қўяқолдим.

Тунги клубда Ҳоди ярим яланғоч раққосаларга еб қўйгудек тикилар, шунинг баробарида ҳаммага эшиттириб «булар бир фоҳиша, менга қолса, уларнинг ҳаммасини тошбўрон қилардим», деди. Клубдан чиққаннимизда Ҳодининг ҳам қарашлари алла-нечук бежо бўлиб қолганини пайқадим.

...Эртаси куни биз Миср заминини тарк этиб, Италияга қараб парвоз қилдик. Ниҳоят, Сора бир умр орзу қилган юртдамиз. Опамнинг юзларида ҳақиқий бахт нишонлари порлаб турганидан севиндим. Италия Сора учун барча орзу ва истаклар ижобати эди.

Биз Рим, Венеция, Флоренциянинг энг диққатга сазовор нуқталарини томоша қилдик. Италиянларнинг хушчақчақлиги, ҳаётдан мамнунлиги мени ўзига мафтун этди.

Миланда Нура шу қадар кўп харажат қилдики, бу пулни бошқалар бир умр меҳнат қилиб топа олмаслиги аниқ эди. Ҳоди билан Аҳмадга ҳам Худо берди. Италия кўчалари пул эвазига ўз танасини сотишга тайёр ойимчаларга тўлиб ётарди. Мен бу икки йигитнинг қанчалик худбин ва иккиюзламачилигига гувоҳ бўлдим. Улар ҳар иккиси ўзлари аёлларни пулга сотиб олишар, кейин яна уларни айблашар, бу ифлосликлари учун уларга энг мудҳиш жазоларни беришга тайёр туришарди. Самолётимиз пойтахт аэропортига қўнганида мен олдимда турган нохуш келажакка ўзимни руҳан тайёрлаб қўйгандим. Ахир мен энди ёш қизалоқ эмасман. Аёл сифатида тақдирнинг ҳар қандай бешафқат зарбаларига тайёр туришим керак.

Аммо бу таҳликалар мени уйда кутаётган бахтсизлик олдида ҳолва экан. Уйга қайтиб, онамни ўлим тўшагида кўрдим.

ВИДО

Ҳар бир ҳаёт ўлим билан тугайди ва бу энг ишонарли ҳақиқатдир. Онам тақводор муслима эди ва ўлимдан ҳеч қачон қўрқмасди. У фоний дунёдаги эзгу амаллари учун боқий дунёда муносиб мукофот кутаётганини биларди. Фақат уни ҳали турмушга чиқмаган қизларининг келажак тақдири безовта қиларди, холос.

Онам биз саёҳатга жўнаб кетаётган куни вақтисоати яқинлигини ҳис қилаётганини айтганди. Онамнинг ота-онаси у ҳали саккиз ёшлигида безгак туфайли вафот этишган. У оилада ягона қиз бўлгани учун ота-онасининг иссиқ-совуғидан доим ўзи хабардор бўлган. Чол-кампир анча тузалиб қолишганида, бирданига бобомнинг яна тоби қочиб қолган. Тирсагига таяниб осмонга талпинган «мевалари фарқ пишган боғни кўряпман», деганча омонатини топширган экан. Орадан кўп ўтмай, бувим ҳам дунёдан кўз юмган. Онам тўрт акасининг қарамоғида қолган ва жуда эрта турмушга узатилган эди. Онамнинг айтишича, бобом тирик бўлганида ҳеч қачон уни бу қадар эрта узатмаган бўларди.

Сора билан мен онамнинг бошида ўтириб, охириги пайтларда кўрган даҳшатли тушларини эшитардик. Бобом ва бувим унинг тушларига тез-тез кириб, ёнларига чақираётганини айтарди.

Биз саёҳатга кетганимиздан сўнг онамнинг бўйни, елкаси ва бошида кучли оғриқ безовта қила бошлаган. Докторга борганида, жиддий текширувдан сўнг, қиролликнинг кекса шифокори бош чайқаб, унинг орқа миясида тузатиб бўлмас хавфли ўсма борлигини айтган.

Онам сўнгги кунни ўз қизлари даврасида, меҳр ва муҳаббат оғушида ўтказди. Унинг юзларида алланечук илоҳий нур балқиб турарди. Холаларим

онамнинг қушдай енгиллашиб қолган жасадини ювишди ва сўнгги манзилга ҳозирлай бошлашди. Назаримда, онам ўлиmidан сўнг хийла ёшариб қолганди. Бу муштдеккина аёлнинг ўн олтита бола туққанига бир қарашда ишониш қийин эди.

Уйимизда отамнинг бошқа хотинлари ва фарзандлари ҳам жамулжам бўлишди. Онамнинг кафанга бурканган жасадини қора лимузинга ортишди. Динимизда марҳумга қаттиқ мотам тутиш, дод солиб йиғлаш, соч юлиб, ёқа йиртиш тақиқланади. Шунингдек, аёлларнинг қабр бошига боришлари ҳам мумкин эмас. Аммо биз — опа-сингиллар қаттиқ туриб олгач, ижозат беришди.

Мана, ҳаётимдаги энг азий инсон — онажонимнинг нозик гавдаси тупроқ ва қум остида қолди. Онам дунё билан видолашди. Балки унинг руҳи ҳозир аллақачон жаннатда, ота-онаси ва эрта ўтиб кетган норасидалари даврасида ором олаётгандир?..

Биз онамни поёнсиз саҳро бағридаги марҳумлар маконига ёлғиз ташлаб, ортимизга қайтдик. Қабристондан қайтаётганлар орасида Али ҳам бор эди. Унинг ҳам юзларида қайғу нишонасини кўрдим.

Отам онамнинг ўлиmidан кейин бизникига келмай қўйди. Бирор гапи бўлса иккинчи хотини (энди у тўнғич хотин мақомини олганди) орқали етказарди. Орадан бир ойча ўтиб, Алидан отамнинг яна уйланаётганини эшитиб қолдик. Бизнинг мамлакатда ҳатто камбағал бадавийлар ҳам тўрттадан хотин олади. Шундай қилиб, отам ўзининг холаваччаларидан бирига уйланадиган бўлди. Унинг исми Ранда бўлиб, мендан атиги бир ёш катта, болаликда у билан бирга ўйнаб катта бўлгандик. Энди болалик менинг назаримда жуда олис ва қўл етмас бир манзилга айланганди.

Онамнинг ўлиmidан тўрт ой ўтиб, тўй бўлди. Мен бу кунни ҳеч қачон унутолмайман. Ғазабдан

ўзимни боса олмасдим. Наҳотки, отам ўн олти фарзанд ҳада этиб, бутун умрини унга бағишлаган муте ва садоқатли аёлнинг хотирасини шу қадар тез унутди?

Отам ёш келинчакнинг билагидан тутиб, алоҳида жиҳозланган хонага олиб кираётганида, Ранданинг кўзларида беҳад қўрқув ва ҳаяжон аломатларини кўрдим. Қалбимда алангаланаётган нафрат ва ғазаб ўти бирпасда сўнди. Унга душман кўзи билан қараганим учун ўзимдан уялиб кетдим.

Кўп ўтмай отам ёш хотини билан асал ойини ўтказиш учун Париж ва Монте-Карлога жўнаб кетди.

ДУГОНАЛАР

Отам ва Ранда тўй саёҳатидан тўғри бизнинг уйимизга қайтди. Энди таомилга кўра, у вафот этган хотинининг ўрнини босиши, унинг болалари ва рўзғори учун жавобгарликни ўз зиммасига олиши керак эди. Ранда саёҳатдан анча вазмин ва хаёлчан бўлиб қайтган эди. У деярли ҳеч ким билан гаплашмас, худди касалманд ёки ногиронларга ўхшаб, аранг қадам босарди. Отам эса янги хотини билан овора, қолганларининг ёнига кирмай қўйганди.

Биз Ранда билан ҳаётга турли хилда боқардик. У инсонни қисмат бандаси деб биларди. Мен эса ҳар ким ўз бахтининг яратувчиси деб ҳисоблардим. У жуда тортинчоқ, муштипар ожиза эди.

Ҳар гал отам уйга қайтадиган пайт яқинлашиши билан типирчилаб қоларди. Одатда, отам тушлик пайти ва кечқурун келарди. У отам қайтганида, ювиниб, тараниб қарши олиши лозим эди. Шу билан у отамнинг ётоғига кириб кетар, биз эртаси куни эрта-лаб, отам ишга кетганидан сўнггина кўришардик.

Менинг яна иккита дугонам бор эди. Кунларнинг бирида ўзига хос қизлар давраси яратиш фикрига келдим.

Хуллас, биз жамландик. Клубимизни «Тирик оғизлар», деб номладик. Асосий мақсадимиз – жамиятда аёлларнинг фаоллигини ошириш, уларнинг ҳуқуқларини тиклаш ва манфаатларини ҳимоялашдан иборат эди.

Менинг икки дугонам – Надя ва Вафо Буюк сулоладан бўлмаса-да, пойтахтнинг зодагон оилаларидан эди. Надянинг отаси катта қурилиш компаниясининг раҳбари эди. Кўпгина шахзодалар у билан ҳисоблашишга мажбур эдилар. Унинг қўл остида жуда кўп хорижликлар ишларди. Надя ўн етти ёшда бўлиб, оилада етти қизнинг ўртанчаси эди. Унинг уч опаси одатдагидек, отасининг раъйига кўра турмушга чиққанди. Қизиғи шундаки, ҳар учала опаси ҳам эрлари билан бахтли яшаб кетишганди. Надя бундай тасодиф ҳар доим бўлавермаслигидан, ўзини қари, бадбашара эрга бериб юборилишидан қўрқувда яшарди.

Отаси бошқа эркаклардан фарқли ўлароқ, унинг ўқиши учун имкон берган, йигирма бир ёшгача эрга бермасликка рози бўлганди. Унинг озодлиги тугашига ҳали тўрт йил бор эди.

Вафонинг отаси эса нозир бўлиб, у қизини нисбатан қатъий назорат остида сақларди. Вафонинг отаси битта аёлга, унинг онасига уйланган бўлса-да, барибир у ҳам менга ўхшаб эркак зотига нафрат билан қарарди. Чунки унинг онаси эрининг чизган чизигидан чиқолмасди. Вафонинг олти ака-укаси бўлиб, ўзи оилада ягона қиз эди. Вафога фақат жуда кам болалар билан танишишга рухсат берилган эди. У бизнинг даврамизга ҳам, отасидан яширинча келиб қўшиларди.

Бозор яқинида бизнинг ерости гаражимиз бўлиб, унинг олдидаги майдонда маҳкумларга жазо бериларди. Кимнингдир қўли, кимнингдир боши кундада чопиларди.

Мен ҳалигача катта қиз бўлганимни отамдан яшириб келар ва ҳали ҳижобга киришга шошилмасдим. Шунда опам «Бўлди энди, анча пайт очиқ юрдинг, энди ўралмасанг бўлмайди, бўлмаса отамга айтишга мажбур бўламан» дегач, дугоналарим билан махсус либос танлаш учун бозорга отландик.

Ҳайдовчимиз бизни бозорга ташлаб, икки соатдан кейин олиб кетадиган бўлди.

Қизлар орасида фақат менгина очиқ эдим. Бозор марказига борганда Надя билан Вафо бир-бирига ниманидир пичирлаб кетаётганини пайқаб қолдим. Биз Ранда билан уларга яқинлашиб, нимага кулишганини сўрадик.

— Охирги марта бозорга чиққанимизда бир эркакни учратгандик, ўша эсимизга тушиб қолди.

Ранда иккимиз ажабланиб бир-биримизга қарадик.

Ниҳоят, қизлар билан ўзимга мос келадиган або ва ҳижобни танладик. Шу кундан мен аёллигимни тан олгандим.

Умар билан учрашишга келишилган жойга муддатидан олдин етиб келдик. Ҳали бир соатдан кўпроқ вақтимиз бор эди. Ранда яна бироз бозор айланишни таклиф этди. Чунки қизиб турган офтоб тифида туриш азоб эди. Надя ва Вафо бизга бироз кўнгил ёзишни таклиф этди. «Албатта хоҳлаймиз», дедим мен. Ранда бироз безовталана бошлаган, «кўнгил ёзиш» деган сўз, чамаси, унга мақбул келмаганди. Бироқ бечора барибир менинг йўриғимга юришдан бошқа чора топмади.

Надя ва Вафо йўл бошлашди, биз уларнинг ортидан эргашдик. Кўп ўтмай, бозор яқинидаги янги

офис биноси ёнида жойлашган автомобиллар майдончасига етиб келдик. Бу ерга яқин атрофдаги идоралар ва дўконларнинг ходимлари ўз машиналарини қўйиб кетишарди.

Майдончадаги лифт ёнига етиб келгач, Надя ва Вафо хорижлик бир йигитнинг ёнига боришди. Кўринишидан суриялик бўлса керак. «Узр, сиз билан танишсак бўладими?» деб сўради Надя ғамзали оҳангда. Йигит кўзлари олазарак бўлиб, у ёқ-бу ёққа қарадию, лифт тугмасини босди. Аввал эшик очилиши билан узини ичкарига урмоқчи бўлди, аммо ниманидир ўйлаб фикридан қайтди.

– Сиздек чиройли хонимлар билан танишиш биз учун шараф, – деди йигит оғзи қийшайиб.

– Кватирангиз, машинангиз борми? – сўрашди Надя билан Вафо.

– Ливанлик бир ўртоғим билан кватирада турамиз, – жавоб қайтарди йигит.

– Меҳмонга таклиф қилсангиз хурсанд бўлар эдик, – ширин табассум билан сўз қотди Вафо.

Биз эса бу ғамзали суҳбат яхшиликка олиб бормаслигини билганимиз учун або билан юзимизни беркитиб урра қочдик. Тўсатдан шарфим тушиб қолди. Оламан деб орқага ўгирилгандим, ҳаллослаб келаётган Ранда менга қоқилиб, оёғи осмондан бўлди. Кўп ўтмай орқамиздан Надя билан Вафо қувиб етишди. Уларнинг ҳар иккови ҳам кулгидан ўзларини тўхтата олишмас эди. Кейин Ранданинг туриб олишига кўмаклашишди.

– Сенларда ор-номус, уят борми? – дедим ўзимни тута олмай.

– Ахир бу бориб турган аҳмоқлик-ку, – гапимни тасдиқлади Ранда ҳам.

– Агар билиб қолишса, Рандани тошбўрон қилишади. Биз учаламизни эса қамоққа тиқишади, биласанларми? – дедим ўдағайлаб

Икки дугона ҳам бирдан жимиб қолишди. Бироқ юзларидаги табассум ҳали сўнмаган эди. Уларнинг нияти менга аён эди. Бу ерда уларни қандай қисмат кутаётганини билганлари учун тезроқ бирор чет элликни топиб, унинг бошини айлантириб, алаалоқибат унга тегиб кетишни исташарди.

Ранданинг оёқ-қўллари тинимсиз қалтираётгани сездим. Ундаги бу ўзгаришни ҳатто ҳайдовчи Умар ҳам пайқади ва нима бўлганини сўради.

– Бозорда битта бола заргарлик дўконидан тилла занжир ўғирламоқчи бўлди. Заргар уни тутиб олиб, миршабга топширди. Болани ҳибсга олиб кетишди. Ранда шуни кўриб қўрқиб кетган бўлса керак, – дея ёлғонни уйиб ташладим мен.

Ранда або ортидан менга миннатдор қараб қўйди.

Кейин маълум бўлишича, Надя билан Вафо бунақа кўнгилхушликларни тез-тез қилиб туришаркан. Улар ўз «ўлжа»ларини ҳар доим шу ердан, майдончадаги лифт ёнидан, хорижликлар, асосан, қўшни мамлакат фуқаролари орасидан танлашаркан. Кўп ҳолларда бундай таклифдан эс-ҳушини йўқотиб қўйган йигитлар ўзларини лифтга уришар, аммо ёш, чиройли қизлар билан кўнгил ёзишни истайдиган ва қатъий жазолардан қўрқмайдиган йигитлар ҳам учраб тураркан.

Агар ҳар икки томон бир-бирига маъқул келса, учрашув вақти белгиланаркан. Йигитлар қизларни ўта эҳтиёткорлик билан ўз уйларига олиб боришаркан. Чунки қўлга тушишса, нима бўлиши кундек равшан.

– Ахир... қиз боласизлар-ку, – сўрадим бир сафар уларнинг завқ билан сўзлаётган ҳикоясини муз қотиб тингларканман.

– Ўзимизни эҳтиёт қиламиз-да, – деди хотиржамлик билан Вафо.

Унинг айтишича, эгиларидаги ҳамма нарсани ечишса-да, юзларидаги чодра қоларкан. Йигитлар ҳар қанча илтимос қилишмасин, барибир уларга юзларини кўрсатишмас экан. Чунки танилиб қолишдан ёмони йўқ. Қизлар фақат уйланиш нияти бўлсагина, уларга юз кўрсатишларини айтишаркан. Аммо бу таклифга негадир йигитлар унча рағбат кўрсатишмас экан.

Биз дугоналаримизнинг бундай номақбул кўчаларга юрганидан қаттиқ ранжидик. Аслида, улардан ранжишга ҳаққимиз ҳам йўқ эди. Улар ҳам қиз бола, улар ҳам ёшлик гаштини суришлари лозим-ку, ахир. Инсондаги ҳис-туйғуларни чеклаш билан уларни йўқотиб бўлмайди, ҳар қандай чеклов қаршилиқни кучайтириш мумкин, холос.

Орадан кўп ўтмай, Надя ва Вафо қўлга тушганини эшитдик. Уларни пойтахт кўчаларида навбатчилик қилаётган ҳуқуқ-тартибот идоралари вакиллари қўлга олишибди. Иккиси ҳам анчадан бери кузатув остига олинган экан. Доимий жойда бир фаластинлик йигитга «кўнгилхушлик» таклиф қилишаётганда ушлаб олишибди. Яхшики, улар иффатини сақлаб қолган экан. Бироқ бу уларни ҳибсдан асраб қололмади. Уч ой турмада ўтириб чиққан икки дугонани ҳали уйда – оталарининг жазоси кутиб турарди.

Вафонинг отаси аввал қизини ёнига олиб, роса тергабди. Кейин орадан кўп ўтмай, ота ўн етти ёшли қизини нозир бўлиб ишлайдиган эллик уч ёшли бадавийга эрга бериб юборди.

Надянинг отаси эса ғазабдан ўзини тамомила йўқотиб қўйибди. У қизи билан гаплашишни удагиларнинг ҳаммасига тақиқлабди ва аниқ бир қарор чиқармагунча, уни бир хонага қамаб қўйибди.

Орадан бир неча кун ўтиб, отам офисидан бир соат тезроқ қайтди ва Ранда иккимизни хонасига чақирди.

— Жума куни соат ўнда дугонангиз Надя ўз отаси томонидан қатл этилади. Ҳамма оила аъзоларининг кўз ўнгида, ҳовлидаги ҳовузга чўктирилади.

Бу хабарни эшитиб, иккимиз ҳам тош қотдик.

— Сенлар анави иккови билан жуда яқин экансанлар! Улар қилган номаъқулчиликка сенларнинг алоқанг йўқми?

— Ота, нималар деяпсиз, биз ахир...

Отам кўксимдан итариб юборганида, юмшоқ диван устига келиб тушдим.

— Сен нима дейсан? — у ғазаб билан Рандага юзланди. Ранда шўрлик кўз ёшларини тиёлмай, қўрққанидан биз або олгани бозорга борган кунимиз юз берган воқеаларнинг ҳаммасини айтиб берди. Отам то Ранда ҳикоясини тугатгунича, киприк қоқмай уни эшитиб ўтирди.

— Сизларнинг «тирик оғизлар» деган клубингиз бор экан, тўғрими? — Гапиришга оғиз жуфтлагандим, отам бунга изн бермади. — Ҳаммасини биламиз, Надя ўзи иқрор бўпти. Бунинг устига манавиларни сенинг хонангдан топиб олдим. — Отам портфелидан клубимиз ҳақидаги қайдлар битилган бир даста қоғозни чиқариб мен тарафга итқитди. Тахтадек қотдим-қолдим.

— Бугундан бошлаб, сен менинг хотиним эмассан, — деди у Рандага нафрат билан тикиларкан. — Сени уч талоқ қўйдим. Бир соатдан кейин отанг сенга машина жўнатади. Энди бу уйга қадамингни ҳам босмайсан.

Кейин эса отам менга юзланди:

— Қизим, онанг жуда яхши аёл эди. Лекин сен унга ўхшамадинг. Билиб қўй, агар Надя билан Вафо қилган номаъқулчиликларга сен ҳам қўшилган бўлсанг, ўзим сени тириклай ерга кўмаман. Энди сен менинг эътиборимдан тамомила маҳрум бўласан, то сенга муносиб эр тошгунимча, уйда ўтириб, ўқиш ва ибодат билан шуғулланасан.

Кейин эса отам ерда ётган портфелини қўлтиғига қистириб, хонадан чиқиб кетди. Ранда бу пайтда ўзининг зарур нарсаларини йиғиштира бошлаган эди. Унинг юзидан бирор ифодани илғашнинг имкони йўқ, менинг ҳам тилимга бирор жўяли гап келмасди.

Эртаси куни соат ўнларда мен каравотда, деразадан ташқарига ҳиссиз тикилиб ўтирардим. Айни пайтда Надянинг ҳоли нима кечаётган экан-а? Балки аллақачон уни ўлдиришгандир? Надяни мармар ҳовузда чўктиришаётганини тасаввур этиб, этим жимирлаб кетди. Наҳотки, Надянинг ақиқ лаблари энди табассум қилмаса, наҳот, унинг шаҳло кўзларида қувонч порламаса? Наҳот, унинг нафис танаси лаҳад қуртларига ем бўлса... Девордаги соатга қарайдим. Ўндан ўн дақиқа ўтибди. Демак, у аллақачон тириклар сафини тарк этгандир?

Бу менинг ҳаётимдаги энг оғир ва маҳзун дақиқалар эди...

ХОРИЖЛИКЛАР

Ранданинг ҳайдалиши, Вафонинг турмушга чиқиши ва Надянинг ўлими мени тамомила эсанкиратиб қўйди. Назаримда, мен учун ҳаётнинг умуман маъноси қолмаганди. Бироқ юрагим уряпти, нафас оляпман. Айрим ҳайвонлар сунъий равишда ўз юраги ва ўпкасини тўхтата олишини эшитгандим. Қизиқ, нега одамзод қилолмас экан бу ишни? Бир икки марта оғиз-бурнимни куч билан маҳкамлаб, қисиб кўрдим. Йўқ, қўлимдан келмас экан.

Хизматкорларимизга оилада энг яхши муомала қиладиган мен эдим. Улар орасида филиппинлик қиз — Марса ўзининг жуда меҳрибонлиги ва мунислиги билан ажралиб турарди. У билан тез-тез суҳбатлашиб турардик.

Кунларнинг бирида у менга орзулари ҳақида гап очди. Айтишича, хизматкорликдан йиққан пуллари-ни тўплаб, ўз юртига қайтгач, ҳамшираликка ўқимоқчи экан. Филиппинлик ҳамшираларга бутун дунёда талаб катта бўлгани учун бу ўлканинг аёллари ҳамшира бўлишни юз чандон орзу қилишаркан.

Марси уч яшарлигида унинг отаси минага йўлиқиб, ҳалок бўлган экан. Ўша пайтда онаси иккинчи фарзандига ҳомиладор бўлиб, жуда қийналиб яшашган, Марсининг бувиси иккита болага қараб турган, онаси эса маҳаллий меҳмонхоналардан бирида фаррош бўлиб ишлаган экан. Марсининг онаси ҳар қанча қийналмасин, болаларини ўқитишга ҳаракат қилган. Марси билим юртига киришидан икки йил илгари укасини машина уриб кетади ва у бир умрга ногирон бўлиб қолади. Оёқ суяклари эзилиб кетгани учун кесиб ташлашади. Марсининг ўқиш учун тўпланган пулининг бари укасини даволатишга кетади.

Марсининг аччиқ қисмати тингларканман, кўз ёшларимни тийиб туrolмадим.

Орадан бир неча кун ўтиб, Марси менга ўзининг яқин дугонаси – Мэдлин ҳақида ҳам гапириб берди. Марси билан Мэдлин болаликдан дугона бўлишган экан. Мэдлинлар хонадони Марсилардан ҳам фақир аҳволда яшаркан. Уларнинг оиласида Мэдлиндан ташқари яна еттита бола бўлиб, тирикчилик вазидан улар катта йўл ёқасига чиқиб, ўтган-қайтганлардан садақа сўраб кун кечиришаркан. Марси мактабда, Мэдлин укалари билан тиланчиликда, эҳ, ҳаёт ташвишлари нақадар залварли...

Мэдлин ўз ҳаётини яхшилаш, орзуларини амалга ошириш ҳақида жуда кўп ўйларкан. У ўн саккиз ёшга етганида, Марсининг эски мактаб формасидан ўзига кўйлак тикиб, Манилага отланибди.

Мэдлин тўғри филиппинликларни хорижга ишга жўнатадиган агентликка бориб, хизматкор бўлиб ишлашга тайёрлигини айтибди. Агентлик бошлиғи ливанлик экан. Унинг кўмагида Мэдлин зарур ҳужжатларни тўғрилабди. Кўп ўтмай, у бизнинг мамлакатга хизматкор сифатида ишга келадиган бўпти. Унинг омади чопганини эшитган Марси ҳам севиниб, тез орада бир амаллаб, у борган мамлакатга етиб бориши ва ўша ерда ишлаб пул топишини айтибди.

Чиндан ҳам орадан тўрт ой ўтиб, мамлакат пойтахтидан иш топибди. Бу ерга келгач, дугонасини қидира бошлабди.

Мен Марсининг бизникига қандай келиб қолганини яхши эслайман. Хизматкорлар ва уларнинг ишини асосан онам назорат қилар ва уларнинг вазифаларини аниқ тақсимлаб берарди. Уйимизда йигирмадан ортиқ хизматкор ишлагани учун бошида ҳеч ким кичкинагина бу қизга унча эътибор қаратмаган. Унга Сора иккимизнинг хоналаримизни йиғиштириш топширилган. Мен ҳам бир ярим йил ичида ҳар доим жимгина кириб, ишини битириб кетадиган, ора-сирада «менга нима юмушингиз бор», деб сўраб турадиган бу қизчага унча эътибор қаратмаган эканман.

Кейинги пайтларда мен у билан анча яқин бўлиб қолдим.

— Хоним, сизга дугонам Мэдлиннинг қисмати ҳақида гапириб бермоқчи эдим, — деди у кунларнинг бирида. — Сиз маликасиз, балки вақти келиб, бечора қизга ёрдамингиз тегиб қолар?

Мен унинг ҳикоясини эшитишга тайёрлигимни, бу пайтда у оёқларимни уқалаб туриши лозимлигини уқтирдим. Қиз оёқларимни уқалаётиб, ҳикоясини бошлади:

– Мен Маниладан жўнаб кетаётганимда агентлик раҳбаридан Мэдлин ишлаётган уйнинг манзилини сўрагандим. У эса, бу маълумотни бериши мумкин эмаслигини айтди. Ундан ялиниб-ёлвориб, аранг Мэдлин яшайдиган уйнинг телефонини олдим. У пойтахтнинг Ал-Малаз деган туманида, бой хонадонларнинг бирида оқсочлик қиларкан.

– Сен у ерга бора олдингми? – сўрадим ундан. Мен уйимизда хизматкорларга ҳадеганда кўчага чиқиш учун рухсат берилмаслигини билардим. Бозор-ўчар ишлари ҳам Умарга юклатилган эди.

– Хоним, филиппинлик Антуан деган ҳайдовчини танийсиз-а? – Уйимиздаги тўртта ҳайдовчидан иккитаси филиппинлик экани ва улардан бирининг исми Антуан экани эсимга тушди ва бош ирғадим. – Биз у билан тез-тез учрашиб турамиз. У менга дугонамни топишга ёрдам берадиган бўлди.

– Марси, ҳали севгилим ҳам бор дегин, – дея айёрона кўз қисдим. – Умар сезиб қолмадими?

– У пайтда Умар оиласи билан Тайфага кетганди ва биз фурсатдан унумли фойдаландик. Аввал мен Филиппинда олган рақамга қўнғироқ қилиб кўрдим. Аммо ҳеч ким Мэдлинни телефонга чақириб бермади. Роса таваллолар қилганимдан кейин шу уйнинг манзилини беришди. Мен хат ёзиб, Антуандан шу хонадонга, Мэдлинга етказишни илтимос қилдим. Антуан бир амаллаб илтимосимни бажарди. Икки ҳафта ўтиб, Мэдлин менга қўнғироқ қилди. У шунақа секин гапирардики, кимдандир хавфсираётгани билиниб турарди. Унинг таҳликали овозидан вазияти оғир эканини англадим. Биз телефонда қилишимиз лозим бўлган иш режасини тузиб олдик. Орадан икки ой ўтиб, биз кутган фурсат етиб келди. Бу пайтда Мэдленнинг хўжайини дам олгани Европага кетди. Сизлар ҳам шаҳар ташқарисига кетга-

нингиздан кейин биз Антуан билан «Мерседес»да Мэдлин ишлаётган уйга қараб йўл олдик.

Манзилга етиб келгач, Антуан чиқиб, эшик қўнғироғини босди. Ниҳоят, эшикни бадбашара яманлик хизматкор очди. Унинг юзидан «нега безовта қиласанлар», деган мазмундаги норозилик ифодаси сезилиб турарди. Антуан келишимиз сабабини айтганида, яманлик тутақиб кетди, гарчи орада анча масофа бўлса-да, гап оҳанги ва юз ифодасидан яманликнинг норозилик билдираётгани сезилиб турарди.

Шунда мен шартта машинадан тушиб, йиғлай бошладим. Арабча, инглизчани қориштириб, мен Мэдлиннинг опаси эканим, онам ўлим тўшагида ётганини, унинг сўнгги илтимосини синглимга етказиш учун келганимни айтдим.

Яманлик бироз ўйланиб турди-да, кутиб туришимизни айтиб, дарчани ёпди. Чамаси, у Мэдлиннинг ёнига бориб, ундан «Опангнинг кўриниши қандай эди», деб сўраса керак, деган хаёлга бордим. Бизнинг режамиз амалга оша бошлаганидан хурсанд эдим.

Анча вақт ўтиб, яна дарча ғичирлади. Фақат менгагина кириш учун ижозат берилди. Антуан машинага қайтди. Мен кекса яманликнинг ортидан кирдим. Ҳовли жуда ифлос, деворалари бўялмаган, ҳар-ҳар жойда чиқиндилар уюми кўзга ташланар, аллақандай ёқимсиз ҳиддан димоғ ачишарди. Ҳовлининг ўртасида сувсиз ҳовуз бўлиб, ичи ахлатхонага айлантирилган эди. Ҳовли ичидаги майсалар, дарахтлар сувсизликдан қовжираб кетганди. Тор йўлакка кирдик. Қарасам, қарама-қарши томондан Мэдлин келяпти. Биз қучоқлашиб кўришдик. У янаям озиб кетибди.

Марсининг жим қолганидан ичим ачишиб, ҳикоянинг давомини қистадим.

— Икковимиз бир-биримизни қучганча, тинимсиз йиғлардик. Кейин у мени етаклаб торгина бир хонага олиб кирди. У тиззамга бош қўйиб роса йиғлади. Кейин Маниладан келганидан сўнг, бошидан кечган қайғули воқеаларни гапириб берди.

Унинг айтишича, пойтахт аэропортида Мэдлинни икки нафар яманлик кутиб олибди. Улар қизни машинага ўтқазиб, шу уйга олиб келишибди. Аввалига бу ердаги тартибсизликка, ифлосликка кўника олмабди. Унинг бу ерда қиладиган иши ошпазга ёрдамлашиш, уйни йиғиштириш ва болаларга қарашдан иборат экан. Ёнг асосий вазифаси кейинроқ маълум бўлибди. Мэдлинни бу ерда эркакларнинг нафсини қондириш учун ёллашган экан. У хожаларининг амрини ҳеч бир эътирозсиз қабул қилишга мажбур экан. Хонадон соҳиби узоқ сафардан қайтиши билан уни ётоғига чорлабди. Ўшандан бери у фақат хожасининг ана шундай тубан амрини бажариб келаркан.

— Нега қочиб кетмапти шу пайтгача? — сўрадим сабрим чидамай.

— Бир неча бор қочишга ҳам уринган. Аммо уни тутиб олиб, роса таъзирини беришган.

— Сен уни топганингдан кейин нима қилдинг?

— Мен Янгишаҳарда жойлашган элчихонамизга қўнғироқ қилиб, ёрдам сўрадим. Гўшакни кўтарган ходим, бундай қўнғироқлар ҳар куни бўлиб туришини ва у ҳеч қандай ёрдам беролмаслигини айтгач, ҳафсалам пир бўлди. Полициядан ҳам ҳеч қандай умид йўқ. Чунки улар биздек ожизаларни эмас, кучлиларни ҳимоя қилишади. Мен Манилага, Мэдлиннинг онасига қўнғироқ қилиб, вазиятни тушунтирдим. У бизни бу ерга жўнатган меҳнат агентлигига бориб, қизини орқага қайтаришни сўраса, уни ҳайдаб солишибди. Шаҳар ҳокими ҳам ёрдам беролмаслигини айтибди.

– Ҳозир дугонанг қаерда? – сўрадим Марсидан.

– Мен бир ой илгари ундан хат олдим. Шартнома муддати тугагач, уни Филиппинга қайтариб жўнатишибди. Унинг ўрнига янада ёшроқ филиппинлик қизларни олишибди. Мэдлин шундай оғир вазиятда унга ёрдам беролмаганим учун мендан хафа бўлиб юрибди. Мен унга ҳаммасини тушунтириб хат ёздим. Аммо ундан ҳалигача жавоб келмади. Хуллас, шўрлик дугонамнинг бошидан кечирганлари шулар.

У жим қолди. Унинг кўзларига қараб, ўз дугонаси тақдирига нисбатан қайғудошлик ифодасини кўрдим. Мен ҳам бу ўринда жуда ожиз эдим. Анча пайт жим қолдим. Албатта, бу заминда Мэдлинга ўхшаш тақдирнинг шафқатсиз зарбаларига дуч келган бечоралар кўп эди. Ўша ҳодисалардан сўнг мен муҳожир хизматкор қисматига ачиниш билан қарай бошладим. Таниш-билишларимнинг хизматкорларига муомаласи билан қизиқдим. Ва қанчадан-қанча сотилган, топталган, хўрланган ожизаларнинг аянчли кечмишидан воқиф бўлдим.

ҲУДА

1972 йил 12 январь, кеч соат 10.00. Худди шу аснода бизнинг суданлик жориямиз Ҳуда опам Соранинг келажагини башорат қилар, биз – ўн опа-сингил диққат билан қулоқ солардик.

Ҳуда айни пайтда саксондан ошган бўлиб, саккиз ёшида суданлик қулфурушлар уни бизнинг мамлакатга келтириб сотишган, қўлма-қўл юриб, ахийри бизнинг хонадонга келиб қолганди. У ўз ҳаёти давомида Буюк сулола вакилларида кўпчилигининг хизматида бўлганди. Уни болалигимдан билардим. У турли қизиқарли воқеаларни айтиб берарди. Ўзи

нинг айтишича, афсунгарликдан ҳам яхшигина хабардор эди. Бизга турли қора кучлар, ёвуз руҳлар, жин-ажиналар ҳақида гапириб бераётганида, бир неча бора раҳматли онам уни уришиб берганди.

Хуллас, айти дамда у Соранинг кафтидаги чизиқларга қараб, унинг келажагини башорат қилар, Сора эса худди гап бошқа бировнинг тақдири ҳақида кетаётгандек бепарволик ва паришонлик билан бир нуқтага тикилиб ўтирарди.

Ўуданинг айтишича, унинг энг катта орзулари ҳеч қачон амалга ошмас экан. Мен бу гапни эшитиб, сапчиб тушдим ва ўзимни орқага олдим. Чунки опам бахтли бўлиши учун ҳамма нарсага тайёр эдим. Алҳол, Ўуданинг ҳамма башоратлари майнавозчиликдан бошқа нарса эмаслигини айтиб бақирдим. Аммо ҳеч ким менинг гапимга эътибор қилмади. Ўуда эса опамнинг кафтидаги чизиқларни ўқишда давом этарди.

— Қизим, сен яқинда эрга тегаркансан, — деди бироздан сўнг кампир қоқсуяк иягини қашиб.

Эр сўзини эшитиб Сора сергак тортди, кўзларида қўрқув ва ҳаяжон аксланди. Кейин қўлини зудлик билан тортиб олди.

— Барибир тақдирингдан қочиб қутулолмайсан, — деди Ўуда юмшоқлик билан. — Сен ўз севгилингга етишасан ва ундан олти нафар фарзанд кўрасан. Албатта, бу болалар сенга ҳали кўп қувонч олиб келади.

Сора бироз хотиржам тортиб, енгил хўрсинди. Кейин менга қараб жилмайиб қўйди.

— Мана шу жажжи синглимнинг ҳам кафтини кўриб қўй-чи, — дея мен тарафга имо қилди Сора.

Бошқа опаларим ҳам унинг фикрини қўллаб-қувватлашди.

Мен уларнинг ўзимга нисбатан меҳрини чуқур ҳис этган ҳолда кафтимни чўздим.

– Қани, лоақал бир йилдан кейин менинг тақдиримда қандай ўзгариш бўлишини айтиб бер-чи?

Ҳуда жимгина менинг кафтимдаги чизиқларни диққат билан кузата бошлади. У кафтимни синчиклаб кўздан кечиргач, бошини кўтариб кўзларини юмди-да, алланимларни пичирлай бошлади. Кейин бошини тебратиб яна қўлларимга тикилди.

– Яқинда отанг сенга тўйинг ҳақидаги хабарни айтади. Сен бир инсондан ҳам бахт, ҳам мислсиз қайғу топасан. Қилмишларинг келгусида бутун оиланг учун нохушликка сабаб бўлади. Сен ўз яқинларингнинг юзини тоабад ерга қаратасан. Сен бир пайтнинг ўзида ҳам кучли муҳаббат, ҳам сўнгсиз нафрат қуршовида қоласан. Эзгу ва ёвуз кучлар сени тинимсиз таъқиб этмоқда. Сени севганлар учун сен ҳамиша жумбоқ бўлиб қоласан.

Шундан сўнг Ҳуда тарашадек қўлларини осмонга чўзиб, Яратгандан менга сабр ва тавфиқ сўради, кейин эса мени маҳкам қучганча бақириб йиғлашга тушди. Мен-ку, тошдек қотиб қолгандим. Қолганлар ҳам бу ҳолатдан лол бўлиб турарди. Биринчи бўлиб ҳушини тўплаган Нура мени кампирнинг чангалидан қутқариб олди. Кейин Ҳудани хонадан чиқариб олишди, опаларим мени юпатишга, тасалли беришга тушишди.

Мен Ҳуданинг таҳдидли башоратидан ҳамон ўзимга келолмай турардим.

– Бу шунчаки бир ўйин-ку, – деди опаларимдан бири Таҳони. – Эртага нима бўлишини Аллоҳдан бошқа ҳеч ким билмайди. Уям миясини еган бир кампир, оғзига келганини айтаверади-да! Сен бу гапларни жиддий қабул қилма!

Сора ҳам мени бағрига босиб, телба кампирнинг гапларига ишонмасликни сўради. Бошқа опаларим ҳам мени бу бадбин башорат комидан халос этиш

учун мен билан ҳазиллашиб, Алига нисбатан қилган шумликларимни эслата бошлашди. Ана шулардан бирини эслатишганида мен ҳам беихтиёр кулиб юбордим.

Бунга анча бўлганди.

Кунларнинг бирида Алини лаққа тушириш учун дугоналаримдан бирини ишга солдим. У Алига қўнғироқ қилиб, телбаларча севиб қолганини айтди. Мен эса нариги хонадан параллел телефон гўшагини кўтариб, уларнинг ҳамма гапини эшитиб турардим. Али аввалига ўзини бепарво кўрсатишга тиришди. Кейин дугонамга учрашишни таклиф қилди. Учрашув жойи сифатида дугонамнинг ҳовлиси қаршисидаги сайхонлик танланди. Келишувга кўра, дугонам шахсий ҳайдовчисини ўша жойга юбориши лозим эди. Ҳайдовчи дуч келган одамни машинасига солиб кетмаслиги учун қўлида кичкина улоқчанинг нўхтасини ушлаб туриши лозим эди.

Биз айтилган пайтда дугонамнинг уйига бориб, ётоқ деразасидан бечора Алининг қўлида нўхта билан мўлтираб турганини кўриб, роса қотдик. Ахийри кутилган ҳайдовчидан дарак бўлмагач, у жаҳл билан нўхтани итқитиб, ортига қайтиб кетгани ўшанди. Дугонам худди шу тахлит уни уч маротаба чув туширди. Ҳар гал Али уни ёлғончиликда айблаб ўшқиритишни бошлаганда, дугонам майин, юракни эритувчи жумлалар билан уни яна ўзига эл қилиб олар ва бу гал, албатта, ширин висол дамлари уларга насиб этишига ишонтирарди.

Ҳозир ўша воқеани эслаб, шу қадар мириқиб кулдикки, телба Ҳуданинг башоратлари деярли эсимиздан чиқаёзди. Рост-да, саксондан ошиб қолган кампирнинг валақлашига ким ҳам ишонарди.

Аммо эртаси куни беҳуда қувонганимни англаб етдим. Отам уйга келиши билан менга лойиқ эр

топганини айтди. Кўз олдим қоронғилашиб кетди. Миямда эса бир фикр тинимсиз чарх урарди: демак, Худанинг башоратлари амалга ошмоқда. Қўрққанымдан отамдан бўлғуси куёвнинг кимлиги, ёши нечада экани ва ҳатто исмини сўрашни унутиб, хонадан югуриб чиқдим. Кечаси билан Худанинг мудҳиш башоратини ўйлаб, мижжа қоқмадим.

Эртаси куни Нура менга қироллик хонадонига мансуб шахзодалардан бири – Каримга турмушга чиқишимни билдирди. Болалигимда унинг ўзини кўрмаган бўлсам-да, синглиси билан кўп бора бирга ўйнардик. Маълум бўлишича, Карим йигирма саккиз ёшда бўлиб, мен унга биринчи хотин бўлиб тегаётган эканман. Нура куёвнинг суратини кўрганини, унинг чиройини таърифлашга тил ожиз эканини айтгач, анча таскин топдим. У Лондондаги юридик коллежини битириб, айни пайтда пойтахтда йирик адвокатлик фирмасини очибди. Шунингдек, у Буюк сулола вакиллари орасида ўзига мос обрў ва мавқега эга экан. Янаям қувонарлиси, Карим отамга ўқишимни битиргач, тўй бўлишини айтибди.

– Омадинг чопгани шу-да, синглим, – дея Нура бошимни силамоқчи бўлганида, мен адёл ичига беркиниб олдим-да:

– Менинг эмас, унинг омади чопибди, – дея бақирдим.

Нура чиқиб кетгач, мен Каримнинг синглисига қўнғироқ қилдим. Гўшакдан таниш овозни эштиб, у билан қисқача сўрашдик:

– Агар аканг менга уйланмоқчи бўлса, айтиб қўй, – дедим дарров мақсадга кўчиб. – Мендан кейин яна бирортасига уйланишни хаёлига ҳам келтирмасин. Агар уйланадиган бўлса, икковини ҳам заҳарлаб ўлдираман.

— Султона, бу нима деганинг? Ахир...

— Ҳа, бу иш менинг қўлимдан келади. Айтганча, сен яқин орада мени кўрмагансан-а? Барибир аввалдан айтиб қўйган яхши-да! Яқинда мактаб лабораториясида билмасдан юзимга кислота сачратиб юборгандим. Ҳамма ёғим чандиқ бўлиб кетгани учун отам менга муносиб куёв топишга анча қийналди.

Нарига тарафдан алоқа узилди. Менимча, синглиси бу антиқа янгиликни акасига етказиш учун югуриб кетган бўлса керак.

Шу куни кечқурун отам уйга ғазаб билан Каримнинг иккита холасини етаклаб келди. Мени судраб опчиқди-да, уларнинг қаршисида тургазиб қўйди:

— Мана, кўзларингни катта-катта очиб, яхшилаб қараларинг, қани, қизимнинг қаерида чандиқ бор экан?

Бу пайтда мени нима жин чалди, ўзим ҳам билолмадим.

— Ҳа, сизлар ҳали менинг юзимни кўриш учун келдингларми? Балки тишларимни кўрсатарман-а? Мана, — мен худди итдек ириллаб, тишларимни такиллата бошладим. Буям етмагандек, отдек кишнаб, тўрт оёқлаб, шаталоқ ота югуришга тушдим. Икки аёлга яқинлашганимда, иккови ҳам ўрнидан туриб, ура қочишди. Остонада бир-бирига чалишиб, йиқилиб тушишига сал қолди.

Хонада отам иккимиз қолдик. Тамом! Отам айни пайтда қандай йўл тутиши маълум эди. Бундай ақмоқона ҳаракатдан кейин бўғиб ўлдирса ҳам оз эди. Нима қиларкин? Аввал тарсаки туширармикин ёки аямай тепкилашга тушармикин?

Отам менга қанча вақт тикилиб турганини билмайман. Аммо кутилмаганда, у қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборди. Унинг бундай самимий кулганини шу пайтгача эшитмаган эдим. Беихтиёр мен ҳам унинг кулги-

сига қўшилдим. Баланд кулги садоларидан ажабланган Али билан Сора ҳам изма-из кириб келишди.

Ниҳоят, анча ўзини босиб олган отам диванга чўкиб, кўз ёшларини артди.

— Султона, ўша пайт сен уларнинг юзини кўрганинга эди? Шунақа юраклари ёрилдики! Оббо, қизим-ей! Билмадим, эртага Каримнинг ҳолига маймунлар йиғламаса яхши эди.

Отам менга меҳр билан қучоқ очганида, ўзимни тамомила йўқотиб, тиз чўкканча унинг оёқларини қучдим. У оталик меҳри билан сочларимни силар, мен эса бу ноёб дақиқалар узоқ давом этишини истардим.

— Ота, — дедим фурсатдан фойдаланиб. — Фақат битта шартим бор: тўйдан олдин Карим билан учрашаман!

Отам негадир ярқ этиб Сорага қаради. Отамнинг кўзларида илк бора алланечук надомат изларини кўрдим. Айни дамда фақатгина нигоҳлар орқали гаплашардик. Опам иккимиз отамнинг икки ёнидан жой олдик. Отам бизларнинг бўйнимиздан қучиб, анча пайт жим қолди. Али эса худди мутлақо ғайриоддий ҳодисанинг шоҳиди бўлгандек, бўсағада оғзи ланг очилиб турарди.

КАРИМ

Ҳар қанча ажабланарли бўлмасин, Каримнинг оиласи мени келин қилиш ниятидан қайтмади. Кейинги ҳафтада Карим отаси билан отамнинг офисига бориб, мен билан учрашишга рухсат сўрабди. У гарчи холаларидан менинг телбавор қилиқларим ҳақида эшитган бўлса-да, у ҳаммасига мен билан учрашиб, кейин ишонч ҳосил қилишини айтибди.

Отам ҳам табиийки, дарров рози бўла қолмаган. Ҳарқалай, қиз билан йигитнинг тўйдан аввал кўришиши турли миш-мишларга сабаб бўлиши мумкин. Аммо отам барибир розилик билдирди.

Икки ҳафта ўтиб, Карим онаси билан бизникига меҳмон бўлиб келадиган, учрашувимиз унинг онаси ва менинг икки опам иштирокида ўтадиган бўлди. Ҳарқалай мен ўзимда йўқ шод эдим. Ахир мен аёллар ҳуқуқларини камситувчи метин қоидаларни сал бўлса-да юмшатишга эришгандим. Бу менинг муваффақият сари илк қадамим эди. Шу ондан ўзимга, келгусида ўз ҳаётимни ўзим идора эта олишимга ишонч уйғонди.

Аммо ҳали қувонишга эрта эди. Учрашув-ку таъинланди, аммо Карим менга ёқармикин? Мен-чи, Каримнинг кўнглидан жой олармикинман? Ахир оиланинг тақдири айнан шунга боғлиқ эмасми? Мен Каримни муносиб қаршилашга жиддий ҳозирлик кўра бошладим.

Илгари мен ойнага деярли қарамасдим. Энди эса соатлаб кўзгу қаршисидан жилмасликни одат қилгандим.

Негадир ўзимга ўзим жуда хунук ва кўримсиз кўриниб кетдим. Назаримда, бурним юзимга нисбатан жуда кичкина, кўзларим сўник ва нурсиздек эди. Бироқ опаларим Сора ва Нуранинг фикрича, мендек чиройли қиз йўқ эди оламда.

Отам менинг тўйга қаршилиқ кўрсатмай қўйганимдан қувониб, сепим учун зарур нарсалар, либослар ва тақинчоқлар харид қилиш учун мен, опам Нура ва поччамни уч кунга Лондонга жўнатди. Зарур нарсаларни харид қилиб оптимизга қайтдик.

Учрашув куни етиб келди. Сора ва Марси мени ушбу муҳим тадбирга тайёрлашаётганда, хонада худди ажинадай Ҳуда пайдо бўлди ва шанғиллай бошлади:

– Унутма, қизим, аввал сен ўзингни бахтли ҳис этасан. Кейин эринг ва сенинг бошингга бахтсизликлар ёғилади.

– Йўқол бу ердан, қари алвасти, – дея бақирдим у томонга елим тароқни ирғитарканман. Нура эса менинг елкамдан тутиб:

– Шу тентак билан тенг бўласанми? – дея мени тинчлантира бошлади. – Оғзига келганини саннай-веради-да!

Чиндан ҳам кўп ўтмай кампирнинг гаплари ёдимдан кўтарилди. Мен эса тез орада бўлажак эрим билан кўришаман. Айни дамда мен ўз юрагим дуқуридан бошқа ҳеч нарсани эшитмасдим.

Ниҳоят, Карим келди. Таърифлаганларича бор экан. У ҳаддан ташқари чиройли йигит эди. Бизнинг расмий танишувимиздан бир неча дақиқа ўтгач, у унаштирувни ҳеч қачон бекор қилмаслигини тушундим. Каримнинг онаси ҳам мени зимдан кузатиб турди. Сора ва Нура ҳам юрак ютиб, ер остидан кўз уриштириб туришарди. Карим кетиш олдидан бирор кун кечки пайт қўнғироқ қилишини ва биз тўй режаларини пишитиб олишимизни айтди. Унинг бу таклифини қабул қилиш баробарида хайрлашув олдидан унга умидбахш табассум ҳадя этдим.

– Намунча, йигитнинг олдида қийшангладинг? – уришиб берди Нура.

– Яна ишшайганига ўласанми? Каримнинг онаси нима деб ўйлайди. «Намунча кет-боши ўйноқламаса, бунақа келиннинг бизга кераги йўқ», деб тўйни бекор қилса, нима деган одам бўламиз? – Сора ҳам унинг фикрини қўллаб-қувватлади.

– Ҳа, тўйдан олдин йигитни кўриб олганим учун менга ҳасад қиляпсизлар-а, – дедим опаларимнинг атайин жиғига тегиб. – Сизлар қариб қолдинглар, ёшларни қаерданам тушунарддинглар, – дея тилимни чиқариб, уларни эрмакладим.

Кейин эса ваннахонамга қамалиб олганча, бор овозим билан муҳаббат ҳақидаги эски Ливан ашула-сини куйлашга тушдим.

Карим чиндан ҳам менга ёқиб қолганди. Акс ҳол-да, унга ёқмаслик учун ҳамма чораларни ишга сол-ган бўлардим. Мен эса унга ёқишни, унинг қалби-дан жой олишни чандон истай бошлагандим.

Карим менга ўша куни кечки пайт телефон қил-ди. Унинг айтишича, онаси чиндан ҳам бизнинг тўйимизга қаршилиқ қилмоқчи бўлибди. Мен эса ўзимга ишонганим учун «Балки онангнинг айтга-ни тўғридир», дедим. У эса ҳар қандай вазиятда ҳам аҳдидан қайтмаслигини маълум қилди. Мен айнан унинг орзусидаги қиз эканман.

Хуллас, телефондаги суҳбатда у мен билан бир-га бўлиш учун ҳамма нарсага тайёр эканини айтди. Мен эса бу пайтда ширин ҳислар ва гўзал орзулар қанотида парвоз қилардим.

ТЎЙ

Тўй ўтиши лозим бўлган Аҳмаднинг қасридаги бир ҳужрада барча қариндош аёллар жамланган, ҳамма бир пайтда гапириб кулгани учун ҳеч нима-ни тушуниб бўлмасди.

Аслида, бу қаср менга умуман ёқмасди. Мен тў-йимни Янгишаҳарда, денгиз бўйида нишонлашни орзу қилардим. Ўшанда биринчи маротаба хоҳишим амалга ошмаётгани учун тўполон кўтармадим.

Хуллас, ҳамма хурсанд, ҳамманинг юзида хур-рамлик ифода этарди. Нураларнинг мармар қасри жуда катта ва ҳашаматли бўлиб, уни тўй олдидан қайта жиҳозлаш мақсадида, турли мамлакатдан келган ўнлаб усталар ишлай бошлаган эдилар. Тез орада заллар, ҳужралар мутлақо бошқача, шоҳона

кўриниш олди. Узун-узун йўлаклар чиройли расмлар билан безатилди. Йўлакларга чўғдек гиламлар ташланди. Айниқса, ётоқхонадаги ҳою ҳашам мени чиндан ҳайратга солди.

Хуллас, тўйимизнинг мисли кўрилмаган даражада ўтиши учун ҳамма нарсa муҳайё қилинганди.

Никоҳ кўйлагим жуда ҳам нафис ва гўзал матодан тикилган бўлиб, бундай либос бошқа бировда бўлиши мумкин эмасди. Бу антиқа либосни опаларим ёрдамида кийганимдан сўнг, кўзгуда ўзимни таниёлмадим. Нура бўйнимга Каримнинг ҳадяси — қимматбаҳо зебигардонни тақаётганида, қандайдир маҳзунлик қуршовида қолдим. Соранинг тўйида раҳматли онам худди ана шундай қимматбаҳо тақинчоқни унинг бўйнига тақиб қўйганди. Орадан энди икки йил ўтган бўлса-да, мен учун бутунлай бошқа ҳаёт бошланган, ўзим ҳам мутлақо бошқа инсонга айлангандим. Энди янги давр оstonасига қадам қўйишим лозим.

Ниҳоят, тўй ноғораларининг така-туми янгради. Тўйимизга Мисрдан алоҳида оркестр чақирилган эди. Икки опам Нура ва Сора икки қўлтиғимга кириб, мени интизорлик билан кутаётган меҳмонлар истиқболига олиб чиқишди.

Келин тараф ва куёв тараф вакиллари боғнинг икки бурчагидан жой олишганди. Ниҳоят, мамлакатнинг нуфузли руҳонийларидан бири тўрт нафар гувоҳ иштирокида иккимизнинг никоҳимизни ўқиди. Шундай сўнг ўйин-кулги бошланди. Бу шодиёна тўрт кечаю тўрт кундуз давом этди.

Орзиқиб кутилган висол онлари ҳам етиб келди. Биринчи учрашув чоғида унча эътибор қилмаган эканман: унинг чиройига ҳар қандай қиз мафтун бўлиши мумкин эди. Мана, у мен билан ёнма-ён турибди. Беихтиёр танамга ёқимли бир титроқ ўрмала-

гинини ҳис этдим. Карим юзимдаги ҳарир пардани кўтарганида, негадир иккимиз ҳам кулиб юбордик.

Бир-биримизга анча пайт термилиб қолдик. Мен унинг, у эса менинг кўзларимга ғарқ бўлаётганди.

Гарчи ёлғиз қолишни қанчалик истаётган бўл-сак-да, ҳали меҳмонлар тарқамаган, биз ҳали улар-га қуллуқ қилиб туришимиз керак эди. Карим меҳ-монларни сийлаш учун давра ўртасига бориб, тилла тангалар сочганида, мен кийим алмаштириш учун орқа ҳужрага кириб кетдим. Биз шу ернинг ўзидаёқ никоҳ саёҳатига жўнаб кетишимиз лозим эди.

Карим менга асал ойида барча истакларимни бажо келтиришини айтганди. Менинг истакларим унинг учун қонун эканини айтгач, мен болаларча эркалик билан унга ўзим боришни истаган мамла-катлар ва шаҳарлар рўйхатини тузиб бердим. Биз-нинг илк манзилимиз Қоҳира бўлади, у ердан Па-рижга жўнаймиз, кейин Нью-Йорк, Лос-Анжелес ва ниҳоят, Гавайи ороллари...

Зумрадлар қадалган янги кўйлагимни кийиб, опаларим билан хайрлашиб чиқдим. Айниқса, Сора худди мени қайта кўрмайдигандек бағрига шу қа-дар қаттиқ босиб йиғладики, беихтиёр юрагим ваҳм оралади. «Бардам бўл, — дея қулоғимга шивирлади у. — ҳаммаси яхши бўлади!»

Ниҳоят, бизни ва юқларимизни ўз бағрига олган қора «мерседес» ҳам жойидан қўзғалди. Карим биз-га ҳеч ким халал бермаслиги учун биз чиққан барча самолётларнинг биринчи класс чипталарини сотиб олганди.

Биз Қоҳирага келиб қўндик. Божхона кўригидан ўтгач, қадимий Нил дарёси соҳилидаги муҳташам қасрдан жой олдик. Бу қаср Каримнинг отасига тегишли бўлиб, у ўн еттинчи асрда бир турк савдо-гари томонидан барпо этилганди. Қайнотам қасрни

замонавий талаблар даражасида таъмирлаган бўлиб, унинг ўттизта хонаси бир-бирига ўхшамаган тарзда, ғоят нафислик ва дид билан жиҳозланганди. Қасрнинг ичкари қисмида чиройли боғ бўлиб, унинг ўрта-сида фавворалар отилиб турар, атроф етти иқлимдан келтирилган анвойи гуллар ифориға тўлганди.

Мен эндигина ўн олтига тўлган, катталар ҳаётининг кўпгина қирралари ҳали мен учун қоронғи эди. Эрим мендан ўн икки ёш катта бўлгани сабаб у вазминлик ва сабр-тоқат билан ана шу оламнинг янгиликларидан бирма-бир воқиф этиб борарди.

Хуллас, бизнинг асал оймиз ана шундай самовий улуғворлик оғушида бошланди. Биз шаҳарнинг энг олиймақом ресторанларида овқатланар, қадимий эҳромлар атрофида туяларда сайр қилар, китоб ўқир, турли мавзуларда мириқиб суҳбатлашардик. Бироқ ҳар гал қоронғи тушиб, кўзлар уйқудан юмила бошлаганида, иккимиз ҳам бир-биримизга хайрли тун тилаб, бошқа-бошқа ётоқхоналарга кириб кетардик. Ниҳоят, саёҳатимизнинг тўртинчи куни тунни бирга, энг гўзал ва бетакрор ҳислар оғушида ўтказдик.

Мен ҳали бирор марта Америкада бўлмагандим, шунинг учун бу афсонавий диёрни тезроқ кўриш иштиёқида ёнардим. Нью-Йорк тасаввуримдагидан умуман бошқача экан. Бу ерда ҳамма нарсга кўз илғамас тезликда рўй беради. Одамлар ҳам ҳар томонга бетиним ошиқади. Лос-Анжелес эса ўзининг сокин табиати ва ҳарорати билан мен ўсган муҳитга бирмунча яқин экан. Калифорнияда кўпгина америкаликларнинг даврасида бўлиб, уларнинг анчайин қувноқ ва хушмуомалалигига амин бўлдим.

Ниҳоят, биз учун ажратилган саккиз ҳафта ўз ниҳоясига етди. Биз ҳисобга тўғри бўлиши учун бу сеҳрли ҳафталар сонини ўнтага етказиб қўя қолдик.

Бу гўзал саёҳат қанча узоқ давом этишини истасак-да, барибир ортга қайтишга мажбур эдик.

Ҳали бизнинг шахсий уйимиз битмагани учун маълум муддат Каримнинг ота-онаси билан бирга яшашга тўғри келарди. Қайнонам аввалдан мени ёқтирмаслигини билардим. Шу боис, бу аёл билан бир том остида яшаш менга осон бўлмаслигини олдиндан тасаввур этардим. Биламан, агар қайнона-қайнотам билан ўртамизда низо келиб чиқса, Карим ҳеч қачон менинг ёнимни олмаслиги аниқ. Шу боис, эсим борида аввалги табиатимдан воз кечишим зарур.

Мен ана шундай оғир ва мураккаб вазиятга тайёр ҳолда бу остонани ҳатлаб ўтдим.

ТУРМУШ

Мамлакатда ҳар бир аёл қариликни катта қувонч билан қарши оларди. Чунки у умр бўйи эри, оиласига кўрсатган садоқати, вафодорлиги учун айнан қариган чоғида ҳузур ва мукофотга сазовор бўлади. Қайнонам Нуроҳ ҳам ана шундай ҳурмат ва эҳтиромни, садоқатни мендан кутишга ҳақли эди. Карим унинг катта ўғли эди. Катта келин эса қайнонанинг барча истакларини амалга ошириши шарт.

Бизни эр-хотин деб эълон қилинган ондан қайнонам менда ўзининг асосий рақибасини кўргани аниқ. Чунки мен унинг кўз қорачиғидан ҳам азиз бўлган ўғлини тортиб олгандим.

Қайнонам иккимиз ўртамизда ўхшаш жиҳатлар кўп эди. У ҳам худди мендай биринчи хотин бўлиб теккан. У эрига уч ўғил, тўрт қиз туҳфа этганди. Карим ўн учга тўлганида отаси ливанлик гўзал бир аёлни никоҳига олган. Ўша кундан бошлаб, ўзини бу хонадоннинг ягона бекаси деб билган қайнонам орому ҳаловатини йўқотган.

Албатта, Нуроҳни шусиз ҳам мулойим аёл деб бўлмасди. Аммо эрининг иккинчи хотинга уйланиши уни тамомила ғазаб отига миндирган. У эфиопиялик таниш жодугар аёлни ёнига чорлаб, ундан кундошини бир умр фарзанд кўролмаслик балосига мубтало этиш учун ёрдам сўраган. Жодугарнинг афсунлари боисми, бошқами, ишқилиб ливанлик аёл фарзанд кўрмаган. Аммо қайнотам ёш хотинини ҳаддан ортиқ севарди. Шунинг учун ҳар қандай вазиятда ҳам ундан ажрашмаслигини айтган.

Кўрилган чораси бесамар кетганидан еру кўкка сиғмаган Нуроҳ яна ўша жодугарни ёнига чорлаб, унинг қўйни-қўнжини пулга тўлдирган ва бу гал биратўла кундошини нариги дунёга жўнатишни сўраган.

Жодугар билан суҳбатни тасодифан қайнотам эшитиб қолган ва Нуроҳга қарата «Агар кундошинг сендан аввал ўладиган бўлса, мен сени шармандаларча уйдан қувиб чиқараман ва фарзандларинг билан кўришиш ҳуқуқидан сени қатъиян маҳрум қиламан», дея дағдаға қилган.

Буни эшитиб, қайнонам оёғи куйган товукдек типирчилаб қолган. Чунки у эри айтган сўзидан ўлса ҳам қайтмаслигини яхши биларди. Кундошига бир гап бўлгудек бўлса, ўзининг ҳаёти йўққа чиқишини ўйлаб, унга ўзидан ҳам кўпроқ ғамхўрлик қилишга тушган.

Бу оила жуда ғалати экан.

Нуроҳ ана шу бахтсизлиги учун заҳрини ҳаммага сочиб юраркан. Мен у мансуб бўлган уруғдан эмасдим, Карим эса мени жонидан ортиқ севарди. Ана шу икки жиҳат қайнонамнинг қаҳр ва ғазабини қўзғаш учун кифоя эди. Вақт ўтгани сари Нуроҳ муғамбирлашиб борар, агар Карим шу атрофда бўлса, имкон қадар менга мулойим гапиришга ҳаракат қиларди.

Карим ҳар куни эрталаб соат тўққизда ишга, ўзининг адвокатлик фирмасига йўл олар, мен эса дарвозадан уни кузатиб қўярдим. Қайнонам ҳар гал бу пайтда ётоғининг деразасидан пойлаб турар, ўғли кетиши билан мени қаҳрли овозда чақиришга тушарди. Бу хонадонда ўттиз уч нафар хизматкор бўлишига қарамай, унга ҳар куни эрталаб шахсан мен чой дамлаб киришим лозим эди.

Майли, ҳозирча ҳаммасига чидаб тураман. До-нишмандлар айтганидек «ас-сабру мифтоҳул-фараҳ», яъни сабр шодлик калитидир. Ҳали мен бу кампирга ким эканимни кўрсатиб қўяман. Унгача биров тишимни тишимга босишимга тўғри келади.

Мен бу фурсатни узоқ кутишимга тўғри келмади. Қайним Мунирнинг Америкадан қайтиб келиши ва-зиятни янада чигаллаштирди. Мунир Америкада яшаган, ўша ернинг ҳавосига кўниккан йигит эди. У ҳам хорижда ўқиган, ишлаган кўплаб Буюк сулола вакиллари сингари мамлакатда бир қатор янгиликларни қўллаш тарафдори эди. Уларнинг деярли ҳар бирида амалдаги тартибга нисбатан норозилик туйғуси кучли эди. Чунки улар ичкиликбозлик, енгил-елпи ҳаёт тарзи, аёллар даврасидаги кўнгилхушлик айб саналмайдиган юртлардан ўртак олишга интилишарди. Мунир ҳам шулардан бири эди.

У Америкадан қайтганидан кейин қайнотамнинг ҳужрасида Мунир айнан мавжуд тузумни янгилиш ҳақида нималарнидир уқтираётганини эшитиб қолдим. Кўп ўтмай, у ғазаб билан хонани тарк этганини кўрдим. Ундан гупиллаб ичкилик ҳиди анқиб турарди.

Шариат қонунларига кўра, мамлакатда спиртли ичкилар истеъмол қилиш, ишлаб чиқариш, сақлаш ва сотиш қатъиян тақиқланганди. Бироқ ўз-ўзидан маълумки, тақиқланган мева ширин бўлади. Шу

боис, барибир пана-панадаги зиёфатларда ичкиликбозлик бўлиб турар, кўплаб хонадонларда яширин тарзда олиб кирилган ичкиликлар сақланарди.

Барибир олибсотарлар қандайдир йўллар билан мамлакатга спиртли ичимликларни олиб кирар, бир неча баравар қимматига пуллашарди. Албатта, Амри Маъруф ва Наҳй мункар қўмитаси билиб қолгудек бўлса, наинки, оддий фуқаролар, балки қироллик хонадони вакиллари ҳам аяб ўтирмасди. Мунирнинг ҳам айнан спиртли ичимликлар савдосига аралашиб қолгани бошига бало бўлди.

Бу кунни Каримларнинг оиласи бутун умр унутмаса керак. Ўша куни Карим ишдан тунд кайфиятда кириб келди. Кейин маълум бўлишича, шу куни Лондон биржасидан брокер телефон қилиб, навбатдаги савдоларда бир миллион доллардан кўпроқ зарар кўрганини айтган экан.

Худди шу пайтда мен қайнонам билан одатдагидек фикжиллашиб тургандим. Ўғлининг кириб келиши билан Нуруҳ яна дийдиёсини бошлади.

— Мана, хотинчангнинг аҳволини кўр, — чақишга тушди қайнонам. — Менинг юзимга сапчишини айтмайсанми? Тийиб қўйсанг бўлмайдами? Қайси келин шундай бетгачопарлик қилади?

Агар бошқа пайтда бўлганида Карим «Буям бекорчи хотинларнинг одатий машмашаси-да», деб кулиб қўя қолган, онасининг олдида менга ёлғондакам пўписа қилиб яширинча кўз қисиб қўйган бўларди. Аммо биржада кўрилган зарар аламини кимдан олишни билмай юрган Карим учун бу айни муддао бўлди. Карим менга бир эмас, уч марта тарсаки туширди. Албатта, юзим сал қизарганини ҳисобга олмаса, унчалик ҳам жабрланганим йўқ. Аммо ҳеч кимда ҳақимни қолдирмасликка ўрганганим учун бу таҳқирга ортиқча чидаб туrolмадим. Ўша

дамда аёл кишининг эр олдидаги итоати ва масъулияти ҳам кўринмади. Қўлимга қимматбаҳо Хитой чинниси қаердан тушиб қолганини билмайман. Аммо шуни биламанки, мен уни Каримнинг юзига қараб ирғитдим. Карим мендан буни кутган эканми, чаққонлик билан чап бериб қолди. Акс ҳолда, юзининг абжағи чиқиши аниқ эди.

Хонада нақ қиёмат қўпти. Аёллар ва хизматкорлар тинимсиз қичқиришарди. Бу хонада қайнотамга тегишли энг нодир санъат асарлари сақланарди. Агар сал кечикса, уларнинг ҳаммаси ер билан битта бўлишини ўйладими ё ростдан ҳам тамомила ўзини йўқотиб қўйдими, Карим бор кучи билан жағимга мушт туширди.

Кўзимни очсам тепамда Марси турибди (уни ўзим билан келинлик уйимга олиб келгандим). Юзларимни намланган латта билан ҳўллаяпти. Қарасам қўшни хонадан қаттиқ овозлар эшитиляпти. Менинг тентаклигимни муҳокама қилишаётгандир, деб ўйлагандим. Йўқ, ундан ҳам муҳимроқ масалада гап кетаётган экан. Пойтахт кўчаларидан бирида спиртли ичимлик юкланган катта юк машинаси қўлга тушибди. Ҳайдовчини нозирлар сиқувга олишган экан, Мунирнинг номини тилга олибди...

Шу муносабат билан қирол отамни ҳузурига чақирган экан. Мунирдан эса ном-нишон йўқ эмиш. Отам Карим билан бирга қирол ҳузурига чиқиб кетишди. Бу пайтда лунжимга урилган муштнинг оғриғи босилмаган эди. Оғриқ билан кураш асносида она-боладан қандай ўч олиш режасини ҳам пишитиб қўйдим. Қайнонам айни пайтда ўғли Мунирнинг тақдирини ўйлаб, ўзини қўярга жой тополмай қолганди. Мен унинг айни пайтдаги қиёфасини кўришга ҳаддан ташқари орзуманд эдим. Лунжим ловуллаб ачишаётганига қарамай, уни қидириб топдим.

Қарасам, жойнамозга мук тушганча, Яратгандан ўғлига шафқат сўраб ўтирган экан. Мени кўрдию, дуохонликни йиғиштириб, ёнимга келди:

– Ўғлим сен билан ажрашишини айтди. Букрини гўр тўғрилайди, деб тўғри айтишаркан. Сен менга аввалдан ёқмасдинг. Шунгайм инсоф кирар, одам-башара бўп қолар, деб ўйлагандик. Афсус, адашган эканмиз. Сендақа ҳаёсизга бу хонадонда ўрин йўқ!

Нуроҳ шу аснода менинг тиз чўкиб йиғлашимни, тавалло қилиб, кечирим сўрашимни кутган эди. Аммо ундай бўлмади.

– Мен ўғлингиздан ўзим талоғимни талаб қиламан, Марсига айтдим, нарсаларимни йиғиштиряпти. Бир соатнинг ичида бу ерда қорамниям кўрмайсиз. Елкамнинг чуқури кўрсин, – бир-икки қадам юриб, яна орқамга ўтирилдим. – Ўғлингиз Мунир бутун сулолаимизни шарманда қилди. Мен буни шундай қолдирмайман. Отамга айтаман, албатта, бирор чорасини кўради. Шундай қиладики, қонунни менсимайдиганларга Мунирнинг қилмиши бир умр ибрат бўлади.

Шу онда Нуроҳнинг ранги оқариб, тили калимага келмай қолди. Чунки у отамнинг қирол билан яқин алоқада эканини билар, биз қариндошлик даражаси бўйича қиролга Каримлардан кўра яқинроқ эдик. Қолаверса, кўпгина масалаларни ҳал этишда қирол отамнинг маслаҳатларига таянарди. Аслида, мен отамга бирор таъсир ўтказа олишимга ишонмасам-да, Нуроҳ айна дамда Мунирнинг тақдири менга ҳам боғлиқ эканига ишониб қолганди.

Қолаверса, мамлакат қонунларига кўра, эрнинг ўз хотинини талоқ қилиши жуда оддий ҳол саналади. Бироқ аёл кишининг ажрашиш талаб қилиши эр ва унинг оила аъзолари учун шармандали вазият саналади. Хуллас, шу тариқа мен Нуроҳнинг жон томирини топиб олгандим.

Мен Марси билан жомадонларимни тахт қилиб қўйганимда, яна хонадон ичра шовқин-сурон қўпди. Афтидан, Мунирни қайсидир дўстининг уйидан — меҳмондорчиликдан топиб келишганди.

Нуроҳ бир лаҳзада бошқа аёлга айланиб қолди. У мендан кетмаслигимни ялиниб-ёлвориб сўрай бошлади. Аслида, бу уйдан кетганим билан отам яна изимга қайтаришини билардим. Шундай бўлса-да, бироз ўзимни тарозига солиб тургач, ноилож, менга нисбатан зуғумларга чек қўйиш шарти билан қолишга рози бўлдим.

Карим қайтиб келганида мен жанжал-тўполонлардан чарчаб ухлаб қолган эканман. Даҳлизда укаси билан гаплашаётганида уйғониб кетдим. У Мунирдан оила шаънини булғамасликни, алкоголь савдосидек бемаъни бизнесдан тезда ўзини четга тортиши лозимлигини уқтираётган эди. Улар анчагача баҳслашишди. Кейин уйга кириб ечинмасдан ўзини каравотга ташлади.

Эртасига у тамомила бошқа одам бўлиб уйғонганди. Мен билан гаплашишни истамас, ҳатто менинг бор-йўқлигим билан ҳам иши бўлмай қолганди. Мен унинг ярашишни таклиф этишига қаттиқ ишонган ҳолда, ўктам овозда унга ажрашишимиз кераклигини маълум қилдим.

Карим эса ўта беғам, бефарқ оҳангда жавоб қайтарди:

— Ўзинг биласан, фақат уйдаги манави машмашалар бир ёқли бўлсин. Кейин тўрт томонинг қибла! — У шундай дея соқолини олиш учун ваннахонага кириб кетди.

Бундай жавобни кутмаганимдан саросима ичида қолдим. Кўчага отланаркан, менга яна юзланди:

— Мен сенинг фаришта ниқобидаги иблис эканингни билмаган эканман!

Унинг қадам товушлари узоқлашиши билан ўзимни диванга ташлаб, бор овозим билан ҳўнграб юбордим.

Қайнонам эса худди мулойим супургининг ўзи бўлиб қолганди. Эртаси куни у заргарлик дўконидан ўзим танлаган қимматбаҳо тақинчоқни олиб беришини айтди. Биргаллашиб дўконга бордик. Атайин энг қиммат турадиган зебигардонни танладим. Қайнонам қизариб-бўзариб, асабийлашиб катта миқдордаги пулни санаб берди.

Орадан бир-икки ҳафта ўтиб, Мунирнинг ҳам тақдири ҳал бўлди. Яна оила аъзолари бу ҳақда шов-шув кўтарилмаслиги учун бутун ҳаракатларини ишга сола бошладилар. Отам ва бошқа юқори рутбали шаҳзодаларнинг аралашуви билан Мунир жазодан озод этилди. Унинг бу ҳаракатлари шунчаки ғарбпараст бир ўспириннинг ўткинчи ҳаваси сифатида баҳоланди.

Қайнонам ўзида йўқ хурсанд. У бечора отамнинг аралашувидан хабар топган, буни эса менинг ша-рофатимдан деб билганди. «Шундоғ ақлли, меҳрибон, гўзал келинимдан айланай», деб бошимдан сув ўгириб ичадиган бўп қолди. Мен эса бу хусусда отамга оғиз ҳам очмаганман. Қолаверса, бундай масалада у биз – аёлларнинг гапига қулоқ тутиб ҳам ўтирмасди. У фақат Буюк сулола шаънини ўйлаб, қиролга шундай маслаҳат берган бўлса керак.

Мунирни отасининг кўрсатмаси билан Янгишаҳарда очилган янги офисни бошқаришга жўна-тишди. Орадан бир неча ой ўтиб, Мунир отасига уйланмоқчи эканини айтди. Дарров уни яқин қариндошлардан бирининг қизига унаштиришди. Орадан бир неча ой ўтиб, у ҳаддан ташқари семириб кетди ва бутун фикри-зикрини чет эл банкларига капитал қўйишга қаратиб, бойлигини янада орттираётган шаҳзодалар қаторидан жой олди.

Карим эса мен билан ҳамон аразлашиб юрар, ҳатто тўшакни ҳам бошқа қилиб олганди. Ота-онаси уни тартибга чақиришга қанчалик уринишмасин, у барибир аҳдида туриб олди. Аслида, мен ҳам у билан яшай олмаслигимни тушунган, у билан ажрашганимдан кейинги ҳаётим ҳақида режалар туза бошлагандим.

Кунларнинг бирида бўйимда бўлиб қолганини пайқагач, ҳаммаси чипшакка чиққанини тушундим. Ахир Карим бу ҳақда хабар топгудек бўлса, у ҳеч қачон мен билан ажрашмаслиги аниқ эди. Бироқ мен билан мажбурият юзасидангина яшаб юрган эр билан турмушимни давом эттириш фикридан йироқ эдим.

Мен учун фақат бир йўл бор эди – аборт. Аммо бу мамлакатда аборт камдан-кам ҳоллардагина, у ҳам бўлса яширинча тарзда амалга оширилар, аёллар иложи борида кўпроқ туғишга ҳаракат қилардилар. Шу боис, бу масалада кимдан маслаҳат сўрашни билмай, анча вақт бошим қотди.

Ниҳоят, бир узоқ танишимнинг қизи хориж сафарига бориб, ҳомиладор бўлиб қайтгани, отасининг зуғумидан қўрқиб ўзини ўлдирмоқчи бўлгани ва ниҳоят, онасининг ёрдами билан бу «бало»дан бир амаллаб қутулгани эсимга тушди. Бир ҳиндистонлик шифокор уларнинг мушқулини осон қилган экан. Бир амаллаб, Марсининг ёрдамида қасрдан чиқиб, ўша ҳинд шифокорининг клиникасини топиб бордим.

Чодра остида ўз навбатимни кутиб ўтирарканман, шовқин-сурондан ўзимга келдим. Не кўз билан кўрайки, бўсағада кўзлари қонга тўлиб, Карим турарди. Гарчи ўраниб олган бўлсам-да, у шунча чодрали аёллар орасидан мени осонгина топиб олди ва ташқарига судраб чиқди.

– Эртагаёқ, клиника ёпилади, – тантанавор эълон қилди Карим. – Ўша ҳинд дўхтирни бугуноқ турмага тикмасам, юрган эканман.

Мен негадир бу ҳолдан хурсанд бўлдим. Чунки у оиламиз бузилиб кетишини истамаётган эди. Унинг чақноқ кўзларида муҳаббатнинг яширин учқунларини иллагандек бўлдим. Ҳа, у ич-ичидан мени севишига, менсиз яшай олмаслигига иқрор эди.

Болани олдириш ҳақидаги ниятим Марсидан бошқа ҳеч кимга маълум эмасди. У бу ҳақда оқсоч аёллардан бирига гуллаб қўйибди. У эса ўз навбатида Нуроҳнинг ёнига кириб, ҳаммасини айтиб берибди. Бундан ўзида йўқ тутақиб кетган қайнонам дарҳол офисга — эримга телефон қилган. Карим эса оёғини қўлга олиб, клиникага югурган.

Хуллас, кўзимнинг оқу қораси Марсининг «айби» билан омон қолди. Мен бунинг учун Марсидан ҳар қанча миннатдор бўлсам арзийди.

Карим мени силтаб уйга олиб кирди. Кейин эса телбаларча мени бўсаларга кўмиб ташлади. Ҳар иккимиз кўз ёшларимизни тиёлмасдик.

ТУҒРУҚ

Туғилиш — ҳаётнинг муқаррар ва қудратли намоиши, айна пайтда, дунёдаги энг гўзал ва мукамал мўъжизадир. Мен бу ҳақиқатни илк фарзандимни дунёга келтираётиб англадим.

Биз кичкинтойимизнинг дунёга келишини интизорлик билан кутар ва унга жиддий ҳозирлик кўрардик. Бола туғилишидан тўрт ой муқаддам Европа сафарини режалаштириб қўйдик. Бу қувончли ҳодиса Лондоннинг Гай госпиталида юз бериши лозим эди. Аммо кутилган қувонч қаршисида ҳамиша кутилмаган нохушликлар пайдо бўлади.

Саёҳатимиз арафасида қайнонам йиқилиб, оёғи лат еди. Яқин қариндошларимиздан бири аллақандай муҳим шартномаларга қўл қўйдириш учун

эримдан ушбу саёҳатни ортга суришни илтимос қилди. Буям етмагандек, опам Нурани текширувдан ўтказган ҳақимлар унда кўричак эҳтимоли бўлиши мумкинлигини айтишибди. Ўлганнинг устига тепгандек, шифокорим ҳам узоқ сафарга чиқишим мумкин эмаслигини билдирди. Шунча тўсиқларни ошиб ўтиб бўлармиди? Шу боис, Карим билан маслаҳатлашиб, фарзандимизни пойтахтда туғилишига кўниб қўя қолдик.

Шундай қилиб, шаҳардаги энг нуфузли туғруқ мажмуасида менга аввалдан жой тайин қилинди. Учта хонани мен учун алоҳида жиҳозлаш мақсадида Лондондан махсус интерьерларга буюртма берилди. Хоналар энг истеъдодли наққош ва усталар томонидан таъмирдан чиқарилди. Мен ўзим учун ажратилган хоналарни кўздан кечирарканман, улардаги ҳою ҳашам ва дабдабаларни кўриб, кўзларим қамашиб кетди.

Карим менга доялик қилиш учун Лондондан махсус бригада чақиртирибди. Улар туғруқдан уч ҳафта илгари келиб, менга кўз-қулоқ бўлишни бошлашини эшитиб, ақлим бошимдан учди. Уларга ажратилган маблағни эса унча-мунча доялар тушида ҳам кўрмаганди. Сора опам ҳам куну тун менга парвона эди.

Бечора опам! Унинг ҳаётидаги илк никоҳ унда оила ҳақида қўрқинчли таассурот қолдирган, ўша пайтда унинг руҳиятига ин қурган ғусса ва маҳзунлик уни ҳамон тарк этмаганди. Мен унинг ҳаётидаги қайғули бурилиш ҳақида Каримга ҳам айтиб бергандим. Бир пайтлар ерга урса кўкка сапчийдиган опам, энди индамас бир кимсага айланиб бўлганди. Унинг ана шундай сокинлиги ва индамаслиги ҳам мен учун айни муддао эди. Чунки ҳомиладорлик пайтимда мен ўта серзарда, жиззаки хотинга ай-

лангандим. Карим эса ота бўлиш иштиёқида бутун ташвишларини унутиб, еру кўкка сиғмай юрарди.

Уйимизга Каримнинг акаси Асад ва бир қанча амакиваччалари келиб туришарди. Шу боис, Сора менинг хонамга кўтарилаётганида, албатта, юзини чодраси билан тўсиб чиқарди. Бу оиладаги уйланмаган йигитлар бинонинг орқа қанотидан чиқиб киришар, фақат аҳён-аҳёнда улар билан тўқнаш келиш эҳтимоли мавжуд эди. Шунинг учун қайнонам Сорага бемалол юзини очиб юриши мумкинлигини айтди.

Файзли оқшомларнинг бирида опам билан умумий боғда, очиқ ҳавода суҳбатлашиб ўтирардик. Қутилмаганда боққа Асад тўртта оғайнисини эргаштириб кириб келди.

Эркаклар биз тарафга келишаётганини кўрган Сора юзини девор тарафга буриб олди. У табиийки, номаҳрам эркакларга очиқ юз билан кўриниб, оиламизни шарманда қилишдан қўрқарди. Мен ҳам Асадга эшиттириб, боғда юзи очиқ аёллар борлигини эслатиб қўйдим. Тўртала эркак юзларини биздан ўгирганча, тез-тез қадам ташлаб ўтиб кетишди. Асад ниманидир мендан сўраш мақсадида тавозе билан менга яқинлашди ва иттифоқо унинг нигоҳлари Сора билан тўқнашди.

Шу чоқ Асад худди юрак хуружи тутгандек қалқиб кетди. Унинг ранги-қути ўчиб, безгак тутгандек қалтираётганини кўриб, мен ҳам қўрқиб кетдим ва ўрнидан сапчиб турдим. Асад худди тош ҳайкалдек бир нуқтада қотиб қолганди. Унинг қўлидан тутиб (ҳарқалай мен унинг янгаси эдим) креслога ўтиришга ёрдамлашдим ва хизматкорларга сув опкелишни айтиб қичқирдим. Менинг хитобим жавобсиз кетгач, Сора ўрнидан сапчиб, ошхонага югурди. Асад ҳам бу пайт сал ўзига келиб қолганди, шу боис, ўрнидан

қўзғалиб, биздан четлашмоқчи бўлди. Аммо унинг қадам босишига қараб, юришга мадори етмаслигини тушундим.

– Аҳволингиз яхшими? – сўрадим ундан.

– Йўқ, хоним, аммо ўзимни айни дамда ҳар қачонгидан бошқача ҳис қиляпман. Назаримда аъзойи баданим қотиб қолганга ўхшаяпти.

Шу чоқ Сора бир шиша минерал сув ва стакан кўтариб келди. У Асадга қарамасдан сувни стаканга қўйиб, унинг лабларига тутди. Асаднинг титроқ қўллари Соранинг латиф бармоқларига туташди. Уларнинг кўзлари тўқнашди. Стакан ерга тушиб чил-чил синди. Сора менинг ёнимдан тезгина ўтиб, ўзини уйга урди.

Мен Асадни оғайниларининг ёнида қолдирдим. Уларни менинг чодрасиз юзим қанчалик ҳаяжонга солгани кўриниб турарди. Мен ҳам атайин уларнинг ёнидан очиқ юзларимни кўз-кўз қилиб ўтдим. Улар алланималар дея ғулдираб олишди.

Карим мени ярим кечаси уйғотди. У уйга қайтаётганида, Асад тўхтатиб гапга тутибди. Карим кеча оқшом боғда юз берган ҳодиса ҳақида сўради. Мен ҳаммасини уйқусираганча айтиб бердим.

– Асад сенинг опангга уйланмоқчи, – деди Карим совуққонлик билан. – У Сорани севиб қопти. Унга уйланмаса, ҳеч қачон бахтли бўлолмас эмиш.

Бу гапни эшитиб, уйқум ўчиб кетди.

Наҳотки, бу гапни ўзининг қизларга суяги йўқлиги билан донг таратган Асад айтган бўлса? Бу гапга ишонишни ҳам, ишонмасликни ҳам билмасдим.

Карим ювиниб олиш учун кетганида, мен опанинг хонасига бордим. У хона айвонида осмонга, юлдузларга тикилганча хаёл суриб ўтирарди.

– У менга ростдан ҳам уйланмоқчими? – сўради Сора осмондан кўз узмай.

— Ҳа, — дедим қисқагина қилиб.

— Султона, мен унинг кўзларида ўзимнинг келгуси ҳаётимни кўрдим, — деди унинг юзлар лов-лов ёниб. — Бу ўша, Ҳуда айтган эркакнинг ўзгинаси. Худди ўша. Бошқача бўлиши мумкин эмас. Мен унга бўлган муҳаббат рамзи ўлароқ олтита фарзандни дунёга келтираман.

Шу аснода менинг қулоқларим остида Ҳуда ўша куни айтган башорат акс-садо берди. Шундагина, Ҳуданинг кўпгина башоратлари амалга ошиб бораётганини англадим. Негадир юрагимга ваҳм оралади.

Сора менинг қорнимга қаради:

— Бор, синглим, бориб ухла! Чарчадинг! — Кейин яна юлдузларга тикилди. — Агар бу масалага ойдинлик киритиш лозим бўлса, эрингга айт, Асад отамнинг ёнига бориб, маслаҳатлашсин!

Мен каравотимга қайтиб келганимда, Карим ухламаган экан. Мен унга Соранинг таклифни етказдим. У эса мамнуният билан бош ирғади ва менинг қорнимни қучоқлади.

Эртаси куни зинапоядан тушаётганимда, беихтиёр қўшни хонадан қайнонамнинг овозини эшитиб, тўхтаб қолдим.

— Асад, бу қиз аввал ҳам турмуш қуриб, ажрашган. Бунинг сабаби эса номаълум. Яхшилаб ўйлаб кўр, ўғлим! Айт, қайси қиз сенга тегिशга рози бўлмас экан? Онаси ўпмаган шунча қизлар турганида, эр кўрган жувонни бошингга урасанми? Бунинг устига, унинг синглиси ким эдики, опаси ким бўларди?

Мен қорнимни лапанглатиб, хонага кириб бордим. Бу пайтда юрагим беҳаловат уриб турарди. Мана, Нуроҳ! Илон барибир илонлигини қиларкан! У ҳамон мени жинидан баттар ёмон кўраркан.

Асаднинг енгилтаклигини билганим учун аввал мен уларнинг муҳаббатига қаршилиқ кўрсатган

эдим. Энди эса қайнонамнинг бу севгига қаршилигини пайқаганимда, ич-ичимдан уларнинг муносабатини қўллаб-қувватлаш истаги туғилди. Бу пайтда Асаднинг қатъият тўла юзларига тикилиб, унинг ниятидан ҳеч қандай куч қайтара олмаслигига амин бўлдим. Мени кўришлари билан ҳар иккови тахтадек қотиб қолишди. Тўғри, мени айблаши учун Нуроҳда етарлича асос бор. Аммо мен туфайли бегуноҳ опамнинг номини булғашига асло қараб туролмасдим.

Нимадир демоққа оғиз жуфтлаганимда, Асад менга қараб бир жилмайди-да, секин бош ирғаб қўйди.

— Узр, мен сизларни ёлғиз қолдиришга мажбурман, — деди қайноғам эшик томон юраркан ва онасига юзланди. — Ойижон, мен аллақачон бир қарорга келиб бўлганман. Агар у ва унинг оиласи мени қабул қилишга рози бўлишса, мени ҳеч қандай куч бу йўлдан қайтара олмайди.

Нуроҳ унинг ортидан қичқирганча қолди.

— Бу қандай бетарбия ўғил бўлди-я, — дея унинг ортидан қарғаниб қолди кампир. — Менга, ўз онасига шу гапларни айтишга қандай тили бордийкин? Ахир борган сари умр шамчироғим сўниб бораётир. Беш кунлигим қолдими йўқми, билмайман. Юрагимнинг мазаси йўқ, ўзи! Бу боланинг қайсарлигига қандоқ чидайман!

У шундай дея бошини муштлай бошлади. Унинг кўтарилиб тушаётган қошлари, тинимсиз турланаётган афтига қараб, Сорага нисбатан ҳам бир шумликни ўйлай бошлаганини ҳис этдим.

Мен ғазаб билан қўнғироқ чалиб хизматкорни чақирдим ва нонуштага йогурт ва мевалар келтиришни буюрдим. Кейин Марси келиб, мени бутун баданимни уқалаб, оғриқдан халос этди. Нуроҳ мени ушбу масала бўйича музокарага чорлади, аммо шу қадар ғазаб отига минган эдимки, унинг бирор оғиз

гапига жавоб бермадим. Эндигина қип-қизариб турган, Карим махсус буюртма асосида Европадан олиб келтирган қулупнайни оғзимга солган эдимки, қорнимда турган кучли оғриқдан эсим оғиб қолаёзди.

Наҳотки, тўлғоқ шу қадар эрта бошланган бўлса? Ҳали вақт бор эди-ку! Қўрққанимдан бақириб юбордим. Мен биринчи марта ҳомиладор бўлган эсам-да, тўлғоқ азоби ҳақида бироз маълумотга эга эдим ва бу даҳшатли оғриқ менинг тасаввуримга умуман мос эмасди.

Нуроҳ ҳам бу ҳолатдан ваҳимага тушди ва бирваракайига Каримни, Сорани ва менга кўз-қулоқ бўлиб турган ҳамширани чақирди. Зум ўтмай етиб келган Карим қўлтиғимга кириб, махсус тайёрлаб қўйилган лимузинга чиқарди. Унинг ўриндиқлари ўрнига юмшоқ каравот ўрнатилганди. Каравот қаршисига учта кресло маҳкамланган бўлиб, уларда Карим, Сора ва ҳамшира жойлашиб олди. Лондондан чақирилган шифокор ва унинг жамоаси ортимиздан, бошқа лимузинда йўлга тушди.

Карим эса тамомила саросима ичида қолган, гоҳ ҳайдовчини машинани тезлатишга ундар, гоҳ тезликни оширгани учун койир, йўлимизни тўсаётган ҳайдовчиларга машина ойнасидан бошини чиқариб сўкарди. Кейин эса олдиндан йўл полициясини огоҳлантириб қўймагани учун ўзидан норози бўлди. Сора уни тинчлантиришга уринарди. Госпиталь раҳбарияти масъул ходимлари бизни бино эшиги олдида мулозамат билан қарши олишди. Госпиталь маъмури ялтоқланиб, Буюк сулоланинг янги вакили айнан унинг муассасасида дунёга келаётганидан бахтиёр эканини айтди.

Очиғи, чақалоқни дунёга келтириш қанчалик машаққат эканини ўшанда англадим. Аёл бу пайтда нақ ўлимнинг оғзидан қайтиб келади, дейишлари

рост экан. Чидаб бўлмас даражадаги оғриқ мени та-
момила ўз комига олганди. Ҳатто оғриқ қолдирувчи
воситалар ҳам мутлақо наф бермади. Шифокорлар
ҳам асабий ва ҳаяжонли вазиятда эдилар. Мен бош
шифокор ўз ходимларини тажанглик билан сўкаёт-
ганини талваса ичида эшитиб қолдим.

Ниҳоят шунча пайт юрагим остида асраб келга-
ним — жигарбандим дунё юзини кўрди. Шифокор ва
доялар «ўғил» дея ҳайқирганини ўз қулоғим билан
эшитдим. Ҳали оғриқ зўридан ҳуш-беҳуш ётганимда
лондонлик шифокор ёнидаги ҳамширага шивирла-
гани қулоғимга чалинди:

— Ҳа, ҳали бу оқ рўмолли араб чўнтагимизни пул-
га лиқ тўлдиради!

Гарчи ҳали ҳушимни тўплаб олмаган бўлсам-да,
унинг эрим шаънига айтган бу номуносиб гапи хо-
тирамда муҳрланиб қолди. Чиндан ҳам эрим уни
ҳақиқий шоҳона инъом билан сийлабди. Унга яп-янги
«Ягуар» спорт машинаси ва эллик минг фунт-стерлинг
инъом этибди. Ҳар бир ҳамшира камида беш минг
фунт турадиган тилла тақинчоқлар билан тақдирла-
нибди. Туғруқ мажмуасини замонавий асбоб-ускуна-
лар билан жиҳозлаш ва таъмирлаш учун кетадиган
харажатни Карим тўла қоплайдиган бўпти.

Очиғи, мен қиз туғилишини жуда-жуда истаган-
дим. Начора, Яратганнинг берганига шукр! Чақа-
лоқни қўлимга беришганида, унинг миттигина
юзчасини, кўзчаларини очишга тиришаётганини
кўриб, ўзимни бир бошқача ҳис этдим. Мен ўғлим-
ни ҳар жиҳатдан мукамал қилиб тарбиялайман, у
Буюк сулоланинг шавкатини янада юксалтиришга
ҳисса қўшадиган инсон бўлиб етишади. У ўз Ватани-
ни, унинг ҳар бир фуқаросини бирдек яхши кўради-
ган, ўз онаси, сингиллари учун ҳамма нарсага тайёр
турадиган, замон билан ҳамнафас фикр юритадиган

шаҳзода бўлади. Ҳа, мен ишонч билан ҳис этяпман: ўғлим мамлакат тарихида йирик ўзгаришлар яратишга қодир бўлади.

ФОШ БЎЛГАН СИРЛАР

Туғилиш билан бошланган ҳаёт драмаси ўлим саҳнаси билан якун топади. Ҳаммининг ҳаёти деярли бир хил кўринишда бошланади, аммо турфа хил якун топади.

Карим ва тиббий ходимлар мени туғруқхонадаги бошқа аёллардан йироқроқ тутишга ҳаракат қилардилар. Ўғлим ёнимда, мен билан бир хонада, маҳсус тайинланган энаганинг қарамоғида ётар, бошқа чақалоқлар эса умумий хонада сақланарди. Бошқалар ҳаётига қизиқувчанлик мени бу ихотани бузишга мажбур этди.

Ахир мен қирол хонадони вакили эдим, оддий одамлар ҳаёти мен учун жуда қизиқарли эди. Гарчи мен ўз ҳаётимдан кўп ҳолларда норизо бўлсам ҳам, оддий аёлларга нисбатан ҳаётим минг карра хавфсиз ва фаровон эди.

Ўғлим туғилганида мен эндигина ўн саккизга қадам қўйгандим. Касалхонада мен билан тенгдош бўлса-да, аллақачон учинчи ё тўртинчи фарзандини туғиш арафасида бўлган аёллар билан танишдим. Улардан бирининг тақдири мени чандон қизиқтириб қўйди. Унинг маъюс шаҳло кўзлари билан болалар хонасидаги чақалоқларга андуҳ билан термилаетганини пайқаб қолдим.

Унинг бир нуқтага қадалган нигоҳларига қараб, хаёли жуда узоқларда эканини сезиш қийин эмасди. Тез орада унинг шаҳар яқинидаги кичик бир қишлоқдан эканини суриштириб билдим. Унинг қабилиласидаги аёллар одатда, болаларини уйда туғишар,

аммо унинг тўлғоғи беш кун тинимсиз давом эта-
вергач, эри бу ерга олиб келган экан. Кейинчалик
у билан яқиндан танишиб олдим. Узоқ-узоқ суҳбат
қурадиган бўлдик.

Унинг айтишича, ўн икки ёшида эллик уч ёшли
эркакка учинчи хотин бўлиб теккан ва айна пайтда
у эрининг энг севимли аёли экан.

Муҳтарам Пайғамбаримиз (с.а.в.) ҳар бир эркак
барча аёлларига бир хилда муомала қилиши лозим-
лигини марҳамат қилганлар. Бироқ танишимнинг
эри бутун фикри-зикрини кенжа хотинига қаратган,
бошқа кундошлар эса эрига ёқиш учун унга ҳам ху-
шомад қилиб юришаркан. У суҳбат асносида эри-
нинг ҳирсдан бақувват ва эҳтиросли эканини ҳам
яшириб ўтирмади.

У ўғил эмас, қиз туққани учун юраги ёрилиб ўти-
рарди. Эри уни олиб кетиш учун қишлоқдан келса,
қаҳр отига миниши аниқ. Чунки катта хотинлари-
нинг биринчи фарзанди ўғил бўлган экан. Бу «гу-
ноҳи» учун у эридан қандай «мукофот» олишини ав-
валдан ҳис этиб турарди.

– Менинг болалигим қашшоқликда ўтган, – дея
ҳикоя қилиб берди у. – Назаримда, у дамлар жуда
олислаб кетгандек туйилади. Мен фақат оғир
меҳнат ичида катта бўлганман. Ака-опаларим жуда
кўп эди. Уларнинг ҳаммаси нимадир иш билан банд
бўларди. Мен кўпинча одамларнинг қўй ва туяла-
рини боқишда акаларимга ёрдам берардим. Кички-
на боғчамиз бор эди. Лекин барибир қорнимиз нонга
тўймасди. Шунинг учун ҳам отам бўйга етмасимдан
туриб, қишлоғимиздаги бой одамга эрга бериб юбор-
ган бўлса керак.

У кутилмаганда кўринмай қолди. Чамаси, эри ке-
либ, олиб кетган бўлса керак. У билан ҳатто хайрла-
шишга ҳам улгуролмадим.

Карим хонамнинг эшиги олдига ҳам иккита қуролли соқчини қўйиб қўйганди. Ҳа, у ўғлининг хавфсизлиги учун барча чораларни кўрганди. Эрта-лаб, икки эшик нарида ҳам худди шундай соқчилар турганини кўриб, ҳайратда қолдим. Наҳот, Буюк сулоланинг яна бир вакиласи туғиш тараддудида бўлса? Мен бу ҳақда ҳамширадан сўраганимда, у ҳайратдан елка қисди.

— Бу туғруқхонада сиздан бошқа малика йўқ!

Кейинчалик маълум бўлдики, гап бошқа ёқда экан. Бир кун аввал туғруқ мажмуасига ой-куни яқин, негадир қўл-оёғи боғлаб ташланган бир қизчани олиб келишибди. Дарғазаб нозирлар ва қуролли соқчилар қуршовида олиб келинган қиз шарият қонунларига кўра, зинокорликда айбланган экан. Шунга кўра, қизни то туққунича бу ерда асраб, кўзи ёригач, кўчага опчиқиб тошбўрон қилишар экан. Ҳатто бечоранинг отаси ҳам бу ишга шахсан розилик билдирибди. Буни эшитган лондонлик ҳамшира ранги оқариб титраб кетди. Ўлимга маҳкум этилган «жиноятчи» ҳали ўн беш ёшли қизча эди.

Мен бу қиз ҳақида Каримдан сўраганимда у кескин бош чайқаб, бу иш унга тегишли эмаслигини айтди. Фақат бироз кўз ёш қилиб олганимдан кейин воқеа тафсилотини билиб берадиган бўлди.

Кўп ўтмай Сора келиб қолди. Унинг юзлари қувончдан порлаб турарди. Маълум бўлишича, Отам у билан Асаднинг никоҳига розилик билдирибди. Уч ойдан кейинга уларнинг тўйи белгиланибди. Мен опамга кутилмаган бахт юзланаётганидан беҳад хурсанд бўлдим.

— Султона, келгуси дам олиш кунлари биз Асад билан Баҳрайнда кўришадиган бўлдик, — деди у қувончидан ичига сиғмай.

Бирдан юрагимга ваҳм оралади.

— Нималар деётганингни биласанми, опа, одамлар билиб қолишса нима бўлади?

— Билишмайди, сен ёрдам берасан, — деди у қувноқлик билан. — Отамга «синглимнинг боласига қарашга ёрдамлашаман», деб рухсат оламан, Нуроҳга эса уйимизга боришимни айтаман. Ҳеч ким билмайди.

— Эсингни еб қўйибсан, — дедим унга. — Биринчидан, отамнинг рухсатисиз ҳеч қаёққа чиқолмайсан. Оиламизда ҳамманинг паспорти отамнинг темир сейфида сақланади. Кейин ҳар бир аёл сафарга чиқиши учун махсус рухсатномага эга бўлиши керак. Бўлмаса самолётга чиқолмайсан.

— Бу ёғини ҳам ўйлаб қўйганман. Бир дугонам бор. Яқинда Баҳраинга, қариндошларини кўргани бормоқчи бўлиб юрганди. Лекин нимадир иши чиқиб, боролмайдиган бўп қопти. Унинг рухсатномаси ҳам, паспорти ҳам ўзи билан. Шартта оламану, кетавераман.

— Нима, дугонангнинг кейинчалик ўзи бормоқчи бўлса нима қилади?

— Ҳечқиси йўқ, унга мен турмушга чиқаман, паспортим қўлимда бўлади. Ўзим Баҳраинга бормоқчи бўлиб ҳужжат тўғрилайман-да, кейин бу ҳужжатларни дугонамга бераман. У ҳам ўз навбатида қариндошларини кўриб келади. Шунда икковимизнинг орамиз очиқ бўлади.

Дарвоқе, мамлакатда бундай ҳолатлар тез-тез бўлиб турарди. Аэропорт ходимлари паспортдаги суратга солиштириш учун аёлларнинг чодрасини очиб ўтиришмайди. Сора ҳам ана шу усулдан фойдаланмоқчи эди.

Шунда мен Сорага тошбўрон қилиниши кутилаётган қизчанинг воқеасини гапириб бердим. Шояд ибрат бўлар, деб ўйлагандим. Аммо муҳаббат опамнинг кўзини тамоман кўр қилиб қўйган кўринади.

Гарчи қизчанинг қисматига ачинган бўлса-да, ба-рибир фикридан қайтмади. Мен унинг бу саёҳати-ни «яшириб» туришга сўз беришдан бошқа чорам қолмади.

Сора тез орада дугонасининг Манамадаги квар-тирасида Асад билан кечажак ширин лаҳзаларни ўйлаб, ўзини қўярга жой тополмасди. У бир жойда тек туролмас, гоҳ махсус беланчакда ётган жиянини кичкина юзчаларидан оҳиста чимчилаб қўяр, у ҳам тез орада ана шундай чиройли болаларга оналик қилишини айтиб, бахтдан сармаст эди.

Мен опамнинг бахтидан ҳам қувонар, бироқ бу ҳийла фош бўлса, юз беражак нохушликни тасаввур этиб, кўз олдим зулматга чўмарди.

Шу куни кечқурун Карим келиб, бояги қизча ҳақида гапириб берди:

— Бу ярамас қизнинг тийиқсизлигини ҳамма би-ларкан. Беш-олти бола билан ўйнашиб, ҳомиладор бўп қопти. Бунақаларни тошбўрон қилиш ҳам кам. Кўргани кўзим йўқ. Чунки бунақалар ҳам оилани, ҳам миллатни шарманда қилади.

— Ҳалиги болалар-чи? Уларни ҳам жазолашадими?

Карим мужмал елка қисди:

— Билмадим, жазолашса керак!

— Балки... шўрлик қизни асраб қолишнинг бирор чо-раси бордир? Карим, балки қиролга айтиш керакдир?

— Эсингни ебсан, — бирдан Каримнинг овози ўз-гарди. — Бу гапларни хаёлингга ҳам келтирма! Бу ҳақда гапиришни ҳам истамайман.

Мен туғруқхонадан чиқишга тайёрланаётга-нимда лондонлик ҳамшира бечора қизнинг қисма-ти ҳақида нохуш хабарларни олиб келди. Бугун эр-талаб қизча туғибди. Кейин уни яна хонасига олиб келишибди. Нозирнинг айтишича, қиз бугуннинг ўзидаёқ қатл этиларкан. Чақалоқнинг тақдири эса

номаълум эди. Чунки қизнинг оила аъзолари бола-ни боқиб олишдан воз кечишибди.

– Бечора қиз, шифокор ва нозирларнинг олди-да тиз чўкиб худонинг зорини қилди, – дея асабий овозда ҳикоя қиларди ҳамшира. – Унинг исми Амал экан. У ўн уч ёшидан ўранган қизнинг отаси пойтахтдаги йирик дўконнинг эгаси экан. У дам олиш кунларини кўнгилдагидек ўтказиш учун катта шаҳарга кетар, уйда фақат хизматкорлар ва оиланинг иккита кенжа вакили қолишаркан. Амалнинг опа ва акалари аллақачон турмуш қуришган, улар шаҳарнинг турли ҳудудларида яшар эканлар.

Амалнинг акаси уйда катталар йўқлигидан фойдаланиб, ўртоқларини таклиф қилган. Ярим кечаси Амал мусиқанинг баланд овозидан уйғониб кетган. Чунки меҳмонхона қизнинг ётоғи остида э экан. Қиз бу шовқинда ухлай олмаган.

Мусиқа садолари ва шовқин кучайиб боравергач, акаси ва унинг дўстларидан шовқин қилмасликни сўраш учун пастга тушган. Амал бу пайтда тунги кўйлақда бўлган. У шунинг учун бегоналар кўнгилхушлик қилаётган хонага кирмасдан бақриб, магнитофон овозини пасайтиришни сўраган. Аммо унинг овозини ҳеч ким эшитмаган. Чироқлар ўчирилган, ташқаридан олачалпоқ ёруғлик тушиб тураркан. Амал акасини чақриб, секин хонага кирган пайтда акасининг ўртоқлари қандайдир гиёҳванд модда таъсирида ҳушларини йўқотишган экан. Қиз хонага кириши билан уни таппа босишган. Баланд мусиқа овози қизнинг ёрдам сўраган қичқирғини босиб кетган. Амал шу уй эгасининг қизи эканини айтиб, қанчалик тавалло қилмасин, кўзи қонга тўлган ўспиринларнинг қулоғига гап кирмаган.

Бу пайт акаси ваннахонада гиёҳванд модда таъсирида беҳуш ётарди. У эрталабгача, шу аҳволда

тош қотган. Эрталаб ҳуши жойига келган йигитлар нима қилиб қўйишганини пайқаб, жуфтакни ростлашган. Оқсочлар ва ҳайдовчи ҳамон ўзига келолмай ётган қизни яқин орадаги шифохонага олиб кетишган. Шифокорлар нозирларга хабар қилишган. Қизча қоронғида зўравонларнинг юзини кўрмаган, улар фақат акасининг ўртоқлари эканини биларди, холос.

Табиийки, акасидан болаларнинг кимлигини аниқлашган. Ўспиринлар эса юз беражак сўровларга олдиндан тайёргарлик кўриб, баҳоналар ҳам тўқиб қўйишган экан.

Уларнинг «гапи» бўйича, ҳеч қандай гиёҳванд модда бўлмаган. Бироқ ростдан ҳам баланд овозда мусиқа қўйиб, суҳбатлашиб ўтиришган. Шу пайт Амал тунги, ҳарир кўйлақда хонага кириб келган. Турли ножўя ҳаракатлар қилиб, уларнинг қонини қайнатган. Ўспиринлар эса аввалига ўзларини аранг қўлга олиб туришган, кейин эса...

Шаҳардан қайтган эр-хотин бу ҳодиса қаршисида даҳшатга тушишган. Шўрлик она зўр бериб, қизини асраб қолишга тиришган, аммо ота бундай шармандали ҳолатдан тамомила ўзини йўқотиб, қизини оқ қилган. Амалнинг акаси эса бангилиги учун жавобгарликка тортилишдан қўрқиб, синглисини оқлашга ҳаракат ҳам қилмаган...

Хуллас, бугун қизни тошбўрон қилишади. Мен шахсан қатл ижросини кўрмагандим. Бироқ бундай машъум манзараларни ўз кўзи билан кўрган Умар бир неча маротаба кўтаринки руҳда бу жараёни тасвирлаб берганди. Бир гал йигирма беш ёшли, ўта чиройли аёлни қандай ўлдиришганини айтиб берганида, бир неча кун ўша нотаниш аёлнинг тошлар ёмғири остида жон бераётгани тасаввуримдан кетмай юрганди.

Лондонлик ҳамшира хонамга кириб, нозирлар қизни қатл майдонига олиб кетишганини маълум қилди. Худди шу онда йўлақдан аллақандай ёввойи шовқин эшитилди. Шоша-пиша чодрамни ёпиниб, ташқарига отилдим.

Йўлақ бўйлаб иккита соқчи маҳкумани икки томонидан тутиб олиб чиқишаётган экан. Қизнинг боши ҳам бўлиб тургани учун унинг юзи деярли кўринмасди. Аммо унинг жуда чиройли, маъсума қиз эканини англаш қийин эмасди. Шу пайт у бошини кўтариб, атрофини ўраб олган ҳангоматалаб одамларга нафрат ва саросима ичида назар ташлади. Уни сўнгги манзилга кузатиш учун яқинларидан ҳеч ким келмаган, у тамомила нотаниш одамлар қуршовида ажал томон одимлаб борарди.

Хонамга қайтиб, кичкинтойимни авайлабгина қўлимга олдим. Унинг ўғил бўлиб туғилгани учун ичимдан шукроналар айтдим. Унинг митти юзларига қарадим. У катта бўлса ким бўларкин? Ишқилиб, инсофли, оқкўнгил, аёлларга нисбатан шафқатли, мард эркак бўлиб вояга етсин-да!

Қаршимда лондонлик ҳамшира кўз ёшларини тўкиб турарди.

— Нега сиз бу мудҳиш қотилликнинг олдини ололмадингиз? — сўради у йиғламсираб. — Ахир сиз маликасиз-ку?

Мен жавоб ўрнига оғир хўрсиндим. Бу ерда ҳатто маликалар ҳам ўз фикрини айта олишдан ожиз эканини бу европалик хонимга қандай тушунтира олардим? Бечора қиз, бир неча дақиқадан сўнг у тириклар орасида бўлмайди. Худди ҳеч қачон бўлмагандек...

Бироз ўтиб, хонага Карим кириб келди. У ҳамон бахтдан масрур эди. У бизнинг уйга қайтишимизга ҳам катта дабдаба билан тараддуд кўрибди.

Йўл полицияси пойтахт кўчаларини биз учун очиб, қўриқлаб турадиган бўпти. Мен яна маҳкума қиз ҳақида гап бошлаганимда, Карим менга қатъий эътироз билдирди:

— Илтимос, бунақа гаплар билан менинг кайфиятимни бузма, — деди у чиройли қилиб йўргакланган болани эркалаб бағрига босаркан. — Қара, бунинг асаллигини! Бу Буюк сулоланинг шавкатини янада юксалтиради ҳали. Чунки у — менинг ўғлим!

Ҳа, у машъум қисмат кутаётган, аҳтимолки, аллақачон тошлар орасида қолиб жон таслим қилган бир ожизага бир чивинчалик эътибор қаратмаётганди. Шу лаҳзада унинг унинг бахтдан порлаб турган чеҳрасига тикилиб туриб... юрагимда чексиз нафрат уйғонди. Унга муносабатим ҳақ қачон аввалгидек жўшқин бўлмаслигини ҳис этдим. Э Худо! Келгусида менинг туғилажак қизларимни қандай қисмат кутаётган экан-а?

ГУМОНЛАР ИСКАНЖАСИДА

1975 йил ҳаётимда ҳам қувончли, ҳам қайғули излар қолдирди. Бу қувонч ва андуҳлар наинки мен ёки оиламга, балки бутун мамлакатга дахлдор эди.

Шу йил менинг эркатойим Абдуллонинг икки ёшга тўлгани нишонланди. Шу муносабат билан Франциядан самолётда сайёр цирк жамоаси олиб келинди. Улар бир ҳафта давомида қайнотамнинг қасрида ўз томошаларини кўрсатишди.

Сора ва Асад ҳам бир қатор тўсиқларни ошиб ўтиб, турмуш қуришган, эндиликда илк фарзандларини кутаётган эдилар. Асад боласининг туғилиши олдидан Парижга бориб, чақалоқ учун қимматбаҳо кийимлар харид қилиб келди. Нуруҳ эса ҳаммага ўғлининг жинни бўлганини айтиб юрибди.

Али АҚШда ўқир, энди у опа-сингиллари ҳаётига ҳеч қандай таъсир ўтказмасди. Айтганча, у бир гал оддий ишчи аёлни севиб қолганини айтиб, отамни ажалидан бурун ўлдиришига сал қолди. Аммо кўп ўтмай, мамлакатга қайтиб, ўз қавмидан уйланишини айтгач, ҳамманинг кўнгли жойига тушди. Кейин билсак, америкалик аёл унинг раъйини қайтаргач, Али унга қўл кўтарган, ўз навбатида аёл унинг бошига шамдон билан туширган, шу билан Алининг ундан кўнгли тамомила совиган экан.

Бу пайтларда қирол ва унинг хотини Иффатнинг ташаббуси билан ёшларга нисбатан чекловлар бир-мунча юмшаган, биз ёшлар эса бу қулайликлардан имкон қадар фойдаланмоқда эдик. Аёллар ҳам таълим олиш ҳуқуқига эга бўлишди, айрим аёллар ҳеч иккиланмай юзларини очиб юра бошладилар. Албатта, бу кўплаб нозирларга ёқмас, улар турли ўқув муассасаларида намойишлар уюштирадилар. Афсуски, аёлларни ўлим жазосига маҳкум этиш ҳамон давом этарди.

Биз шу йилнинг ичида бир эмас, тўртта янги қасрнинг эгасига айландик. Ниҳоят, бизнинг пойтахтдаги саройимиз қад ростлади. Карим фарзанди денгизнинг тоза ҳавосидан баҳра олиб улғайиши учун Янгишаҳардан ҳам шоҳона уй сотиб олди. Отам Лондондаги кўпқаватли уйини ҳам бизга – қизи ва куёвига арзимаган баҳога сотди. Қолган опаларимнинг Лондонда ўз уйлари бор эди. Сора билан Асад ҳам Венециядан шинам уй сотиб олишибди. Тўйимизнинг уч йиллиги муносабати билан Карим менга Қоҳирадан ҳашаматли уй совға қилди.

Абдуллонинг туғилган куни шарафига шахсий заргаримиз Парижга бориб, энг сара тошлар зийнатланган етти тўпламдаги олтин тақинчоқлар

олиб келди. Биз Карим билан вақтимизни асосан Янгишаҳарда — денгиз бўйида Буюк сулола вакиллари яшайдиган мавзеда ўтказардик. Бу ерда биз аёлларга кийимлар билан денгизда чўмилишга ҳам рухсат берилган эди. Баъзан кичкинтойимизни ҳам денгизда чўмилтириб, кейин махсус душ остида ювинтирардим. Биз кўз тегмаслиги учун унинг кийимига яшил кўзмунчоқ ҳам тақиб қўйгандик.

Денгиз соҳилида кечаётган ана шундай қувончли кунларнинг бирида Асад нохуш хабар олиб келди.

— Қирол ўлди, — деди нафаси бўғзига тиқилиб. — Уни хонадонимиз вакилларида бири ўлдирибди.

Бу хабардан ҳаммамиз даҳшатга тушдик. Тилимиз лол, вужудимиз карахт бўлиб қолганди.

Кейин маълум бўлишича, амакимизнинг ўлимига бундан бир неча йил аввал қурилган телестанция сабаб бўлибди. Қирол ўта тараққийпарвар, замонавий инсон бўлгани учун у, ўз мамлакатининг дунё билан ҳамқадам ривожланиши истар, ҳар бир янгиликни жорий этиш тарафдори эди. Аммо унинг бундай ҳаракатлари дин арбобларининг қатъий қаршилигига учраган. Таъкидлаш жоизки, бир пайтлар мамлакатда радиостанциянинг очилишига ҳам уламолар кескин қаршилик кўрсатишган, радио амри маъруф қилиш, диний аҳкомларни тарқатишнинг энг осон усули эканини билгачгина, рози бўлишган эди.

1965 йилда — у пайтлар мен ҳали кичкина бола эдим. Қирол хонадони вакиллари ўртасида кескин қарама-қаршиликлар юзага келган, намоёнишга раҳнамолик қилган амакиваччалардан бири полиция томонидан отиб ташланган эди.

Карим билан Асад пойтахтга учиб кетишди. Биз аёллар эса кўз ёш тўкиб, қиролга мотам тута бошладик. Чунки у наинки адолатли, халқпарвар, аёллар ҳуқуқларини ҳимоя қилишда ҳам жуда катта жасо-

рат кўрсатган эди. Афсуски, ана шундай бағрикенг, оқил раҳбар ўз жигарларидан бирининг хоинона ўқи туфайли дорилфанони тарк этди. Мамлакат халқи одил ва оқил ҳукмдорнинг ўлиmidан қаттиқ изтиробга тушди.

Ана шундай ғамгин кунларнинг бирида Сора қизчали бўлди. Уни кесар кесиш усулида дунёга келтиришди. Қизалоқни марҳума онамизнинг исми билан Ғозила деб атадик. Сора ўз қизининг қисматидан ташвишга тушиб, ҳалитданоқ, қизи улғайганида ўз ихтиёри билан эрга тегил ҳуқуқини қонунан расмийлаштириб олди. У эрига қарата «Қизимни эртага бир бадбахт одамга мажбуран узатгандан кўра, болалигидаёқ бўғиб ўлдирганим яхши», дебди. Асад хотинини жонидан ортиқ кўрарди. Шунинг учун у Сора айтган ҳужжатга имзо чекиб, Швейцария банкидан қизи учун миллион долларлик ҳисоб очтирди.

Али ёзги таътилда Америкадан қайтди. У аввалгидан ҳам сурбет ва қайсар бўлиб қайтган эди. У ўзининг уммон ортида кечган ҳаёти ҳақида завқ билан ҳикоя қиларкан, америкалик аёллар билан қандай кўнгилхушликлар қилганини берилиб ҳикоя қиларди. Унинг фикрича, америкалик хотин-қизларнинг ҳаммаси суюқоёқ экан.

Али бошқа халқларнинг анъана ва қадриятларини ҳурмат қиладиган даражада оқил йигит эмасди. У уйга келиши билан отамга уйланиш ниятида эканини айтди. Ҳарқалай, у вақтини аёллар қуршовида ўтказишга ўрганган, у таътил пайтида ўз ватанида зерикиб қолиши мумкин эди. Қолаверса, унга ўғил фарзанд жуда зарур эди. Чунки унинг тенгдошларидан кўпи аллақачон уйланиб ўғилли бўлган, у бошқалардан ортда қолишни истамасди.

Хуллас, Али ўз жуфтига нисбатан талабларини маълум қилди: бўлажак аёли жуда чиройли, ўн ет-

тидан ошмаган, иболи ва итоатли қиз бўлиши керак эди. Кўп ўтмай уни ўз уруғимизга мансуб қизлардан бири билан унаштиришди. Тўй Алининг қишки таътили пайтида ўтказилиши белгиланди.

Мен акамни зимдан кузатиб, эр бобида омадим чопганини ич-ичимдан ҳис қилдим. Алига нисбатан таққослаганда, менинг эрим нақ фариштанинг ўзи. Али ҳар қандай аёлнинг ҳаётини дўзахга айлантира олишига ишончим комил эди.

Карим Америкага учиб кетишидан олдин Янгишаҳарда қариндошлар йиғилиб, жиндеккина базми жамшид қилдик. Дастурхон устида мамлакатдаги қонунчилик тизимига муайян ўзгартиришлар кириштишни муҳокама қилдик. Шу аснода гап аёлларнинг машина ҳайдаш ҳуқуқига бориб тақалди. Карим билан Асад ҳам менинг фикримни маъқуллашди. Отам, Али ва Аҳмад эса бу фикрга кескин қарши чиқишди. Уларнинг фикрича, машина ҳайдаш аёлларга умуман тўғри келмас, улар фақат эрларининг нафсини қондириш ва уларнинг хизматини қилиш учунгина яратилган эканлар. Али ўз фикрини зўр бериб маъқуллар экан, мен чидаб туролмадим. Ора-мизда бир жанжал чиқдики, шартта туриб, Алининг сочидан бураб, ерга босдим. Бизни опаларим кула-кула ажратиб олишди. Шу онда отам ва поччаларимнинг менга ер остидан ўқрайиб қараб туришларидан уларнинг дилида уйғонган норозилик аломатини англаб етдим.

Эртаси куни Али жўнаб кетиш олдидан бизникига келди ва кечаги тўполон учун узр сўради. Гарчи ҳали алашим босилмаган бўлса-да, у билан ярашган бўлдим. Никоҳ, қизлар мавзусида у билан бироз гаплашиб қолдик.

Шу аснода ундан алашимни олиш учун қулай фурсат келганини пайқадим. Болаликдаги шумли-

гим тутиб қолди. Ичимдан шумликнинг режасини пишитарканман, асабий бош чайқадим.

– Нима бўлди, ўзи? – сўради Али.

– Э, ҳозир қизлар ҳам жуда айёр бўлиб кетишган, улар аввалгидек содда-баёв эмас, ҳар балони биладиган бўп қолишган, – дедим.

– Нимани назарда тутяпсан?

– Ҳозир ким ҳақиқий ифбатли, ким ифбатсиз – билиб бўлмай қолди.

– Бу нима деганинг?

– Албатта, қизларимиз деярли ҳаммаси чодрага ўралиб юради. Ҳар қадами кузатувда. Аммо мамлакатдан ташқарига чиқишдими – дарров «айнишади». Бирорта хорижлик билан топишиб, роса кўнгилхушлик қилади-да, яна попукдеккина бўлиб қайтиб келишади.

Али кутилмаганда ғазаб отига минди:

– Ҳали бизнинг қизларимиз аллақандай ажнабийлар билан дон олишиш учун хорижга чиқиш-япшими?

Ҳийлам иш бера бошлаганини англагач, ўзим тўқиган чўпчакни давом эттирдим.

– Ҳа, ҳарқалай бу ерда ким билан ҳам танишиб гаплашишарди?

– Бу гапларни сен қаердан биласан? – сўради у ўзини тутолмай.

– Илтимос, фақат бу ҳақда отам ёки эрим билиб қолмасин, қаттиқ ранжишади. Энди ўзинг биласан, аёллар даврасида нималар тилга олинмайди. Мен ҳам улар даврасида кўп бўламан. Тешик қулоқ эшити-да-да!

Али лабларини тишлаганча анча пайт жим қолди.

– Хўш, никоҳнинг биринчи кечаси ифбатсиз қизлар ўз айбини қандай яширади?

– Тиббиёт ривожлангани сабаб, бундай нарсалар муаммо бўлмай қолган, ука, – дедим ғолибона

илжайиб. — Илгари бунақа «иш»лар учун Европага бориб келишга тўғри келарди. Ҳозир ўзимизда ҳам бунақа қизларнинг ҳожатини чиқарадиган шифокорлар истаганча топилади. Айтганча, агар қиз бола шифокорга боришга улгуролмай қолса, ўзи билан янги сўйилган қўзичоқнинг жигарини олиб кирса, кифоя. Бирорта эркак жигар қони билан иффат нишонасини фарқлай олмаса керак.

Али ранги қув ўчганча, телефон дастагини кўтариб, таниш шифокорга қўнғироқ қилди. Саломаликсиз дарҳол мен тилга олган амалиёт бизда ҳам бор-йўқлигини сўради. Тасдиқ жавобини олди, шекилли, ғазаб билан дастакни илиб, худди қафасдаги шердек бетоқатлик билан хонада кеза бошлади.

— Хўш, бундай шармандаликни қандай сезиш мумкин? — сўради менга юзланиб.

— Билмасам, аёл кишига бошидан инсоф бермаса қийин. Ахир уни эртадан-кечгача назоратда сақлаб туролмайсан-ку!

Мен Алидан шу тариқа алаимини олганимдан хурсанд эдим. Гарчи вазият мен таърифлаган даражада бўлмаса-да, ҳарқалай мўлжални беҳато нишонга олгандим. Али ана шундай нохуш кайфиятда Америкага қайтиб кетди. Мен бу воқеани Сорага айтиб берганимда, у кулгидан ўзини тўхтата олмади.

Ниҳоят, кутилган фурсатда Алининг тўйи бўлиб ўтди. Унинг қаллиғи бениҳоя даражада гўзал эди. Унга шунчалик ичим ачидики! Алининг юзидаги саросимани англаш қийин эмасди. Эримнинг айтишича, у хотини билан яқинлашишга ҳам қўрқиб қолибди.

Шундай бўлгани ҳам маъқул. Гарчи у аёл зотини ўзи учун чексиз лаззат ва кўнгилхушлик манбаи деб билар экан, энди умр бўйи ҳаёти шубҳа-гумонлар ичида ўтсин. Фақат, бу «шўхлигим» бир бегуноҳ,

иффатли келин учун қимматга тушмаса бўлди. Бу гуноҳимни Яратганнинг ўзи кечирсин!

АЁЛЛАР ХОНАСИ

Бир хонада жамланган опа-сингиллар — ҳаммамиз бу мушкулот қаршисида ожиз қолгандик. Мен таажжуб нигоҳи билан аввал катта опам Таҳонийга, кейин унинг дугонаси Самирага қарадим. Унинг учун бирор чора қолмаганди.

— Унинг ҳеч қандай гуноҳи йўқ, — дедим мен ўзимни аранг қўлга олиб. — Ғарблик йигитни севиб қолган бўлса бунинг нимаси ёмон? Ахир эркакларнинг ўзи ғайридин аёллар билан истаганча кўнгилхушлик қилишади-ку!

Нура мени тинчлантиришга уринди. Лекин мен охиригача курашишга тайёр эдим. Ахир эркакларнинг чегара билмас зулми бир ожиза, ҳаммамиз яхши кўрадиган қиз Самирани маҳв этишга тайёр турарди.

Яқинда Самиранинг оиласи ва руҳонийлар унинг устидан қатъий ҳукм чиқаришди: энди то ўлим уни халос этмагунча, эшиги ва деразаси йўқ қоронғи хонага қамаб қўйишади. Самира эса эндигина йигирма иккига кирди, ўлим ёш ва соғлом қиздан анча йироқ.

Хўш, унинг айби нима эди? Гап шундаки, у Лондондаги бир институтда ўқиб юрган кезлари ғайридин йигитни севиб қолган. Бизнинг қизларга гўдакликданоқ ғайридинлар билан ўзаро яқинлик қаттиқ гуноҳ экани уқтириб борилади. Бироқ мамлакатда бошқа диндаги аёлларга уйланган эркакларни истаганча учратиш мумкин. Чунки бу никоҳдан туғилган фарзандлар, албатта, отанинг динини танлайди.

Биз вазиятдан келиб чиқиб, Самиранинг ҳаёти фожеий якун топишига ишонар, аммо қўлимиздан бирор иш келмасди. Самира саккиз ёшдан бери Таҳонийнинг яқин дугонаси эди. У оиладаги ёлғиз фарзанд бўлиб, онаси туғруқдан сўнг оғир касалланган, қайта фарзандли бўлиш имконини қўлдан чиқарганди. Отаси эса бошқа аёлга уйланмаганди. Чунки у ўз аёлини ҳаддан ортиқ севарди. Албатта, бундай ҳолатлар ҳаётда камдан-кам учрайди.

Мен ҳам Самирани болалигимдан билар, у билан бирга ўйнаб катта бўлгандим. Отаси ёлғиз қизини жонидан ортиқ севар, унга бутун меҳру муҳаббатини бахшида этганди. У киши бошқаларга нисбатан анча замонавий ва илғор фикрлаши, қизининг истиқболи учун ҳар қандай мушкул ишга ҳозирлиги билан ажралиб турарди.

Эндиликда энг қоронғи ҳибсхонага тиқиб қўйишган, хизматкор унга олиб борган овқатни эшик остидаги махсус туйнукдан узатишар, ҳатто у билан гаплашишга ҳам рухсат этилмаганди. У энди мутлақо инсон овозини эшитиш ҳуқуқидан маҳрум этилган, фақат ўз юрак уриши ва нафасини эшитиши мумкин эди, холос.

Мен оиламиздаги эркаклардан орага кириб кўришни таклиф қилдим. Опаларимнинг фикрича, бу гапдан Асад ҳам, Карим ҳам хабардор экан. Аммо бу қатъий ҳукмни инкор этиш ҳеч кимнинг қўлидан келмасди.

Самира болаликдан ўз истиқболини белгилаб олган, у келажақда инженер бўлиш орзусида эди. Мамлакатда аёллар учун бундай касблар оммалашмаган эди. Улар фақат педиатр, ўқитувчи ёки ижтимоий ходим сифатидагина ишлашлари мумкин. Талабалар ҳам эркак ўқитувчилар билан мулоқотга киришишларига рухсат бўлмагани туфайли отаси

Самира учун Лондондан махсус ўқитувчи ёллаганди. Самира уйда узоқ тайёргарлик кўриб, Лондондаги коллежга ўқишга кирди. Отаси қизига қўшиб унинг онасини ҳам Лондонга жўнатди.

Ота-онаси Самира учун бир хусусий уйни ижарага олиб, икки хизматкор ва мисрлик бир котибни ёллашди. Кейинчалик онаси кўнгли хотиржам бўлиб, пойтахтга қайтиб келганди. Кўп ўтмай Самира коллежнинг энг иқтидорли талабаларидан бири экани маълум бўлди. Тўртинчи ойда Самира Америкадан кадр алмаштириш дастури бўйича келган Лари исмли йигит билан танишиб қолади. Лари баланд бўйли, малласоч, келишган йигит; Самира эса Шарқ аёлларига хос барча гўзаллик ва нафосатни ўзида мужассам этган қиз эди.

У Таҳонийга шу йигит билан севишиб қолгани ҳақида ёзган. Табиийки, миллий анъаналар уларнинг бу севгисига қарши эди. Лари ҳам ўз навбатида диний қарашларидан воз кеча олмасди.

Аҳвол шу даражага бориб етдики, улар бир-бирларисиз яшай олмай қолишди. Ўқишни битиргунча Лондонда қолишни, кейин эса Америкага бориб, никоҳдан ўтишни режалаштириб олишади. У ота-онасининг меҳру-муҳаббатига ишонар, ҳеч қачон қизларининг бахтига тўғаноқ бўлмаслигига амин эди. Фақат бунинг учун у мамлакат фуқаролигидан воз кечиши лозим. Бордию шундай қилган тақдирда у Ватанига мутлақо қайта олмаслиги ёмон эди.

Ота-онаси қизнинг бу қароридан мутлақо хабарсиз қолишди. Чунки улар пойтахт кўчаларидан бирида кетаётганларида, автоҳалокат юз берди. Ҳайдовчи ҳам, Самиранинг ота-онаси ҳам воқеа жойида вафот этишди. Шундан сўнг одатга мувофиқ, оила масъулияти Самиранинг амакиси зиммасига тушди.

У акасида мутлақо фарқ қилар, ўта жаҳлдор, худбин, мутассиб одам эди. Жиянининг эмин-эркин юриши унга мутлақо ёқмасди. У ҳали акаси тирик-лигидаёқ Самиранинг чет элда ўқишига қатъий қаршилиқ кўрсатган эди. У ҳамма аёлларнинг бурчи ўқиб таълим олиш эмас, балки эрга тегиб, фарзандлар туғиш ва уларни тарбиялашдан иборат деб биларди.

Самиранинг амакиси тўрт қиз ва уч ўғилнинг отаси эди. У қизлари балоғат остонасидан ҳатлаши билан эрга бериб юборганди. Самира ота-онасининг ўлими ҳақидаги шумхабар таъсирида ўзини ўнгламай туриб, яна бир зарбага дучор бўлди. Амакиси ҳамма лаш-лушларни олиб, биринчи рейс билан Лондондан тамомила қайтишни буюрганди.

Самира тақдирнинг бу кутилмаган зарбаси остида нима қиларини билмай қолди. Оқибатини ўйлаб ўтирмай, Лари билан Калифорнияга учиб кетди. Табиийки, ота-онасининг тупроғи совимай, бундай куфрона ишга қўл урган Самира амакисини ҳақиқий жаҳл отига миндирган эди. Ҳали бу пайтда у воқеанинг тўлиқ тафсилотидан, яъни Самира ғайридин хушторига эргашиб қочганидан хабарсиз эди. У жиянини анча пайт келади деб кутди. Ундан дарак бўлавермагач, катта ўғлининг маслаҳати билан қидирув агентлигига мурожаат қилди.

Эртасига эрталаб, у агентликдан олинган бир варақ маълумотни кўтариб, Таҳонийнинг эшиги олдида пайдо бўлди ва жиянининг ишончли вакили сифатида унинг қаерда эканини айтишини талаб қилди.

Бу эркакнинг дод-фарёдидан ўзини тамомила йўқотиб қўйган Таҳоний дарҳол эри Ҳабибнинг офисига югурди. Ҳабиб уйига қайтганида Самиранинг амакиси уй ичидаги хизматкорларга таҳдид қила-қила қайтиб кетган экан. Кейин Ҳабиб унинг

уйига бориб, хотинининг Самира билан ҳеч қандай алоқаси йўқлигини тушунтирибди.

Бу пайтда Самира ўз амакисининг унга нисбатан қандай чоралар кўраётганидан беҳабар эди. Амакиси барча оила аъзоларини тўплаб, Самира ҳақида ҳар қандай хабар пайдо бўлиши билан хабардор қилишни тайинлади. Агар кимки у ҳақидаги маълумотни яширса, аёвсиз жазоланишини уқтирганди.

Калифорнияда Самира Лари билан анча пайт яхши яшабди. Аммо кўп ўтмай, Лари Самирадан зерика бошлади. Эридаги совуққонликни пайқаган Самиранинг кўзига дунё тор кўринди. Афсуски, бу ғариб ўлкада унинг на бирор қариндоши, на дўст-таниши, на ёнида етарли миқдордаги пули бор эди. Шундай пайтларда у Таҳоний билан телефонда гаплашиб турарди. Гарчи Ҳабиб хотинига у билан суҳбатлашишга ижозат берса-да, пул жўнатишга қатъиян қаршилиқ қилди.

Шундай кунларнинг бирида у ёрдам сўраб, амма-сига қўнғироқ қилди. Акасининг ғазабидан қўрққан амма бу ҳақда дарров унга хабар қилди. Бундан хабар тошган амаки эса ўша заҳоти жиянини яна ўз қарамоғига қаратиш фикрига тушди.

Кейин амакиси унга қўнғироқ қилиб, бутун ҳийлаларини ишга солди, унга нисбатан ҳеч қандай ғарази йўқлигини, интизорлик билан кутишини айтди. Ҳатто уйга қайтиши учун пул ҳам жўнатадиган бўлди. Самиранинг ортга қайтишдан бўлак чораси ҳам йўқ эди. Ҳали коллежни битирмагани учун тузукроқ жойда ишлаш имкони ҳам йўқ эди. Холалари ҳам телефонда амакисининг ғазаби юмшаганига ишонтиришди.

Самирани икки холаси ва икки амакиваччаси Қоҳира аэропортида кутиб олишди. Йўл-йўлакай улар Самирани алдаб-авраб келишди. Кўп ўтмай

Лондонга қайтиб, ўқишини ҳам давом эттириши мумкинлигини айтишади.

Дугонасининг қайтганини эшитган Таҳоний бир неча бор унинг уйига қўнғироқ қилади. Аммо қариндошлари Самиранинг тоби йўқлиги, у билан гаплаша олмаслигини айтишади. Бир ҳафта уриниб, ниҳоят, Таҳоний дугонаси билан боғланишга муваффақ бўлади. Унинг айтишича, амакисини кўрган ондан унинг ҳамма умидлари чилпарчин бўлибди. У жиянига бутун ғазабини тўкиб сочибди. Уйга қайтгач, Самирани бир уйга қамаб қўйишибди.

Энди бутун оила фақат «амаки»нинг қарорини кутарди. Уларнинг ҳеч бири Самирани қутқазиб олишга қодир эмасди. Ниҳоят, Самира Таҳонийга «ўзига муносиб эр топилгани, бир ойдан кейин тўй бўлиши»ни етказибди. Самира эса бу воқеа юз беришидан қаттиқ қўрқар, чунки у энг катта бойлигини Ларига тортиқ этиб бўлганди.

Биз унинг тўйини ҳам кўролмадик, чунки Самиранинг яқинлари бизни таклиф қилишмади. Ҳарқалай, бу тўй Самира учун бахт келтирмаслигини билардик. Чунки у эллик ёшли эркакка учинчи хотин бўлиб тегаётганди. Кейин Ҳабибнинг бизга етказишича, биринчи никоҳ кечаси Самира шу қадар қаттиқ қаршилиқ кўрсатибдики, бечора куёв ҳам у билан курашавериш қолдан тойибди. Қолаверса, ўз «вазифаси»ни бажара олмаган куёв халққа ўз билагини тилиб оқизган қонни кўрсатишга мажбур бўлибди.

Кейин Таҳоний Самиранинг холасидан суриштириб билдики, куёв аввалига шундай чаққон ва кучли аёлга уйланганидан хурсанд бўлган, аммо кўп вақт ўтганига қарамай, келин уни ўзига яқинлаштирмаган. Ана шундай тунги олишувларнинг бирида Самира уни ҳеч қачон севмаслигини, у илгари америкалик йигитга турмушга чиққанини айтиб қўйибди.

Шу куннинг ўзидаёқ ҳалиги эркак Самирани машинага ўтқазиб амакисининг уйига опкелиб ташлабди. Кетаётиб, унга қарата:

— Сенда на ор-номус, на виждон бор экан. Сен била туриб, беномус жиянингни менга узатдинг, бундан ўлганинг минг марта яхши эди, мен ҳали сенинг бу қилмишингни бутун мамлакатга шармандаларча ёяман, — деб кетибди.

Бундай шармандалиқдан қутулиш мақсадида Самиранинг амакиси чора излай бошлабди. Ниҳоят, дин арбоблари гаплашиб, уни умрбод «аёллар хонасига» қамашга қарор қилибди. Бунинг учун амакисининг уйидаги энг юқори хонани махсус жиҳозлашибди. Бошини уриб ёрмаслиги учун деворларни юмшоқ қоплама билан қоплашибди. Деразалар ўрнини ғишт билан беркитишибди. Темир эшикни ҳам михлаб ташлаб, унинг остки қисмидан фақат овқат узатиш учун махсус туйнук очишибди. Ҳожат учун ҳам шу ҳужранинг бир четидан жой кавлаб беришибди. У энди умрбод шу зиндонда яшашга мажбур эди.

Биз опа-сингиллар дугонасининг бошига тушган бу ташвишдан қаттиқ қайғуга тушган Таҳонийни овутишга ҳаракат қилдик. Мен уни қутқариш ҳақида бир қанча таклиф берсам ҳам эътибор қилишмади. Чунки бу қисматга маҳкум этилган бирор ожиза ҳали нажот топмаган эди.

Мен бир неча кун тунларни уйқусиз ўтказдим. Гарчи «аёллар хонаси»га маҳкум этилган қиз-жувонлар ҳақида илгари ҳам эшитган бўлсам-да, уларни танимаганим боис, бу хусусда унча бош қотирмас, уларнинг бари мен учун шунчаки рўё бўлиб туйиларди. Энди эса бу фожиа қарийб кўз ўнгимда рўй бераётганди. Баъзан ярим кечалари уйғониб кетганимда, ҳамма кўрган ва эшитганларим туш бўлишини истар, аммо таассуфки, буларнинг ҳаммаси

аччиқ ҳақиқат эди. Мени фақат бир савол ўйлантирарди: уни қандай куч халос этиши мумкин? Саҳро устидаги осмон бўйлаб сочилган юлдузларга термилиб, бундай куч мавжуд эмаслигини ич-ичимдан ҳис этардим.

ИККИНЧИ ХОТИН

Мен 1980 йилнинг 28 августини ҳеч қачон унутолмасам керак. Биз эндигина Тайфадан, салқин тоғ курортидан қайтгандик. Болалар Дубайдаги оромгоҳга кетишган, ўзим дам олиш хонасида оёғимни филиппинлик чўри қизга уқалатиб ўтирардим. Айни пайтда маҳаллий газеталарни кўздан кечирардим.

Унда мамлакатда қалин пули миқдорининг қисқартирилгани ҳақида ёзилган экан.

Менга қолса, қалин пули деган нарсани тамомила йўқотиш керак. Ахир ота-она ўз қизини қайсидир миқдордаги пулга сотиш учун шунча йил боқиб тарбия қилмайди-ку?

Бу пайтда Сорадан бошқа опаларимнинг бари хорижда эди. Сора тўртинчи фарзандига ҳомиладор бўлгани учун унинг асосий вақти уйда, дам олиш билан ўтарди.

Уқалашдан сўнг ўзимни бироз енгил ҳис этиб, боғ айланишга чиқдим. Бу катта, сердарахт боғимизни тартибга келтириш шри-ланкалик ўн икки нафар боғбонга топширилган эди. Гарчи биз саҳронинг ўртасидаги шаҳарда яшасак-да, уйларимиз ана шундай гўзал боғлар билан ўралган эди.

Боғнинг ўртасида катта қизимиз Моҳининг шарафига чиройли сўри ўрнатилган эди. Қизим кўпинча дугоналари билан худди шу сўрининг устида ўйнаб ўтиришни ёқтирарди. У нимаси биландир менинг болалигимни эсга соларди. Фақат у менга ўхшаган қай-

сар, исёнкор эмасди. Чунки ота-онаси унинг ҳамма истакларини бажо келтиришар, эътироз билдириш учун ҳеч қандай асос йўқ эди. Кичкина қизим Аинанинг характери кўпроқ Сора опамни эсга соларди.

Мен аини лаҳзада икки қиз ва бир ўғлим борлигини ўйлаб, ич-ичимдан Яратганга беадад шукроналар айтдим. Аммо ичимни тимдалайдиган яна бир дардим бор эдики, ҳар гал ёдимга тушганида, ўзимни қўярга жой тополмасдим. Ахир, мен энди бошқа фарзанд кўра олмасдим.

Бир йил илгари пойтахтдаги қирол клиникасида текширувдан ўтганимда менга кўкрак саратони ташхисини қўйишганди. Бу нохуш хабар Карим иккимизни саросимага солиб қўйди. Мен шу пайтга қадар бирор маротаба касал бўлмагандим. Гарчи шифокорлар қонимда хавфли саратон ўсмаси ҳужайралари йўқлигига ишонч билдиришса-да, энди мен бир кўкрагимдан жудо бўлгандим. Энг ёмони — бундан кейин ҳомиладор бўлиш тақиқланганди.

Мен дастлаб болаларимнинг камолини кўролма-сам керак, деб ўйлагандим.

Хаёл суриб турганимда, Каримнинг овозини эшитиб сергак тортдим. Ўгирилиб қараганимда, у мен тарафга шошилиб келарди. Мен унинг узун, соғлом оёқларига қараб, синиқ жилмайдим. У яқинлашган пайтида, нимадандир қаттиқ ҳаяжонда эканини пайқадим. Мен унинг табиатини биламан, ичини ўртаётган дардни дарровгина айтиб қўя қолмайди. Мен қўлим билан ўтиришга ишора қилдим. У негадир мендан узоқроқда ўтирди, менинг табасумимга жавоб ҳам бермади. Тинчликмикин? Болаларим! Болаларга ҳеч нарса қилмаган бўлсин-да!

— Нима бўлди? Тинчликми?

Шу онда мен ҳатто тушимда ҳам эшитмаган ва эшитишни истамаган бир янгиликни унинг оғзидан эшитдим.

— Султона, бир неча ой илгари мен бир қарор-га келгандим. Аммо соғлиғингни ҳисобга олиб, бу ҳақда сенга индамагандим. — Бироз жим қолиб, яна давом этди. — Азизам, сен мен учун ҳамиша энг се-вимли, энг керакли аёл бўлиб қоласан!

Гарчи ҳали ҳеч нарсани тушунмасам-да, мени қувонтирадиган бирор гап айтилишига умид қил-масдим.

— Султона, — деди у ерга қараб. — Мен ҳали ёшман, яна кўп фарзандларим бўлишини истайман. Мен ўнта, йигирмата, Худо қанча берса, шунча фарзанд кўришни ва уларни вояга етказишни орзу қиламан. Хуллас... Мен уйланмоқчиман! Ишон, унинг вази-фаси фақат бола туғишдан иборат бўлади. Менга унинг боласидан бошқа ҳеч нимаси керакмас. Сени ҳамиша севиб қоламан.

Юрагим қанчалик қаттиқ ураётгани ўзимга эпи-тилиб турарди. Мен ўзим ҳам ишонмаган ҳолда аллақандай зулмат бағрига ботаётган эдим. Миям фикрлаш қобилиятини йўқотганди. Карим эса мен-га маъсум кўзларини тикканча жавоб кутарди.

Мен аввал жим қотдим. Шундан кейин ўзим-ни ўзим бошқара олмай қолдим. Билганим шуки, мен Каримни ёввойиларча дўппослашга, тепишга, юмдалашга ўтгандим, у эса кетма-кет тушаётган зарбалардан ўзини ҳимоялашга тушганди. Мен ўзимдаги бунча куч қаердан ёғилганини сезмас-дим. Ниҳоят, Карим бу зарбалардан ўзини қутқа-риш учун мени ерга босиб, устимга миниб олди. Қичқирим бутун боғни тутиб кетганди. Эримни шу пайтгача тилимга чиқармаган ҳақоратлар би-лан таҳқирлардим.

Ҳатто хизматкорлар ҳам менинг вазоҳатимдан қўрқиб, ўзини буталар орасига уришганди. Дафъа-тан, вужудимни аллақандай совуққонлик эгаллади.

– Мен сен билан ажрашаман, – дедим ниҳоят ўзимни қўлга олиб. – Устимга хотин олишингга чи-долмайман. Буни ўзим учун энг катта ҳақорат деб биламан.

– Агар болаларингни ўзингда қолишини иста-санг, бу гапни хаёлингга ҳам келтирма!

Шунда кўз олдимда бутун ҳаётим гавдаланди. Мана, мен энг комил инсон деб билганим, бутун меҳримни, муҳаббатимни берганим Карим устимга хотин олмоқчи. Демак, энди менинг уйимда, Ка-римнинг ҳаётида иккинчи хотин пайдо бўлади, бу – муқаррар! Демак, бир хил овқат еявериш жонига теккан Каримнинг кўнгли, янада янгироқ, лаззат-лироқ таомни тусаб қопти. Мен у билан оз эмас, кўп эмас, нақ саккиз йил бирга яшаган эдик-а?

– Сени бошқа кўришни истамайман, – дедим Ка-римга қарата. – Агар жонингдан умидинг бўлса, мендан узоқроқ юр!

Шу куни биринчи бора эримга нисбатан чексиз нафрат ҳиссини туйдим. У шу пайтгача қўй териси-ни ёпиниб келган қашқир экан. У билан саккиз йил яшаган бўлсам-да, уни илк бора таниб турардим.

Ана, у бошини қуйи солганча кетиб бормоқда. Ахир бундан ярим соат аввал ҳам уни севиб тур-гандим-ку! Аммо менинг бор муҳаббатим тумандек тарқаб кетганди.

Биз у билан саккиз йил бирга яшадик, аммо фақат етти йилгина бу никоҳдан биргаликда лаз-зат олибмиз. Сўнгги бир йил ичида у фақат ёш, муте бир ожизанинг шавқи, иштиёқи билан яшаган экан. Яна менга таҳдид қилганини айтмайсизми? Индамаса, болаларимни тортиб олмоқчи, шекилли? Наҳотки, у шундай қарорга келишдан аввал озгина бўлса-да, виждон азобини ҳис этмади? Ахир бу фар-зандлари тарбиясига таъсир қилишини нега ўйлаб

кўрмади? Бу янгилик мени тамомила бошқа оламга тушириб қўйганди.

Мен ўз хаёлимдаги режани пишитганим сари Каримга ачина бошладим. У кимга уйланганини унутиб қўйган кўринади. Гап менинг фарзандларим тақдири устида бораркан, мендан яхшилик кутмаса ҳам бўлади.

ҚОЧҚИН

Карим бошқа эркаклардан фарқли ўлароқ, хотин ва болаларининг паспортини етти қават сандиқда сақламасди. Мен унинг имзосини аллақачон ўрганиб олган, муҳри эса уйдаги ҳужрасида, стол тортмасида сақланарди.

Карим уйда кўринмасди. Менимча, у бир-икки кун отасининг қасрида ётиб келса керак. Бирданига эсимга Нуроҳ тушиб қолди. У менинг ҳолатимни кўрса, ўзида йўқ севинса керак. Ким билсин, аллақачон ўғлига яна бир ёш хотин топиб қўйгандир? Ким бўларди, бирор аммавачча ё холавччаси бўлади-да!

Мен индамайгина йўл жомадонимни ҳозирлаб, сейфимдаги бир неча юз минг долларни унга жойладим. Қимматбаҳо тақинчоқларим ҳамда ҳужжатларимни кичкина сумкачамга солдим. Мана, мен тайёрман!

Опаларимга ҳам ишонмасдим. Уларга бирор оғиз гапирсам, эрларига етказишлари мумкин эди. Улар эса Каримни дарров хабардор қилишади.

Кетиш олдидан ўзим энг қаттиқ ишонган хизматкор қизни ёнимга чақириб уқтирдим (Карим биринчи бўлиб, уни сўроққа тутишини билардим):

– Мен зарур иш билан Янгишаҳарга кетяпман. Ўша ерда бир неча кун қоламан. Бу ҳақда эримга етказиб қўйсанг!

Кейин оилавий учувчиларимиздан энг яқинини чақириб, унга зудлик билан Янгишаҳарга учишимни айтдим. Янгишаҳардаги саройимиз хизматчиларига ҳам бир дугонаминикига ўтиб, кейин уйга ўтишимни айтдим.

— Агар Карим телефон қилиб қолса, менинг меҳмонда эканимни, имкони бўлиши билан телефон қилишимни айтишлар, — дея уқтирдим.

Мақсадим қандай қилиб бўлмасин, Каримни узоқроқ тутиб туриш, шу орқали вақтдан ютиш эди.

Аэропортда мени таниш америкалик учувчи кутиб олди. У мени жуда кўп саёҳатларга олиб чиққан.

Самолёт бортига кўтарилаётиб, режам ўзгарганини айтдим:

— Дубайда болаларимдан бирининг мазаси қочиб қопти. Эрим қўнғироқ қилиб, тезда ўша ёққа учишимни айтди. Ҳозир тўғри Дубайга учамиз. Агар бирор жиддий иш чиқиб қолса, Каримга қўнғироқ қиламан.

Учувчи ҳам ортиқча савол бериб ўтирмай, айтилган манзил томон парвоз қилди. У бизнинг оиламизга узоқ йиллардан бери хизмат қилар, унга биз қандай ишонсак, у ҳам оиламизнинг ҳар бир аъзосига қаттиқ ишонар ва садоқат билан хизмат қиларди.

Дубайга етиб келгач, учувчига меҳмонхонада қолишни тайинладим.

— Сиз шу ерда тура-туринг, агар режам ўзгариб қолса, ўзим сизга хабар қиламан.

Болаларим мени кўриши билан ўзларида йўқ қувониб кетишди. Оромгоҳ раҳбарига учраб, бувимиз оғир бетоб эканини, ўлим тўшагида ётганини айтдим.

— Мен бугуноқ болаларни олиб, пойтахтга учишим керак, — деганимдан кейин раҳбар хонасига бориб, болаларнинг ҳужжатларини олиб берди.

— Фақат бир илтимосим бор эди, — дедим унинг қўлини сиқарканман. — Бу ерда ҳам хизматкорлари-

миз бор. Аммо улар меҳмонхонада эмас, шекилли, боғлана олмадим. Эрталаб, уларга қўнғироқ қилиб чақирсангиз, мана шу конвертни меҳмонхонадаги учувчимизга етказиб қўйишса!

Ушбу мактубда мен учувчимиз Жоэлни алдаганим учун ундан узр сўраб, ортга қайтаверишини айтгандим. Худди шу конверт ичига Каримга аталган мактубимни ҳам жойладим. Унда учувчини алдаб, шу ишга уни ўзим мажбур қилганимни ёздим ва яна бир мактуб жойлаб, уни ўзим мажбурлаганимни ёздим. Ҳарқалай бечора учувчига жабр бўлиши истамасдим. Қолаверса, Карим бу учувчини яхши билар, унинг хизматини қадрларди. Уни бу иши учун ҳайдаб юбормаслигига ишонганим учун ҳам бошқаларни эмас, айнан уни танлагандим.

Шундан сўнг аввалдан чақириб қўйилган лимузинга болаларим билан ўтириб, аэропортга йўл олдик. Бир соатдан сўнг Лондонга учиб кетадиган самолётдан тўртта жой олиш учун қанча бўлса ҳам тўлашга тайёр эдим. Хайрият, самолётда жой бор экан. Болалар чарчагани учунми, самолётга чиқиши билан ухлаб қолишди. Мен эса қандайдир журнални хаёлчан варақлаганча, иллюминатордан самовий кенгликларга маъюс термилиб қолгандим.

Менинг кейинги ҳаётим қандай кечиши яқин ҳафталарда рўй беражак воқеалар билан боғлиқ эди.

Дафъатан, кимдир мени зимдан кузатаётгандек туйилди. Саросима ичида йўлакка кўз ташладим. Тўғримда ёшгина қизчасини қучоқлаб ўттиз ёшлар чамасидаги бошқа мамлакатлик араб аёли мендан кўз узмай ўтирарди. Анча енгил тортдим. Ҳарқалай мени таъқиб қилиш учун орқамдан болали аёлни юборишмаслиги аниқ. Нега менга бунча тикилмаса? Менга бирор гапи йўқмикин?

Хизмат кўрсатиш аравасини айланиб ўтиб, унинг ўриндиғи ёнидан жой олдим.

– Синглим, нега хафа кўринасан, тинчликми, – сўрадим у билан саломлашгач. У эса менга еб қўй-гудек ўқрайди:

– Нима ишинг бор мен билан? Боя икки арава лаш-лушинг билан мен ва боламни босиб-янчиб кетишингга оз қолди. Сенларни пул қутуртириб юборган, ҳамма нарсани сотиб оламан, деб ўйлайсанлар.

Эсладим, боя самолёт бортига чиқаётганимда шошганимдан унга туртиниб кетгандим.

Оҳ, бугун бунчалар эзгин ва тушкун ўтяпти. Нимагадир хўрлигим келиб, кўзларимда ёш тирқиради. Юзларимни беркитиб, ҳалиги аёлдан кечирим сўрадим.

– Синглим, биласанми, боя росаям шошилгандим. Бу самолётга ҳар қандай азобда бўлсин, чиқиб олишим керак эди. Мени кечир!

Кўзларимдан ёш шашқатор бўлиб, изимга қайтдим. Аёл жуда ғалати экан. Боласини ўриндиққа жойлаштириб, менинг ортимдан эргашди.

– Сен ҳам мени кечир! Менинг ҳам бошимга оғир ташвиш тушганди. Сенинг мамлакатингга қандай кунларни кўрганимни айтиб бераман. Балки шунда менинг аҳволимни тушунарсан?

...Тасодифий ҳамроҳимнинг исм Видод бўлиб, асли ливанлик экан. Бир пайтлар бу мамлакатда фуқаролар уруши авж олганида, кўплаб ливанлик қочоқлар бизнинг ҳам мамлакатимизга қочиб ўтишганди. Видоднинг эри иш қидириб пойтахтга келгач, унга омад кулиб боқибди. У савдо фирмаларидан бирида ишга жойлашибди. Кейин хотини ва боласини ҳам олиб келибди.

Дастлаб Видод янги шаҳар, янги муҳитдан рози экан. Дарҳақиқат, унинг учун пойтахт қирғинбарот ватанига нисбатан тинч, осуда ва бежавотир эди.

Хуллас, улар яхшигина бир уйни ижарага олиб, кун кечира бошлашибди.

Бизнинг бу тасодифий учрашувимиздан икки ойча илгари Видод ўз уйига янги орттирган танишларини чақириб зиёфат берган экан. У меҳмонларни бир қанча енгил емаклар билан сийлаб, улар билан бир-икки қўл қарта ўйнаш ва турли мавзуларда гурунглашиб ўтиришни ният қилган экан. У қизчасини меҳмонларга эргашиб келган болалар билан ўйнагани боғчага чиқариб қўйибди.

Меҳмонлар кетгач, Видод икки нафар ҳинд хизматкорига уйни йиғиштиришга ёрдамлаша бошлабди. Кейин телефонда ким биландир бироз гаплашиб қолибди. Бу орада қоронғи тушиб, деразадан ташқари яхши кўринмагани учун хизматкорлардан бирини қизчасини олиб кириш учун жўнатибди.

Ҳар қанча қидирмасин, қизини топа олмаган Видод ҳозиргина кетган меҳмонларга сим қоқиб, қизининг дарагини суриштира бошлабди. Қўшнилардан бири қизчани охирги марта қўғирчоғини бағрига босиб ўтирганини кўрган экан. Видоднинг эри ишдан қайтгач, у ҳам қидиришга тушибди, аммо натижа йўқ...

Бир неча ҳафта фойдасиз қидирувлар билан ўтибди. Ахийри эр-хотин қизчанинг тирик топилишидан умид ҳам узишибди. Сўнгги умид ҳам пучга чиққач, Видод бу ерда қолишни хоҳламай, ўз ватанига, ҳамон уруш давом этаётган Ливанга қайтибди. Эр эса пул топиш учун яна ўз иш жойида қолибди.

Байрутга қайтганидан сўнг, орадан ўн кун ўтиб, Видоднинг уйи эшиги тақиллабди. Аввалига қўпурувчилар бўлса керак, деб ўйлаган Видод эшикни очишга юраги бетламабди. Шу пайт қўшниси эридан янгилик борлигини айтгач, ўзини ташқарига урибди.

Эри қўшнисининг уйига қўнғироқ қилган, аммо алоқа кутилмаганда узилиб қолган экан. У фақат

хотини Видодга муҳим хабар борлигини айтишга улгурибди, холос. Юраги ҳаприққан Видод шу заҳоти йўлга тушибди. Шу заҳоти аввал Кипрга, у ердан элчихона орқали виза олиб, бизнинг мамлакатга йўл олибди. Йўл-йўлакай унинг қай аҳволда келганини англаш қийин эмасди. Эри айтмоқчи бўлган янгилик қизчаси билан боғлиқ эканига шубҳа йўқ эди. Фақат уни хушxabар кутяптими ёки шумxabарми, ҳали билмас, ана шу мавҳумлик уни ўтдан олиб чўққа соларди. Пойтахтдаги ижара уйларига етиб келгачгина, қизчасининг бошига не савдолар тушгани маълум бўлибди.

Маълум бўлишича, эри ишдан қайтса, қизчаси уйи олдидаги боғчада ўйнаб ўтирганмиш. Видоднинг эри бу ҳолатдан ўзини қўярга жой топа олмай қолибди. Биринчи навбатда қизчасининг саломатлигини текшириши учун уни кўтариб клиникага югурибди. Уни текшириб кўрган шифокорнинг гапидан шўрлик ота эсини йўқотаёзибди. Қизчасининг битта буйраги олинган экан...

Ҳа, ундан донор сифатида фойдаланишганига шубҳа йўқ эди. Буям етмагандек, жароҳат ўрни газак олиб, унга инфекция тушган экан. Болани анча пайт клиникада даволашга тўғри келибди. Докторлар бундай операция фақат мамлакатдан ташқарида амалга оширилишини айтишибди. Мамлакат ҳудудида инсон аъзоларини кўчириб ўтқазиш қонун йўли билан тақиқланган эди.

Бу иш бўйича текширув ўтқазишга киришган полиция шундай тахминни билдирди. Оғир касалликка чалинган боласини қутқариш учун бирор бир бадавлат араб, донор сифатида Видоднинг қизчасини ўғирлатган ва Ҳиндистонга олиб бориб, унинг буйрагини бемор болага кўчириб ўтқазишган. Тахминларга кўра, бу бой одам биргина болани ўғир-

ламаган, чунки исталган боланинг қони беморга тўғри келавермасди, шу боис, эҳтимол у беш-олтита болани опкетиб, улар орасидан кераклисини танлаб олган. Операцияни ким, қаерда, қай тарзда ўтказганини аниқлашнинг имкони йўқ эди. Қизча фақат каттакон, узун қора машинадан тушган, қора ниқоб таққан одамларни, кимдир бурнига бадбўй латта ҳидлатганини эслай олади, холос. Кўзини очганида, қизча қаттиқ оғриқ ичида қолганини ҳис қилибди. Қизчани уйга олиб келадиган куни ҳам унинг кўзларини маҳкам боғлашибди. Узоқ вақтдан сўнг, унинг кўзларини очишган ва қизча ўзини уйлари-нинг ёнида кўрган.

Қизчани ўғирлатган одам, шубҳасиз, ўта бадавлат бўлган. Қизчасини кўриши билан бағрига босган ота унинг қўлчасида кичкина халтача борлигини кўрибди. Унинг ичида 20 минг доллар пул ва жуда кўп тилла тақинчоқлар бор экан.

Видод нима учун менга дастлаб бу қадар кучли нафрат билан қараганини энди тушундим. Унинг назарида менинг ҳамюртларим пулнинг қудратига шу қадар ишонган, улар ҳамма нарсани пулга чақадиган одамлар эди, холос.

Менинг юз-кўзларимдаги ишончсизлик аломатларини кўрган Видод бир сўз демай, қизчанинг кўйлагини кўтариб, унинг баданидаги узун қизғиш чандиқни кўрсатди. Унинг сўзини тасдиқлаш учун бошқа бирор далилнинг ҳожати йўқ эди. Қўлимдан афсус ила бош чайқаш келарди, холос.

Видод қизчасига меҳр ва аянч билан тикилди. Унинг қайтиб келиши онаизор учун баайни мўъжиза бўлганди. Аёлнинг бу ҳикояси қалбимда ҳануз жон сақлаб келаётган ўз халқимдан оз бўлса-да, ғурурланиш ҳиссини йўққа чиқараёзди.

Биз Видод билан Хитрой аэропортида хайрлашдик. У қизчасини худди кимдир бағридан юлиб ола-

дигандек эҳтиёткорлик ва ҳадик билан қучоқлаб олганди. Видод қизчасини даволатиш, зарур муолажаларни олиш учун лондонлик мутахассис шифокор қабулига ёзилган экан. У муолажалар тугагач, ҳар қанча хатарли бўлмасин, ҳар қадамда бомба портлаб турган бўлса-да, ўз юртига – Ливанга қайтишга қарор қилганди.

Мен бир оқшомни болаларим билан Лондонда ўтказдим, эртаси куни паром билан Парижга етиб келдик. У ердан эса Цюрихга йўл олдик. Болаларимни икки соат меҳмонхонада қолдириб, Швейцария банкларидан бирига ўғлимнинг ҳисоб-рақамига ўтказилган пулларни олдим. Бунча катта пул билан ўзимни анча бежавотир ва кучли ҳис эта бошладим.

Кейин такси ёллаб, Женевага йўл олдик. У ердан эса самолёт билан Лондонга, кейин Норманд оролига учдик. Мен бу ерда, банкда ҳисоб очтириб, ўғлимнинг омонат дафтарчасидан олган ҳамма пулларни топширдим. Ёнимда фақат уйдан, сейфимдан олиб чиққан пулларимгина қолди. Биз оролдан Римга, у ердан эса Парижга қараб учдик.

Мен Парижда бир оқсоч аёл ва ҳайдовчи ёллаб олдим. Кейин эса сохта ном билан Париж яқинидаги қасабалардан биридан шинамгина виллани ижарага олдим. Бир ой ўтиб, болаларимни оқсочимнинг қарамоғида қолдириб, ўзим Франкфуртга учдим. Мен у ердаги банклардан бирига бориб, асли дубайлик эканимни, банкка катта миқдорда пул қўйишимни айтганимда, атрофимда гирдикапалак бўлиб қолишди. Ўзим билан олиб келган катта миқдордаги пулни столнинг устига қўйдим.

Банк бошқарувчиси ниманидир мулоҳаза қилиб турганида, зарур иш билан сафарда юрган эримга қўнғироқ қилиб олишим учун рухсат сўрадим.

— Марҳамат, хоним, бемалол, — дея у телефонни мен тарафга сурди.

— Миннатдорман, фақат мен холироқ жойда гаплашмоқчи эдим.

Банк бошқарувчиси тавозе билан бош ирғаб, зарур бўлганда уч эшик нариги хонада бўлишини айтиб, хонадан чиқиб кетди.

Мен Сорага қўнғироқ қилдим. Бу пайтда у туққан бўлиши керак эди. Мен уни уйда топарман, деб умид қилгандим. Хизматкорлардан бири бекасининг уйда эканини айтгач, анча енгил тортдим.

— Алло, Султона, бу сенмисан? — Опам севинчдан ўзини йўқотар даражада қичқариб юборди. — Тирик-мисан, синглим?

— Раҳмат, соппа-соғман, болалар ҳам яхши, фақат... телефонингизни бошқа ҳеч ким эшитмайдими?

— Менимча... эшитмаса керак... яна билмадим.

— Мени роса қидиришдими?

— Карим сенинг изингдан тушган экан, Дубайдан Лондонга учганингдан хабари бор экан. Аммо кейин изингни йўқотиб қўйибди. У бизга ораларингизда бўлиб ўтган гапни айтиб берди. Бу фикрини сенга билдирганидан қаттиқ пушаймон бўлиб ётибди. У болаларининг ўз бағрига қайтиши учун ҳамма нарсасага тайёр турибди.

— Сора, унда эримга етказиб қўй, у бизни энди умрбод кўра олмайди. Болаларимга аллақачон бошқа давлатнинг фуқаролигини олишга қарор қилганман. Мен ўзим бирор мамлакатга муқимроқ жойлашиб олсам, албатта, сизларга хабар бераман. Карим менинг қаерда эканимдан умуман хабар топмаслиги керак.

— Султона, — опамнинг ўтинчли овозини эшитдим. — Бунақа фикрингдан қайт, ахир қаерда, қандай яшайсан?

— Опа, мендан хавотир олма! Эримнинг ёнига қайтгим йўқ. Катта ўғлим Абдулло ҳам отасидан юз ўтирган. Бу гапни ҳам унга етказиб қўй.

— Отам ва Али ғазаб отига минишган. Сендан жуда қаттиқ ранжишган. Тезда орқага қайтиб, эринг ва фарзандларинг олдидаги бурчингни бажаришингни талаб қилишмоқда. Ростдан ҳам нима қиласан бошқа юртларда дарбадар кезиб? Бунақа сарсонгарчиликдан кўра, кундошинг билан бўлса-да, ўз уйингда яшаганинг яхшимасми?

— Хўш, агар эринг Асад ҳам устингга хотин олмоқчи бўлганида нима қилардинг?

Опам анча пайтгача жим қолди. Сора билан анча пайт гаплашдик. Унинг ўғилчали бўлганини эшитиб, жуда қувондим. Мен гаплашиб бўлгач, стол устида турган пулларимни яна сумкамга жойлаб, банк бошқарувчиси келмай туриб, жуфтакни ростладим.

Гарчи бу ишим нотўғри эканини билсам-да, ёлғон ишлатишга мажбур бўлгандим. Кўчадаги автомат телефонлардан сим қоқиш хатарли эканини билардим. Телефонистлар қайси мамлакатдан қўнғироқ қилинганини айтиб бериши, натижада Карим изимга тушишини билардим. Банк тизимида эса телефон алоқаси билан боғлиқ ахборотлар қаттиқ сир сақланади.

Соранинг айтган гапларини қайта хаёлимдан ўтказиб, ич-ичимдан севиндим. Демак, режам натижа бера бошлабди. Карим ўз ишидан пушаймон. Лекин, назаримда, бу изтироблар унинг учун камдек туйилди. Яна бироз қийналсин, эримнинг иккинчи бор уйланишига ҳеч қачон рози бўлмаслигимни янада чуқурроқ англаб етиши учун ҳали бироз вақт керак бўлади.

Болалар менинг ҳаётимда юз бераётган талотўплар моҳиятидан беҳабар эдилар. Мен уларга оталари муҳим иш билан сафарга кетгани, биз уйда ўзимиз

зекиби қолмаслигимиз учун саёҳатга чиққанамизни тушунтирган эдим. Абдулло «Дадам билан телефонда гаплашаман», деб бир неча бор хархаша қилди. Мен эса уни бир амаллаб тинчитишга муваффақ бўлдим.

Қизларим ҳали кичкина бўлгани учун уларни кўниктириш унча қийин кечмади. Болаларим саёҳатга анча ўрганиб қолишган, фақат бу сафар уларнинг ёнида оталари йўқ эди, холос. Мен имкон қадар уларга ана шу камчиликни сездирмасликка ҳаракат қилардим.

Мен бўш вақтимни тутган йўлимнинг яхши ва ёмон томонларини сарҳисоб қилиш билан ўтказардим. Аниқ биламанки, болаларим пойтахтда қолишганида, уларнинг боши жанжаллардан, тўполонлардан чиқмасди. Улардан жудо бўлгим ҳам йўқ эди. Агар мен ўз уйимда қолганимда, албатта, ё Каримни, ё унинг хотинчасини бир нима қилиб қўяр ва алалоқибат бошим кундада чопилиши эҳтимоли ҳам йўқ эмасди. Ана унда болаларимнинг ҳоли нима кечарди? Ким уларнинг бошини силарди?

Яхшиямки, Буюк сулолага мансубман. Айрим ҳолларда истисно тариқасида қондошларимиз жазодан омон қолишади. Ҳозир менинг ўрнимда бошқа аёл бўлганида ҳам, қочоқлиги учун қатъий жазоланиши тайин эди. Аммо Буюк сулола вакиллари ўз номларига доғ туширишни истамайдилар. Менинг бу қилмишим ҳам яқинларимдан бошқа бировга маълум бўлмаса керак. Агар Каримнинг ўзи мени жазолашни талаб қилмаса, ҳеч ким мени айбололмайди.

Мен опам Сорага ҳар ойда бир марта телефон қилиб турардим. Мен бу вақт ичида кечаю кундуз ҳаловат нималигини билмадим. Аммо ҳамон олдимда аниқ бир мақсадни кўрмасдим. Мен фақат алалоқи-

бат Каримнинг фикридан қайтиши, яна ҳаммасини қайтадан бошланишидан умидвор эдим.

Орадан беш ой ўтиб, мен Карим билан қўнғироқлашишга қарор қилдим ва шу мақсадда Лондонга учиб келдим. Суҳбатимиздан шу нарса аён бўлдики, Карим мен ва болалари билан кўришиши учун ҳар қандай шартга рози. Демак, мен аввалдан пиштиб қўйган режанинг иккинчи қисмига ўтишим керак.

Биз дам олиш кунларининг бирида Венецияда кўришадиган бўлдик. Мен учрашув жойига тўрт нафар тансоқчи ҳамроҳлигида бордим. Карим бу ҳолатдан таажжубга тушди ва мен билан ҳар томонлама пухта ўйлаб гаплашиши лозимлигини англаб етди, чамамда.

— Мени тўғри тушунасан деган умид аман, — дея изоҳ беришга мажбур бўлдим мен. — Мени алдаб-сулдаб ёки зўрлаб, уйга опкетиш ва шаръий суд ихтиёрига топшириш фикрида бўлсанг, чучварани хом санабсан.

— Бунақа фикр менинг хаёлимга ҳам келгани йўқ, қасам ичиман, — деди Карим қизариб-бўзариб. Унинг кўзларига тик боқиб, рост гапираётганига амин бўлдим. Ҳарқалай иш судгача бориб етмаслигига ўзимнинг ҳам ишончим комил эди.

Ғалаба мен томонда эканидан руҳланиб, бирмабир Каримга ўз шартларимни баён қила бошладим:

— Пойтахтга қайтишим билан баъзи ҳужжатларни расмийлаштириб қўйишимиз керак. Биринчидан, мен сенинг никоҳингда эканман, сен бошқага уйланмайсан. Акс ҳолда, биз ажрашган ҳисобланамиз, сен оталик ҳуқуқидан ва мол-мулкингнинг ярмидан ажраласан. Бу келишувимизни нотариал тартибда тасдиқлашимиз керак. Иккинчидан, мен ўғлимизнинг ҳисобидаги бор пулни ўз номимга ўт-

казганман, Сен унинг ўрнини тўлдириб, ўғлимизнинг ҳисоб-рақамига яна шунча пул қўясан. Учинчидан, ҳар бир қизимнинг номига бир миллион доллардан ҳисоб очтирасан. Тўртинчидан, паспортим ҳамisha ёнимда бўлади ва истаган пайтимда саёҳатга чиқишим учун рухсат берасан. Ушбу ҳужжатлар имзоланганидан кейин ҳам, мен бир ой Европада қоламан.

Менинг талабларим ортгани сари Каримнинг пешонасидаги ажинлар ҳам кўпая борди. Албатта, бунча талаблардан сўнг орамиздаги азалий, беғараз муносабатлар тикланиши мумкин эмасди. Аммо айти пайтда менинг шу талабларни қўйишдан, унинг эса қабул қилишдан бошқа чорамиз қолмаганиди.

Шундан сўнг мен Каримни аэропортгача кузатиб қўйдим. Эримни бу лаҳзада бахтли инсон дейишнинг иложи йўқ эди. Ортиқча ҳиссиётларсиз у билан хайрлашиб ортимга қайтдим. Самолёт кўтарилган чоғда, унга нисбатан ич-ичимдан аллақандай шафқат, ачиниш ҳисси уйғонганини сездим. Рост, мен ҳаётимдаги энг хатарли ўйинда ғалабага эриша олгандим. Айти пайтда эркакни енгиш ўзим ўйлаганимдек у қадар ҳузурбахш иш эмаслигини тушундим.

Кейинги ойда Каримга телефон қилиб, унинг қандай қарорга келганини сўрадим.

— Сен менинг бутун куч-қудратим, ҳаётимнинг мазмуни экансан, — деди Каримнинг овози титраб. — Фақат бун кечроқ тушуниб етдим. Мен ҳаммаси аввалгидек бўлишини хоҳлайман.

— Шунча гап-сўздан кейин яна аввалги муносабатларимиз ўз аслига қайтади, деб ўйлайсанми? — сўрадим имкон қадар овозимга бефарқлик тусини бериб.

— Агар сен истасанг, ҳаммаси аввалгидек бўлишига сўз бераман, — унинг овозида ўтинч ва садоқат

оҳангини сездим. Мен унга жуда-жуа ишонгим келарди.

Хуллас, биз пойтахтга қайтдик. Эрим мени аэро-портда лаблари титраб, юзида ишончсиз табассум билан кутиб турарди. Абдулло ва қизларим отасини кўрганидан ўзидан йўқ хурсанд эдилар. Болаларимнинг қувонганидан қалбимни қоплаган музлар эрий бошлади.

Мен бу уйда энди бутунлай бегона ва бахтсиз бир одам бўлиб қолишимни пайқадим. Жуда кўп нарсa ўзгарган ва орадан бир йил ўтиб, мен аввалги Султонанинг қиёфасига киришим жуда-жуа қийин эди. Мен келгусидаги режаларимни амалга ошириш учун таълим олишни давом эттирдим. Энди мамлакатда аёллар учун махсус ўқув юртлари очилганди. Энди мен ўзимдан яхши ном қолдириш учун соғлом ҳаёт тарзини танлагандим.

Карим менинг хотирамдан ўзи ҳақидаги нохуш тасаввурларни сиқиб чиқаришга чандон уринарди. Мен ўз оиламда бегона аёлнинг пайдо бўлмаслиги учун шафқатсиз кураш асносида қатъиян ўзгарган эдим. Карим шу пайтга қадар менинг ҳаётимдаги энг муҳим инсон бўлиб келганди. Аммо иккинчи хотин ҳақидаги гапидан сўнг бу ришталар ўта заифлашиб қолганди.

Биз Карим билан фарзандларимиз учун барча эътибор ва ғамхўрликка катта эътибор қаратиш мақсадида оилавий муҳитдаги барқарорликни сақлашга интилардик. Карим ана шу муҳитни сақлаб қолиш учун бор кучи билан тиришарди. Унинг айтишича, мен ўтмишдаги нохуш хотиралар ва ғам-аламларни унутмасам, бу оиламизнинг келгусидаги тақдирига катта хавф туғдирар экан. Гарчи унинг ҳақлигини инонсам-да, ҳеч нарсa демадим.

Гарчи кескин зиддиятлар ортда қолган бўлса-да, бу сокинлик нимаси биландир ёқимсиз эди. Кейин-

ги пайтларда мен қисқа умрим давомида қанчалар қалб жароҳатларини бошимдан кечирганим ҳақида ўйлай бошлагандим.

УМИД УЧҚУНИ

1990 йилнинг августи.

Бизга қўшни икки мамлакат бир-бири билан жиққамушт бўлиб қолгани ҳақидаги хабар етиб келганида, Янгишаҳардаги уйимизда катта зиёфат берилаётган эди. Биз Карим билан меҳмонлар даврасида яйраб ўтирганимизда, Абдулло зинапоя майдончасида туриб, бу нохушликни бақариб айтди. У бу хабарни радиодан эшитибди. Аввалига хонада жимлик чўкди. Кейин турлича фикрлар билдирилди. Мамлакатда, ҳатто қироллик хонадони аъзолари ҳам Саддамнинг Қувайтга ҳужум қилишга журъат этишига ишонмас эди. Бир неча кун илгари худди шу ерда, Янгишаҳарда икки давлат раҳбарлари иштирокида ўзаро келишув борасида учрашув бўлиб ўтган, бу йирик анжуманда Карим ҳам иштирок этганди. Қувайт шаҳзодаси ўз юртига иш урушгача бормаслигига ишончи комил бўлиб юртига қайтганди. Бу кўнгилсиз янгиликдан кейин биз вазият нақадар кескинлигини тушундик. Демак, уруш бошланган. Она сифатида менинг кўз ўнгимдан уруш ўчоғи ичида қолган минглаб болакайлар ўтди.

Мен хонанинг нариги бурчагидаги Каримга тикилдим. У хотиржам кўринса-да, ичида ғазаб қайнаб тошарди. Ироқликлар ўз ваъдаларини бузишган, аммо бизнинг раҳбарлар хатарни камайтиришда катта ҳисса қўшишган эди. Каримнинг кўзларидаги ғазаб учқунларини кўриб, баданим музлаб кетгандек бўлди. У Буюк сулола вакиллари иштирокида ўтиши лозим бўлган шошилинч мажлисда қатнашиши лозим эди.

Мен унинг Ироқдаги мустабид тузум ҳақидаги гапларини кўп эшитганман. Карим ироқликларнинг шахсий ҳаётда ҳам зўравонликка мойил бўлиши ҳақида кўп гапирарди.

Мен эса сиёсатни унча яхши тушунмасдим, қўшни мамлакатда рўй бераётган ҳодисалар бизда тўлиқ кўрсатилмас, эркаклар эса, бу масалада оила даврасида гаплашишни ёқтиришмасди. Ироқ ҳақида гап кетганда, фақат битта воқеа кўз олдимда гавдаланарди.

Биз ўшанда Карим билан Лондонда, ҳашаматли ресторанлардан бирида тушлик қилаётган эдик. Шу пайт бизнинг даврамизга тасодифан бир ироқлик йигит қўшилиб қолди. Гапдан гап чиқиб, у пул билан боғлиқ масалада ўз отасини ўлдириб қўйганини айтиб мақтанди.

Унинг гапини эшитиб, тирноғимгача музлаб кетдим. Ўзининг айтишича, у Парижда ишлаб юрган пайтлари каттагина пул топиб, отасига жўнатади. Йигитнинг отаси бева бўлиб, бу пайтда ўз ҳамқишлоғи бўлган бир аёлни кўз остига олиб юрган экан. Ўғли жўнатган пулнинг барини ўша аёлга совға-салом олишга ишлатиб юборибди. Уйга қайтган йигит пулни нима қилганини сўрабди. Воқеадан хабар топиб, тепа сочи тикка бўлибди. Отаси билан ўртада жанжал келиб чиқибди. Натижада ўғил ўз падарига ўқ узишга журъат этибди.

Унинг ҳикоясидан Каримнинг жаҳли чиқиб кетганди:

— Бу қанақаси, ахир у сенинг отанг-ку?

— Нима қипти? Уям мен қийналиб топган пулмани ўйнашига сарфламасин эди, — деди йигит пинагини бузмай.

Бу ҳолат Каримни бениҳоя ғазабга солди. Шу заҳоти уни ҳақоратомуз сўзлар билан таҳқирлаб, ресторандан қувиб чиқарди.

— Бу қандай мамлакат бўлди? Ўғил ўз отасини отиб ташласа-ю, яна хорижда ялло қилиб юраверса? У ердаги қонун посбонлари қаёққа қарашяпти? — дея ўзича ғудрангани ҳалиям эсимда.

Карим мамлакатдаги барча ўғиллар сингари отасини жуда қадрларди. Отаси бор пайтда ҳатто овозини кўтариб гапирмасди. У отаси ўтирган хонага оёқ учида кириб чиқар, отасининг ёнида чекишга ҳам истиҳола қиларди.

Эрим барча ҳамюртлари қатори диндошларнинг бир-бирига қарши қурол кўтариб, жанг қилишини араб қавми учун номуносиб иш деб биларди. Бизнинг мамлакат араб дунёсида энг тинчликпарвар, осуда юрт сифатида ҳам таҳсинга лойиқ эди. Бироқ икки қардош мамлакатда бошланган уруш алангаси бизни ҳам четлаб ўтмаганди. Буюк сулолага мансуб эркаклар зарур чораларни кўриш бўйича музокарага киришиб кетишганди.

Биз аёллар эса янгиликлардан фақат радио орқали хабардор бўлиб турардик.

Қувайт қамалга олингач, минглаб қочоқлар бизнинг мамлакатимизга оқиб кира бошлади. Кўп ўтмай, Саддамнинг қўшинлари мамлакат сарҳадларига яқинлашиб қолгани ҳақида ваҳимали шов-шувлар тарқалди. Энди қувайтлик қочоқлар сафига чегара ҳудудлардан ичкарига қараб қочаётган маҳаллий қочоқлар қўшилди. Уларнинг аксарияти пойтахтга келиб ўрнаша бошлади. Хуллас, бутун мамлакат саросимага тушиб қолди.

Кўп ўтмай пойтахтдан қўним топган қувайтлик аёллар бемалол юзини очиб, ҳатто кўчаларда машина бошқариб юргани ҳақидаги гаплар бизгача етиб келди. Бу янгилик биз маҳаллий аёлларда қардош юртдаги опа-сингилларимизга нисбатан алланечук ҳасад ҳиссини уйғотди. Рост, ўз уйини ташлаб кетиш-

га мажбур бўлган бу аёлларга алланечук шафқат ва ачиниш ҳиссини ҳам туярдик. Аммо туғилганимиздан бери қўлимизга рулни ушлаб ҳам кўрмаганимизни ўйлаганда, қочоқ аёллар бизнинг мамлакатда бу қадар эмин-эркин юриши бизга алам қиларди.

Ўша кунлари яна бир янгилик қанот ёйди. Мамлакатимизга чет эллик ҳарбийларни жойлаштиришга рухсат берилибди. Бу хабардан сўнг энди бизнинг ҳаётимиз аввалгидек бўлмаслигини тушуниб етдим.

Хорижлик аскарлар орасида аёл ҳарбийларни борлиги ўта ҳайратланарли эди. Албатта, диний раҳнамолар бунинг оқибати яхши бўлмаслигини айтишди, аммо сиёсий вазият шуни талаб этарди. Шахсан мен бундан хурсанд эдим, аммо айрим аёллар «Келгинди хотинлар бизнинг эримизни йўлдан уришмасмикин?» деган хавотирда эдилар. Яна баъзи шов-шувларга кўра, бу ажнабий аёллар ҳарбийларнинг шахвоний эҳтиёжини қондириш учунгина олиб келинган экан.

Биз шу пайтгача армияда аёл кишилар хизмат қилишини эшитмагандик. Матбуот, радио ва телевидениеда ҳам бу хусусда гапирилмасди. Биз ҳам хорижий саёҳатларимиз асносида ҳарбий базаларни эмас, табиийки, савдо марказларини бориб кўрардик. Энди эса бизнинг мамлакатда эркаклар билан жанг майдонида юзма-юз келиб, ҳатто уларни маҳв этишга қодир аёллар, ўзлари ёқтирган кийимларда бемалол кезиб юришарди. Уларнинг мушугини биров пишт демасди.

Бу эса маҳаллий хотин-қизларнинг қонини қайнатар, улар ҳам ана шундай эркинлик, озодликни орзу қилишар, аммо буни талаб қилишга уларнинг ҳақи йўқ эди. Майли, хорижлик ажнабийларни қўятурайлик. Бурнимиздан сал нарида яшаб келган қувайтлик аёллар нега юзларини бемалол очиб, катта кўча-

ларда машина ҳайдаб юришади. Биз бўлсак... Йўқ, бу тахлит давом этиши мумкин эмас. Ҳали бизнинг ҳам кўчада байрам бўлади. Шахсан менинг қалбимда ана шундай истак ёлқинланарди. Аммо афсус шундаки, ўз ҳақини талаб этадиган, бу босим ва тақиққа қарши баралла эътироз билдирадиган аёллар жуда камчиликни ташкил этарди.

Бироқ ана шундай мард аёллар ҳам чиқиб қолди. Улар руҳонийлардан айнан қувайтлик аёлларга берилган эркинликни талаб эта бошладилар.

Кунларнинг бирида Сора хонамга ҳовлиқиб кирди. Унинг ҳолатини кўриб, юртимизга ҳужум бошланибди, деб ўйлабман. Шу аснода фарзандларимнинг тақдири яшин тезлигида кўз олдимдан ўтди. Йўқ, хайриятки, тинчлик экан. У менга ҳаяжон билан бир янгиликни айтмоқчи бўлган экан.

Унинг айтишича, бизнинг аёлларимиз ҳам машина ҳайдашни бошлашган эмиш. Ҳа, айнан бизнинг хотин-қизлар пойтахт кўчаларига машина ҳайдаб чиқишибди. Мен ҳам унинг хурсандчилигига қўшилиб, ўйинга тушиб кетганимни билмай қолдим. Опа-сингил иккимиз қийқирганча уйни бошимизга кўтарганимиздан ҳозиргина хонага кирган кичкина қизим ҳам қўрқиб кетди. Мен уни ҳам қучоқлаб, юзларидан ўпиб қўйдим.

Ниҳоят, нолаларим Худога етиб борибди. Бизнинг аёлларимиз кўксига ҳам шамол тегадиган бўпти.

Шу пайт бизнинг шовқинимизни эшитган Карим ҳам хонамизга югуриб кирди.

– Нима гап? Нимага бунча бақирасанлар? – сўради овозини кўтариб.

Наҳотки, у беҳабар бўлса? Каримнинг бу ҳодисага муносабати бизни сергаклантирди. Мен бу янгилик унга ёқмаслигини аввалдан сезгандим.

– Бу, сиз аёлларнинг бизга ёқмайдиган ишларидан бири, – деди у тундлик билан.

– Хўп, аёллар машина минмасин, деган тақиқ қани, қаерда ёзилган?

– Сиз аёлларга эрк берса нималар қилмайсизлар, – деди Карим оғзидан тупук сачратиб. – Ўзинг айт, мамлакат шундай қалтис вазиятда турган бир пайтда аёлларимиз ўз ҳуқуқини талаб қилиб чиқишининг нима кераги бор?

Унинг бу гаплари мени ҳайратга солди. Бир пайтлар у билан гапимиз бир жойдан чиқарди. Аммо кейинги ўзгаришлар натижасида ё қўрққанидан, ё бошқа сабаб туфайли у диний раҳнамолар томонга ўтиб олганди.

– Бизнинг аёллар жадвал бўйича тиланчилик қилиши керак экан-да, – дедим мен ҳам ўзимни тўхта-лолмай.

– Бу тақиқни бузганлар, албатта, жазоланмай қолмайди, – деди Карим. – Албатта, қачондир аёлларнинг рулга ўтиришига рухсат берилар. Аммо ҳозир бунинг фурсати эмас.

У шу қадар қатъият билан гапирдики, мен ҳам, Сора ҳам жим қолишдан бошқа чора тополмадик. Нима бўлганда ҳам қаршимизда эркак киши турарди. Хуллас, Карим бизнинг қувончимизни йўққа чиқарди.

Кўп ўтмай машина бошқаришни талаб қилиб чиққан аёллар нозирлар томонидан ашаддий қонунбузарлар сифатида айбландилар. Суриштириб билсам, уларнинг кўпчилиги ўртаҳол табақаларга мансуб аёллар экан. Натижада уларнинг ҳаёти тамомила назорат остида қолди. Улардан ҳаммасининг паспорти тортиб олиниб, ишдан маҳрум қилинди.

Савдо марказларидан бири атрофида сайр қилиб юрган пайтимизда, аёлларнинг шу тахлит «сурбетлиги»ни муҳокама қилаётган талаба-нозирнинг суҳбати қулоғимизга чалинди. Уларнинг айтишича, бу аёлларнинг қайсарлиги фоҳишалик билан тенг

эмиш. Биз Сора билан уларнинг суҳбатига анча пайт қулоқ солиб ўтирдик.

Мен айнан ўша «сурбет» аёллар билан танишиш иштиёқида эдим. Бу ниятимга Каримга маълум бўлгач, у мени қаттиқ койиб берди.

— Агар шунга ўхшаш бирор иш қиладиган бўлсанг, сени уйдан ташқарига чиқармай қўяман, — дея дағдаға қилди.

Шундан сўнг мен ўша аёлларни ўзим мустақил равишда қидириб топишга қарор қилдим. Яна ўша, диний масалалар ошкора муҳокама қилинадиган марказ яқинига бориб, филиппинлик ҳайдовчимни ўша аёлларнинг рўйхати ва телефон рақамларини олиб келишга жўнатдим. У бориб нозирларга «ўша аёлларнинг рўйхати ва телефон рақамларини беринг, мен уларнинг акаси, отаси ёки эрига қўнғироқ қилиб, уларнинг бу ишларидан норози эканлигимни айтаман», дебди.

Хуллас, бир амаллаб, у менга ўша рўйхатни опкелиб берди. Рўйхатда ўттизга яқин аёлнинг манзили ва рақами кўрсатилган эди. Мен қалтироқ қўлларим билан рўйхатнинг энг тепасида турган аёлга қўнғироқ қилдим. Афсуски, бир қанча гудокдан кейин ҳам жавоб бўлмади.

Хуллас, бир ҳафта мобайнида қилган уринишларим бекор кетди, улардан бирортаси билан боғлана олмадим. Чамаси, уларнинг оила аъзолари ҳам қаттиқ огоҳлантириб, ташқи оламдан ихота қилиб қўйишганди. Гўшакни кўтарганлар ҳам, сўралган аёлнинг ё уйда йўқлиги, ё оғир бетоблиги, ё бу манзилда яшамаслигини айтишарди.

Шу кунларда Али ҳам тўққиз боласи, тўртта хотини билан Парижга кетди. Кетиш олдидан бизни-кига ҳам бирров кириб, хайрлашиб чиқди. У йирик нефть ширкатининг хориждаги ваколатхонасини бошқарарди.

Биз машинада уни кузатиш учун аэропортга борарканмиз, гап бориб, ана ўша «шаккоқ» аёлларга тақалди. Алининг айтишича, улардан бирини оила шаънига иснод келтиришга айблаган отаси ўлдириб қўйибди. Бу ҳақда гапираётиб Али айёроноа кулимсираб қўйди. Унга нисбатан азалий нафратим яна бир қат ошгандек бўлди.

Бу ҳақда Каримдан ҳам сўраб кўрдим, аммо бу иш билан қизиқмаганини айтиб, мени ҳам шунга даъват қилди.

— Агар бу гап рост бўлса ҳам ажабланмайман. Ўз оиласига иснод келтирган аёллар учун бу ҳам кам. Сенга айтгандим-ку, бу иш яхшилик билан тугамайди, деб.

Мен Каримга анграйиб тикилиб қолдим. Ахир бир пайтлар «аёлларимизга эркинлик бериш керак», дея мен билан ҳамфикр бўлган одам шу эмасмиди? Наҳотки, у ҳам Алидан фарқ қилмаса?

Албатта, шўрлик аёлнинг ўлими ҳақидаги шов-шувлар анчагача тинмади. Бироқ воқеанинг аниқ тафсилотлари мавҳумлигича қолди. Унинг ўлими учун фақат отаси, оила аъзолари эмас, балки ҳар биримиз қайсидир маънода жавобгар эдик.

Бизни қаттиқ ташвишга ва даҳшатга солган уруш олови ҳам сўнди. Бу урушда бизнинг эркакларимиз ҳам қатнашди, қурбонлар ҳам бўлди. Аммо бизнинг аскарларнинг ҳаммаси ҳам қаҳрамонлик кўрсата олмабди. Карим кўплаб ҳарбийларимизнинг душман томонга эмас, душман таъқибидан қочганини изтироб билан айтиб берди. Асаднинг айтишича, ҳарбийларнинг бироз кучсиз бўлгани қироллик оиласининг хавфсизлиги учун фойдали экан. Чунки кучли ҳарбий саркардалар мамлакатдаги монархияни ағдариб ташлагани тарихда кўп бора кузатилган.

Хуллас, бу уруш ҳам мамлакат аёллари тақдирига бирор ўзгартириш кирита олмади. Шу тариқа,

дунёнинг бизга қаратилган эътибори ҳам мамлакатдаги ижтимоий тенгсизликни бартараф этишга ожизлик қилди. Уруш тугаши билан эркакларимиз енгил нафас олишди. Энди аёллар яна уларнинг қўлига, измига қараб қолган эди-да!

ХОТИМА

Ҳар бир мусулмоннинг қалбига илҳом ва севинч солувчи азон садолари янграмоқда: «Аллоҳ буюқдир!.. Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг расулидир! Намозга келинглар! Нажотга келинглар! Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқ!»

Қуёш ботиб, уфқ алвон тусга кирган, одамлар шом намозига шошиладилар. Мен хонам айвонидан ўғлим ва эримнинг масжид томон кетишаётганини кузатиб турибман. Масжид эшиги олдида одам жуда кўп. Улар худди ака-укалар сингари бир-бири билан самимий кўришмоқдалар. Беихтиёр болалик пайтларим кўз олдимдан ўтди.

Мен у пайтлар ота меҳридан Мосуво этилган қизалоқ эдим. Падаримнинг бор меҳри ва эътибори ягона ўғли Алига бахшида эди. Мана, орадан ўттиз йилдан кўпроқ вақт ўтди. Менинг ҳаётим бир бора ўз меҳварини кезиб чиқди.

Отам ва Али, Карим ва Абдулло, кеча, бугун ва эрта, умрбоқий анъаналар наслдан наслга ўтиб бораверади. Мен севган, мен нафратланган эркаклар ҳамон ажодларнинг метин одатларига содиқ яшамоқдалар.

Ана, мен жонимдан ортиқ кўрганим – Карим, вужудимда тўққиз ой кўтариб юрганим – ўғлим! Улар оҳиста масжидга кириб кетишди.

Мен эса баланд айвондан уларни кузатиб турарканман, ўзимни дунёдаги энг ёлғиз инсондек ҳис этдим...

СЎНГСЎЗ

Форс кўрфазида юз берган уруш сулҳ билан якун топди.

Тинчлик билан бирга минтақада яшовчи одамларнинг кўпчилиги асрлардан бери ўзгармай келаётган шафқатсиз анъаналарни юмшатиш таклифини ҳам билдиришган эди. Яқин Шарқ аёлларининг аянчли тақдири эса барибир ўзгаришсиз қолди. Фарб сиёсатчиларини фақат ўз мақсадлари қизиқтирар, бу ўлкадаги аёллар тақдири билан уларнинг мутлақо иши йўқ.

Қувайтни озод этиш учун бошланган урушга аёллар умид билан, эркаклар эса хавотир билан қарашган эди. Кўп ўтмай, аёлларнинг озодликка умиди ҳам сўнди. Султона ва бошқа аёллар яна азалий қисматга кўнишдан бошқа чора топа олмадилар.

Машина бошқариш, юзни очиб юриш, эркакларнинг ёзма розилигисиз саёҳатга чиқиш ҳамон бу мамлакатда аёлларнинг орзуси бўлиб қолаётир.

...Мен ҳаётимни тамомила ўзгартириб юборган бу аёл билан 1983 йилнинг баҳорида танишганман. Энди бу аёл сизга Султона номи билан таниш бўлиб қолди. Биз тез орада у билан тил топишдик, орамизда дўстона муносабатлар пайдо бўлди. Унинг ҳаётга бўлган муҳаббати, интилувчанлиги, ақлу заковати менинг «парда ортидаги аёллар»га нисбатан фикр ва тушунчаларимни тамомила ўзгартириб юборди.

Мен асли америкаликман, бу мамлакатда 1978 йилдан бери яшайман. Бу пайт ичида жуда кўп маҳаллий аёллар билан учрашгандим. Аммо уларнинг бари менда ўта итоаткор, вазмин ва сокин аёллар сифатида тасаввур қолдиришган. Уларнинг аксарияти менинг тушунчаларимни мутлақо шаклликка йўйишди, ҳатто менга ачинганлар ҳам

бўлди. Мен, бундай шароитга уларнинг ўзлари рози эканлар, уларга ачиниш балки нотўғри бўлар, деган тўхтамга ҳам келиб бўлгандим.

Кутилмаганда Султона билан танишув менинг ҳамма мушоҳадаларимни остин-устин қилиб юборди. Мен унинг тимсолида қисматнинг бу ноҳақлигига нисбатан аёвсиз исён ва норозилик ифодасини сездим.

1988 йилда у мендан ўзининг бошидан кечирган воқеаларни китоб тарзида ёзишни илтимос қилди. У ўзининг ва яқин дугоналарининг ҳаётида содир бўлган аянчли воқеаларни батафсил ҳикоя қилиб берди. Мен унинг таклифини мулоҳаза қилиб кўрарканман, бу қарор унга қимматга тушишидан хавотирда эдим. Қолаверса, мен бу мамлакатни севардим. Бу ерда менинг кўплаб дўстларим, қадрдонларим яшайди. Ва уларнинг аксарияти ўз ҳаётидан мамнун.

Мен ҳар гал Ғарб журналистларининг бу мамлакатга нисбатан билдираётган аёвсиз танқидидан ғабланардим. Чунки бу юрт менинг иккинчи уйимга айланиб қолганди. Шу пайтга қадар бу мамлакат ҳақида ноҳолис нуқтаи назардан битилган кўплаб китоблар, мақолаларни ўқиб чиққанман. Анчадан бери холисона кўз билан бу мамлакат ҳақида, унинг меҳмондўст, олижаноб одамлари ҳақида ёзиш иштиёқида юрардим.

Шу боис, мен Султонанинг таклифини рад этдим: «Йўқ, мен сизнинг мамлакатингиз ва халқингиз ҳақида ёмон гап айтолмайман, чунки мен шу замин тузини еганман, ёмонлашга тилим бормади».

Султона эса айтган гапида туриб олди, мени ҳақиқатнинг юзига тик боқишга ундади. Албатта, бу юртнинг ҳавас қилса арзигулик жиҳатлари кўп, аммо айрим муаммолар борки, улардан кўз юмиб бўлмаслигини таъкидлади.

Султона ушбу китоб орқали ўзининг ҳамда ватан-дошларининг ҳаётини барчага ошкор этишни истоганди.

Таъкидлаш жоизки, бу китоб дунё юзини кўриши билан Султона ва унинг кўпгина яқинлари тақдирини хавф остида қолди. Таассуфки, энди мен у билан учраша олмайман. Чунки бу китобдан сўнг уни ҳар тарафлама ихота қилишгани аниқ. Қолаверса, ўзим ҳам унинг хавфсизлиги учун у билан алоқани узишга мажбурман.

Мен Султонани охирги марта 1991 йилда кўрганман, ўшанда унинг кўзларида ҳамиша ёниб турадиган шиддат ва исён учқунларини сезмадим. У, чамамда, тақдирга бутунлай тан берган эди....

Мен умримнинг энг гуллаган қисмини Яқин Шарқ мамлакатларида ўтказганман. Мен уч йил мобайнида Султонанинг кундаликлари ва қайдларини ўқиб бордим. Биз у билан махфий равишда дунёнинг турли шаҳарларида учрашиб турардик. Мен асар қўлёзмасининг сўнгги нусхасини унга кўрсатганимда, ўқиб, ҳаяжонга тушди. Сўнгги қаторни ўқиб тугатаркан, кўзлари ёшланди.

– Бу китобга ростдан ҳам менинг руҳимни, дард-аламларимни, ҳаётимни жамлабсан, – деди у менга миннатдорлик билан боқаркан.

Шундан сўнг ушбу асарга илова тарзда яна айрим маълумотларни айтиб бердики, ҳозир улар ҳақида бироз тўхталиб ўтаман.

Султонанинг отаси ҳали ҳаёт. Ҳозир унинг тўрт хотини ва бир қанча фарзандлари дунёнинг турли нуқталаридаги шоҳона қасрларда яшашади. Афсуски, ёши ва тажрибаси ортгани билан, қизи Султонага муносабати ўзгармаган.

Али ҳам ўз ҳаёт тарзини ўзгартирганича йўқ. У ўзининг хотинлари ва қизларига нисбатан қат-

тиққўлликда отасидан қолишмаяпти. Унинг ҳозир ҳам тўрт хотини, сон-саноқсиз маъшуқалари бор. Яқинда уни коррупцияда айблашди, аммо яна ўз хатосини тушуниши учун имконият беришди.

Сора билан Асад бахтли турмуш кечиришмоқда. Мазкур сатрлар қоғозга тушаётганида уларнинг бир-биридан ширин тўрт нафар фарзанди бор эди. Ҳали хабаш кампир Ҳуданинг башорати амалга ошиб, олтитага ҳам етиб қолар. Дарвоқе, бу китоб ҳақида унинг опа-сингилларидан фақат Сора биларди, холос.

Султонанинг бошқа опа-сингиллари ҳам соғ-саломат, шоҳона ҳаёт кечиришмоқда.

Уларнинг оилавий ҳайдовчиси Умар Даммом шахридан келаётиб, автоҳалокатга учрабди. Султонанинг отаси унинг Мисрдаги оиласига моддий ёрдам кўрсатиб келаётган экан.

Ранданинг отаси эса унга Франция жанубидан ҳашаматли уй сотиб олиб берган. У йилнинг асосий қисмини ўша ерда ўтказди. У Султонанинг отаси билан ажрашганидан кейин бошқа турмуш қурмабди.

Вафо ҳақида бирор янгилик йўқ. Султонанинг фикрича, у ҳалиям олис қишлоқда бир этак бола-бақраси билан кун кечираётган бўлса керак.

Чўри қиз Марси ўз ватани – Филиппинга қайтиб кетибди. У ўз орзусини амалга оширганига Султона шубҳа қилмайди. У пойтахтда бир муддат ҳамшира бўлиб ишлаб, кейин Қувайтга жўнаб кетган. У ерда бироз ишлаб, уруш бошлангач, ўз юртига йўл олган.

Башоратчи кампир Ҳуда бир неча йил илгари қазо қилган. Уни ўз ватанидан йироқда, чексиз саҳронинг бир бурчагига дафн қилишибди.

Таассуфки, Самирани ҳалиям аёллар хонасида ҳибсда сақлаб келишаркан. Икки йил илгари Таҳонийга етиб келган маълумотга кўра, Самира ақлдан озганмиш. Хизматкорларнинг айтишича, у бир неча

кун давомида тинимсиз бақириб-чақирган, кейин эса тушунарсиз гапларни валдирай бошлаган. Фақат ҳар куни киритилаётган патниснинг бўшаб чиқишига қараганда, унинг ҳалиям тириклигини билиш мумкин. Оила аъзолари қизни озодликка чиқиришни исташади, аммо бунинг учун оила бошлиғи ҳаётдан кўз юмиши лозим. Бироқ у ҳали бақувват ва соғлом. Ҳарқалай энди Самира учун озодликнинг ҳам тутқунликнинг ҳам фарқи қолмаган.

Икки йил илгари Султона фалсафа магистри даражасини олди. У ўз соҳаси бўйича ишламаётган бўлса-да, олган билимлари ички сокинлик ва ҳаловатга эришишида ёрдам берган. У ўз тажрибаларидан бу каби адолатсизликларга дуч келганлар оз эмаслигига амин бўлди ва шундан таскин олиб яшамоқда.

Карим билан Султона айна дамда асосий эътиборини фарзандлар тарбиясига қаратишган. Султонанинг айтишича, иккинчи хотин ҳақидаги суҳбатдан сўнг, уларнинг орасидаги муҳаббат ришталари тикланганича йўқ.

Олти йил илгари Султона аллақандай таносил касаллигига чалинган. Карим эса ниҳоят, бегона аёллар билан алоқада бўлганини тан олган.

Зотан, мамлакатга бой ва зодагон одамларнинг кўнгилхушлиги учун турли юртлардан «тирик товарлар»нинг келтирилиши давом этаётир. Карим ана шундай имкониятдан унумли фойдаланган кўринади. Гарчи у Султонага бундай номаъқул ишларга қайтиб йўл қўймасликка ваъда берган бўлса-да, Султона унинг ваъдаларига ишонмай қўйган. Уларнинг гўзал ва назокатли муҳаббати фақат хотираларда қолди.

Султона ўз қизларининг тақдири учунгина эри билан яшашда давом этмоқда. Ҳозирданоқ чодрага ўралиб олган қизларининг келажак тақдири уни қаттиқ безовта қилаётир...

Самил Али

СОТИЛГАН
КЕЛИН
ИЗТИРОБЛАРИ

Покистонлик Самим Али қаламига мансуб ушбу асарда бир бахтиқаро қизнинг туғилганидан то вояга етгунга қадар бошидан кечирган мусибатлари, изтироблари ҳикоя қилинади. Асарда тилга олинган воқеалар ҳақиқатан ҳам, ҳаётда юз берган бўлиб, муаллиф ўз саргузаштларини инглиз ёзувчиси Хамфри Прайс билан ҳамкорликда қозоғза туширган.

Биринчи боб

Мени отамнинг бағридан юлиб, болалар уйига топширишганида олти ойлик чақалоқ эканман. Онам мен туғилганимдан сўнг оғир касаллик туфайли акаларим ва опаларим билан Покистонга қайтган. Нега мени Англияда қолдириб кетишгани ва нима сабабдан отам ҳам онам билан кетмаганини ҳалигача билмайман. Қўшнилар отамнинг уйида уззукун чақалоқ йиғисини эшитавериб, безор бўлишгач, болалар уйига хабар қилишган. Чунки отам чақалоқ тугул, ҳатто ўзини ҳам уддалай олмайдиган руҳий хаста одам эди...

Шу тариқа мен етимхонада тарбиялана бошладим. Бу дамлар ҳаётимнинг энг ёрқин кунлари эканини анча кеч англадим. У пайтлар жуда кичкина бўлганим учунми, етимхонада ўтган кунларимни элас-элас эслайман. Баъзан ўтмиш лавҳалари кўз олдимда намоён бўлади.

Кунларнинг бирида китоб ўқиб турганимда, бу ҳикояни аввал ҳам менга кимдир ўқиб бергандек туйилди. Мен яқинларим билан яшай бошлаганимда, улардан ҳеч бири менга китоб ўқиб бермаганди. Демак, бу овоз болалар уйидаги тарбиячим — Пегги холага тегिशли экан, деган хулосага келдим.

Бу муассасадаги энг унутилмас воқеа — Рождество байрамида менга Синди қўғирчоғи совға қилиниши

бўлди. Ўшанда эндигина олти ёшга қадам қўйгандим. Атрофимни ўзим тенги беш-олти нафар бола ўраб олганди. Қутидаги қўғирчоқни кўришим билан севинчим ичимга сиғмай кетди. Чунки бу қўғирчоқни жуда ёқтирардим, аммо болалар уйидан кетаётганимда, уни қолдириб кетгандим, кейинчалик бундан жуда афсуслангандим.

Болалар уйида мен ҳеч қачон меҳрга ташна бўлмаганман. Кулча юзлари ҳар доим кулиб, эғнидан совун, гул ва иссиқ нон иси уфуриб турадиган кичкинагина Пегги хола мендан ҳеч қачон меҳрини дариг тутмаган. Унинг шарф остидан тошиб чиққан сочлари ҳамиша Кэннок Чейз хиёбонидан эсиб турувчи шамолларда ҳилпиради.

Биз бу хиёбонда тез-тез сайр қилиб турардик. Болалар уйидаги лабрадор зотли ит – Жэт ҳам ҳар доим бизга эргашар, қушларни тирқиратиб қувар, биз – болаларнинг эса қувончимиз чексиз эди.

Мен ўша муассасадаги ошхонани, катта меҳмонхонани, ҳатто ётоғимизни ҳам аниқ эслайман. У ерда мен мовий пешбандимни тақиб, пишириқлар тайёрлайдиган ошпаз опаларга қарашардим.

Ётоқхонамда учта каравот турар, деворда эса Дэвид Кэсседи ва «Бей-Сити-Роллерс» гуруҳининг суратлари ёпиштирилган эди. Каравотим ёнидаги комодда менинг бутун бойлигим – Синди қўғирчоғи, кичкина чинни дельфинча (уни Рилега борганимизда саёҳатдан эсдалик сифатида сотиб олгандим), китобчалар, ўрмондан териб келинган қарағай гуддалари сақланарди.

Ёнимдаги каравотда эса Аманда ётарди. У мендан олти ойлар чамаси кичкина эди. Биз у билан ҳар доим бирга эдик. Бошланғич мактабнинг биринчи синфига ҳам бирга борганмиз. Ўйинчоқлар хонасида болалар бизнинг жиғимизга тегмоқчи бўлишганида ҳам, бир-биримизни ҳимоя қилардик.

Кейин бизни ранжитган болаларни шанба кунлари эрталаб телевизор кўришдан маҳрум қилишарди.

Муассасамизнинг катта боғи бор эди. Фурсат топдик дегунча, ўйнагани ўша тарафга югурардик. Биз боғдаги арғимчоқларда маза қилиб учардик, ўтлар устида юмалаб ётардик, буталар орасида бир-биримиздан беркинардик, хуллас, уйга қайтгимиз келмасди.

Мактабга тиззамдан келадиган юбка билан қизил тугмали камзулчамни кийиб борардим. Жуда кичкиналимизда бу тугмаларни Пегги хола ўтказиб қўярди. Эҳтимол, ўша боғ, ўйин майдончаси жуда кичкина бўлгандир, аммо биз учун улар бутун бир олам эди.

Ҳар куни эрталаб соат саккизда бизни Пегги хола уйғотарди. Ювиниб, кийингач, нонушта қилгани пастга тушардик. Ошхонада ҳар биримизга бир тақсимчада бўтқа, бутерброд ва бир стакандан шарбат бериларди. Аманда вақтни фарқлолмасди. Биз агар салгина кечикиб қолсак, Пегги хола бизни уйғотишга чиқарди.

Мактабда болалар дудуқлигимни масхара қилишар, бу эса менга оғир ботарди. Кейинчалик узоқ машғулотлар натижасида бу нуқсонни йўқотишга муваффақ бўлдим. Бироқ яна битта муаммо пайдо бўлди. Мен тиззаларимда нуқсон билан туғилган эдим. Шу боис ўн икки ёшга тўлганимда тиззамни операция қилишган. Анча пайтгача оёқларимни кериб юришга мажбур бўлганман.

Амандадан бироз каттароқ бўлганим учун менга сал кечроқ ётишга рухсат беришганди. Шу боис анча пайтгача пастда телевизор кўрар, кейин эса Амандани уйғотиб юбормаслик учун оёқ учида юриб, хонамга кириб келардим.

Дам олиш кунлари кеч уйғонардик. Ҳатто тушгача кийинмасдан телевизор кўрар ёки Жэт билан

ўйнардик. Кейин кийимларимизни кийиб, ул-бул харид қилгани бирор тарбиячи билан бирга бурчақдаги дўконга борардик. Кейин то кеч тушгунча Кэннок Чейз хиёбонида ўйнардик.

Ўрмон, анча нарида ястаниб ётган бепоён водийлар Аманда ва мен учун чексизликдан иборат сеҳрли диёр бўлиб туйиларди. Назаримда, Чейз хиёбонининг фақат ўзигагина хос ранги ва ҳиди бор эдики, бунақасини мен бошқа жойда учратмаганман. Биз қувлашмачоқ, бекинмачоқ ва бошқа ўзимиз ўйлаб топган ўйинларни ўйнаш учун бу ердан яхшироқ жой тополмасдик.

Жэт ҳам Чейзни ёқтирар, биз билан бирга ўрмонда чопқиллаб ўйнар, биз чарчаб қолганимизда у ҳам ёнимизда ўтирганча тилини осилтириб қансирарди. Баъзан биз таёқ ирғитсак, у югурганча таёқни қайтариб олиб келарди. Кейин уйга қайтиб, чойхўрлик қилар, ошпаз опаларимиз тайёрлаб берган картошка-фри, пирог ва бутербродларни паққос туширардик.

Хуллас, мен ўзимни мустаҳкам ҳимоя ва чексиз меҳр қуршовида эканимни ҳис этардим. Садоқатли итим, жондан азиз дугона, меҳридарё Пегги холам бор экан, мен ёлғизлик, бахтсизлик нималигини умуман ҳис этмасдим.

Бир куни ҳовлида қизлар билан қувлашмачоқ ўйнаётиб, йиқилиб тушдим. Тиззам шилинди. Пегги холамнинг ёнига йиғлаб бордим.

– Қўрқмас қизлар йиғламайди. Тиззангга пуфласанг, тузалиб қолади, оғриқни ҳам ҳис этмайсан, – дерди Пегги хола.

Шу заҳоти унинг гапларига амал қилдим. Мен чиндан ҳам жасур қиз бўлишни истардим ва йиғини бас қилдим.

Вақти-вақти билан болалар уйига отам ҳам келиб турарди. Унинг худди меҳмондек келиб-кети-

ши менга умуман ғалати туйилмасди. У тарбиячиларнинг хонасига кириб нималарнидир гаплашар, кейин мени турли ширинликлар билан сийларди. Унинг бўйи баланд, тишлари қорамтир чехрасида янаям опшоқ кўринарди. Унинг менга нималар дегани эсимда қолмаган. Кўпинча, Пегги холага қараб нималарнидир уқтирар, мен эса унинг гапларини унча тушунмасдим. Отам ҳақида билганларим фақат ана шулардангина иборат.

Бир хилда кечадиган турмуш тарзимиз фақат аҳён-аҳёндагина ўзгариб турарди. Баъзан мен ҳовлида ўйнаб қайтганимда, учинчи каравотда янги кўрпа ва чойшаблар тўшаб қўйиларди. Шунда мен югуриб, Пегги холанинг хонасига тушардим, у хонасида опам Мина билан бирга ўтирган бўларди. Мина болалар уйида қолган пайтлари мен учун чинакам байрамга айланиб кетарди. Ахир у менинг, фақатгина менинг опам эди ва бу қувончни ҳеч ким билан баҳам кўролмасдим.

Мина биринчи бор болалар уйига келганида, хонадаги ўзгаришларни кўриб ҳайрон бўлдим. Пегги холанинг ёнида кичкина қизалоқ турарди. У менга сираям ўхшамасди: узун кўйлак ва қопдек келади-ган лозим кийиб олганди. Унинг сочлар меникидек қоп-қора бўлса-да, майдалаб ўрилган, кўзлари ҳайратдан катта-катта очилганча, Пегги холага маҳкам ёпишиб турарди. Мен янги дугона пайдо бўлганига хурсанд бўлиб кетдим. У жуда ҳам тортинчоқ эди.

– Сэм, (мени болалар уйида шундай чақиришарди) бу опанг Мина бўлади, – деди Пегги хола. – У бироз муддат сен билан туради. У билан саломлаш.

Опам? Мен бу қизча ҳақида умуман эшитмаган эдим. Менга уятчанлик билан боқиб турган қизчага қараб жилмайдим. Унга яқинлашиб, қўлини сиқиб қўйдим.

— Салом, — дедим унга. У эса менга жимгина тикилишда давом этди.

— Минани хонангга олиб чиқиб кўрсатмайсанми? — сўради Пегги хола. — Комоднинг пастки қутисида янги кийимлар тахлаб қўйилган. Минани кийинишига қарашиб юбор. Сизлар билан ўйнагани чиқса, манави уй кийимларини ифлос қилиб қўйиши мумкин.

Уй кийимлари? У ҳозир уйда эмасми? Катталар жуда ғалати гапиришади-да! Мен унинг қўлидан етаклаб, тепага чиқиб кетдим. Қувончимнинг чеки йўқ эди. Менинг опам бор — ўз-ўзимнинг опам! Ҳали болалар уйига ҳеч кимнинг опаси меҳмон бўлиб келмаган. Энди Амандага роса мақтанадиган бўлдим. Ундан кейин учовимиз ҳовлига тушиб, мориқиб ўйнаймиз.

Хонага чиққач, унга кийим танладик. Мина оёқлари ва қўлларини кўрсатишни истамади. Шу боис англи кофта ва шимни танлади. Аманда кириб келгач, уни опам билан таништирдим. Кейин учовимиз боққа йўл олдик.

Минага аргимчоқ ёқиб қолди. Кейин бекинмачоқ ҳам ўйнадик. Мина бизнинг кўпгина ўйинларимизни билмасди. Мен ундан шу пайтгача қаерда юргани, бу ерга ким билан келганини сўраб ўтирмадим. Бу менинг уйим. Менинг оламим эди ва у меникига меҳмон бўлиб келганди.

У мендан икки ёш катта бўлса-да, ҳали мен билган кўп нарсалардан беҳабар экан. Кейин у жуда тортинчоқ, шу билан бирга бироз қўрқоқ ҳам эди. Аманда билан ҳар хил ажиналар ҳақида ҳикоя қилишни бошлаганимизда кўзларини юмиб, ғужанак бўлиб оларди. Кейин унга бунақа қўрқинчли нарсаларни гапирмасликка қарор қилдик.

Болалар уйидаги ҳаёт менга жасурликни ўргатганди. Мен у ерда қўрқув нималигини билмасдим.

Мен ҳеч қачон очлик, муҳтожлик, совуқ нималигини билмасдим. Кийимларим топ-тоза бўлар, мактабдан уйга қайтганимда, мени жуда илиқ қарши олишарди. Ҳаётим ҳавас қилса арзигулик эди.

Фақат онамни учратганимга қадар...

Иккинчи боб

Менимча, бу воқеа таътил пайтларида юз берган. Чунки ўша пайтларда мен мактабга қатнамасдим, Мина ҳам ёнимда эди. Ўша куни дадам уни олиб кетиши керак эди. Биз икковлашиб, пастки хонага тушдик. Отам бу гал ёлғиз келмаганди. Унинг ёнида озгин, паст бўйли аёл ҳам бор эди. У менга зимдан тикилиб қолди. У худди Минага ўхшаб ғалати кийиниб олган, бошига шарф ўраганди.

— Самим, — деди отам. — Танишиб ол, бу онанг бўлади.

Онам мени қучоқлашга ҳаракат қилмади. У қўлимни заифгина сиқиб қўйди. Мен унга салом бердим.

Мен ўқиган китоблардаги оналар бошқача эди. Улар ҳар доим худди Пегги холадек ўз болалари билан бирга яшашар, кечалари уларни бағрига босиб ухлатишар, қучоқлаб ўпишарди. Менинг ойим эса совуқ нигоҳлар билан менга тикилиб ўтирибди. Шу он кутилмаганда, у отамга ўтирилиб, нимадир деди. Қулоғим бундай сўзларга ўрганмагани учун ҳатто бироз қўрқдим ҳам. Отам менга юзланиб, мулойим сўз қотди:

— У сени охирги марта кўрганидан кейин, сен анча ўзгариб кетганингни айтяпти. Сен анча улғайиб, катта бўлиб қолибсан.

Мен онамга қараб, жилмайишга ҳаракат қилдим. Қани энди нима қиларкин? Кейин у Минага қараб, унга ҳам бошқа тилда нималардир деди. Мина унга жавоб қайтарди ва бирга тепага чиқиб кетишди.

Онам эса ҳамон менинг қўлимни ушлаб турарди. Шу онда қалбимда ажиб туйғулар уйғонганини ҳис этдим. Менинг онам бор экан, у мени кўргани келибди. Бу мен учун кутилмаган ҳодиса эди. Шу чоқ нигоҳларимиз тўқнашди. У менга қараб табассум қилди. Бу гал нотаниш тилда, имкон даражасида юмшоқроқ савол берди. Гарчи тушунмаган бўлсам ҳам, «яхши» деб жавоб бердим.

Шу чоқ Мина ёнимда пайдо бўлганини сезмай қолибман. У яна илк бор кийиб келган узун кўйлаги ва кенг лозимини кийиб олганди. Кейин улар кетишди.

Шу тариқа мен онамни кўрдим. Бу мен учун катта бахт эди. Ахир Аманданинг ойиси бир марта ҳам келмаганди-да! Синглим келган куни ўзимни маликадай ҳис этган бўлсам, энди гўёки қироличага айлангандим. Шу-шу онам мени кўргани ора-сирада келиб турадиган бўлди.

Онам фақат Минани олиб кетиш учунгина келарди. Отам эса эсимни таниганимдан бери ҳар ҳафта келиб, мени ширинликлар билан сийлаб кетарди.

Онам келганида ҳар доим менинг қаршимда туриб, саломлашар «тузукмисан?» деб сўрар, мен эса бош ирғаб жавоб берардим. Шу билан суҳбатимиз якунига етарди. Кейин Мина кийимини алмаштириб чиққач, учовлашиб жўнаб кетишарди. Мен эса бирор марта «Нега ҳар доим Минани олиб кетишадими-ю, мен болалар уйида қоларвераман», деган саволни бермасдим. Назаримда, ҳаммаси худди шундай бўлиши керакдек эди.

Еттига кирганимдан сўнг онам мени тез-тез, ҳатто Мина йўқ пайтлари ҳам йўқлайдиган бўлиб қолди. Бу эса онамга бўлган ҳурматимни янада оширди. У мени қучоқлаган пайтда димоғимга ширин бир ис урилиб, ҳаприқиб кетардим. Бахтиёр эдим. Ахир менинг ҳам онам бор, у мени бошқа болаларнинг онасидан фарқли ўлароқ, тез-тез йўқлаб туради.

Кунларнинг бирида Пегги хола мени ёнига чақирди.

– Сэм, сен билан муҳим бир масала хусусида гаплашиб олишимиз керак.

У иккала қўлимдан маҳкам тутганча, қаршимда ўтирарди. Негадир унинг овози қалтираб чиқди:

– Сен... уйингга кетасан, – деди мендан кўз узмай. Аввалига тушундим.

– Уйга? Менинг уйим шу ер эмасми?

Пегги хола кулимсиради.

– Йўқ, мен оиланг яшайдиган ўз уйингни назарда тутяпман. Сен энди улар билан бирга яшайсан.

– Оилам билан? – ҳамон тушуниб етолмагандим гапнинг моҳиятига.

– Ҳа, Минадан ташқари яна учта аканг, битта опанг бор.

Мен Пегги холага анграйиб қарадим. Демак, бутун бошли оила. Лекин мен бу ерни – Пегги холани, Амандани, Жетни, бошқа болаларни, қадрдон ўйинчоқларни ташлаб кета олармидим? Беихтиёр кўзларим ёшланди.

– У ерда Мина ҳам бўладими? – деб сўрадим.

У бош чайқади.

– Биз бу ерга келиб турамизми? Сиз-чи, мени йўқлаб борасизми?

Пегги хола кулиб юборди.

– Йўқ, асалим, сен бутунлай кетасан, мен эса ҳеч қаёққа кетолмайман. Аманда ва бошқа болаларга қарашим керак.

Мен барибир хурсанд эдим. Ахир менинг оилам, ака-опаларим бўлади. Ота-онамнинг бағрида яшайман. Бутунлай! Эсимда, битта қизчани ойиси олиб кетганида, у хурсандчиликдан ўзини йўқотиб қўйган, ҳаммамиз унга ҳавас қилгандик.

Кечқурун анча пайтгача Аманда билан гаплашиб ётдик. Унга акаларим, опаларим билан қандай ўйинлар ўйнашимни айтдим.

– Акаларинг қўшни хонадаги болалардек тўполончи эмасмикин? – сўради Аманда.

Йўқ, мен бунга амин эдим. Худди ўзим ўқиган китоблардагидек бахтли ҳаёт кечиришни орзу қилардим. Мен келажакимни ўзимча тасаввур қилардим: мана, бизнинг уйимиз. Каттакон, чиройли, кенг ва шинам. Бу ерда акаларим ва опаларим билан аҳил-иноқ яшаймиз. Аманда ҳам бизникига тез-тез бориб туради.

– Мен ҳам сенинг ёнингга келиб тураман, – дедим Амандага. – Сен менинг каравотимга қараб турасан. Ҳеч ким ётмасин, тушундингми?

Мана, кутилган кун ҳам етиб келди. Мен ҳамма кийимларим, лаш-лушларимини сумкага жойлаб, тайёр бўлиб турардим. Ўзимнинг энг чиройли, янги кийимларимни кийиб олгандим. Пегги холам сочларимни тартибга солиб қўйди, кейин мен пастга тушиб кута бошладим.

Ниҳоят, дарвоза олдида нотаниш машина келиб тўхтади ва ундан онам тушиб келди. Рулда эса аллақандай, баланд бўйли бегона одам ўтирарди. Онам Пегги хола билан нималарнидир гаплашди-да, кейин қўлимдан тутиб, машинага ўтқазди. Ҳайдовчи сумкаларимни юкхонага жойлади. Унинг сочлари елкасига тушиб турар, мўйлови қайчиланган эди.

– Исмим Манс, сенинг акангман, – деди у менга юзланиб. – Машинани ўзим бошқариб бораман.

Акам менинг тасаввуримдагига қараганда, анча катта, бўйчан эди. У билан қандай ўйнашим мумкинлигини тасаввур ҳам қилолмасдим.

– Хайрли кун, – дея худди менга ўргатишгандек гўлдирадим.

Кечаги тасаввурларим пароканда бўлиб кетган, ўзимни ғоят ғариб ва бечора ҳис қила бошлагандим. Орқа тарафдан таниш хитоб эшитдим:

– Хайр, Сэм!

Остонада Пегги хола ва Аманда менга қараб қўл силкиб туришарди. Томоғимга нимадир тиқилгандек бўлди, кўзларим жиққа ёшга тўлди. Мен айти дамда оилам бағрига кетаётганимдан хурсанд эдим, шу билан бирга мен учун қадрдон бўлиб қолган масканни – Пегги хола, Аманда ва бошқа болаларни ташлаб кетаётганим учун ўзимни қўярга жой тополмасдим.

Шартта машинадан тушиб, Пегги холанинг ёнига югуриб бордим. Кейин Амандани қучоқладим. Учовимиз ҳам йиғлардик.

– Йиғламанглар, – дедим уларга, – мен, албатта, сизлардан хабар олиб тураман.

Шунда Манс ойнадан бошини чиқариб қичқирди: – Тезроқ бўлсанг-чи, кетишимиз керак.

Онам елкамдан тутиб, мени Амандадан ажратиб олди ва машинага бошлади. Мен оғир хўрсинганча, машинага ўтирдим. Машина қўзғалди. Мен эса Пегги хола ва Аманда кўринмай қолгунча, ойнадан кўзимни узмадим.

Учинчи боб

Ойим билан Манс акам мени Уолсоллга олиб кетишди. Мен шу пайтгача болалар уйидан бу қадар олисга бормагандим. Лекин ҳозир умуман хавотирланмасдим. Чунки ёнимда онам бор эди.

Онам ва акам уйга етиб боргунча ўз тилларида гаплашиб кетишди. Менга умуман чурқ этишмади. Мен ҳам уларга ортиқча савол беришдан тийилиб, жим кетдим. Кўчада машиналар қатнови кўпайгани сари тезлик ҳам камая борди. Ниҳоят, машинамиз пастқам, кўримсиз бир иморат олдида тўхтади. Уй олдидаги боғчани бегона ўтлар босиб кетган, деразаларга эски пардалар тутилганди.

Машинадан тушиб, нима қиларимни билмай қотиб турдим. Кўча эшигининг яшил бўёқлари кўчиб, ёғочнинг қизғиш туси очилиб қолганди. Манс юкхонадан жомадонимни олди. Мен унинг изидан кетдим. Ичкарида мени қопдек кийимлар кийиб олган Мина кутиб турарди. Назаримда, опам бироз озиб қолгандек кўринди. Гарчи у мени кўриб турганидан хурсанд бўлса-да, негадир мен тарафга ошиқмади. Бу менинг уйим эмасди, лекин шундай бўлишини жуда-жуда истардим.

— Ойи, — дедим у тарафга қўл узатарканман.

— Чаландер, — деди у қўлимни четга суаркан. Мен бу сўзнинг маъносини тушунмасам-да, гап оҳангидан унинг чаҳли чиққанини ҳис этдим. Мен билан ҳали ҳеч ким бу оҳангда гаплашмаган эди.

Мина билан қучоқлашиб сўрашдик. Ўзимни хиёл енгил ҳис этдим. Ҳарқалай бу хонадонда менга хушмуомалада бўладиган одам борлигидан кўнглим кўтарилди. Кейин бир-биримизга кулимсираганча тикилиб қолдик. Бироқ шу пайт ойим Минага нимадир деганди, Минанинг ранги қув учиб, мендан четроққа чекинди.

Ойим қоронғи йўлакдан юриб кетди ва бир эшикка кирди. Унинг ортидан Мина, кейин эса мен эргашдим. Биз кирган хонада ҳеч қандай мебель ҳам, гилам ҳам йўқ эди. Девор тагида эскироқ, ранги униққан харрак қўйилган бўлиб, унда Минадан каттароқ қиз ва бола ўтиришарди.

Қалин пардалар билан тўсилган дераза олдида эса эски ёғоч стол қўйилганди. Бу ердаги аллақандай совуқ муҳит, эътиборсизлик, бефарқ қарашлар, атрофдан анқийётган нохуш ҳидлар ҳафсаламни пир қилганди.

Онам боланинг ёнига ўтирди ва қизчага ўз тилида нимадир деди. Қизча ҳам менга қараб, нималар-

нидир чуғурлади. Аммо мен уларнинг гапини асло тушунмасдим. Мен савол назари билан Минага қарадим. У эса хўрсиниб, харракдан жой олди.

– Менинг исмим Тара, – деди бояги қизча. – Сенинг катта опанг бўламан. Мени Бажи деб чақирсанг ҳам бўлади. Кейин кийимларингни алмаштириб ол. Биз бунақа кийинмаймиз. Қара, биз оёқларимизни бекитиб юрибмиз.

У шундай деб, яна ўз жойига ўтириб олди. Мен ўзимни янада нохушроқ сеза бошладим. Худди бирор ножўя иш қилиб қўйган одамдек ўзимни қўярга жой тополмай қолдим. Бахтимга Мина ора кирди. У қўлимдан тутиб, четроққа бошлади:

– Кетдик, юқорига чиқамиз. Кийинишингга ўзим кўмаклашиб юбораман.

Худди шу пайт хонага яна бир ёш аёл кириб келди. У менга бир қараб қўйди-да, Тара опамга нимадир деди. Тара эса мен тарафга қараб бефарқ қўл силтаб қўйди. Аёл менга яқинлашди. Мен эса худди ўргатишганидек, у билан саломлашдим.

Аёл ҳам худди бошқалар сингари кийинган, фақат бошидаги шарф остидан тошиб чиққан сочлари елкасига тўкилиб ётарди. Аёл менга жилмайди.

– Бу Ҳанифа, – таништирди Тара. – У Пажининг хотини. Сен уни Бхаби деб чақирсанг ҳам бўлади.

Мен эса ҳеч нарсани тушунмадим. Пажим ким бўлди? Ҳанифа ҳам менинг опамми? Мен оиламни анча бошқача тасаввур қилгандим. Аммо ҳаммаси мен ўйлагандан бошқача бўлиб чиқди. Бу ерда ҳамма мендан катта эди ва Минадан бошқалар менинг ташрифимдан хурсанд эмаслигини англаб етдим.

– Юр, кийимларингни алмаштириб келамиз, – дея қайта эслатди Мина.

У шундай деб хонадан чиқди. Мен унинг ортидан эргашдим. Иккинчи қаватда эса учта эшик турарди.

Мина чапдаги эшик тутқичини буради. Хайриятки, хонанинг деразаси очиқ экан. Бу ерда иккита каравот, шкаф ва уринганроқ гилам бўлиб, деворларда эса аввалги бўёқ изларини эслатувчи яшил доғларни ҳисобга олмаганда, ҳеч нарса йўқ эди.

— Нимага бу ерда ҳамманинг қовоғидан қор ёғяпти? — дея сўрадим.

Мина эса гапимни эшитмаганга олди. У менга каравотларнинг бирини кўрсатди:

— Сен мана бу каравотда мен билан ухлайсан. Наригиси эса Тара бажига тегишли.

Кўрпаларга жилд қопламаган, каравотнинг оёғи остида эса эски кўрпалар уюлиб ётарди. Кулранг ёстиқ ҳам кирланиб кетганди. Мен бу жойда ётиш тугул, ҳатто ўтиришни ҳам истамасдим. Қанийди, ҳозир болалар уйига қайтиб боришнинг иложи бўлса-ю, у ердан ўзимнинг тоза чойшаб ва кўрпаястиқларимни олиб келсам...

Кечаги қувончли тараддуддан асар ҳам қолмаганди. Йиғлаб юбормаслик учун лабларимни қаттиқ тишладим. Шунингдек, бояги бадқовоқ қиз Тара билан бир хонада ухлашимни ўйлаб, асабим таранглашди.

— Тара бажи неча ёшда? Қолган хоналарда ким ухлайди, — сўрадим бирор тозароқ каравотдан умид қилиб.

— Бажи ўн икки ёшда, — деди Мина. — Қўшни хонага кира кўрма. У Сайбарнинг хонаси. У ерга бошқаларнинг киришини умуман истамайди. Учинчи хонада эса Ҳанифа билан Пажи туради.

Яна ўша исмлар.

— Пажи ким ўзи? Онам қаерда ухлайдилар? Пастдаги кичкина бола ким?

Мина кулиб юборди:

— Ойимнинг хонаси пастда. Юқорига чиқсалар, нафаслари қисилиб қолади.

Мен яна ҳеч нарсани тушунмай, бош чайқадим. Мина эса келиб, қўлимдан тутди.

— Сен кўпам сиқилаверма, — деди у тасалли оҳангида. — Шу ерда эканингдан, менга дугона топилганидан хурсандман. Биламан, сен тилимизни тушунмайсан. Мен эса сенга ўргатишим мумкин. Қани, ўтир-чи?

Мен унинг рўпарасидан жой олдим.

— Бажи — бу бизнинг тилимизда опа дегани. Тараичимизда энг каттамыз бўлгани учун уни шундай атаймиз. Пажи эса ака, деган маънони билдиради. Сен уни танийсан, Манс акамыз сени машинада олиб келди. Ҳанифа эса унинг хотини. Уни бхаби деб чақирасан. Бу — янга дегани.

— Нимага менинг кийимим ҳеч кимга ёқмаяпти? — сўрадим ажабланиб.

— Биз покистонликмыз, — деди Мина. — Шунинг учун биз каби кийинишнинг керак. Сен инглизлар ичида катта бўлгансан. Ҳали вақти келиб ҳаммасини тушуниб оласан.

Шунда мен ҳар якшанба насронийлар черковига бориб, у ерда ўқиган дуоларимни эсладим. Бу ҳақда эндигина сўз бошлаганимда, Мина уришиб берди.

— Бу ҳақда оғиз оча кўрма. Агар эшитиб қолишса, роса жаҳллари чиқади ва сени калтаклашади.

— Нега калтаклашаркан, — сўрадим ажабланиб.

Мина эшикка бир қараб олди-да, менга қараб пичирлади:

— Бир куни мен пол юваётгандим, онам у кўрсатгандек юваганим учун мени роса урди. Кейин бажи ҳам дўппослади.

Мен ҳайрат ичида қотиб қолгандим. Бир гал мени мактабда битта бола урганди. Сочимни тортганида, жаҳлим чиқиб кетган, унинг юзига шапа-лоқ тортиб юборгандим. Бунга жавобан у менга мушт туширган, кейин ўқитувчи бизларни ажра-

тиб қўйганди. У менинг тенгдошим бўлиб, катталардан калтак ейиш мумкинлигини тасаввуримга ҳам сиғдирилмасдим.

Шу пайт пастдан Таранинг қаҳрли овози янгради:

– Мина, овқатлангани пастга тушсанг, Салимни ҳам олиб туш.

– Салим ким? – деб сўрадим.

– У укамиз. Бу йил ёзда боғчага боради, – деди Мина. – У ёнимиздаги хонада. Тезроқ кийин, уни бирга олиб тушамиз.

– У Сайбар билан битта хонада турадимми?

Мина бош ирғади.

– Сайбар неча ёшда?

– Ўн иккида, у мендан икки ёш катта, – жавоб берди Мина. – Кейин каравотнинг остидаги латта-путталар орасидан менга кийим-бош ахтара бошлади. – Кел, мен кийинишингга ёрдамлашаман.

Мен у танлаган кийимларни кийиб олдим. Бундай либосларда юрмаганим учун ўзимни анча ноқулай ҳис эта бошладим. Мина сочларимни шарф билан боғлаб қўйди. Шкаф эшигида ойна бўлиб, мен унда ўз аксимни кўрдим. Наҳот шу мен бўлсам? Кўздаги аксим худди ойим ва опаларимга ўхшаб қолибди. Фақат бу қопсимон кийимларда ўзимни бутунлай ноқулай ҳис эта бошладим.

– Қалай? – сўради Мина менга юзланиб.

– Менимча, ҳаммаси жойида, – деб жилмайишга ҳаракат қилдим.

Кейин Мина қўшни хонага кириб, Салимни етаклаб чиқди. Бу болани мен боя пастда кўргандим.

– Бу опанг Сэм бўлади, – дея болага мени та ништирди Мина. Бола менга қараб илжайиб қўйди. Кейин улар пастга тушиб кетишди. Мен кўйлагимнинг этагига ўралиб йиқилмаслик учун оҳиста одимлаб, унинг ортидан юра бошладим.

Пастда — ошхонада Ҳанифа овқат ҳозирлаш билан банд эди. У менга бошдан-оёқ қараб чиқди-да, Минага юзланди, нималарнидир тушунтирди. Мина унинг сўзларини менга таржима қилиб берди:

— Унинг айтишича, энди анча чиройли бўлиб қолганмишсан.

Иккови ҳам менга қараб жилмайди.

Лекин мен ҳамон ўзимни ноқулай ҳис этардим. Ҳозиргина ювган қўлимни қаерга артишни билмасдим. Ниҳоят, кийимимга артинишга мажбур бўлдим. Беихтиёр ошхонага кўз ташладим. Стол устида ун сочилиб кетган, банкалар ва идиш-товоқлар тартибсиз териб ташланган эди. Печка устидаги кастрюлда нимадир қайнаб турарди.

Ниҳоят, дастурхон атрофида ўтирдик. Хонада қандайдир нотаниш, кўнгилни оздирувчи ёқимсиз ҳид таралган эди. Адашмасам, ёмғирда ивиб келган Жетнинг жунидан ана шундай ҳид чиқарди. Мина тақсимчаларга сузилган товуқ қовурмасини олиб келди. Ҳеч қандай қошиқ ҳам, санчқи ҳам йўқ эди. Мен савол назари билан Минага тикилганимда, у менга қўл билан овқатланиш қандай бўлишини ўргата бошлади. У қўлига бир бўлак гўштни олиб, дастурхондаги соусга ботириб, оғзига солди ва иштаҳа билан чайнашга тушди.

Бир луқма еганимни биламан, худди оғзимга чўғ солгандек бутун вужудим ловуллаб кетди. Ҳар қанча уринмай, юта олмадим. Чала чайналган товуқ гўштни полга тупуришдан бошқа иложим қолмаганди.

Мина шартта ўрнидан турди-да:

— Мен ҳозир сув олиб келаман, — деганча хонадан ўқдек учиб чиқиб кетди. Бир стакан сувни охириги томчисигача ичганимдан сўнг, қалампирнинг тафти босилгандек бўлди.

— Бунақа овқатларни қандай ейсизлар? — сўрадим ҳамон ўқчишдан тинмай.

Бу пайтда хонадаги шовқинни эшитиб, Тара билан Ҳанифа ҳам югуриб киришди.

— Бу соусни карри дейишади, — тушунтирди Мина.

Мен умрим бино бўлиб бунақа овқатни емагандим. Фақат болалар уйининг таомларига ўрганиб қолган эканман. Ҳанифа билан Тара нималарнидир гаплашганча қайтиб кетишди. Назаримда, улар мен ҳақимда гаплашаётган эдилар.

— Улар нима дейишди? — сўрадим Минадан.

— Сен энди бизнинг овқатларимизга кўникишинг кераклигини айтишди, — деди Мина. — Бошқа овқатимиз йўқ. Сен, яхшиси, овқатни соусга ботирмасдан е.

Унинг айтганини қилгандим, овқат бироз маза-лидек туйилди.

Болалар уйидаги овқатларни эслаб, оғзимнинг суви оқа бошлади. Картошка-фри, сосиска ёки қовурмадан кейин, албатта, бирор ширинлик бериларди. Ҳозир эса ширинлик ҳақида сўрашга ботинолмадим. Қизиқ, бу ерда ҳам кечки овқатдан сўнг иссиқ ванна қабул қилишармикин? Кейин билишимча, ваннахона, ҳожатхона ташқарида, боғда қурилган экан.

Мина қорнини тўйғазиб бўлгач, идишларимизни кўтариб, раковина тарафга йўл олдик. Бу ерда ҳамма ўз идишини ўзи юваркан. Болалар уйида эса бу иш Пегги холадан ортмасди.

Оғзим ҳамон ловуллаб турарди, шу боис сув ичишда давом этдим. Мина идишларни ювиб бўлгач, қўлларини силтаб қуритди-да, кейин кийимига артди.

Болалар уйида ҳамма нарса вақтга қараб белгиланарди. Хонамиздаги деворда катта соат осилиб турар, бирор иш қилишдан аввал ўша соатга кўз ташлаб олардик. Бу уйда эса мен ҳали бирорта соатга дуч келмадим. Шу боис, Минадан соат неча бўлганини сўрадим.

— Билмадим, — дея елка қисди опам. — Ҳали ухлашга эрта, чунки Манс уйга қайтмади-ку?

Мен ҳар қадамда саволга дуч келар, аммо ҳадеб сўрашга истиҳола қилардим. Масалан, мен ҳалигача Сайбар исмли акамни кўрмадим. Салим ҳам йўқолиб қолди. У қаерда овқатланди экан? Нега бутун оила аъзолари битта дастурхон атрофида тамадди қилишмайди? Афсуски, бу саволларнинг ҳеч бирига Минадан жавоб ололмадим.

Қизиқ, нега ойим келганимдан бери кўринмайдиган? Пегти хола овқатланиб бўлганимиздан кейин ҳар биримизнинг ҳолимиздан хабар олиб чиқарди.

Ниҳоят, Манс кириб келгач, биз тишларимизни ювиб, ухлаш учун ўз хонамизга чиқдик. Тара аллақачон хонага кириб, тескари қараб ётган экан. Мина шартта ўзини каравотга отди ва кўрпага бурканиб олди.

— Мен ётиш олдидан кийимларимни алмаштиришим керак, — деб шивирладим Тарани уйғотиб юбормаслик учун. — Жомадоним қаерда эди?

— Эртага топасан жомадонингни. — У шундай дея кўрпасини боши узра тортди.

Тўртинчи боб

Ўша оқшом туш кўрибман. Ғалати туш. Чейз хиёбонига айланишга бориб, адашиб қолган эмишман. Хиёбондаги ботқоқликнинг ўртасида туриб, уйга қандай етиб олиш ҳақида ўйлармишман.

Шу пайт ёнимда ётган Мина қимирлаб, мени уйғотиб юборди. Илкис кўзларимни очдим. Ўзимнинг озода ётоғимда эмас, ифлос, диққинафас хонада ётганимни ўйлаб, ҳафсалам пир бўлди. Қизиқ, соат неччи бўлдийкин? Деразадан ташқарига қарадим. Кўчада чироқлар нур таратиб турар, аммо ҳеч зог кўринмасди. Яна кўзларимни юмдим.

Шу пайт йўлакдан шовқин эшитилди. Ёнимиздаги хоналардан бири очилди, шекилли. Ҳеч ким

хонамизга кириб, ювиниш вақти бўлганини ҳам айтмади. Ўзим туриб, ташқарига чиқмоқчи бўлганимда, Мина кўзларини очди:

– Ҳа, қаёққа?

– Пастга. Ҳожатга чиқмоқчиман.

– Тушмай тур. Сен чиқсанг, мен ҳам туришимга тўғри келади.

Бунинг сабабини тушунмасам-да, барибир жавоб ололмаслигимни билиб индамадим.

– Соат неччи бўлди? – сўрадим

– Билмайман, рўпарадаги уйнинг пардаси очилса, ўрнимдан тураман, – деди Мина уйқусираб.

Мен яна нимадир демоқчи бўлганимда, Тара тўнғиллаб берди:

– Ухлагани қўясанларми, йўқми?

Мина бу пайтда тескари ўгирилиб хуррак ота бошлаганди. Мен эса ташқарига чиқиш учун қаршимдаги деразанинг пардалари очилишини кута бошладим. Ниҳоят, пардалар очилди. Мен Минани туртиб уйғотдим.

– Тур, ана, парда очилди.

Шу пайт қўшни каравотда ётган Тара яна тўнғиллади:

– Намунча каллаи саҳарлаб одамнинг тинчини бузасан?

– Ҳожатга чиққим келяпти, – дедим жаҳлим чиқиб ва эшик тарафга юрдим.

Онам пастки хонада Салим билан ўтирарди. Мен унга салом бердим, онам эса қайрилиб ҳам қарамади. Секин ҳовлига чиқдим. Кичкина ҳожатхонада музлаб қолиш ҳеч гап эмасди. У ердан ошхонага ўтдим. Ошхонада Тарани тунд ҳолатда учратдим:

– Бу ерда нима қиляпсан? – сўради у мендан.

– Ўзи ҳозир кирдим-ку, – дедим мен. Тара эса эшикни қарсиллатиб ёпганча чиқиб кетди. Ҳанифа печда думалоқ оладьи – роти пишириш билан банд

эди. Қорним очқаб кетганди. Бироқ сўрашга ий-мандим. Қолаверса, бир-биримизни тушунмасдик. Тара келиши билан унга юзланиб, қорним очгани-ни айтдим.

Тара Ҳанифа билан нималарнидир гаплашиб ол-гач, менга юзланди:

— Қизартирилган нон ейсанми? — Мен бош ирға-дим, Тара жавонга имо қилди. — Анавини олиб бер.

Мен жавонда турган нон тўғрамлари тўла пакет-ни Тарага узатдим.

— Мен сенга малай эмасман, ана ўзинг оч.

Мен анча пайтгача нон тўла пакетни қўлимда айлантирганча туравердим. Чунки мен бунақа па-кет қандай очилишини ҳам билмасдим. Ахири оч-лик устун келиб, пакетни йиртдим ва унинг ичидан бир-икки бўлак нон олдим. Шу пайт Тара қўлимга ёпишди ва пакетни тортиб олди.

— Нега пакетини йиртдинг? Нон қотиб қолади-ку?

— Қорним очганди, — дедим нима дейишни бил-масдан.

— Айтганимни қил. Энди мен сенга ёрдам бермайман.

Ичим таталаб борарди, уларнинг тартиб-қоида-си эса тобора ғашимни келтирарди.

— Нонни ҳам бер, — Тара қўлимда турган нон бўла-гига ишора қилди. Мен эса унга қулоқ солмасдан нонни оғзимга солдим. Тара эса менга ёпишди.

— Чиқар оғзингдан!

Шоша-пиша нонни ютдим. Тара эса мени итариб юборди: аввал музлаткичга урилиб, кейин полга йиқилдим. Йиғлаб юбордим. Шу пайт хонага онам кириб келди.

— Ойи, менда айб йўқ, анави...

Ғапим чала қолди. Онам менга қайрилиб ҳам қарамади. У Ҳанифага қараб, нимадир деди. Ке-лин эса унга кечадан қолган овқатни узатди. Кейин онам Тарага бир қараб, чиқиб кетди. Тара менга

ўқрайди: унинг кўзларида ғазаб порларди. Кейин опам Ҳанифа билан нималарнидир кулиб гаплашди. Улар икковлашиб, ўз идишларига овқат солишди ва емакхонага чиқишди. Мен эса полда ётганча, кўз ёшларимга беланиб қолавердим. Одамларнинг бунчалик шафқатсиз, ноинсоф бўлишини тасаввуримга ҳам сиғдирилмасдим.

Шу пайт Мина кириб келди ва чўккалаб, кўзларимни артди:

– Нима бўлди? Нега полда ётибсан?

– Тара менга нон бермади, – дедим ҳиқиллаб. – Пакетни йиртган эдим, қўлимдан тортиб олди. Кейин мени итариб юборди. Онам ҳам келиб, Тарага индамади.

– Ҳали пастга тушмагин, демаганмидим? – деди Мина. – Улар ошхонадан чиқиб кетишини кутишимиз керак. Мен ҳар доим шунақа қиламан.

– Нонни ўзимиз қизартириб еймиз, бўптимиз?

Мен, албатта, рози эдим. Минанинг айтишича, Манс новвойхонада ишлар, ҳар куни кечқурун уйга нон олиб келаркан. Мина аввалига пакетни юқори қисмидаги боғични ечди, кейин қандай пишириш кераклигини кўрсатди. Мен эса стулда ўтирганча, уни кузата бошладим. Яхшиям, бу хонадонда Мина бор экан. Ундан бошқа биров менга қайрилиб ҳам қараётгани йўқ. Онам-ку, келганимдан бери бир оғиз ҳам гапирмади.

Ниҳоят, нон бурдалари тайёр бўлди. Мина музлаткичдан маргарин олиб, бурдаларнинг юзига сурди.

– Юр, ошхонага борамиз, – дея таклиф киритди у. – Агар ойим кўриб қолса, бирор иш буюриб қолиши мумкин.

Хуллас, ошхонада қолиб, нонушта қилдик. Нималардир тамадди қилгач, яна қизиқувчанлигим ошди.

Айтганча жомадоним қаерда қолди? Балки ана-ви ёқдадир? Хонанинг ярмида парда тутилган эди. Мен орқа тарафга кўз ташладим. У ерда жомадон кўринмас, аммо аллақандай буюмлар тўлиб кетган эди. Айниқса, катта, тоғорасимон идиш ва иккита пастак стулчалар эътиборимни тортди. Минанинг айтишича, бу идиш ванна ва кир тоғора вазифасини ўтаркан.

Кейин Мина билан хонамизга кўтарилдик. Очиқ ойнадан келаётган шовқинни эшитиб, кўчага болалар чиққанини пайқадим.

— Юр, биз ҳам чиқамиз, — дедим Минага.

У эса кескин бош чайқади.

— Улар жуда ёмон болалар. Агар тухум ё бошқа нарсa олиш учун бозорга чиқсам, улар ҳар доим пулимни тортиб олишади. Энди дўконга ҳам чиқмай қўйдим.

— Майли, — дедим мен. — Унда орқа ҳовлидаги боққа чиқамиз.

— Аввал рухсат сўрайлик-чи? — деди Мина бироз ўйлаб кўргач.

Яна биринчи қаватга — ошхонага тушдик. Пастда, онамнинг ёнида Ҳанифа билан Мина гаплашиб ўтиришарди. Мина менга ўтирилди:

— Ҳаммаси жойида. Салимни ҳам олиб кетсак бўларкан.

Учовимиз кўчага чиққанимизда, ёз тонги атрофга ўз тароватини ёйиб, ҳамма ёқ қуёшнинг заррин нурларига беланган эди. Боғ анча бесаранжом, аммо кенгтина экан. Боғнинг ўртасида катта дарахт ўсган бўлиб, унинг шохига, арқонга эски шина осилганди.

— Арғимчоқ, — дея бақариб юбордим, уни кўришим билан.

— Уни Сайбар ясаган, — тушунтирди Мина.

Мен арғимчоққа ўтириб, уча бошладим. Салим эса қаердандир эски копток топиб, тепишга тушди.

– Кўп баланд учма, йиқилиб тушасан, арқон узилиб кетмасин, – деди Мина мени завқланиб кузатаркан.

Минанинг хавотири ошаётганини пайқаб, дарҳол арғимчоқдан тушдим. Кейин дарахтга тирмашдик. Мен ҳамшиша Кэннок Чейзда дарахтларга осилиб ўрганган эдим. Бироқ опам ваҳимага тушди.

– Сэм, илтимос, чиқма! Йиқиласан!

Майли, опамнинг раъйини қайтармайман. Шартта пастга тушиб, ўтлар устига ётиб олдим. Ўтлар роса ўсиб кетгани туфайли, уларнинг панасида қолиб кетдим. Салим билан ўтларнинг устига роса думаладик.

– Юр, кеч қоляпмиз, – деди опам асабийлашиб. – Уйга кетишимиз керак.

Боғдан қайтиб келгач, янги хонамизни диққат билан кўздан кечиришга тушдим. Негадир ойим уйнинг пардаларини ёпиб ташлаган, фақат шифтдаги хирагина чироқ хонани ғира-шира ёритарди. Кейин Мина билан онамнинг хонасига тушдик. Харракининг рўпарасида кичикроқ сервант бўлиб, унда телевизор ва видеоманитофон турарди. Деворлар тўқ жигарранг тусда бўялган, полга эса кир, кулранг қоплама тўшалганди. Салим полга ўтирганча, машинасини ўйнай бошлади. Ойим Минага қараб, ниманидир уқтирди.

– Ёнимга ўтираркансан, – деди Мина.

Тара бурнини жийириб мендан узоқлашди. Мен эса Мина ва девор ўртасидаги торгина оралиққа жойлашдим.

– Ёрдам керак экан, – деди Мина.

Мина билан Тара қандайдир халтачадан турли темир парчаларини олиб, мурватлар билан бирлаштириб чиқишарди. Мина халтадан иккита темир қисқични олиб бирлаштирди. Тара эса ҳосил бўлган «қўшилма»нинг ўртасига пружина ўрнатди. Охирида

уни аллақандай дастгоҳнинг ичига солиб, қарсиллатганча, қандайдир «тузатиш» киритди ва бошқа халтага жойлади. Иш шу тартибда давом этарди.

Мина менга ҳам ўргата бошлади. Аммо бу ишни тезгина уддалашнинг иложи йўқ эди. Уқувсизлигим учун онамдан ҳам, Тарадан ҳам яхшигина гап эшитиб олдим. Мен ҳамон бу антиқа буюм нимага кераклигини билолмасдим.

Онам ва опаларим ишларини битириб бўлишгач, кечки овқатни тановул қилгани қўзғалишди. Бу пайтда менинг ҳам қорним сурнай чала бошлаганди. Мина билан овқатни сузиш учун ошхонага ўтдик. У тақсимчаларга гуруч ва соусдан тайёрланган овқатни сола бошлади.

– Улар нима ясашпти, – сўрадим қизиқиш билан.

– Бу қисқичлар машина батареясини қўшимча қувват олдиришга керак бўларкан, – тушунтирди Мина. – Масалан, токни битта батареядан иккинчисига ўтказиш учун уларнинг ҳар икковига биттадан боягидақа қисқичдан қистиришади. Кейин уларни сим билан бирлаштиришади. Шунда ток биринчи батареядан иккинчисига ўтиши мумкин.

Минанинг айтишича, ойим ана шундай қисқичларни ясаб, кимларгадир сотар ва шундан қўшимча даромад қиларкан. Фақат бу ишни бировга айтмаслик керак, чунки бундай мосламаларни уй шароитида ясаш ноқонуний иш ҳисобланаркан.

Шу тариқа мен ҳам бу ишда онам ва опаларимга ёрдамчи бўлдим. Тайёр бўлган қисқичларни кимдир келиб олиб кетар, сотилса пулини бериб кетаркан. Мен онамга ёрдам бераётганимдан, шу билан бирга, оила даромадига ҳисса қўшаётганимдан хурсанд эдим.

Бирпасда овқат пайти бўлди. Таомни сузгач, Мансинг ҳақини алоҳида олиб қўйдик, қолганини тақсимчаларга бўлиб тарқатдик. Овқат жудаям

аччиқ эди. Шу боис, кўп еёлмадим. Қотган нон билан қаноатландим. Кейин Мина билан онамнинг хонасига қайтдик. Полга ўтирганча телевизор томоша қилдик. Экранда нотаниш тилдаги, мусиқа-ли фильм намойиш этиларди. Мен ҳеч нарсани тушунмасам-да, тасвирларга қараб, мусиқа тинглаб ўтирдим.

Шу пайт ойимни қаттиқ йўтал тутиб қолди. Охирида бор кучи билан томоқ қириб, деворга тупурди. Мен девордаги олачалпоқ бўлиб турган сарғиш излар нимадан пайдо бўлганини энди англадим. Негадир опаларим онамга бурилиб ҳам қарашмади. Мен онамнинг соғлиғини сўрамоқчи эдим, аммо у ҳеч нарса бўлмагандек яна жойига қайтиб, фильмни томоша қилишда давом этди.

Фильм тугагач, онам харракка чиқиб, ирkit кўрпага ўралганча, ухлагани ётди. Биз ҳам бирин-кетин хонани тарк этдик. Яна хонамдаман. Бирам зерикарлики, ҳатто ўқишга бирор тайинли китоб ҳам йўқ.

Эртаси куни ҳам худди шу тарзда кечди. Боғдан бошқа ҳеч қаерга чиқмадик. Анави қисқичларни тайёрлашга қарашдик. Тара менга буйруқ беришда давом этар, Ҳанифа бир оғиз ҳам гаплашмас, онам эса мени камситишдан чарчамасди. Ниҳоят, камдан-кам кўриниб турадиган Сайбар билан ҳам танишиб олдим. У нима билан шуғулланишини мен ҳам билмасдим. Акам Манс эса биз уйғонган пайтда ишга кетган бўлар, жуда кеч қайтар, шу боис, у билан ҳам юзма-юз гаплаша олмасдим. Мина билан Салим бўлмаганида, ўзимни бу уйда ўта ғариб ва ёлғиз ҳис этган бўлардим.

Яна тушимда Кэннок Чейз хиёбонини кўрдим. Қалин ўтлар устида қуёш нурида тобланиб ётган мишман. Бир пайт қарасам, хиёбон йўқ, баланд чўққи лабида пайдо бўлибман. Пастда эса тубсиз-

лик. Бошим айланиб пастга қулабман. Шу пайт кимдир қўлимдан тутиб қолибди. Қарасам, тепамда Пегги хола турганмиш....

Кунлар шу тахлит ўта бошлади. Бир куни овқатни еб бўлиб, тақсимчани ошхонага олиб борганимда, Тара менга бақриб берди:

– Идишингни ўзинг юв!

Шу кундан бошлаб, уйдаги ҳамма идиш-товоқларни ювиш менинг зиммамга тушди. Кечки овқатни тарқатиш ва идишларни ювишда Мина ҳам менга қарашарди.

Уйда нималар бўлаётганини тушунмасдим. Масалан, ҳеч ким отам ҳақида гапирмасди. Мен келганимдан бери уни бирор марта ҳам кўрмадим. Минадан отам ҳақида сўраганимда, у ҳар тарафга аланглаб, кейин менга пичирлади:

– Бу ҳақда бошқаларнинг олдида оғиз оча кўрма.

Ажабланиб, елка қисдим. У болалар уйига олиб борадиган шоколадларни эслаб, оғзимнинг суви оқди.

– Отам бу ерга кам келади, – деди Мина. – Чунки онам ҳар доим унга бақиради.

...Мен бу уйнинг овқатларига анчагача кўниколмадим. Шу боис Манс новвойхонадан олиб келадиган нон билан қаноатланардим. Бир неча ҳафта ичида озиб, чўпдек бўлиб кетибман.

Ниҳоят, мактабга борадиган пайтимиз ҳам етиб келди. Мен бундан хурсанд эдим. Янги муҳитга кириш, янги дўстлар орттириш орзуси анчагина кайфиятимни кўтарганди.

Бешинчи боб

Одатда, уйдан биринчи бўлиб Манс чиқиб кетарди. Хонамиз ёнидан ўта туриб, эшигимизни чертарди:

– Тонг отди, турунглари!

Мен янги кун бошланишини сабрсизлик билан кутар, шу боис, дарҳол ўрнимдан сапчиб турардим. Тара эса бошини кўрпага буркаб, тўнғиллаганча ётаверарди. Мина эса кўзларини ишқалаганча каравотга ўтириб олар, анчагача карахт алфозда кўзини ишқалаб ўтирарди. Лекин бугун ҳеч нарсанинг кайфиятимни бузолмайди. Ахир мен мактабга бораман, янгича ҳаёт бошлайман.

Ювиниб қайтганимда, Мина ҳалиям ўрнидан турмаганди.

– Қачон чиқамиз? – сўрадим ундан.

– Тара билан Сайбар кетдими?

– Билмадим, нима, улар кетмагунча биз чиқолмаймизми?

Мина деразага имо қилди:

– Ана, улар дўкон тарафга қараб кетишяпти. Ўшадан автобусга ўтиришади. Кейин биз мактабга боришимиз мумкин. Унгача пастга ҳам туша кўрма. Ойим бирор иш буюриб қолса, мактабга кечикамиз.

Ниҳоят, кўчага ҳам чиқдик. Мактаб ҳовлиси турли ёшдаги, паст-баланд болалар билан тўла эди. Кимдир ота-онаси билан, яна кимдир бизга ўхшаб, ўзи келган. Бир нарсани англадимки, Кэннок Чейздаги мактабда болаларнинг кўпи оқ танли бўлса, бу ердагилар, асосан, қорачадан келган, қорасоч, қоракўз болалардан иборат эди.

Мина билан узун йўлак бўйлаб кетдик. Эшигида «миссис Янг» деб ёзиб қўйилган хона олдида тўхтадик. Мина эшикни чертганди, ичкаридан аёл кишининг «киринг», деган овози эшитилди.

Хонада башанг кийинган бир аёл ўтирарди. Бизни кўриб жилмайди.

– Салом, Мина, таътилда яхши дам олдингми? – Мина бош ирғади. – Бу қизалоқ синглинг бўлса керак. Мен эса сенинг ўқитувчинг миссис Янг бўламан.

Шу маҳал қўнғироқ чалинади. Ўнлаб болалар шовқин кўтариб синфларга тарқалишди. Миссис Янг ҳар биримизни жой-жойимизга ўтқазиб чиқди. Бу ердаги болаларнинг кўпи бир-бирини танир экан. Фақат менга ҳеч ким эътибор қаратмади.

Биринчи дарс ўқиш эди. Мисси Янг ҳаммадан олдин мени ўқитиб кўрди. Мен доскага чиқиб, кўрсатилган матнни шариллатиб ўқиб бердим. Ўқитувчим зеҳнимга тасанно айтди.

Хуллас, мактабдаги биринчи куним анча кўнгилли ўтди.

— Эртага Салим боғчага боради, — деди Мина уйга қайтаётганимизда.

— Жуда яхши, — дедим мен. Уйга етгунимизча бошқа гаплашмадик.

Эртаси куни Салимни ҳам ўзимиз билан олиб кетдик. Мактабда дарслар бир маромда кечди. Қайтишда Салимни боғчадан олиб қайтдик.

Мактабда ҳалиям ўзимга мос дугоналарни топа олмагандим. Шунингдек, Минанинг ҳам тайинли дугонаси йўқ эди. Танаффусда ҳар доим опам билан бирга юрардик. Шу боис танаффусдаги вақтимни асосан кутубхонада ўтказа бошладим. Кейинчалик, биз айнан катта опаларимизнинг эски кийимларини кийиб борганимиз учун мактабда болалар бизга кам эътибор бераётганини тушуниб етдим. Болалар билан бирга ўйнашга иштиёқим ҳам ўз-ўзидан йўқола бошлади.

Мактабга қатнай бошлаган пайтларимизда бир воқеа юз берди. Мина билан мактабдан қайтгач, кун бўйи тўпланиб қолган идишларни ювдик. Ойим ўз харрагида ўтирарди. Биз эса бориб полга ўтирдик. Мина ошхонадан Ҳанифа тайёрлаган овқатни тақсимчаларга сузиб олиб кирди. Одатга кўра, мен

фақат роти¹нинг ўзини емоқчи бўлдим. Аччиқ овқатни эса Минага узатдим. Бироқ ротига ҳам аччиқ соус қўшилган экан, уни оғзимга ҳам ололмадим. Кейин тақсимчани Мина тарафга сурдим.

– Мен еёлмайман. Ўзинг еб қўяқол.

Тара менга қаҳр билан қараб қўйди ва онамга нимадир деди. Шу пайт елкамда кучли оғриқ сезиб, ерга юзтубан йиқилдим. Ўгирилиб қарагач, онамнинг қаҳрли нигоҳларига рўбарў бўлдим. Ҳа, мени айнан онам урган эди. Фақат бунинг сабабини билолмадим. Ҳаммага бир-бир қарарканман, йиғлаб юбордим.

– Мина, ахир нима учун? – дедим унга алам билан тикилиб.

– Ўз овқатингни ўзинг ейишинг керак, – тушунтирди Мина, мендан кўзини олиб қочаркан.

Нима дейишга ҳам ҳайрон эдим. Ахир бундай аччиқ таомни қандай қилиб ейман? Ҳамма ўзи билан ўзи овора, ҳеч ким менга қайрилиб ҳам қарамасди. Нимадир дейишга оғиз жуфтладим-у, аммо дудуқланишдан нарига ўтолмадим. Чунки бу муаммо менда анчадан бери бор эди. Мактабда ҳам ана шу нуқсоним туфайли гапиришга қийналардим. Шу пайтгача қўллаган усулларимнинг ҳеч бири дудуқликни йўқотишда фойда бермади.

Онамнинг айтишича, равон гапиришим учун тилимнинг тагидаги парда халал берар, уни қайсидир даражади кесиш керак экан. Шу боис, Ҳанифани ёрдамга чақириб, мени полга ётқизишди ва оғзимни очишни буюришди. Мен ҳеч нарсани тушунмасам-да, уларнинг айтганини қилдим. Онамнинг қўлида эски устарадан ажратиб олинган писка ялтирарди. Даҳшатдан қотиб қолдим.

¹ Роти – Покистонликларнинг миллий таомларидан бири – (тарж).

— Ойижон... — дея ундан шафқат сўрадим. Аммо Ҳанифа елкамни полга босиб, гапиришга имкон бермади.

— Самим, қимирлама, салгина оғрийди, кейин худди биздек чиройли гапирадиган бўласан.

Ҳанифа тиззалари билан қўлимни полга босиб, қўли билан оғзимни катта очди. Оғзимни юмишга қанча уринмай, қўлимдан келмади. Ойимнинг пискани ушлаб турган қўли юзимга яқинлашаётганини кўриб, кўзларимни чирт юмдим. Тилимнинг тагида кучли оғриқни ҳис этиб, ҳушимни йўқотдим...

Хонаки «операция» фойда бермади — дудуқлигим мутлақо йўқолмади. Қайтага бир муддат умуман гапиролмай юрдим. Назаримда, энди уйдагиларнинг ҳаммаси устимдан кулаётганга ўхшаб туйилди. Шундай бўлса-да, онамнинг менга нисбатан меҳри уйғонишидан умидимни узмасдим.

Бу хонадонда катталар орасида фақат отамнинг олдидагина ўзимни бежавотир, хавфсиз ҳис этар, унинг келишини орзиқиб кутардим. У Мина билан иккимизни паркка олиб борар, уйга келишимиз билан онам отамга қараб бақириб берарди. Мен аввалига уларнинг тилига умуман тушунмасдим. Вақт ўтиши билан ўргана бошладим. Кейин билсам, онам ҳар доим отамдан пул сўрар, қониқарли жавоб ололмагач, бақирришга тушаркан. Отам эса ҳеч нарса демасдан изига қайтиб кетарди.

Кўпинча «Нега дадам мени ўзи билан олиб кетмас экан», деб ўйланиб қолардим. Ҳарқалай у онамнинг менга қилаётган муомаласидан ҳам хабардор бўлса керак?

Отамни бу ерда деярли ҳеч ким ёқтирмасди. У ҳаммадан ажралиб турарди. У ҳамиша кулиб турар, кўринишидан умуман ғам-ташвишдан йироқ одамга ўхшарди.

Мен бу ерга келганимда овқатларни, асосан, Ҳанифа тайёрларди. Бироқ орадан бир йил ўтиб,

мен ҳам пазандалик сирларини ўргана бошладим. Ҳарқалай ўзим истагандек овқат тайёрлашим керак-ку? Шунингдек, асосан, онам ва Тара гапирадиган тилни ҳам ўрганиб олишга киришдим. Бунда Мина менга катта ёрдам берарди. Мен ошхонадаги буюмларнинг панжобий тилидаги номларини сўраб-суриштирар, у эса менга ўргатишдан чарчамасди. Тилни тезроқ ўрганишимга фильмлар ҳам катта ёрдам берди. Уйда бу тилда суратга олинган жуда кўп фильмлар жамланмаси бор эди. Менга бу фильмлардаги қўшиқлар, севишганларнинг шодон куйлаб, рақсга тушиши жуда ёқарди. Бироқ ўнлаб одамларнинг жўр бўлиб қўшиқ айтиши менга ғалати туйилар, «Наҳотки, уларнинг бошқа иши бўлмаса», деб ўйлардим. Мен бу фильмлардаги сўзларни ичимда такрорлаб, ёдлаб олишга интилардим.

Бу хонадонда инглизча гапиришни истамайдиган биттаю битта инсон Ҳанифа эди. Ҳатто онам зарур пайтларда менга инглизча гапириб қоларди. Мен панжобий тилини анча ўрганиб олганимда, Ҳанифа мен билан бемалол суҳбатлашадиган бўлди. Унинг менга нисбатан хушмуомала бўлиб қолганидан таажжублана бошладим. Кейин бунинг ҳам тагига етдим. У яқинда Англияга кўчиб келиши лозим бўлган бир қариндошига турмушга чиқишимни истарди. Аммо негадир Ҳанифанинг бу режаси онамга ёқмади ва келини билан анча пайтгача аразлашиб юрди.

* * *

Кўпинча ошхонада Ҳанифа билан ёлғиз қолардик. Шунда бемалол гаплашиш имкони туғиларди. Овқат тайёрлаётганда унинг бармоқлари қанчалик чаққонлик билан ҳаракатланишини кўриб, завқланардим. Мен ҳам унинг ҳаракатларини қайтариш-

га уриниб кўрдим, аммо қўлимдан келмади. Қайтага кўзларим ачишиб, ёшланиб кетди. Ҳанифа эса кулимсираб, қўлимдан пичоқни олди-да, қандай тўғраш кераклигини ҳафсала билан тушунтира бошлади.

Шу тариқа бўш вақтимни ошхонада – Ҳанифанинг ёнида ўтказадиган бўлдим. Икки ҳафта деганда мустақил тарзда карри тайёрлашга ҳам қўлим келишиб қолди. Олти ойда эса бутун оила мен пиширган овқатни ейдиган бўлди. Бироқ ўзим ҳануз бундай аччиқ овқатларни ейишга кўника олмасдим.

Албатта, Мина ҳам овқат тайёрлаш жараёнида менинг ёнимда бўлар, қўлидан келгунча кўмаклашарди. Ошхонадаги юмушлар асносида биз турли топишмоқлар, тез айтишлар айтардик. Бу эса панжобий тилини янада чуқурроқ ўзлаштиришимга катта ёрдам берарди.

Кунларнинг бирида, мактабдан қайтаётганимизда опам менга ҳуштак чалишни ўргатмоқчи бўлди. Ҳар қанча уринсам ҳам, бунинг уддасидан чиқа олмасдим. Уйга келгунча ҳуштак чалишни машқ қилиб келдим. Ҳатто кечқурун кўрпанинг тагида ҳам бу машғулотдан тўхтамасдим. Фақат эртаси куни мактабга бораётганимизда, лабларим орасидан ҳуштак товуши сирғалаётганидан кўнглим хотиржам тортди. Бундан бениҳоя хурсанд эдим.

Ўша куни қулай фурсат топдим дегунча, ҳуштак чалиб юрдим. Уйга келиб, ошхонада ҳуштак чала бошлаганимда, Ҳанифа эшитиб қолди ва мени роса уришиб берди. Унинг айтишича, ҳуштак чалиш жуда ёмон одат экан, бузғунчи йигитлар ёмон қизларни ўзларига қаратиш учун ҳуштак чалишаркан.

– Агар яна бир марта ҳуштак чалганингни кўрсам, акангга айтиб бераман.

Шундан сўнг уйда ҳуштак чалмайдиган бўлдим.

Уй тозалаш мен учун энг зерикарли ва нохуш юмуш эди. Уйни тез чанг босар, тозалаш учун чанг-юткич йўқ эди. Шу боис, уйни супурги билан супуриб чиқар, чанг кўтарилмаслиги учун полни швабра билан артиб чиқардим. Онам астмадан азият чекар, баъзан йўтал тутганида, томоғидаги балғамни деворга тупурарди. Уни тозалаш эса менга катта қийинчилик туғдирарди. Мен, албатта, онамнинг аҳволини тушунар, унга ачинардим ҳам. Бироқ нега энди фақат деворга тупуриши керак? Алоҳида идиш ёки челак тутса бўлмасмикин?

* * *

Таранинг менга муносабати борган сари ёмонлаша бошлади. Мен унинг хизматкорига айлангандим. Унинг ҳамма айтган ишларини бажаришга мажбур эдим. Бир оғиз буйруғи билан кийимларини арқондан олар, сув келтирар, овқат сузар, идишларини ювиб берардим. Ўзи эса қўлини ҳатто совуқ сувга ҳам урмасди. Қизиқ, йўғимда бу ишларни ким қилган экан-а?

Бир куни у мени чақириб, дўкондан сут олиб келишимни буюрди. Мина билан бирга кўчага чиқдик. Йўлда иккита бола — Карл ва Люкни учратиб қолдик. Улар ҳар доим кўчада Минанинг пуллари-ни тортиб олишаркан.

Бу гал ҳам улар тўғри биз тарафга бостириб келишди. Икковимиз ҳам деворга қапишиб олдик.

— Қани иккаланг ҳам пулни чиқар, — деди Люк.

Мина қўрққанидан дағ-дағ титрарди. Мен ҳам қўрқувга тушдим.

— Бизни тинч қўйинглар, — дедим бор журъатимни жамлаб.

Карл кулиб юборди.

— Пулни берсанг, қўйворамиз, бўлмаса, икковингнинг ҳам оёқларингни синдирамиз.

— Сэм, уларга пулни берақол, — дея қулоғим ости-дан пичирлади Мина.

Шу пайт болалар уйидаги шумтака болалар эсимга тушди. Қайсарлигим тутди.

— Йўқ, бермайман, — дедим қатъийлик билан.

У мени уриш учун чоғланган пайт, мен Карлнинг сочларига маҳкам ёпишдим. У оғриқдан чинқириб юборди. Мен эса унинг сочларидан янада маҳкамроқ торта бошладим. Люк эса қўрққанидан ортига тисарила бошлади.

— Илтимос, қўйвор, қўйвор, оғрияпти, — дея ялинишга тушди Карл.

— Бугундан бошлаб, бизга яқин йўламайсанлар, мени ҳам, опам Минани ҳам тинч қўясанлар, — дея шартимни қўйдим.

— Бўпти, бўпти, — қичқирди Карл. — Фақат қўйвор.

Мен Карлнинг сочларини яна бир бураб, кейин қўйвордим. У қулоғини чангаллаганча қочиб қолди. Мина эса хурсандчиликдан ўзини қўярга жой тополмасди.

— Сочидан янаям қаттиқроқ тортмадинг-да! — деди мен билан ёнма-ён кетиб бораркан.

— Йўқ, ўзи шундоғам таъзирини еди.

Мен ҳам ўзимча қандайдир катта иш қилгандек хурсанд эдим. Шу аснода ўзимни ўзим бемалол ҳимоя қила олишимга ишончим ортди. Шундан кейин Карл ҳам, Люк ҳам кўчада бизни кўриши билан илжайиб ўтадиган бўлишди.

Кўп ўтмай, Тара бизнинг хонамиздан пастга — зина тагидаги кичик бир ҳужрпага кўчиб ўтди. Мен эса Таранинг каравотини эгалладим. О, ниҳоят, ўз каравотимга эга бўлдим. Таранинг чиқиб кетгани биз учун айни муддао бўлди. Энди Мина билан истаган мавзуда истаганимизча валақлаб ётишимиз мумкин эди. Ётоқхонамиз бизни ташқи оламдаги хатарлардан асраб турадиган ягона паноҳимиз эди.

Китоб ўқиш жону дилим. Мактабда ҳеч ким билан ўйнамаганимиз учун кутубхонага биқиниб олганча, мук тушиб китоб ўқирдим. Мен қисқа вақт ичида кутубхонадаги энг қизиқарли китобларни ўқиб чиқдим. Бу китоблар мен учун ўзгача бир олам эди. Мени ўраб олган тор, зерикарли, ирkit муҳитдан бўғила бошлаганимда, мен ана шу китоблар оламига шўнғиб кетардим.

Олтинчи боб

Кунларнинг бирида Мина яқин орадаги масжидга бориб, диний сабоқлар олишимизни айтди. Масжид уйимиздан унчалик узоқ эмасди. У ерга бизга ўхшаган ўттиз чоғли бола Қуръонни ўрганиш учун қатнардди. Қизлар болалардан алоҳида ўқитилар эди. Ҳаммамиз бошимизга сочимизни кўрсатмайдиган даражада шарф боғлаб олгандик.

Бизга сабоқ берадиган муаллим масжид имоми экан. У ҳаммамизга бирма-бир қараб чиқаркан, мени кўриб, елкамга бир шапалоқ урди. Кутилмаган зарбадан бақириб юбордим. У эса индамади, фақат елкамга тушиб турган сочларимни кўрсатди. Бироқ жазонинг сабабини тушунтириб ўтирмади.

Шу тариқа ҳар куни мактабдан сўнг ўша ерга борадиган бўлдик. Аввалига араб ҳарфлари ва уларнинг талаффузини ўргатишди. Кейин икки-уч ҳарфли сўзларни ўқий бошладик. Саводим чиққунча бир йилга яқин вақт ўтди. Тўққиз ёшимда мен Қуръонни ўқий оладиган даражага етдим.

* * *

Масжидга кетаверишда, йўлда турли катталикидаги тепаликлар бор эди. Мен бу тепаликларни

кўриб доим ваҳимага тушардим. Минанинг айтишича, уларни «маймунлар тепалиги», деб аташаркан.

Бир куни Мина билан ўша тепаликлар оралаб борарканмиз, беихтиёр фикримдан қайтдим:

– Мен бугун масжидга бормаيمان, Сайбарни қидириб келаман.

– Бу нимаси, Сэм, – деди Мина. – Машғулот пайтида ўйнаб юрганингни билиб қолса, онам бизни ўлдиради.

– Ойим билмайди, фақат бир кунгина, – дедим-да, олдинга чопқиллаб кетдим. Чиндан ҳам Сайбар мен учун жуда катта жумбоқ эди. У уйда камдан-кам ҳоллардагина бўлар, келганда ҳам ҳеч нарса билан шуғулланмасди. Гарчи у Тара ёки Мансга ўхшаб мен билан қўпол муомалада бўлма-са-да, барибир Минадек яқин ҳам эмасди. Лекин у ҳам менга барча акалар сингари ғамхўр, меҳрибон бўлишини истардим.

Биз нариги тарафдаги тепаликларнинг бирида бир тўда болалар ўйнаб юрганини кўрдик. Сайбар ҳам уларнинг орасида эди. У бизни кўриб хурсанд бўлиш ўрнига, қовоқларини уйди.

– Бу ерда нима қилиб юрибсизлар? Нимага масжидга бормадинглар?

– Ўзинг-чи, ўзинг нима қилиб юрибсан?

Сайбарнинг юзидаги қаҳр-ғазаб ўрнини бир зумда айбдорлик ифодаси эгаллади.

– Майли, мени қўлга туширдинглар. У ерга боргим келмайди. Чунки мен қийин сўзларни ўзлаштира олмаяпман. Шунинг учун мени домла ҳар доим уради.

Биз ўша куни масжидга бормадик. Болалар билан турли хил ўйинлар ўйнадик. Кейин Мина билан қўшни тепаликка тирмашиб чиқдик. Биз шу пайтгача уйимиздан бунчалик узоқлашиб кетмагандик.

Тепалик устидан қуёшнинг ботиши жуда ажойиб манзара касб этаркан. Уйга боргимиз келмасди. Бироқ сал кечикадиган бўлсак, онамдан балога қолишимиз аниқ.

Ниҳоят, қуёш ўз ётоғига бош қўйгач, биз ҳам уйга қайтдик.

— Бу ерга бошқа келмаларинг, — деди Сайбар қош-қовоғини уюб. — Мен эса уйга хоҳлаганимда бо-
раман.

Шундан сўнг биз бу тепаликларга қайтиб чиқмадик. Фақат мактабга, масжига ёхуд ул-бул харид қилгани чиққанимизда ўша тепаликларга узоқдан кўз ташлаб, хўрсиниб қўярдим.

Вақт ўтиши билан уйимиздаги шароитга тобора мослашиб, ўрганиб борардим. Аччиқ овқатларни ҳам аста-секин ея бошладим. Онамнинг меҳрини қозониш учун бор кучимни ишга солар, агар у мени уриб, тергайдиган бўлса ҳам айбни фақат ўзимдан қидиравдим.

Лекин онам барибир мен хоҳлаган тарафга ўзгармади. У мен аввалдан таниган, билган Пегти холага, бизга ширинликлар пишириб берадиган ошпаз аёлга умуман ўхшамасди. Улар болаларга бирор марта қаттиқ гапирганини эслолмайман. Мен бу хонадонга келганимдан бери онам мени бирор марта бошимдан силамагани, ўпмаганини эслаб, ўкиниб кетардим.

Ҳар доим мактабдан қайтганимда, онам мени дағдаға билан қарши оларди.

— Шу пайтгача қаерларда дайдиб юрибсан? Мактабдан чиққанингга қанча бўлди? Қани, тез полларни ювиб чиқ!

Мен эса бунга ўхшаш ишларни онамнинг оғзидан чиқмасдан туриб бажаришга мажбур эдим. Нега менинг ойим бошқаларникига ўхшамайди, дея ҳар доим ўз-ўзимга савол берардим. Мен орзу қилган она фақат хаёлимда яшарди. У менга умуман ёмон

гапирмас, ҳар доим юз-кўзлари кулиб турар, кечалари менга эртаклар айтиб берар, аллалаб ухлатарди. Борди-ю, унинг жаҳлини чиқаргудек бўлсам, у мени аямасдан дўппослар, кайфияти яхши бўлса, шунчаки масхаралаб қўя қоларди. Онам худди эртаклардаги ёвуз ўғай оналарни эсга соларди. Мен ундан жуда қўрқардим.

Айтишларича, нимадан қўрқаётганингни аниқ билсанг, қўрқув сени тарк этаркан. Бироқ...

Бу воқеа ҳам ошхонада рўй берди.

— Сэм, ҳаромзода, бу нимаси? Ўтган ҳафта сени огоҳлантирмаганмидим?

Мен қандай хатога йўл қўйганимни билиш учун ўгирилишга улгурмай елкамда кучли оғриқ ҳис қилдим. Ҳатто турган еримдан анча нарига бориб тушдим. Тара менга қараб тиржайиб турарди.

Онам қўлини бигиз қилиб, бақира кетди:

— Агар яхши томонга ўзгармасанг, бундан ҳам баттар бўласан. Ўзингга қара! — У шундай деб чиқиб кетди.

Мен ҳамон гуноҳим нимада эканини билмай, қотиб турардим. Ахир мен уларнинг чизган чизигидан чиқмай келаётган эдим-ку? Яна тушунмовчилик бўлдимми? Бу сирнинг тагига анчагача етолмай юрдим. Кейинчалик бундай таҳқирлар ҳам одат тусини ола бошлади. Онам истаган пайтда келиб урар, дўппослар, тепар, аммо бунинг учун етарли асос кўрсатмасди. Қизиги, бундай ҳолатга Тара ҳам, Манс ҳам, Ҳанифа ҳам бефарқ қараб туришарди.

Мен эса ҳар доим айбни ўзимдан қидиришга уринардим. Ҳарқалай нимадир нотўғри иш қилгандирман, онам мени беҳудага урмаса керак, деган хаёлда ҳар бир ҳаракатимни қайта кўздан кечириб чиқардим. Қачондир онамнинг бу қаттол феъли юмшаб, ўзим орзу қилгандек меҳрибон, самимий аёлга айланишига ишонардим.

Бу аҳмоқона хаёл то мени онам темир занжир билан саваламагунча тарк этмади. Онам пика деб атайдиган бу занжирни, кейин билсам, фақат мени жазолаш учун топиб келтирган экан. Унинг узунлиги олтмиш сантиметрлар атрофида, йўғонлиги эса бош бармоқча келарди. Бу жазодан сўнг ҳамма ёғим моматалоқ бўлиб кетар, ҳеч ким яраларимни ювиб боғлаб қўймас, биргина Мина (у ҳам бўлса онамнинг кўриб қолишидан қўрқа-писа) келиб менга ҳамдардлик билдирарди. Мен эса қисматнинг бу кўргилигидан ўксиб-ўксиб йиғлар, ҳамон гуноҳим нимада эканини тушунолмасдим.

Худди Пегги хола айтгандек, «ботир, қўрқмас» қизчага айлангунимча, баданим бундай азобларга, калтакларга ўрганиб қолгунча, анча вақт керак бўлди. Бироқ мен ҳар доим сабабсиз уришади, деб айта олмасдим.

Кунларнинг бирида мен карри пиширибман-у, туз солишни унутибман. Ўшанда ёшим ўнга етиб қолганди. Харракда ўтирган онамнинг олдига овқатни қўйиб, сув келтириш учун ошхонага қайтдим. Сувни онамнинг олдига қўйиш учун энгашишим билан у сочимга ёпишиб, дўппослай кетди.

— Овқатнинг тузи қани? Ўлган бувинг тирилиб келиб, овқатга туз қўшадими?

То Манс келгунича овқатнинг тузини ростлашни, акс ҳолда ўласи қилиб савалашини уқтирди. Мени камдан-кам ҳолларда савалашар, кўп ҳолларда шунчаки қўрқитишарди, холос.

Хуллас, азоб-уқубатлар шу тариқа менинг кундалик аъмолимга айланиб қолди. Бир куни онам мени занжир билан савалаган пайтда, ярамдан қон оқа бошлади. Шу пайт, қонга тикила туриб... ўзимни анча енгил ҳис этдим. Бутун баданимда тўпланган дард-алам, шу пайтгача вужудимда қамалиб қолган изтироблар қонга қўшилиб оқиб кетаётганини

англадим. Ҳа, энди мен вужудимдаги оғриқни нафақат ҳис қилар, ўз кўзим билан кўрардим ҳам. Бу эса менга алланечук енгиллик берарди.

Шу ондан ич-ичимдан қандайдир ўзгариш юз берганини ҳис қилдим. Кунларнинг бирида мен Ҳанифанинг эски, синган билагузугини топиб олдим ва каравотимнинг остида беркитиб қўйдим.

Хўрликлар, таҳқирлар ва калтаклар жонимдан тўйдирганда, ана шу қиррадор тақинчоқни олиб, бир четга ўтар ва баданимнинг у-бу ерини енгил тирнар, тирқираб оқаётган қон томчиларини кўриб, ўзимда алланечук енгилликни ҳис қилардим. Кейин эса қонимни артиб, енгимни туширардим-да, яна ошхонага қайтардим. Мен ўз-ўзимни тинчлантиришнинг ана шундай сирли ва қизиқарли йўлини кашф этдим. Шу йўл билан мен қалбимда туфилган хавотир, қўрқув, истиҳола ва шу каби барча ёмон ҳисларни бартараф этардим.

Мен бу ишни ўн бир ёшга тўлгунимча ўнлаб маротаба қилдим. Фақат жонимдан тўйиб кетганимдагина бу ишга қўл урардим. Ҳожатхонада ўтирганча, баданимдан оқаётган қонга жимгина термилардим.

Еттинчи боб

Фақат бедор кечалардагина нималар ҳақидадир ўйлашга, фикрлашга имкон топардим. Қолган пайтларда мен фақатгина уйдагиларнинг айтган юмушларини бажаришга мажбур эдим. Ана шундай холи дамларда мен болалар уйида кечган масъуд дамларим, яқин дўстларим, Чейз ўрмонидаги саёҳатларим ҳақида ўйлардим.

Шанба кунлари эрталаб онам билан Ҳанифа харид қилгани шаҳарга тушиб кетишар, мен эса анча енгил тортардим. Биз Мина билан телевизорда бери-

ладиган қизиқарли кўрсатувларни, мультфильмларни мириқиб томоша қилардик. Дарча гичирлаб очи-лиши, онам билан Ҳанифа ҳовлига кириши билан биз ошхонага югурардик. Мен худди ўзимни эрталаб-дан бери рўзгор юмушлари билан машғул одамдек кўрсатардим. Якшанбада эса ҳаммаси аксига олар, Ҳанифа мени тонг саҳардан уйғотар, ҳафта давомида йиғилиб қолган кирларни ювишга ундарди.

Мен Сайбарнинг хонасини тақиллатиб, кир кийимларини тўплардим-да, пастга оптушиб, ҳаммасини киртоғорага тўкардим. Кирларни, асосан, Ҳанифа ювар, мен эса уларни совуқ сувда чайиш билан машғул эдим. Баъзан совуқдан қўлларим зирқираб кетарди.

Шу тариқа ойлар, йиллар ўтиб борар, мен эса оила аъзоларим қачондир менинг шунча заҳматларимни эътиборга олар, деган умиддан воз кечолмасдим.

Бу уйда келгинди, кутилмаган меҳмон эканимни ҳар доим ёдда турар, ҳамиша Тарадан қолган кийимларни кийиб тўзитардим. Янги кийим-бош ҳақида умуман ўйламай қўйгандим.

Ўша йили янги ўқитувчимиз мистер Роунинг ташаббуси билан мактаб саҳнасида «Нух кемаси» деган спектаклни намойиш этадиган бўлди. Мен ўша кемада Нух томонидан олиб чиқилган ҳайвонлардан бирини ижро этишим керак эди.

Мен онамга ушбу томошага таклифнома олиб борганимда, у қайрилиб ҳам қарамади. Онамга таклифнома матнини овоз чиқариб ўқиб бердим. Кейин эса мактабдаги машғулотлардан сўнг, томошани қўядиган пайт бўлди. Мактаб залига ҳамма болаларнинг ота-оналари келган эди. Улар ўз фарзандларининг иштирокидан бағоят мамнун эканликлари юз-кўзларидан кўриниб турарди. Ҳамма фотоапаратларни чиқиллатиш билан овора.

Фақат мен бир четда мунғайиб турардим. Чунки залда фақат менинг оиламдан ҳеч ким иштирок этмаётганди. Энг ёмони – бугун уйга кеч қайтишим ва бунинг учун онамдан роса калтак ейишимни ўйлаб, юрагим безиллаб турарди...

Менинг ўнинчи туғилган куним ҳам бошқа кунлардан умуман фарқ қилмайдиган тарзда кечди. Ҳар доимгидек, кун пишир-куйдир, супур-сидир билан ўтди. Уйни тозалаётиб, ҳозир болалар уйида бўлганимда, туғилган куним қай тарзда нишонланаётган бўлишини кўз олдимга келтирдим. Албатта, муассаса раҳбарияти томонидан махсус совға топшириларди, орзуйимни айтиб, каттакон торт устидаги шамларни пуфлаб ўчирардим. Бу ерда эса...

Мина ошхонага кириб, ёнимга ўтирди. Унга туғилган куним эканини айтдим. Мина ғамгин кулимсираб, мени табриклади. Шу билан бошқа ҳеч қандай табрик эшитмадим.

Кўп ўтмай, биз сотиш учун аккумулятор қисқичлари ясашни ҳам тўхтатдик. Энди онам билан Ҳанифа ишга қатнай бошлади. Улар ҳар иккиси ишдан чарчаб қайтишар, кела солиб мендан овқат сўрашарди. Лекин бирор марта овқатни еб бўлгач, менга раҳмат айтишганини эслолмайман.

Бироқ кўп ўтмай, уларни ишдан бўшатишди. Афтидан, ижтимоий хизмат бўлими уларнинг ноқонуний ишлаётганидан хабар топган эди. Энди фақатгина Манснинг маошига кўз тикиб яшашимиз қолди. Мен эса ҳамон ошхонадан чиқмас, рўзгор юмушларидан бўшамасдим. Фақат рамазон ойидагина бироз нафас ростлашимга имкон бўларди. Бу ойда оила аъзоларимизнинг ҳаммаси рўза тутар, шу боис, лоақал тушлик ташвишидан қутулгандим. Ойим ҳам рўза муносабати билан анча ювош тортиб қолганди.

Рўза ёзда келгани боис, тутишга қувватим етмади. Кунларнинг бирида мактабга кетаётиб, йўлдан бир пенслик танга топиб олдим. Ўша заҳоти қандолат дўконига бориб, бир дона конфет олдим. Уни шимиб бораётганимни кўрган дугонам сўради:

– Сен рўза тутмаяпсанми?

Мен шу заҳоти оғзимдаги конфетни тупуриб ташладим.

– Вой, билмасдан шимиб қўйибман, менимча рўзам очилмаса керак!

Таранинг ҳам бўйи анча чўзилиб қолган, ҳатто у билан анча яқин бўлиб қолгандик. Кўпинча бирга ўйнар, ҳатто ҳазиллашиб ҳам турардик. Сайбар эса ўша-ўша, уйда камдан-кам ҳолларда кўриниб қолар, онам эса унинг кун бўйи қаерларда, нима иш қилиб юргани билан умуман қизиқмасди.

Кунларнинг бирида у шашка олиб келди. Кейин бизнинг хонага кириб, ўйин қоидалари билан таништирди. Бу ўйин, менга ҳам Минага ҳам ёқиб қолди. Шу тахлит биз Сайбар билан анча киришиб кетдик. Аввалига фақат Сайбар ютарди. Ўйин қоидалари билан пухта танишиб олгач, мен ҳам уни юта бошладим.

Бир куни кечаси йўлакда қандайдир шовқин эшитилди. Ўрнимдан туриб, секин эшикдан мўраладим. Кимдир ёнимиздаги эшикни тақиллатаётганини сезиб қолдим. Қарасам Манснинг эшиги олдида онам турибди. Унинг овозини ҳам аниқ эшитдим.

– «Тез ёрдам» етиб келди.

Ҳанифа хонасидан қорнини чангаллаганча чиқиб келди.

– Нима бўлди? – сўрадим журъат билан. – Соғлигингиз жойидами?

– Жойида, – деди Ҳанифа аранг нафас оларкан. – Мен бола туғиш учун шифохонага кетяпман.

– Жойингга кириб ёт, – деди Манс хотинининг қўлтиғига кириб, пастга олиб тушаркан.

Мен хонага кириш ўрнига, уларнинг изидан пастга тушдим. Дарвоза олдида турган яшил формали эркак Ҳанифанинг машинага жойлашишига ёрдам берди. Онам остонада уларга қараб турарди.

Хонамга қайтиб чиқарканман, Сайбарни учратдим. У ортимдан хонага кириб келди.

– Ҳа, ухламадингми? – деб сўради у мендан.

– Йўқ, – дедим шивирлаб. – Ҳанифа шифохонага туққани кетди.

– Ҳа-а, – деди Сайбар салмоқлаб. – Кейинги пайтларда семириб қоптими, деб ўйласам, гап бу ёқда экан-да? – Кейин ўрнидан турди. – Майли, мен кетдим, ухлайман.

Мен эса анчагача аёлнинг семириши ва бола туғилиши ўртасида қандай боғлиқлик бўлиши мумкин, дея ўйлаб ётдим.

Эртаси куни якшанба эди. Ҳеч ким ўқишга ҳам, ишга ҳам бормайди. Онамнинг бақир-чақиридан уйғониб кетдим. Онамнинг овози ошхонадан чиқаётган эди.

Ошхонага қараб югурдим. У ерда тартибсизлик ҳукм сурарди.

– Ҳалиям шишиб ётибсанми? – Одатдагидек бақирингга тушди онам. – Бу ерда шунча иш қалашиб ётибди, сен эса ўрнингдан турай демайсан. Қани, анави идишни ол-да, ичига ёғ солиб, плита устига қўй. Кейин манави ловияни ҳовончага солиб янчасан.

Ловияни янчгунимча қўлларим зирқираб кетди. Тайёр бўлган толқонни онам кастрюлга солиб қовура бошлади. Мен ҳеч қачон онамдан «Бу нима, нима учун бундай қилиш керак?» деб сўрамаганман. Ҳозир ҳам индамасдан, унинг айтганини бажардим.

Етарли миқдорда ловия янчилгач, онам ҳовончани қўлимдан олиб, бориб нонушта қилишимни айтди.

— Бу овқат Ҳанифага, у анча ҳолдан тойган, қувватини тиклаб олиши керак.

* * *

Манс анча кечроқ қайтди. Айтишича, Ҳанифа ўғил туғибди. Унинг исмини Фарзанд қўйишибди. У қўлида болалар каравотчасини кўтариб келганди.

— Сэм, хонага чиқ, манавини биргаликда йиғамиз.

Мен Манс ва Ҳанифанинг ётоғида бирор марта ҳам кирмагандим. Бу хона бизникига қараганда кенг, ёруғ ва тоза эди. Уларнинг хонасида алоҳида телевизор ва видеоманитофон ҳам бор экан. Биргалашиб, каравотчани териб бўлгач, ўз хонамга ўтиб кетдим.

Икки кун ўтиб, Ҳанифа йўргакланган боласи — Фарзандни кўтариб уйга қайтди. Назаримда, у анча толиқиб қолгандек эди. Ҳанифанинг анча озиб қолганини кўриб, Сайбарнинг сўзларини эсладим.

Ҳанифа ойим билан руҳсизгина саломлашиб, ўз хонасига чиқиб кетди.

— Сэм, Ҳанифага ўзинг овқат тайёрлаб опкирасан!

«Ўзи шу етмай турувди» — ўйладим ўзимча. Шу тариқа мен энди Ҳанифа учун ҳам шахсий хизматкорга айландим.

Мен овқатларни пантисга териб, Ҳанифанинг хонасига кирганимда, яна бир нохушликка рўпара келдим. Онам шу ерда экан. У одатда, иккинчи қаватга камдан-кам ҳолларда чиқарди. Қўшни хонада эса бизнинг дарсликларимиз ер билан битта сочилиб ётарди. Онам инглиз тилидаги ҳамма китобларни сочиб ташлаганди.

Овқатни Ҳанифанинг столига қўйиб, туз билан қалампирни баҳона қилдим-да, югуриб хонамга

чиқиб кетдим. Китобларни дарров йиғиштириб, каравотнинг тагига жойладим. Кейин эса ошхонага тушиб кетдим. Мина шу ерда эди.

– Китобларни беркитиб қўймаганмидинг? – сўрадим ундан аччиқланиб. – Онам ҳаммасини сочиб ташлабди.

Шу пайт тепадан онамнинг қаҳрли овози эшитилди:

– Сэм, нима бало ўлиб қолмадингми? Туз қани?

Тузни олиб, тепага югурдим. Ҳанифа менга еб қўйгудек ўқрайиб тузни тортиб олди. Қарашларидан анча қувватга киргандек кўринарди.

– Кечирасиз, қидириб қолиб кетдим, – дедим айбдорлик билан бошимни эгиб.

Кунлар ўтаверди. Жияним Фарзанд – уни қисқача Франза деб чақирардик – ҳам катта бўла бошлади. Мен кўпинча онаси харид учун ёки бошқа ишлар билан чиқиб кетганида, унинг олдида чиқиб эртак айтиб ўтирардим.

– Бир бор экан, бир йўқ экан, учта айиқ бўлган экан....

Мен бирорта эртакни охирига етказа олмасдим. Чунки орадан бир неча дақиқа ўтиб, Франза ухлаб қоларди.

Ўша куни Ҳанифа ошхонада эди. У сал аввал дўконга кетатуриб, мени Франзага қараб ўтириш учун юқорига чиқарганди. Ҳанифанинг пальтоси қозиқда осилиб турарди. Юқорига чиқаётиб, пальтони туртиб юбордим. Тангаларнинг овози жаранглаб чиқди. Шу чоқ бугун ўйин майдончасида кўрганим – болаларнинг чипс еб юргани эсимга тушди. Иштаҳам очилиб кетди. Дарҳол пальтонинг чўнтагига қўл солдим. Қўлимга бир ҳовуч пул илашиб чиқди. Мен пулнинг эллик пенсисини жойига қайтариб қўйдим ва ташқарига отилдим.

Эртаси куни мактабга бораётганимизда, худди туфлимнинг ипини боғлаётган киши бўлиб эгилдим.

– Қара, – дедим Минага. – Нима топиб олганимни кўр!

Қўлимда бояги ўн пенслик тангаларнинг биттасини ушлаб турардим.

– Вой, кимдир тушириб қўйибдими? Бу пулга нима оламиз? – деди Мина умидвор тикилиб.

Шундоқ йўлнинг нариги бетида ширинликлар дўкони бор эди. Бу ерда найча билан симириб ичиладиган турли мева шарбатлари ҳам сотиларди. Менга унинг нордон таъми жуда ёқарди.

– Менга шарбат беринг, – дедим сотувчига юзланиб. – Сен-чи, Мина, нима хоҳлайсан?

– Сен нима хоҳласанг, менга ҳам шу! – деди Мина. Яна бир ҳовуч конфет олиб, дўкондан чиқдик. Мина аввал бундай шарбатдан татиб кўрмаган экан. Ичгач, афти буришиб кетди:

– Мунча нордон бўлмаса?

Танаффусда Мина билан бирга ўйнагани чиқдик. Маза қилиб, шарбат ичиб, конфет сўрдик.

Шу тариқа мен ҳар куни пул «топиб» оладиган бўлдим. Бу пулларга одатда, чипс, пирожний ва конфетлар сотиб олардик. Аммо бу узоқ давом этиши мумкин эмасди. Бир куни мактабдан қайтсам, Ҳанифа онамнинг ёнида ўтирибди. Отам эса эгилган бошини чангаллаб олган. У хонага киришим билан бошини кўтарди.

– Бу ёққа кел, Сэм, – деди у.

Мен бу ёғи нима бўлишини тахминан билардим. Бироқ худди оёғим ерга михлангандек қотиб қолгандим.

– Бу ёққа кел, дедим, – қичқирди онам.

Оҳиста унга яқинлашдим. Шу заҳоти онам туфлисини ечиб, бошимга тушира кетди. Кейин сочимдан тортиб, ерга босди. Бошим билан полга урилдим.

– Ҳали сен Ҳанифанинг пулини ўғирладингми? – бақирарди онам.

– Йўқ, топиб олдим.

Бу гал зарба юзимга келиб тушди. Оғзимда қон таъмини ҳис қилдим. Онам сочимни маҳкам чангаллаб олганди. Кўз қирим билан қарасам, Мина иккинчи қаватга чиқиб кетяпти. Ҳеч қандай нажот йўқлигини англаб, йиғлаб юбордим.

– Ҳа, пулни мен олгандим, кечиринг, бошқа қайтарилмайди, – дея йиғлашда давом этдим.

– Тур ўрнингдан ва кўзимга кўринма, – дея бақирди онам.

Иккинчи қаватга отилдим. Ўзимни каравотга ташлаб, йиғлаб-йиғлаб уйқуга кетибман. Ярим кечаси уйғондим. Ҳамма ёғим зирқираб оғрирди. Эрталаб уйғонсам, чаккамнинг бир тарафи шишиб чиқибди. Қўлимни қимирлатсам, вужудим зириллаб кетади. Бошимни ҳам кўтаролмайман.

Ниҳоят, мактабга отландик.

– Тузукмисан? – сўради Мина кўзини ердан узмасдан кетиб бораркан.

– Кеча мени ўлдириб юборишса яхши бўларди, – дедим ўпкамни босолмай. – Ахир бунча қийнашгандан кўра, ўлдириб қўя қолишсин-да!

Чиндан ҳам бу ҳаётдан тўйиб кетгандим.

Бошланғич мактабнинг охирги синфида бизга мистер Гастингс деган ўта жиддий, қаттиққўл ўқитувчи раҳбар этиб тайинланди. Дарс пайтида кимдир гапирадиган бўлса бақирарди. Бир куни икки дугонам – Лиза ва Менди билан гаплашиб ўтирганимда, у сезиб қолди. Мистер Гастингснинг сабри тугаганди.

– Учовинг ҳам синфдан чиқиб кет, – дея бақирди. – Тўғри директорнинг хонасига борасанлар.

У бизнинг қўлимизга бир варақ қоғозга алланималарни ёзиб берди. Директор хонасига кирган-

ларни камар билан аямасдан саваларди. Ниҳоят, биз директор қабулига кириб бордик. Шу пайтгача, мактабимиз раҳбари – мистер Марсден билан ҳали юзма-юз гаплашмаган эдим.

Директор қошларини чимириб, синф раҳбаримиз ёзиб берган варақни ўқиб чиқди. Кейин ўрнидан турди-да, бурчакда турган қутидан чарм қамчисини олди. Мен унча ҳаяжонланмадим. Чунки бундан ҳам қаттиқроқ калтакларни еб ўрганиб кетгандим.

– Икковинг ҳам ўнг қўлингни парта устига қўй! – буюрди директор. Айтганини қилдим. Ўйлаганимдек зарба унча қаттиқ эмасди. Онамнинг калтаклари олдида бундай қамчилар нима бўпти? Кейин навбат Лиза билан Мендига келди. Қамчи тушиши билан иккови ҳам йиғлаб юборди. Жазони ижро этиб бўлгач, директор синфга қайтишни буюрди.

* * *

Ўн бир ёшга тўлгач, Мина билан Хобушдаги умумтаълим мактабига қатнай бошладим. Мактабда ҳар бир дарсга қизиқиш билан қулоқ солганим боис, синфнинг энг аълочи ўқувчилари сафидан жой олдим.

Саккизинчи боб

Оддий кунларнинг бири эди. Онам ротини куйдириб пиширганим учун мени роса дўппослади. Ўша оқшом ҳам эрталабгача елкам, бошим оғриб чиқди. Эртаси куни якшанба бўлгани учун кеч уйғондим. Ўзимни жуда ҳорғин сезар, сал қимирласам, елкам зирқирарди.

– Нима бўлди? – сўради Мина. Елкам оғриётганини айтдим. Тара ҳам уйғонган, каравотида кўзлари-

ни ишқалаб ўтирарди. Кеча Салим биринчи қаватдаги каравотини булғаб қўйгани учун яна биз билан ухлашга мажбур бўлганди.

Мен каравотимни тартибга келтираётгандим, ортимда турган Мина кийимимдан тортди:

– Сэм, қара, кийимингга доғ тегибди.

Ҳайрон бўлдим. Ростдан ҳам кийимимдаги қизил доғларни кўриб, юрагим орқага тортиб кетди. Нега? Нима сабабдан?

– Ҳеч нарса қилмайди, – бепарволик билан ҳомуза тортди Тара. – Сен балоғатга етибсан. Буни дарров ойим ва Ҳанифага айтиш керак.

Кейин у ўрнидан туриб, пастга тушиб кетди. Мен эса дарҳол чойшабни ва кийимларимни алмаштиришга уриндим. Бироқ энди кеч эди. Тара эшикни очди:

– Тез пастга тушаркансан, Ҳанифа билан ойим чақиряпти.

Уларни куттириб бўлмасди. Ўша кийимда пастга тушдим. Онам кийимдаги доғларни текшириб кўрди:

– Намунча тез, – деди менга бурнини жийириб. – Ҳали вақт бор эди-ку? Сен «ганда капра» бўлибсан. Бориб, ювиниб кел. Кейин нима қилишингни айтаман.

Кейин билишимча, бу сўз панжобий тилида «ифлос кийим» деган маънони бераркан. Одатда, ой кунларини бошидан кечираётган қиз-жувонларга нисбатан ана шу жумла ишлатиларкан. Ҳанифа мен билан ваннахонага кириб, нима қилишим кераклигини обдан тушунтирди. Энди бу ҳолат менда ҳар ой такрорланаркан.

Минанинг олдига чиқсам, у анча хурсанд кўринди:

– Яхшиям менда ҳали бошланмади. Энди сенга қийин бўлади, – деди аллақандай ҳамдард оҳангда.

Шу тариқа онам айтгандек, мен учун балоғат даври бошланди.

Кунларнинг бирида Мина хонамизга ғалати янгилик билан чиқиб келди:

– Тара эрга тегяпти!

– Нима? – Ростдан ҳам бу мен учун кутилмаган янгилик эди. Ахир опам ҳали ўн олтига ҳам тўлмаган-ку? Бунча тез? – Қимга?

– Баширга, – деди Мина.

– Башир? – ажабландим мен. – Бир неча ой аввал Покистондан учиб келган анави эркакками?

Мина бош ирғади. Башир холамнинг ўғли. У панжобийдан бўлак бирорта тилни билмасди. У баланд бўйли, мўйловли йигит бўлиб, биздан сал нарироқда ижара уйда яшарди.

– Тўй қачон? – сўрадим мен.

– Менимча яқинда. Онам тўйни тезлаштироқчи бўлиб юрибди.

– Йигит Тарага ёқармикин?

– Нима фарқи бор? – ажабланди Мина. – Онам шуни истаяптими, демак, опам тегишга мажбур.

– Ахир, бу ноҳақлик-ку, – дея қичқирдим бўғилиб.

Айни пайтда болалар уйида Аманда билан «тўй-тўй» ўйнаганларимиз эсимга тушиб кетди. Биз бошимизга оқ сочиқларни ўраб, келин бўлиб олар ва ўз орзуимиздаги шаҳзодаларга пешвоз чиқардик. Хонамиздаги юмшоқ айиқчалар биз учун «шаҳзода» вазифасини ўтарди.

...Вақти келиб, менинг тўй ҳақидаги тасаввурларим ҳам нотўғри бўлиб чиқди. Анъанага кўра, келиннинг уйидагилар тўй куни қуда тарафдан келган меҳмонлар олдига чиқиб, рақс тушишаркан. Шу боис Тара менга ҳам панжобча рақс тушишни ўргатишга уриниб кўрди. Аммо мен бу ишга уқувсизлик қилганим боис, Таранинг роса жаҳли чиқди:

– Бу туришингда бизни аниқ шарманда қиласан!

Тўй арафасида онам ҳаммамизга янги кийим-бошлар сотиб олди.

– Пуштиранг кийимларни умуман ёқтирмайман, – деди Мина каравоти устига Сайбар ташлаб кетган камзул ва лозимни кўздан кечираркан.

– Истасанг, алмашамиз, – деди ўзимнинг ҳаворанг либосларимга имо қилиб. – Бу ранг менга ёқади.

Кийиндик. Мина мовий кийимда янаям очилиб кетди.

– Маликанинг ўзи бўлдинг, – дедим унга завқ билан тикиларканман. Опам ҳам менга шундай илиқ гапларни айтишини кутгандим. У бефарқ қўл силтаб қўяқолди. Кўзгуга, ўз аксимга боқиб, ўзимни таниёлмадим. Қаршимда пуштиранг туман ичида бир гўзал хилқат менга ҳайрат-ла боқиб турарди.

– Тезроқ пастга тушаркансизлар, онам чақиряпти, – деди Сайбар эшикдан бош суқиб.

Пастдаги манзаралар ҳам тамомила ўзгарганди. Ҳовли саҳни чиннидек супурилган, чиқиндилардан асар ҳам қолмаганди. Ҳовлимизга меҳмонлар бирма-бир кириб кела бошладилар. Биз эса уларни кутиб олиш ва дастурхон тузашга киришиб кетдик.

Бир пайт опам Тара чиқиб келди. Уни кўришим билан оғзим ланг очилиб қолди. У қип-қизил либосда, тилла-тақинчоқларга беланган, худди кинодан чиқиб келганга ўхшаб кўринарди.

Кўп ўтмай, имом билан бирга куёв – Башир ҳам ташриф буюрди. У яшил костюм кийиб олган, афтидан негадир тажанг кўринарди. Ниҳоят, никоҳ ҳам ўқилди. Аммо мен бу жараёни тўла-тўқис кўролмадим. Чунки ишим ниҳоятда кўп эди.

Панжобий тилдаги «ёр-ёр» садолари остида келин-куёвни уйдан олиб чиқишди. Баширнинг ижрага олган уйи унча узоқ эмасди. Шу боис келин-куёв бир тўда хотин-халажнинг қуршовида ўша тарафга қараб кетишди.

Мен эса уйда қолдим ва битта «бошлиқ» камайганидан ниҳоятда хурсанд эдим.

Тўққизинчи боб

Тара кетганидан кейин отам бизникига тез-тез келадиган бўлди. У, асосан, Сайбарнинг хонасида тунаб қоларди. Сайбар эса бунга ўлганнинг кунидан рози бўларди. Отам нимагадир умуман болалар уйи ҳақида, у ерга мени кўриш учун бориб туриши, конфетлар билан сийлаши ҳақида оғиз очмасди.

Менинг тасавурида отам анча олисда, болаларнинг кириши мумкин бўлмаган жойда ишлар, изқуварлик билан, ёмон болаларни тутиб қамоққа ташлаш билан шуғулланарди. Аслида, у нима иш қилишини билмасди. У кўпинча, бизни айлантиргани олиб чиқар, аммо буни ойим билиб қолса, катта тўполон бўларди.

1980 йилнинг кеч кузида мактабда оиладаги зўравонликлар ҳақида маъруза ўқилди. Агар уйда кимдир болаларга ёмон муомалада бўладиган бўлса, тезда хабар қилишимиз лозимлигини ўқитиришди.

Бизнинг уйда эса бундай ҳолат мунтазам давом этарди. Орадан бир ҳафта ўтиб, мени Манснинг кўйлагини чала юганим учун роса дўппослашди. Шунда мен бу муаммолар ҳақида синф раҳбаримиз мистер Притчардга айтишга қарор қилдим. Аммо ҳали-ҳануз бегоналар билан мулоқот қилишга истиҳола қилар, дудуқлигимдан уялардим. Бироқ ҳаммаси жонимдан ўтгани учун ахийри ёрилдим.

— Ўтган куни уйда ойим мени роса савалади. Олдин ҳам кўп урарди. Мен бундай хўрликларга бошқа чидолмайман.

Муаллим мени юпатиб, елкамни қоқиб қўйди.

— Хафа бўлма, Самим, ҳаммаси яхши бўлади. Бу масалани, албатта, ҳал қиламиз.

Уйга қайтарканман, «онам чақимчилигимни билиб қолса, нима бўлади», дея ўзимни қўярга жой тополмасдим.

Орадан бир неча кун ўтиб, мактабдан келганимизда, онамнинг бир нотаниш одам билан гаплашиб ўтиргани устидан чиқиб қолдик. Масала нимада эканини дарҳол пайқадим:

— Салом, Самим, — деди ҳалиги киши. — Қўрқма, мен ижтимоий хизмат вакилиман. Мен бу ерга ўқитувчининг тавсияси билан келдим. Унга айтган гапинг рост ёки ёлғонлигини текшириб кўрмоқчи эдик.

Мен қўрқа-писа онамга қарадим. У менга еб қўйгудек тикилиб турарди.

— Сен ўқитувчингга нима дегандинг? — сўради онам мендан панжобий тилида.

— Самим, нима гап ўзи? Ҳаммаси жойидами? — сўради ижтимоий хизмат вакили.

— «Ҳа» де, — деди онам хириллаб. — Бўлмаса, мендан кўрасан!

Мен унинг айтганини қилдим.

— Унда нима учун ўқитувчингни алдадинг?

Елка қисдим.

— Қизимизнинг сал ёлғончилик одати бор, — деди онам инглизчалаб. — Тунов куни сал туртиб юборгандим. Шунга хафа бўлгандир-да! — Кейин менга юзланди. — Бор, қизим, кийимингни алмаштириб, овқатланиб ол!

Мен индамай тепага кўтарилдим. Айни дамда онамдан тезроқ узоқлашгим кела бошлаганди.

Хонада мени Мина кутиб турарди. У, бу нотаниш одамнинг кимлиги ва нима сабабдан келгани билан қизиқди.

Ойим ижтимоий хизмат вакилини кузатиб қўяркан, эшикнинг зулфинини ўтказиб, мени чақирди.

— Ҳозир, — дедим хонадан туриб, аммо оёғимни ердан узолмасдим. Пастга тушганимда, онам доимги жойида, харракда ўтирарди.

– Бери кел, – деди қаҳр билан.

– Йўқ, урасиз!

Онам ўрнидан туриб, менга ташланди ва сочимдан бураб ерга босди.

Энг таҳқиромуз сўзлар билан мени ҳақоратлашга тушди. У бошимга, юзимга, баданимга аямай мушт ёғдирар, мен эса чинқираганча ундан шафқат сўрардим. Онам мени бироз муддат бўш қўйиб, кўп ўтмай қўлида занжир билан қайтди. Бу калтаклар аввалгисига умуман ўхшамасди. Онам бу гал мени ўлдириб қўйса керак, деб ўйладим. Хайрият, Ҳанифа келиб, бизни ажратиб қўйди. Аъзойи баданим қонга беланган эди.

...Отам бир ойда икки-уч марта келиб, биздан ҳол-аҳвол сўраб турарди. Кунларнинг бирида у тушликдан сўнг кириб келди. Кейин бизга юзланди:

– Мина билан айлангани бормайсизларми?

– Онам рухсат бермайдилар.

– Рухсат беради, – деди у. – Ўзим сўрадим.

Хуллас, Мина иккимизнинг қувончимиз ичимизга сиғмасди. Отам бизни ҳайвонот боғига олиб бормоқчи эди. Лекин биз кутубхонага боришни афзал кўрдик.

Кутубхонага бориб, болалар адабиёти бўлимини кўздан кечирдик. У ерда уйдан ўқиш учун бир қанча қизиқарли китоблар билан қайтиб келдик. Аммо ойим инглизча китобларни кўриши билан тепа сочи тикка бўлиб кетди.

– Инглизча мактабда ўқишгани етмайдими? Энди бунақа китобларни уйга ҳам олиб келасанларми?

Хуллас, отам уйдан яна нохуш кайфиятда қайтиб кетди.

У, асосан, онам уйда йўқ пайтларда, тез-тез келар, мен билан Минани сайрга олиб чиқарди. Менга унинг ўта ҳалим, майин табиати жуда ёқарди. Унинг касал эканини билар, аммо нима хасталикка чалингани-

дан хабарим йўқ эди. Билганим – ҳар ойда бир марта тинчлантирувчи укол қилиб туришарди. Онамнинг айтишича, ана шу укол бўлмаса, у ҳаддан ташқари баджаҳл, телба бўлиб қоларкан.

Ўнинчи боб

Ўн икки ёшга киргунимча, мен Уилсоллда яшадим. Уйдаги мислсиз азоблар, кўнгилхираликлардан фақат шифохонага тушгачгина қутулдим. Бўғимларим қаттиқ оғрий бошлаган, оёқ панжаларим қайрилмайдиган аҳволга келиб қолганди. Назаримда, бу тинч, осойишта шифохона мен учун ҳақиқий жаннатдек эди.

Оёғим болалиқдан қийшиқлиги боис, ойим бир неча марта «Агар оёғингни тўғриламасанг, ўзим болға билан уриб тўғрилайман», деб таҳдид ҳам қилганди. Унинг назарида, мен оёғимни атайин қийшиқ босарканман.

Шифохонада хонадошларимнинг ортиқча саволларидан қочиш учун кўпроқ ухлар ёки ўзимни уйқуга солиб ётардим. Бу ерда ҳамширалар тарқатадиган овқатларни еб, таним яйрар, чунки бундай ширинликлар ва таомлар бизнинг уйимизда умуман пиширилмасди.

Айтганча, Мина ҳам ёнимда эди. Унинг оёғи қийшиқ бўлгани учун операция қилишди. Шифохонада ётган пайтимизда онам биздан хабар олгани атиги бир марта келди.

Умуман, бу ердан уйга жавоб беришларини истамасдим. Яна ўша кир, ғурбату ситамларга тўла даргоҳга қайтишимни ўйласам, кўз олдим қоронғилашиб кетарди. Ниҳоят, орадан икки ҳафта ўтиб, оёғимни гипсга солиб, уйга қайтаришди. Беш ҳафтача гипсда юришимни тайинлашди. Бироқ шу аҳвол-

да ҳам мени уйда бир дунё иш кутиб турарди. Уларнинг ҳаммасини бажаришга мажбур эдим. Аммо шунда ҳам, қани энди, кимдир менга раҳмат айтса? Айтилган муддатда онам мени докторга олиб борди ва гипсни олдириб ташлади. Боришда такси ёллаб борган бўлсак, уйга пиёда қайтдик.

Ҳанифа фарзандли бўлгач, менинг ишларим янада кўпайган, у эса бола парваришидан ортмай қолганди.

Кунларнинг бирида онам мени ёнига чақирди ва кутилмаганда, бағрига босиб, қулоғимга шивирлади:

— Сэм, сен жуда яхши қизсан. Қанчалар меҳнат қилаётганингни ҳам кўриб турибман. Шу пайтгача менинг ҳамма айтганларимга қулоқ солганинг учун мен сени ёзги таътилда ўзим туғилиб ўсган юрт — Покистонга олиб кетмоқчиман.

Онам шу пайтгача менга бу қадар илиқ муносабатда бўлмаганди. Кўз ёшларим ёноқларимни ювиб тушарди. Онамга миннатдорлик рамзи сифатида нимадир дегим келар, аммо томоғимга нимадир тиқилиб, гапиришга изн бермасди.

Мен Покистон ҳақида айтарли ҳеч нарса билмасдим. Онам ҳам аввал бу мамлакат ҳақида ҳеч нарса гапириб бермаган.

Эртаси куни мактабдан қайтсам, уйга меҳмон келган экан. Кейин маълум бўлишича, бу ёқимтой аёл бизнинг қариндошимиз бўлиб, исми Фотима хола экан. У худди онам билан тенгдошдек кўринса-да, юзларидан меҳр ва олижаноблик ёғилиб турарди. Бу аёлни бир кўришда ёқтириб қолдим. Ошхонада идиш-товоқларни юваётганимда, унинг гаплари қулоғимга яққол чалинди.

— Менинг қизларим Сэм қилаётган ишларнинг ярмини ҳам қилолмайди. Болани бунча қийнаш-

нинг нима кераги бор? Нега ҳеч ким унга ёрдам бермайди?

Фотима хола эртасига ҳам, ундан кейин ҳам бизникида меҳмон бўлиб қолди. Бу муддат ичида ҳеч ким менга ортиқча иш буюрмади. Шу боис, Фотима хола бизникида қолса, яхши бўларди, деган фикр ўтди миямдан. У келиши билан уйимиздаги тартиб ҳам мутлақо ўзгарганди. У худди отамга ўхшаб, Мина иккимизни уйимиз яқинидаги паркка сайр қилгани олиб борар, бу ерда истаганча ўйнашимизга изн берарди.

Хуллас, Фотима хола уйимизда меҳмон бўлиб қолган уч кун давомида вақтимизни жуда мароқли ўтказдик. У кетиш олдидан хайрлашиш учун мени қучоқлаганида, ўпкам тўлиб йиғлаб юбордим.

Холам кетганидан кейин мени яна шифохонага олиб боришди. Оёғимни яна гипсга солишди. Якшанба куни эрталаб Минанинг ҳаяжонли овозидан уйғониб кетдим.

– Сэм, тур, турсанг-чи! Биз кўчиб кетяпмиз?

Сапчиб турдим. Кўчамиз? Қаёққа? Онам ва Ҳанифа ошхонада идишларни картон қутиларга жойлаш билан овора эдилар.

– Турдингми? – деди онам менга қарамай. – Қани, бизга қарашвор-чи?

Унинг айтганини қилдим. Ҳамон нима бўлаётганини тушунолмасдим. Наҳотки, Покистонга кетаётган бўлсак? Онамнинг айтишича, у ёққа камида уч ойдан кейин жўнашимиз лозим эди. Наҳотки, Покистонга ҳаммамиз кўчиб кетсак? Нега тараддуд ҳозирдан бошланди?

Кўп ўтмай Манс каттакон фургон машинасида келгач, ҳаммаси ойдинлашди. Биз Глазгога кетарканмиз. Мен бундай жой номини биринчи марта эшитиб турардим. Ҳамма лаш-лушларни машинага юклагач, биз – болаларни ҳам юкхонага қамаб,

эшикни ёпишди. Мен, Мина ва Сайбар қоронғи ва диққинафас юкхонада қолиб кетдик. Шу тахлит қанча йўл юрганимизни билмайман. Ниҳоят, кўзим илинибди. Уйғонганимда машинанинг мотори ўчганди.

Эшик очилди.

– Қани тушларинг, – дея дўриллади Манс. – Етиб келдик.

Биз юкхонадан сакраб тушарканмиз, нотаниш уй дарвозаси олдида бизни кутиб турган Фотима холани кўриб, кўзларимга ишонмадим. Югуриб бориб, унинг қучоғига отилдим. У пешонамдан ўпиб сўрашди.

– Салом, Сэм, Глазгога хуш келибсизлар!

Фотима хола Манснинг қўлига янги уйимизнинг калитини тутқазди.

– Қаранглар, ажойиб, а? Аввалгисидан анча яхши. Бу ерда маза қилиб яшайсизлар.

Чиндан уй анча чиройли, кенг, шифтлари баланд эди. Фотима хола бизни биринчи хонага олиб кирди:

– Мана бу хонада сизлар онангиз билан бирга турасизлар.

Мина иккимиз ярқ этиб бир-биримизга қарадик. Эсиз, бир пайтлар Мина икковимиз ўз хонамизда алламаҳалгача валақлашиб ётар, то кўзимиз илингунча инглизча китоблар ўқиб чиқардик. Энди ҳаммаси ширин хотирага айланаркан-да?

Фотима хола шу тахлит бизга бирма-бир ҳамма хоналарни, ҳатто ертўлагача кўрсатиб чиқди. Холанинг ўзи бир ўғли, келини ва йигирма яшар қизи билан қўшни уйда тураркан. Чамаси, Манс, Глазгода ўз бизнесини йўлга қўйгани сабабли бизни ҳам шу ерга кўчириб келганди.

Тара баъзида янги уйимизга эри билан меҳмон бўлиб келар, улар айна пайтда қайсидир ресторан-да официантлик қилишаркан.

Глазгода мен бирмунча озодлик ҳавосидан баҳра ола бошладим. Куз келиши билан биз тенги қизлар мактабга қатнай бошлашди. Бироқ негадир Мина ва менинг ўқишим ҳақида ҳеч қандай гап-сўз йўқ эди.

Кунларнинг бирида онамнинг бошини уқалаб ўтирарканман, шу ҳақда ўзим гап бошладим:

– Ўқиб нима қиласан? – деди онам. – Октябрда Покистонга учиб кетамиз. Сенга у ерда ўқишнинг кераги бўлмайди.

Онам ухлаб қолгач, мен ошхонага чиқиб, бу янгиликни Минага айтдим.

– Менга барибир, – деди Мина. – Ўзи шундоғам ўқигим келмай турганди. Ўқиб нима қиламан?

– Менга барибир эмас, – дедим тутаяқиб. – Ахир бу қанақаси? Мен мактабда энг аълочи ўқувчилардан бири эдим. Энди кун бўйи уйда ўтириб нима қиламан?

Кунлар шу тахлит ўтаверди. Бир куни ойим менга янги кийим-бош олиб келди.

– Кўрдингми, Сэм, – деди онам. – Биз тезда жўнаб кетамиз.

Онам ўзининг қадрдон харрагида ўтирганча, Покистон ҳақида, у ердаги катта ер-мулки, қариндошлари ҳақида завқ билан ҳикоя қилишга тушди. Онамнинг айтишича, Покистонга борсак, мен у ерда умуман қўлимни совуқ сувга ҳам урмас эканман. У ерда менсиз ҳам ишларни эплайдиганлар кўп экан. Онамнинг ҳикоялари менинг ўша мамлакатга бўлган қизиқишим ва иштиёқимни тобора оширарди.

Фақат бир нарсани ўйлаб сиқилардим. У ерда Мина ёнимда бўлмайди.

Ниҳоят, жўнаб кетадиган кунимиз ҳам етиб келди. Манс ҳамма лаш-лушларимизни машинага ортиди. Мен Мина билан қучоқлашиб хайрлашдим.

– Сени роса соғинсам керак, – деди Мина. – Қачон келасан?

– Билмайман, – дедим мен ҳам лабларимни қаттиқ тишлаб. Онамдан сўрашга эса журъатим етмасди.

– Тез бўлинглар, – тўнғиллади Манс. – Мен ҳали ишга боришим керак.

Орадан бир неча соат ўтиб, бизни ўз бағрига олган самолёт Покистон томон парвоз қилди.

Ўн биринчи боб

Самолёт трапидан тушишим билан юзимга иссиқ ҳаво урилди. Кўнглим беҳузур бўлиб кетди. Терминалдан чиққанимиздан сўнг, онам юкларимизни ташишга чоғланган ҳаммоллар билан савдолашишга тушди.

Ташқарига чиқишимиз билан бир тўда болалар атрофимизни ўраб, биздан садақа сўрай бошлашди. Аланглаб онамни қидирдим. Онам атрофда кўринмасди. Болалар эса чилчўпдек қўлларини чўзиб, бир нималар деб чулдирашарди. Уларга ачиниб кетдим. Таассуфки, чўнтагимда бир чақа ҳам йўқ эди.

Ҳа, ана онам. Кўчанинг бошида такси савдолашаётган экан. Йўл бўйлаб нотаниш олам манзараларига назар солиб кетдим. Болалар йўлакларда «бир пиёла чой, бир пиёла чой», деб бақириб чопишар, қизиги, уларнинг қўлидаги пиёлалардан бир томчи ҳам чой тўкилмасди. Аёллар ҳам саватларда нималарнидир сотиб юришарди. Камалак рангидаги автобус ва юк машиналари, велосипедлар кўз олдимдан ўтиб қайтарди.

Ниҳоят, гавжум шаҳар ҳам ортда қолиб, аллақандай тор, санжоб йўлга бурилдик. Энди катта-кичик уйлар аҳён-аҳёнда кўзга чалина бошлади. Машина тўхтаган пайтда атрофга қоронғилик ёйилганди. Кўчада чироқлар кўринмасди. Аллақаердан отнинг дупури қулоққа чалинди. Шу пайт биз томонга отарава кела бошлади.

Извош ёнимизда тўхтагач, от устидан ёшроқ йигит сакраб тушди ва онам билан саломлашди. Кейин юкларимизни аравага юкладик. Онамнинг айтишича, бу киши менинг тоғам – Ғани экан. Шу пайтгача аравага минмагандим. Мана, от-арава чанг-тупроқ йўл бўйлаб кета бошлади.

Атрофдан итларнинг акиллаши қаердандир оқаётган сувнинг шовуллашига қўшилиб ўзига хос оҳанг касб этганди. Ярим соатча йўл юргач, бир уй олдига келиб тушдик. Онам ҳеч нарса демасдан аравадан тушди. Мен ортидан эргашдим.

Пастқам дарвоза олдида бизни бир қанча одам кутиб турарди. Болалар «холам келди» дея чуввос солишди. Онам улар билан қучоқлашиб кўришгач, бизни ичкарига таклиф қилишди. Ҳовлининг ўртасида гулхан лангиллаб ёниб турарди.

Бизни биттагина чироқ ёниб турган хонага бошлаб киришди. Хонада иккита каравот ва бурчакдаги вентилятордан бошқа ҳеч нарса йўқ эди. Мезбонлардан бири бўлган баланд бўйли, озғин аёл онам ва мен билан қучоқлашиб кўришаркан, мендан «қорнинг очиб кетгандир?» деб сўради. Мен бош чайқадим. Лекин қаттиқ чанқаган эдим.

Бу аёлни онам «Қара холаи бўлади», деб таништирди. Бироздан кейин у икки стакан сув кўтариб кирди. Сувни ичиб бўлишим билан оёғимдаги туфлини ечиб қўйди ва:

– Роса чарчаб келгандирсан? – деб сўради.

Кейин мени каравотга ётқизиб, устимни юпқагина кўрпа билан ўраб қўйди. Ростдан ҳам қаттиқ чарчаган эканман, шу заҳоти кўзим илинди.

Янги муҳитга кўникишим унча қийин бўлмади. Онам кўпинча Қара холам билан меҳмондорчиликка кетар, менга эса ҳовлидан ташқарига чиқмасликни қаттиқ тайинларди. Бу пайтда холамнинг

қизлари Нено, Амина ва Сониялар билан ўйнаб ўтирардим.

Ҳовлининг орқасида катта боғ бўлиб, у ерда умуман нотаниш бўлган дарахтлар ва ўсимликларни учратдим. Нено ва Амина менга шакарқамишнинг шарбатини қандай сўришни ўргатиб қўйишди. Яна бу ерда бер деган мева ўсаркан. Ям-яшил, кичкина, лекин таъми менга роса ёқди.

Қишлоқ ҳавоси, шароитидан мамнун эдим. Одамлари жуда меҳрибон, содда ва оқкўнгил экан. Баъзан боғдаги дарахтлар устига чиқиб, бу ердаги қушларнинг шохдан шохга қўнишини, капалаклар учишини завқ билан кузатиб ўтирардим.

Бир ой ичида, онам ҳамма қариндошларни зиёрат қилиб чиқди. Энди у кун бўйи уйда ўтирар, мен ҳам боғда айланишни бас қилгандим. Кўп ўтмай қариндошларнинг ўзлари бизни кўргани кела бошлашди. Айниқса, бир оила жуда серқатнов бўлиб қолди. Улар ҳар гал ширин мевалар, янги либослар олиб келишарди. Ниҳоят, бир куни онам уларни менга таништирди:

– Бу киши Акбар тоғанг бўлади. Булар эса ўғиллари Афзал билан Ҳотиф, бу эса қизлари Фозия.

Акбар тоғам олтмиш ёшлардаги пакана, қорачадан келган одам бўлиб, бўйи тахминан мен билан баравар эди. Афзал билан Ҳотиф эса чамаси 25 ёшлардаги йигитлар эди. Уларнинг иккиси ҳам бир-бирига ўхшар, фақат бурни ва соч турмакларигина фарқ қиларди. Фозия эса чамаси, улардан анча катта эди. Фозия кулиб мен билан саломлашди.

Мен уларнинг орасида ўзимни биров ноқулай ҳис қила бошладим. Улар анчагача гаплашиб ўтиришди. Мен эса бу суҳбатга аралашолмай турганимда Нено келиб, мени бу вазиятдан қутқарди.

– Сэм, юр, боққа ўйнагани тушамиз.

Мен рухсат сўраш маъносида онамга қарадим. У эса маъқул, дегандек бош ирғади. Боғда кечгача ўйнадик. Қайтганимизда меҳмонлар кетишган эди.

– Бояги болалардан қай бири сенга кўпроқ ёқди? – сўради онам кулимсираб.

Мен ажабландим. Ахир улар бола эмас-ку? Катта ёшли эркаклар эмасми? Шу боис уларнинг юзига унча аҳамият ҳам бермагандим.

– Билмадим, нимага сўраяпсиз?

– Шунчаки ўзим, – деди онам ва туриб чиқиб кетди. Мен эса болалар билан кечки сайрга чиқдим. Нено билан анча чиқишиб кетдик. У билан Покистондаги ҳаёт ва Британия ҳақида соатлаб гаплашадиган бўлдик.

Гап орасида суҳбатимиз бояги йигитларга бориб тақалди.

– Менимча, улар сени эрга беришмоқчи, – деди Нено кулимсираб.

Мен даҳшатдан қотиб қолгандим. Аммо Нено буни пайқамади. Унинг айтишича, Акбар тоғанинг хотини анча йил илгари қазо қилган, ўғилларини катта қизи Фозия ўстириб вояга етказган экан. Ненонинг фикрича, менинг ёшимда бемалол эрга тегиш, ҳатто фарзанд ҳам кўриш мумкин экан.

«Бўлиши мумкин эмас, – дедим уйга қайтиб киракман. – Ахир мен эндигина ўн уч ёшга кирган бўлсам?»

Афсуски, Ненонинг гаплари рост бўлиб чиқди. Онамнинг айтишича, мен Афзалга ёқибман, у менга уйланмоқчи экан.

– Яна Покистонга қачон келамиз, Худо билади, шу боис, сени тезроқ узатишимиз керак, – деди ойим жиддий қиёфада.

Агар ойимнинг мен билан бирор марта ҳазиллашганини эслаганимда, бу гал ҳам ана шундай ҳазил қиляпти, деб ўйлаган бўлардим.

Эртаси куни бир ўзим боққа сайр қилгани тушдим ва севимли дарахтим панасида чўкдим. Дарахтнинг айрисига чиқиб қанча вақт ўтирганимни ҳам билмайман. Миямда минг хил ўй-хаёллар чарх урарди. Бу қанақаси ахир? Наҳот, ойим мени шунча йўлдан эрга бериш учун олиб келган бўлса?

Шу пайт пастда Нено пайдо бўлди ва онам мени излаб юрганини айтди.

Онам мени худди еб қўйгудек ўқрайиш билан қарши олди. Ҳатто юзимга бир шапалоқ урди.

– Агар яна мендан сўроқсиз бирор ерга кетиб қолгудек бўлсанг, ўлдираман. Тушундингми?

– Ҳа, – дедим мутелик билан бош эгиб.

– Келгуси ҳафтада эрга тегасан, уқдингми? – деди онам қатъий оҳангда.

Бир неча соат ҳовлининг бир бурчагида кўз ёш тўкиб ўтирдим.

– Йиғлаганингдан фойда йўқ, – деди Кара холам тепамга келиб. – Ойингнинг жаҳлини чиқарсанг, у сени яна дўшпослайди.

Кечаси билан ухлолмай чиқдим.

Шу тариқа бир неча кун ўтди. Бу вақт давомида ҳеч ким тўй ҳақида оғиз очмади. Бир куни эрталаб, ҳовлига Акбар тоға бир нечта одамни эргаштириб кириб келди. Онам Кара холамга қараб, мени уйга опкириб кийинтиришни буюрди.

– Нима учун кийинишим керак? – сўрадим Кара холамдан.

– Нега бўларди? Бугун сенинг тўйинг-ку, билмайсанми?

Ҳайратдан донг қотдим. Наҳотки, бугун... тўй бўлса? Таранинг тўйига бир неча ойлаб тайёргарлик кўрилган эди. Олдиндан кийимлар тикилган, уйлар безатилган эди. Роса катта хурсандчилик бўлганди. Бугун эса...

Кара холамнинг айтишича, мен қизил рангли тўй либоси кийишим керак экан. У каравотнинг тагида турган жомадонни титкилаб, эски кўйлак-лозимни чиқарди ва дазмоллай бошлади. Тара эса тўйида яп-янги, оловдек ёниб турган либосларда, тилла тақинчоқларда пардоз-андоз билан куёвни-кига жўнатилган эди.

— Бу жуда қиммат кўйлак, — деди Кара холам. — Уни икки йил аввал сотиб олганман. Уч-тўрт марта кийганман, холос. Кейин ҳомиладор бўлгач, менга тўғри келмай қолганди.

Истар-истамас, унинг кийимларини кийдим. Кийимлар менга жуда катта, енглари осилиб турарди. Шу пайт хонага Нено кириб келди. У менинг сочларимни тараб, эпақага келтириб қўйди. Кейин эса менга тикилиб тургач, чиройли жилмайди:

— Жуда очилиб кетдинг!

Мен эса нима бўлаётганини ҳамон идрок этолмасдим. Тақинчоқлар ҳақида-ку умуман гап ҳам бўлгани йўқ. Бу аҳволда эрга тегаман, деб умуман ўйламагандим. Хўрлигим келиб йиғлаб юбордим.

Шу пайт Кара холам ўзи билан оппоқ саллалли имомни етаклаб келди. Мен никоҳда қатнашишим шарт эмас, кимгадир ўз ваколатимни берсам шунинг ўзи етарли экан. Мен ўз вакиллимни Ғани тоғамга топширдим. Никоҳ қандай ўтганидан хабарим ҳам бўлмади.

Бир пайт ёнимга онам келди:

— Қани, тез бўл, сени кутишяпти. Ҳозироқ эринг билан ўз уйингга жўнайсан.

У қўлимдан тутганча, уйдан судрагудек қилиб олиб чиқди. Ташқарида Акбар тоға ва унинг ўғли кутиб турарди.

— Бу киши бугундан бошлаб сенинг отанг, бу эса эринг бўлади!

«Йўқ, йўқ, бундай бўлиши мумкин эмас, мен фақат туш кўряпман, холос!» деган ўй хаёлимни забт этганди.

– Қани, энди жўна! – онам мени ҳали унчалик танимаган одамлар томон итарди. Томоғимга нимадир тиқилди. Ҳеч нарса деёлмадим. Онамга нажот-талаб кўзларимни тикдим. Аммо ундан меҳр кутиш мумкин эмас эди.

Дарвоза олдида эскироқ машина турарди. Чор-ночор унга ўтирдим. Афзал ёнимдан жой олди. У нималарнидир гапирар, аммо мен унинг сўзларини англайдиган вазиятда эмасдим. Йигирма дақиқалардан кейин аллақандай қишлоққа кириб бордик.

– Мана, уйга ҳам етиб келдик, – деди Афзал.

Тўкилай деб турган бир ҳовлига кириб бордик. Афзал мени биз учун ажратилган ётоқхонага олиб кирди. Биз у билан ёлғиз қолдик. Мен эса қўрқувдан дағ-дағ титрар, юрагим қандайдир нохушлик юз беришини сезгандек тинимсиз потирларди. Баданимда сон-саноқсиз чумолилар ўрмалаётгандек бўлди.

Афзал ёнимга ўтириб, юзларимни оҳиста сийпа-лади. Мен эса ҳеч нарса қилолмас, индамай ўтирардим. Кейин нимадир деди ва эгилиб юзимдан ўпди... Бир пайтлар Пегги холам ҳам эркалаб пешонамдан ўпиб қўяр, бу эса менга хуш ёқарди. Аммо Афзал... у умуман бошқача эди. Юзимга унинг тикандек соқоллари санчилди. Димоғимга нохуш ҳид урилиб, кўнглим беҳузур бўлди.

Кейин... нималар бўлганини эслолмайман, элагим ҳам келмайди. Эсимда қолгани Афзалнинг ғайриоддий қилиқлари, ҳайвоний пишқириши, баданимни ўз измига олган оғриқ...

– Уйимга кетаман, – деб ҳиқилладим бефарқлик билан кийинаётган Афзалга қараб.

Эртаси куни хўрозларнинг қичқириғидан уйғониб кетдим. Назаримда, тунги воқеалар худди даҳшатли тушга ўхшарди. Бироқ каравот устидагиғижимланган тўшак, абгор кийимлар, ҳамма-ҳаммаси буларнинг бари туш эмаслигини эслатиб турарди. Тан олишга мажбурман: энди аёлман. Ўн уч ёшимда болалик билан хайрлашдим. Тезроқ уйга, онамнинг ёнига қайтгим келарди.

Тонг саҳарда ювиниб, хонамга қайтдим. Афзал мендан ҳол-аҳвол сўради. Индамай бош ирғаб қўя қолдим. Шу пайт эримнинг опаси Фозия патнисда нонушта олиб кирди.

Кечадан бери туз тотмаганим учун жуда очқолгандим. Хонтахта устига келтириб қўйилган таомлардан тамадди қиларканман, истар-истамас атрофга кўз югуртирдим. Афзалнинг уйи худди бизнинг Англиядаги ҳовлимизга ўхшаб кетаркан. Афзал эса мендан кўзини узмасди.

– Айт, кўнглинг нимани тусаяпти? – сўради Афзал.

– Уйга кетаман, – дедим ердан кўзимни узмасдан.

– Энди сенинг уйинг мана шу ер, – деди Афзал тўнглик билан.

Мен эса бу уйда туришни умуман истамасдим. Афзал менга бир муддат тикилиб турди.

– Ростдан ҳам мен билан яшагинг келмаяптими? – сўради у менга тикилиб. – Ниятинг қатъийми?

– Ҳа, кетаман! – дедим дадиллик билан.

Афзал ўрнидан шарт туриб, кўчага чиқиб кетди. Чорак соат ўтмасдан у машинада қайтди. Лаш-лушларимни жомадонга солиб, юкхонага жойлади. Биз яна йўлга тушдик. Юрагим тинимсиз дукиллаб урарди. Хайрият, мен энди яна озодман. Кечаги даҳшатли воқеалар энди такрорланмайди.

Бироқ мени уйдагилар совуқ кутиб олишди. Ҳеч ким менга қайрилиб ҳам қарагани йўқ. Айниқса, онам қорасини ҳам кўрсатмади.

Дунё кўзимга қоронғи кўриниб кетди. Онам мени яхши кўргани учунгина, ўзи билан Ватанига олиб келган, деб ўйлагандим. Аммо умуман бошқача бўлиб чиқди. У мени сотиш учун олиб келган экан. Мени сотиб олган одам эса мени хўрлади, тушимга ҳам кирмаган азобларни бошимга солди.

Шундан кейин ҳовлининг бир бурчагидаги эски хужрага қамалиб олдим. Атрофга маъюс кўз ташладим. Тоқчада аллақандай шишача турарди. Унинг ичида дори бўлиши керак. Агар унинг ҳаммасини бирдан ичиб юборсам, нима бўлади? Қанийди ўлсам? Умуман йўқ бўлиб кетсам қанийди...

Титроқ қўлларим билан шишани очдим ва ичидаги хапдорилардан бир ҳовучини оғзимга солдим. Чайнаб ютиб юбордим. Кейин эса ўлимини кута бошладим. Негадир ҳеч нарса содир бўлмади. Орадан ярим соатча вақт ўтиб, эшик очилди. Афзалнинг боши кўринди.

— Тур энди, кетамиз, — деди у тепамга келиб.

Айни дамда дорилар ўз таъсирини кўрсата бошлаганди. Ўрнимдан туришим билан бошим айланиб йиқилиб тушдим. Ҳушимни йўқота бошлаганимни элас-элас эслайман.

Ўн иккинчи боб

Кўзимни очганимда каравотда ётардим. Қаршимда нотаниш эркак стетоскоп тутиб турганини кўрдим. У менга кулимсираб қаради.

— Сен бизни жуда қўрқитиб юбординг.

— Мен ўлишни истайман, — дедим ҳамон ҳушимни жамлолмай туриб. — Нега ўлишга ҳам қўймайсизлар?

— Аҳмоқона гапларни қўйсанг-чи? — ёнбошимдан Афзалнинг овози эшитилди.

Қия очиқ эшикдан қуёш нури тушиб турарди. Гарчи ҳаво илиқ бўлса ҳам этим жунжикаётганини ҳис қилдим. Ўрнимдан туриб қаёқларгадир қочиб кетгим келди. Аммо ҳатто калламни кўтаришга ҳам ҳолим етмасди. Оғзим худди ёғоч қипиғи билан тўлгандек эди.

Доктор менга кўпроқ сув ичишни тайинлаб, чиқиб кетди. Онам уни кузатиш учун орқасидан борди. Маълум бўлишича, икки кун ўзимга келмай ётган эканман.

Хонада Афзал билан ёлғиз қолдик.

— Сенга ўзим қарайман, — деди Афзал. — Фақат нима хоҳлашингни айтсанг бўлгани. Ҳаммасини муҳайё қиламан. Сал тузалишинг билан сени олиб кетаман.

Унинг гапидан даҳшатга тушдим. Ўлим бир марта номардлик қилди. Бироқ фикримдан қайтганим йўқ, бу гал ўша ҳапдоридан кўпроқ ичаман. Лекин унинг уйига ҳеч қачон қайтмайман.

— Докторнинг айтишича, сен ҳомиладор бўлишинг мумкин, — деди Афзал. — Балки шунинг учун ҳушингдан кетгандирсан? Доктор нима сабабдан икки кун ухлаганингни тушунолмаяпти. Агар ҳаммаси ўтиб кетса, сен Шотландияга қайтасан.

Шотландияга? Наҳотки? Бу гап ҳарқалай ичимда умид чироғини ёқди.

Эртаси куни сал қувватга киргандек бўлдим. Кара холам билан ҳовлини айланиб чиқдик. Мени уч кун яхши парвариш қилишди, кўнглимга қарашди. Ҳатто ўзим ёқтирган картошка-фрини ҳам тайёрлаб беришди. Тўртинчи кун Афзал мени уйга олиб кетишини айтди. Бу гал унча қўрқмадим. Чунки тақдирга тан бериб бўлгандим.

Онам ҳам бир неча ҳафтадан сўнг Шотландияга қайтиб кетишимизни айтди. Ўша куни кечқурун Афзал мени уйига олиб кетди. У мени қўйгани жой тополмас, оғзимдан чиққанини муҳайё қилар, аммо қоронғи тушиши билан юрагимга ваҳм оралар, чунки кечаси яна ўша биринчи оқшомдаги даҳшатлар такрорланарди... Шу боис қоронғи тушиши билан юрагим безиллай бошларди.

Фақат биргина фикр менга таскин берарди: онам мени Глазгога олиб кетади. Айтганча, бу ерга келганимдан кейин онам бир марта йўқлаб келди. У бир қанча янгиликлар билан келганди. Ҳанифа бу гал қиз туғибди. Уйдагилар ҳам менинг эрга текканимдан хабар топишибди.

Мен эса яна ўз уйимга қайтишимни ўйлаб теримга сиғмасдим. Ҳаммаси ортда қолади. Худди қўрқинчли тушга ўхшаб.

Орадан уч-тўрт кун ўтиб, онамнинг уйига бордим. Худди шу куни яна «этагим кир»лигини сезиб қолдим. Бу ҳақда ойимга айтганимда унинг кўзлари олайиб кетди.

— Демак, ҳали «илинмабди»-да? Биз бўлсак... Унда Шотландияга қайтишни хаёлингга ҳам келтирма. То бўйингда бўлмас экан, сен эрингнинг ёнидан бир қадам ҳам жилмайсан.

Тарвузим қўлтиғимдан тушгандек бўлди. Бироқ қўлимдан йиғи-сиғи қилишдан бошқа иш келмасди. Онамнинг ёнида бир ҳафта туриб, яна Афзалнинг уйига қайтдим. Кунлар шу тахлит ўтиб борарди.

Аста-секин бу хонадонга ҳам кўника бошладим. Бу ерда онамнинг уйидаги сингари оғир юмушлар, хўрликлар йўқ эди ҳисоб. Афзал ҳам тунги қилиқларини айтмаса, менга озор бермасди. Фозия билан ҳам чиқишиб кетдик. Жуда меҳрибон, хушмуомала аёл экан. У тикувчилик қилар, қишлоқ аёллари кўй-

лак-лозим тиктириш учун унинг ёнига тез-тез келиб туришарди.

Шу тариқа кунлар ўтар, онам ҳар ой ёнимга келиб, мендан «ўша масала»ни сўраб турарди. У пайтларда онам нима учун бунга қизиқаётганини тушунмасдим. Лекин шуни билардимки, Шотландияга қайтишим учун одатий вақтда «этагим тоза» бўлиши керак экан.

— Агар кейинги ой ҳам шу ҳол қайтарилса, мен сени кутиб ўтирмайман, ўзим Шотландияга қайтаман, — деди онам тантанавор оҳангда.

Юрагим товонимга тушиб кетди. Онам мени Шотландия билан боғлаб турадиган ягона ҳалқа эди. Агар у кетса, бу ерга қайтиб келиши амримаҳол. Демак, мен бир умр Афзалнинг уйида қолиб кетаман. Ҳеч қачон Покистондан кетолмайман.

Кейинги ой нимагадир ҳайз муддатим кечика бошлади. Бундан ўзимда йўқ қувониб кетдим. Орадан бир ҳафта ўтди ҳамки, ўзгариш сезилмади. Бу ҳақда онамга айтгандим, у хурсанд бўлиб кетди. Кара холам ҳам бу янгиликни эшитиши билан мени қучоқлаб табриклади. Мен эса ҳалиям ҳеч нарса тушунмасдим.

Афзал ҳам бу янгиликни эшитиб ўзида йўқ хурсанд бўлиб кетди. У мени аввалгидан ҳам кўпроқ авайлай бошлади. Ҳар гал уйга қайтганида хилма-хил мевалар олиб келар, емаганимга қўймасди. Гарчи бу хонадонда ўз уйимдагидек кўп ишламасам-да, энди у қўлимни совуқ сувга ҳам урдирмайдиган бўлди.

Онам уйга қайтиш тарадудини кўра бошлади. Мана, ниҳоят, Шотландияга қайтадиган кунимиз ҳам етиб келди. Афзал бизни Лаҳоргача машинада олиб келди. У ўзимга эҳтиёт бўлишимни қайта-қайта тайинлаб, мен билан хайрлашди. Мен эса

ундан ажралаётганим учун умуман хафа эмасдим. Одамлар уни менинг эрим деб билишса-да, мен уни ҳамма эркаклар қатори қабул қилгандим. Фақат у мени кечқурунлари қийнашини ҳисобга олмаганда, унинг бошқалардан фарқи йўқ эди мен учун.

Ниҳоят, биз самолёт бортидамиз. Бир неча соат ўтиб, Глазгода бўламиз. Ҳаммаси қўрқинчли туш сингари ортда қоляпти.

Глазгодаги уйимизга ярим кечаси етиб келдик. Бу пайтда уйдагилар маст уйқуда эди. Эшикни Мина очди. У мени кўриши билан қичқириб юборди ва бағрига босди.

Ойим эса ҳеч ким билан кўришишни истамай, бош оғриғини баҳона қилиб, ўз хонасига кириб кетди. Биз Мина билан эрталабгача гаплашиб чиқдик. Унга Покистонда кўрган-кечирганларимни айтиб бердим. Бизнинг уйда ҳам анча янгиликлар юз берибди. Манс хотини билан бошқа уйга кўчиб ўтибди. Биз кетганимиздан сўнг Сайбарни ҳам Танвир исмли покистонлик қизга уйлантиришибди. Минанинг айтишича, Сайбар хотинини жуда яхши кўрармиш. Ҳатто у қийналмасин деб, кир ювиш машинаси ва микротўлқинли печ олиб берибди.

– Айтганча, Танвирнинг бўйида бўпти.

– Менинг ҳам бўйимда бўлган, – дедим ғурурланиб. – Шунинг учун менга рухсат беришди.

– Ростданми? – Минанинг кўзлари ҳайратдан чарақлаб кетди. – Ахир қанақасига? Сен эндигина ўн тўрт ёшга тўлдинг. Ҳеч бўлмаса, ўн олтига киришинг керак эди-ку? Сен ўзинг боласан, қанақасига чақалоқни дунёга келтирасан?

Мен шу пайтгача «бўйида бўлиш» ҳақида кўп эшитган, аммо бу ҳомиладорликни билдиришини англамаган эканман. Қўрқиб кетдим. Демак, мен ҳам туғаманми? Қанақасига ахир? Мина айтгандек, ҳали ўн бешга ҳам кирмаган бўлсам?

Ўн учинчи боб

Ҳафталар, кунлар ўтиб борарди. «Мен ҳомиладорман» деган фикр энди мени чўчитмай қолганди. Нима бўлса ҳам вужудимдаги жажжи зурриётни эсон-омон дунёга келтириш ҳақида ўйлардим.

Менда-ку, ҳомиладорлик унча қийин кечмаётганди. Аммо Танвирнинг тинимсиз боши айланар, кўнгли айнир, ҳеч қандай овқат ея олмасди. Шунинг учун ҳамма унинг атрофида парвона эди.

Орадан уч ой ўтиб, онам мени докторга олиб борди. Йўл-йўлакай докторнинг саволларига умуман жавоб қайтармасликни, ҳаммасини унинг ўзига қўйиб беришимни тайинлади.

Ўрта ёшли шифокор мени обдан текширувдан ўтказгач, кескин бош чайқади:

– Бу қанақаси? Ахир ўзинг ҳали боласан, лекин ҳадемай болали бўлай деб турибсан? Нима бўлди ўзи?

Мен нима дейишни билмай онамга қарадим. Онам эса бошини қуйи солиб йиғламсиради.

– Қизим билан қариндошларимизни кўргани Покистонга боргандик. Бир куни кечқурун у кўчага айлангани чиқиб кетди ва бир аҳволда қайтиб келди. Безори болаларнинг қўлига тушиб қолибди қизим бечора. Энди нима қилишни билмай, менинг ҳам бошим қотиб турибди.

Онамнинг гапларидан этим музлаб кетди. У ёлғон гапираётганини билиб турсам-да, бир оғиз ҳам гапиролмасдим.

– Майли, бўлар иш бўпти, доктор, ўзим унга кўз-қулоқ бўламан, ишқилиб эсон-омон қутулиб олса, бас.

Доктор елка қисди-да, менга аллақандай дориларни ёзиб берди. Кейин бу дорилардан ҳар куни биттадан ичиб туришимни, ҳар ҳафта гинеколог кўригидан ўтишимни қаттиқ тайинлади.

Уйга қайтарканмиз, онам доктор ёзиб берган рецептни йиртиб ташлади:

— Сенга ҳеч қандай дорининг кераги йўқ. Уларни ичсанг бола катталашиб кетади, сен эса туғишда қийналиб қоласан.

Мен гинеколог кўригига Тара опам билан қатнай бошладим.

Биз навбат кутаётганимизда Тара қулоғимга шипшиди.

— Агар бола ҳақида сўрашса, «бир танишим бор эди, ҳозир қаердалигини билмайман», деб айтасан!

Унинг гапларидан кўнглим оғриди. Ахир бунақа гапдан сўнг мен ҳақимда қандай хаёлга боришади? Чиндан ҳам ҳамшира мени кўриб, нафратлангандек қовоғи уюлди. Шифокор ҳам қош чимириб, алланималарни қоғозга қайд қила бошлади. Шу пайт «Ишонинглар, менда айб йўқ, мен гуноҳга қўл урмадим», дегим келди-ю, аммо нафасим чиқмасди.

Ҳамшира мени ултратовуш текширувидан ўтказди. Қорнимга аллақандай суюқлик тўкиб, қанақадир асбобни юргиза бошлади. Шу чоқ қаршисидаги экранга қараб, бармоғини ниқтади:

— Ана, миттивойни кўряпсанми? Ана бошчаси, мана қўллари.

Беихтиёр экранга қарадим. Ўз боламни илк бор кўриб туришим эди. Ҳатто уриб турган юракчасини ҳам бемалол кўрса бўларкан. Ғалати аҳволга тушиб қолдим. Ахир менинг вужудимда яна бир жон улғайиб келаётир.

Шифокорнинг айтишича, ҳомила энди ўн олти ҳафталик бўлибди. Яна йигирма тўрт ҳафта ўтгач, дунёга келаркан.

Ўша оқшом қорнимдаги жигарпорам қимирлай бошлаганини илк бор ҳис қилдим. Қўлимни қорнимга қўйиб, миттивойнинг шўхлик қилишини кутардим. Ҳа, менинг болам бор, лекин атрофдагилар

бу қувончли ҳодисага ўта бефарқлик билан қарашарди, назаримда. Ҳамма ўз иши, ўз ташвишлари билан овора эди.

Онам ҳар домгидек менга совуқ муомала қилар, фақат оғироёқлигим туфайлигина калтакламай қўйганди. Вақт ўтиши билан оғирлаша бордим. Ўтириб туришим, ҳаракатланишим тобора қийинлашарди. Энди уй ишларини ҳам тўлиқ бажаролмай қолгандим, шундай бўлса-да, барибир овқат пишириш ва уй тозалаш менинг вазифамга кирарди.

Онам мени турли ёмон кўзлардан асрашга киришди. Қорнимни рўмол билан ўраб юришни танинлади. Агар уйга оймнинг танишлари келиб қолгудек бўлса, мени ошхонадан чиқармасди. Кўча-куйга, дўконларга ҳам энди ўзи бориб келадиган бўлди. Онамнинг айтишича, кўз тегиб қолармиш.

Ҳомилам тўққиз ойликка ўтганида онам «Агар кучли, ўқтин-ўқтин оғриқ турса, дарров менга хабар қил, туғруқ бошланиши мумкин», деб тайинлади. Бир оқшом худди шундай қаттиқ оғриқ турганини сездим.

Мен илгари чақалоқлар қандай туғилишини билмасдим. Назаримда, улар оппоқ, чиройли йўргаклар билан туғилиши керакдек эди.

Бир куни эрталаб қорнимда яна кучли оғриқ сезиб, уйғониб кетдим. Дарров онамни чақирдим. Онам келиб, мени бир қур кўздан кечирди.

— Бироз кутиб тур, ҳозир «Тез ёрдам» етиб келади, — дея хонамдан чиқиб кетди. Орадан ўн дақиқалар ўтиб, «Тез ёрдам» етиб келди. Мени машинага чиқаришди, бироқ уйимиздан ҳеч ким мен билан бирга бормади. Ёлғиз ўзим туғруқхонага кириб бордим. Йўл-йўлакай хўрлигим келди. Ҳанифа туққанида Манс у билан бирга кетганди. Менинг айбим нима? Мен ҳам у сингари никоҳдан ўтиб, ҳомиладор бўлдим-ку?

— Ҳали бироз вақт бор экан, — деди доктор мени текширувдан ўтказгач. — Сизга эпидурал анестезия қилиш керак экан.

Мен бу тиббий атамани тушунмаганим учун юрагимни ваҳима босди. Кейин маълум бўлишича, бу шунчаки елкадан қилинадиган укол экан. Дарҳақиқат, шундан сўнг баданимни измига олган оғриқ хиёл чекинди.

Кечгача ана шу укол таъсирида унча оғриқни сезмадим. Аммо кечки соат беш яримларда яна кучли оғриқ турди. Ҳамширалар мени дарров туғруқ залига олиб киришди. Кўзимга дунё қоронғи кўринар, нафас олиш учун ҳаво етишмасди.

— Энди бор қувватингиз билан кучанишингиз керак, — дея уқтирди менга доя, бошим остига иккита ёстиқни жойлаштираркан.

Даҳшатли оғриқнинг азоби мени тамомила маҳв этаёзганди.

— Ўзингизни қўлга олинг, — деди тепамда турган малласоч ҳамшира мулойимлик билан тикилиб. — Озгина қолди, яна бир ҳаракат қилсангиз, чақалоғингиз дунёга келади.

Шу пайти баданим қоқ иккига бўлиниб, белимдаги суяклар майдаланиб кетгандек бўлди. Кейин эса... ҳаммаси тинчиб қолди. Ҳатто туғруқ залидаги шовқинлар, вужудимни эзаётган оғриқ ҳам қаёққадир ғойиб бўлган, атрофни сукунат босганди. Шу чоқ гўдакнинг чинқироқ йиғиси оний сукут пардасини йиртиб юборди. Бола йиғлаяпти. Менинг чақалоғим! Кўзларим ёшланди.

— Ўғил, — деб бақирди ҳамширалардан бири.

У қўлидаги қип-қизил жиш болани кўтариб турарди. Уни кўришим билан юрагим ҳаяжондан тўлқинланиб кетди. Мен энди онаман! Қаршимдаги ҳамшира жигарбандимни кўтариб турарди. Юзла-

римни севинч кўз ёшлари ювиб тушаётганини пайқадим. Болани тозалаб олишгач, уни ўлчаб кўриш ва билакчасига ёрлиқ боғлаш учун олиб чиқишди. Мен эса худди боламни қайтариб беришмайдигандек қўлимни ҳаволатганча қолавердим. Чақалоғимни ҳали бағримга босиб улгурмасимдан уни мендан ажратиб олишди.

– Ҳозирча алоҳида палатада ётасизлар, – деди менга малласоч ҳамшира.

Палатадаги бошқа каравотда боласини эмизиб ўтирган аёлни кўриб, ажабландим. Нега уни боласи билан қўйишган, мени эса боламдан ажратишди? Ҳарқалай бу ҳақда сўрай олмасдим. Чунки мен бу ердаги қоидаларни ҳали яхши билмасдим.

Кўп ўтмай кичкина аравачада ўғлимни олиб келишди. Мана, менинг болажоним! Унинг митти юзчаларига, қўлчаларига меҳр билан термилдим. Ҳа, бу шунчаки қўғирчоқ эмас, тирик одамча эди. Ўз вужудимда тўққиз ой кўтариб юрган фарзандим!

Аввалига мени алдаб Покистонга олиб боришгани, зўрлаб эрга беришгани ва ундан ҳомиладор бўлишимга сабабчи бўлишгани учун мен уйдагилардан қаттиқ ранжигандим. Аммо боламни қўлимга оларканман, қувончим ич-ичимга сиғмай кетганини пайқадим.

Мана, ўғлим, бағримда ухлаб қолди. Ўзимни ҳам кўзим илинган экан, ҳамшира келиб уйғотди.

– Исмини нима қўймоқчисиз? – сўради у чақалоқни авайлаб қўлига оларкан.

– Азмир, – дедим мен.

Онам ўз ўғилларидан бирига шу номни бермоқчи бўлган, чунки бувимга шу исм маъқул келган экан. Маълум бўлишича, Азмир Ҳиндистондаги муқаддас қадамжолардан бирининг номи экан.

– Азмирнинг қорни очибди, – деди у чақалоқни менга тутқазаркан. – Уни овқатлантиришингиз керак.

Мен келинойим Ҳанифа боласини қандай эмизаётганини кўп кўргандим. Шу тахлит ўз боламга кўкрак тутдим. Шу онда... бутун вужудимга аллақандай илиқлик ёйилгандек бўлди.

Ҳамхонамнинг исми Жулия бўлиб, у мендан ўн беш ёшлар чамаси катта экан. У қиз фарзанд кўрди. У менга «анча ёш кўринаркансиз», деди. Мен эса турли саволлардан қочиш учун дарҳол мавзунини ўзгартирдим.

Янги туққан аёллар учун бу ерда жуда кўп нарсаси керак бўларкан. Менга эса ҳеч ким, ҳеч нарсаси демаган, фақат устимдаги кийимларим билан келаверган эдим. Ҳамшира аҳволимни тушундими, ҳамма зарур нарсаларни келтириб берди.

Шу тариқа орадан икки кун ўтди. Мен энди нима қилиш кераклигини анча-мунча билиб олган, туғруқхона кун тартибига ҳам кўникиб қолгандим. Эрталаб туриб, душ қабул қилар, Азмирни эмизар, оқватланиб олгач, яна ухлардим. Учинчи кун пешиндан кейин чақалоқнинг тағлигини алмаштираётганимда елкам оша Таранинг овозини эшитдим.

– Нима қиляпсан?

Каравот тепасида опамни кўриб, ўзимни йўқотиб қўйдим. Аслида, жавоб беришга ҳожат йўқ, у ҳамма ҳаракатларимни кузатиб турарди.

– Тағлигини алмаштираётгандим, боламни кўрасанми?

Унинг «ҳа» деб жавоб беришини кутгандим. Аммо у болага қайрилиб ҳам қарамади.

– Кимдир болани сўрадимми?

– Нимани назарда тутяпсан? – саволга савол билан жавоб қайтарардим, кулимсирашга уриниб.

– Унинг отаси ким деб сўрашмадимми? – деди Тарақовоқ уйиб.

– Йўқ, ким ҳам сўрарди? – дея бошимни қуйи солдим.

– Ҳамширанинг айтишича, икки кундан кейин сенга рухсат тегаркан, – деди Тара қуруқ оҳангда. – Мен пешин пайтида келаман.

У боланинг аҳволи билан ҳам, вазни билан ҳам, исми билан ҳам қизиқиб ўтирмади. Терс буриль чиқиб кетганича қайтиб келмади. Мен унинг изидан маҳзун қараб қолдим.

Кетишга рухсат берилди. Мен эса боламни қандай кийинтириб чиқишни билмас, уйдан ҳам боланинг кийим-кечакларини жўнатишмаганди. Ҳамшира аҳволимни кўриб ачиниб кетди ва бироз ўтгач, бир қучоқ кийим-кечак билан қайтди. Улар орасида чақалоқ учун ҳам, мен учун ҳам кийимлар бор эди.

Тара пешинда келаман дегани учун унинг йўлига кўз тикиб ўтирардим. Аммо пешин вақти ўтиб, соат тўрт бўлди ҳамки, ҳеч ким келмади. Кутавериб, тоқатим тоқ бўлгани учун автобусда кетишга қарор қилдим. Ҳарқалай чўнтагимда анча-мунча майда пул бор экан. Боламни бағримга босганча ташқарига чиқдим.

– Сизни олиб кетишга ҳеч ким келмадими? – сўради йўлакда учраган ҳамширалардан бири.

– Йўқ, – дедим имкон қадар овозимга ғамгин тус бермасликка уриниб. – Уйдагиларнинг иши кўп, шекилли.

Энди ташқарига чиққанымда, Тара келаётганини кўриб қолдим.

– Ҳа, йўл бўлсин? – сўради у бир менга, бир мени кузатиб чиқаётган ҳамшираларга қараб.

– Сен... пешинда келаман, дегандинг, кутдим-кутдим, ахийри автобусда кетмоқчи бўлиб турувдим.

– Автобусда? – Тара қизариб, ҳамшираларга қараб олди. – Мен сенга келаман деганмидим? Мана келдим-ку! Автобусда кетармиш... Бунга эътибор берманглар, ўзи эси оғиброқ қолган.

Чидаб туролмадим.

– Йўқ, ҳечам эсим оғмаган, – дедим аламдан бўғилиб. Бироқ Тара қайрилиб ҳам қўймади. Боламини бағримга босиб, унинг изидан эргашидим.

У, совуққонлик билан «Қани кетдик» деди-да, тез-тез юриб, такси тўхтатди. Бизга Ҳанифа ва боласига кўрсатилгандек эътибор кўрсатилмади. Ҳамма ўз иши билан машғул эди. Онам қўлимдан чақалоқни олди ва «чарчагандирсан, бориб дамингни ол, болага ўзим қарайман», деди.

Онам боламга ғамхўрлик қиладими? Худди менга қилган «ғамхўрлиги»ни энди боламга кўрсатмоқчими? Йўқ, яккаю ёлғиз жигарбандимга бошимга тушган кунларни, хўрликларни раво кўрмасдим.

– Йўқ, ойи, чарчаганим йўқ, – дедим боламини қайтариб қўйнимга оларканман, – сиз овора бўлманг, ўзим қарай қоламан.

Онам ҳам ортиқча тиқилинч қилиб ўтирмади. «Ўзинг биласан», дегандек нари кетди. Бу хонадонда фарзандимга кулиб қараган илк одам Мина бўлди. У чақалоқни кўриб, қувонганидан қийқириб юборди.

– Ву-у-уй, бунинг асаллигини! Бунча чиройли!

У ошхонада роти пишираётган экан. Қўллари, афти оппоқ унга беланган эди.

– Биладан, бу ҳолатда болангни қўлимга ололмайман, аммо сабрим чидамади.

Шу тариқа болам ҳам шу хонадоннинг бир вакилига айланди.

Ўн тўртинчи боб

Азмир саккиз ойлик бўлганида Манс дўкон сотиб олди. Мина ҳам ўша ерда ишлай бошлади. Шу тариқа уй-рўзгор ишларининг ҳаммаси яна менинг зиммамда қолди. Боламдан ортиб, шунча ишларга

улгуришим зарур эди. Акс ҳолда, онамдан балога қолардим.

Мен боламни истаган пайтимда эмизолмас, қўлимга олиб эркалолмас, сайрга олиб чиқолмасдим.

«Болани қўлга ўргатиб қўйма, – дерди онам. – Ўрганиб қолса, ёмон бўлади. Эрка бўлиб қолади, кейин унга энага қаердан топаман?»

Шундай бўлса-да, бу хонадонда Танвир билан Сайбарнинг боласига эътибор тамоман бошқача эди. Шэм Азмирдан бироз аввалроқ туғилганди. Уни истаган пайтда сайрга олиб чиқишар, чиройли кийинтиришар, қўлдан қўйишмасди. Агар йиғлагудек бўлса, онам ўзи қўлига олиб овутарди.

Иш ҳар қанча кўп бўлса ҳам, мен Азмирни ўйнатиш, овқатлантириш учун вақт топа олардим. Азмир жуда ювош, оғир-босиқ бола эди. Ҳанифанинг болаларига ўхшаб, тинимсиз йиғламасди. Ўн тўрт ойлигида юра бошлади. Шэм илк бор қадам ташлаганида, Танвир билан Сайбар хурсандчиликдан еттинчи осмонга учишди. Бечора Азмирнинг юра бошлаганига ҳеч ким эътибор ҳам қилмади.

Боламнинг отасидан – Афзалдан эса дом-дарак йўқ эди. Гарчи онам унга бу хабарни етказган бўлса ҳам, у менга бир оғиз телефон қилиб табриклаб қўймади. Наҳотки, ота ўз оиласига, фарзандига шунчалик бефарқ бўлса, деган хаёлга бордим.

Унга ҳар оқшом болалигимда эшитган, ўқиган эртакларимни айтиб беришдан зерикмасдим. Пегги холам ўргатган қўшиқлар, аллаларни айтиб ухлатардим.

Мен анча ўзгариб қолгандим. Энди ўз манфаатларим учун қатъий кураша бошладим. Ўзим хоҳлаган пайтда боламни олиб шаҳарга айлангани чиқар, ўзимга ёқмаган ишларни рад қила олардим. Бунда отам менга ўрнак кўрсатди.

Ўшанда Азмир икки ёшга етган, отам бизникига келганди. Негадир кўчага чиқиб кетди ва кечга яқин бир халтада нимадир олиб келди. Мен бу пайтда ошхонада эдим.

– Йўқол бу ердан, – деб бақирди мени кўриши билан.

Ҳайратдан тош қотдим. Чунки у шу пайтгача менга бундай муомала қилмаганди. Кейин у идиш-товоқларни кўздан кечирди. Унга керакли идиш ювилмаганди.

– Тез юв манавини, – дея ўшқирди.

Ошхонадаги шовқинни эшитиб онам, Тара ва Мина барабарига югуриб келишди.

– Бу ерда сенга пишириб қўйибдимиз? – деган бақирикдан кейин онамнинг гапи бўғзида қолди. – Кўзимга кўринма, ялмоғиз, – дея унга захрини сочди.

Ҳамма отамнинг важоҳатидан қўрқиб, ошхонадан қочиб чиқди. Мен эса отамга оғзим ланг очилганча тикилиб турардим. Унинг ҳали менга маълум бўлмаган янги қиррасини кашф этганим руҳимга қувват бахш этди. Демак, инсон ўзгариши мумкин экан. Мен ҳам шундай йўл тутишим керак!

Онам шу заҳоти полицияга қўнғироқ қилди. Улар билан изма-из «Тез ёрдам» ҳам етиб келди. Онам уларга отамнинг ўз вақтида дори ичмагани туфайли ана шундай кўнгилсизлик юз берганини тушунтирди. Отамни олиб кетишди. Аммо шу ондан бошлаб мен ҳам тамомила ўзгарган эдим.

Бироқ мендаги бу ўзгаришлар эски муаммоларимни ҳал этишимга бирор ёрдам беролмасди. Манс яна битта озиқ-овқат дўкони сотиб олгач, мени ҳам ишга таклиф қилди. Аммо мен Азмирни онамга ташлаб кетолмасдим.

– Шунча пайт чўри бўлиб хизматингларни қилганим етар, энди боламни магазинга текин сотувчи бўлишини истамайман.

Анчадан бери Манс менга қўл кўтармаганди. Мана, яна бошланди. Роса дўшпослагач, юзимга қараб ўшқирди:

– Дўконда менга ёрдам берасан, тамом-вассалом! Болангга онам қарайди. Ана, Танвир ҳам шу ерда.

Кўнишдан бошқа чорам қолмаганди. Эртаси кундан бошлаб, Мина билан дўконга чиқа бошладик. Манснинг дўкони шаҳарнинг четроғида экан. Биз юк машинасида келтирилган картошкаларни беш фунтдан ўлчаб, қопларга солардик. Кейин Манс менга кассада ишлаш йўл-йўриқларини ҳам ўргата бошлади.

Биринчи иш кунимиз тугаб, ҳориб-чарчаб уйга қайтдик. Ўғлимни қаттиқ соғингандим. Азмир мени кўриши билан хурсандчиликдан қийқириб юборди. Кун бўйи тик оёқда ишлаганим етмагандек, уйда ҳали овқат қилинмаган экан. Бутун оила учун ўзим овқат тайёрладим. Шундан кейин тош қотиб ухлабман.

Эртаси кун иш ҳам деярли шу тахлит ўтди. Бироқ ҳар қанча югуриб-елмай, акам мендан миннатдор бўлмас, нуқул ҳар бир ишимдан камчилик қидириш билан овора эди. Ҳар гал уйга қайтсам, Азмир мени шодон қарши олар, бечора бола роса очқаб кетган бўларди. Чамаси, мен уйда йўқлигимда ҳеч ким шўрлик ўғлимнинг овқати билан қизиқмасди.

Кунлар бир маромда ўтиб борарди. Мен кун бўйи Манс дўконида савдо қилар, ҳориб, чарчаб уйга келиб, боламини овқатланитар, бошқаларга ҳам овқат тайёрлар, яна эрталаб тонг саҳарда Манснинг сигнали Мина иккимизни маст уйқудан уйғотарди. Ўша пайтларда «ўғлим билан бу хонадондан қочиб кетсак, қандай бўларкин?» деган ўй миямдан ўтди. Мен ҳар доим ўғлимнинг ёнида бўлишни, у билан бирга ўйнашни, унга эртаклар, қўшиқлар айтиб беришни истардим.

Ўн бешинчи боб

Азмирнинг учинчи туғилган куни ҳам сокинликда ўтди. Бу кун мен билан Минадан бошқа ҳеч кимнинг эсига келмади. Бироқ Шэмнинг туғилган куни жуда катта шодиёна билан нишонланди. Унга турли янги кийимлар, ўйинчоқлар, ширинликлар совға қилишди.

Ўша куни Азмир уйқусида алаҳсирай бошлади. Уни тинчлантириш учун елкасини силагандим, бола сапчиб тушди. Дарров туриб, чироқни ёқдим. Қарасам, Азмир бечоранинг елкаси кўкариб ётибди. Демак... болагинамни ҳам уришар экан-да. Худди мени аёвсиз дўппослашгани сингари... Йўқ, мени шунча пайт ҳўрлаб келишди – чидадим. Аммо ўғлимни ҳам мендек ҳўрлашларига чидолмайман.

Эртаси куни Манснинг фурғонида дўконга кетарканман, қочиш режасини туза бошладим. Дўконда нонушта қиларканмиз, бу ҳақда Минага ҳам айтдим.

– Қочасан? – Минанинг кўзлари катта-катта очилди. – Ўйлаб гапиряпсанми, Сэм? Қаерга бормоқчисан? Кимнинг уйига? Сени барибир топиб олишади. Кейин ё уриб ўлдиришади, ё Покистонга жўнатиб юборишади. Ўзинг-ку майли, кейин Азмирнинг ҳоли нима кечади?

У тўғри мулоҳаза қилаётганди. Ҳақиқатан, Азмирнинг ҳоли нима кечишини ўйлаб кўрмабман, чоғи.

Шундан сўнг бундан буёғига нима қилиш кераклиги ҳақида тинимсиз бош қотира бошладим. Бир куни ишдан қайтсам, онам ошхонада куймаланиб бир нималар тайёрлаяпти. Демак, уйимизга яна меҳмон келадиганга ўхшайди. Бўлмаса, онам қўлини совуқ сувга ҳам урмаган бўларди.

– Эртага Покистондан ҳожи Асқар учиб келаркан, – деди у пиёз тўғраркан, – шунга тайёргарлик

кўришимиз керак. У жуда бой хонадондан. Овқатни жуда аччиқ қилиб юборма. Бугун у-бу пишириқларни тайёрлаб қўямиз.

Тушунарли, демак, онам ўзининг покистонлик қариндошларига яхши кўриниш учун типирчилаб қолган кўринади. Мен Асқар ҳожи деганда оппоқ яктас, оқ дўппи кийиб олган, соқоли кўксига тушган, масжид имомига ўхшаган одамни тасаввур қилгандим. Лекин у тасаввуримдагидан тамомила фарқ қилар экан. Ҳожи Асқар деганлари соқоли қиртишлаб олинган, оқ кўйлак ва жинси шим кийган ёшгина, жуда хушмуомала йигит бўлиб чиқди.

Эртаси кун яна дўконга жўнадик. Асқар ҳам бизга ҳамроҳ бўлди. Фургондан юкларни туширмоқчи бўлганимизда, Асқар мулойимлик билан жилмайди:

— Сизга мумкин эмас, бу ишни ўзимиз эплаймиз, — дея юкларни ўзи дўконга ташиб кира бошлади. Унинг бундай муомаласи юрагимга алланечук илиқлик олиб кирди. Унга нисбатан ўзимни яқин ола бошлаганимни сездим, Мина биқинимни чимчилаб қўйди:

— Ҳей, сен оилалисан-а? Эрга текканингни эсингдан чиқарма!

Дарвоқе, эрим борлиги, бир пайтлар мен ҳам оила қурганим қарийб эсимдан чиқаёзибди. Шу тариқа у эртаси куни ҳам биз билан дўконга борди. Мина тушлик учун егулик сотиб олгани кетганида, биз Асқар билан ёлғиз қолдик.

— Очиғи, сенинг уч ёшли ўғлинг борлигини эшитиб ишонмагандим, — деди Асқар менга кулимсираб қаракан. — Кеча ойинг менга ҳаммасни айтиб берди.

— Нимани? — дедим қизиқсиниб.

— Покистонга борганда сен бир йигит билан қочиб кетибсан. Кейин ойинг сени ўша йигитга узатишга мажбур бўлибди.

Фигоним фалакка чиқди. Наҳотки, она ўз қизининг шу даражада бадном қилиши мумкин бўлса?

Кўзларимдан дув-дув ёш қуйила бошлаганида, Асқар мени юпатди:

— Лекин мен бу гапларга ишонмадим, сен унақа қизларга ўхшамайсан. Илтимос, йиғламагин. Сени хафа қилмоқчи эмасдим.

Мен эса ўзимни йиғидан тўхтатолмасдим.

Кейин унга ҳаммасини аслидагидек ҳикоя қилиб бердим. Ўғлимни қанчалик яхши кўришим, бироқ уйдагиларнинг унга нисбатан ўта шафқатсиз муомалада бўлаётганини ҳам айтдим. Нима учун ҳали унча танимаган бу одамга ҳасрат дастурхонини очганимни ўзим ҳам билмасдим. Эҳтимол, анчадан бери ана шундай самимий, дилкаш суҳбатдошга интиқ бўлиб юрганим учундир?

— Очиги нима дейишга ҳам ҳайронман, — деди Асқар ерга тикилиб. — Она ўз қизига нисбатан бундай ноинсофлик қилиши мумкинлигини тасаввуримга сиғдиролмайман.

Шу пайт эшикдан Манс кириб келди-ю, суҳбатимиз бўлинди.

— Эртага муҳожират бўйича бир адвокат билан кўришиб, қандайдир ҳужжатга имзо чекишинг керак экан, — деди у менга юзланиб. — Фақат ҳеч нарсани суриштирмай, қўл қўйиб берсанг бўлгани. Қолгани билан ишинг бўлмасин.

Мен ҳеч нарсани тушунмасам-да, бош ирғадим.

Ўша куни кечқурун ошхонада идиш-товоқ юваётганимда Асқар қўл ювишни баҳона қилиб, ёнимга келди.

— Эрталаб сени хафа қилганимдан афсусдаман, — деди у жўмракда қўлини юваркан. — Илтимос, мени кечир.

— Ҳечқиси йўқ, — дедим зимдан уни кузатарканман. — Ўзи анчадан бери сиздек кўнгилга яқин ин-

сонни тополмай юрганим учунми, ҳаммасини сизга айтиб бердим.

У қўлини ювиб бўлгач, сочиқ қидириб атрофга аланглай бошлади. Мен дарҳол илгичда турган сочиқни олиб узатдим. Шу аснода қўлларимиз туташди. Этим жимирлаб кетгандек бўлди. Бир муддат бир-биримизга тикилиб қолдик.

Шу пайт Танвир кириб келмаганида яна қанча пайт шу алфозда турардик, билмадим.

Ўша оқшом туни билан ухлолмадим. Ҳали бунақа вазиятга тушмагандим. Кўзимни юмишим билан қаршимда Асқарнинг кулиб турган мулойим қиёфаси намоён бўлаверади.

Эртаси куни Манс Мина билан Асқарни дўконга ташлаб, мени адвокатнинг ёнига олиб кетди. Мен ҳамон нима учун адвокат мени чақиртирганини тушунолмасдим. Ҳаммаси ўша ерда маълум бўлди.

— Эрингизни Британияга чақиртириш билан боғлиқ айрим ҳужжатларга имзо чекишингиз керак.

Бирдан нафасим бўғзимга тиқилиб қолди. Ахир мен уни ҳеч қачон эр ўрнида қабул қилмагандим-ку? Шунинг учун ҳам Манс бу хабарни мендан яширган экан-да!

Акамнинг ўқрайиб қараб турганини кўриб, қоғозларга имзо чекишдан бошқа иложим қолмади. Манс билан дўконга қайтарканмиз, бир оғиз ҳам гаплашмадик. Мен никоҳнинг илк кечасидаги уқубатларни эслаб, кўнглим озарди. У яна мен билан бирга бўлиш учун келяптими? Нега шу пайтгача бирор марта эсламаган одам энди ёнимга келадиган бўлиб қолдийкин? Ҳужжатларни ҳам ўзлари тўлдириб, менга фақат имзо қўйишни қолдиришибди-да?

Манс мени дўконга ташлаб, ўзи қаергадир кетди. Асқар ҳам чиқиб кетган, Минанинг бир ўзи савдо қиларди. Унга ҳамма гапни айтдим.

– Онам билан акам эрингни бу ерга чақиришмоқчими? – сўради Мина.

– Ҳа, лекин мен у одам билан бирга яшолмайман. Уни эсласам юрагимга ваҳм оралайди. Нима бўлганда ҳам уни бу ерга келишига йўл қўймаслигим керак.

Тушлик пайти бўлганди. Мина картошка фри сотиб олгани озиқ-овқат дўконига чиқиб кетган пайтда Асқар кириб келди.

– Ҳаммасини эшитдим, – деди у менга ҳамдард қиёфада боқиб. – Эринг келаётган экан.

Мен нимадир демоққа оғиз жуфтлаган пайтимда яна акам кириб қолди-ю, суҳбатимиз бўлинди.

Эртаси куни мени дўконга юборишмади. Онам Танвир билан майда-чуйда харид қилгани бозорга кетди. Мен болаларга қараб ўтирдим. Бундан хурсанд эдим. Ҳарқалай ўз жигарбандимнинг ёнидаман-ку?

Азмир билан Шэм боғда ўйнаб юрганида, тушлик тайёрлаш учун уйга қайтдим. Шу пайт эшик тақиллаб қолди. Бўсағада почтальон қўлида катта жигарранг конвертни ушлаб турарди.

– Самим Ахтар сиз бўласизми? – сўради ва жавобимни кутмасдан менга конвертни тутқазди. – Мана бу ерга қўл қўйиб юборинг.

Конвертни очсам, ичида ўз паспортим ва Покистон элчихонасидан юборилган хат чиқди. Унда паспортимга Покистонга кириш визаси қўйилгани хабар қилинганди.

Нималар бўяпти ўзи? Анави сўхтаси совуқ эримни менинг номимдан чақиришгани етмагандек, яна ўзимни ҳам унинг олдида юборишмоқчими? Шу қадар ғазабландимки, ҳамма ёқни остин-устин қилгим келди. Демак, паспортимни яширинча элчихонага жўнатишган экан-да? Дарҳол паспортни ёстиғимнинг тагига беркитиб қўйдим.

Онам билан Танвир турли матолар билан бирга катта жомадон ҳам олиб келишган экан. Уни нима қилишларини сўрадим.

— Мен Покистонга кетяпман, — деди онам. — Кейинги ҳафтада учаман. Сен ҳам мен билан боришинг мумкин.

— Боролмайман, — дедим ўжарлик билан. — Азмирга ким қараб туради? — Кейин дарров қўшиб қўйдим. — Айтганча, тушлик тайёр бўлди.

Ўша куни кечқурун ҳамма ухлаб қолганда, меҳмонхонамизда Асқар билан ёлғиз қолдик.

— Улар мени Покистонга қайтариб юборишмоқчи-га ўхшайди, — дедим ғамгинлик билан. — Адвокатга имзо чектирган ҳужжатга кўра, эрим келиб, мени олиб кетади, шекилли. Онам кейинги ҳафтада мени олиб Покистонга кетмоқчилигини айтди. Лекин уларнинг режасидан хабардор эканимни билишмайди. Паспортни яшириб қўйганман. Асқар, мен ўша одамнинг ёнига боришни, ҳа, у билан қайтишни истамайман.

Ҳазабдан ҳатто йиғлай олмасдим. Асқар бир муддат ўйланганча жим қолди.

— Энди нима қилмоқчисан? — сўради у ерга қараб.

— Билмадим, — дедим бармоқларимни шиқирлатиб. — Азмирни оламан-да, бошим оққан тарафга қочиб кетаман.

Орага чўккан жимликни яна Асқар бузди:

— Мен ҳам икки кундан кейин жўнаб кетяпман. Сениям олиб кетишим мумкин.

Ўн олтинчи боб

Мен анграйиб қолдим. У эса гапида давом этарди:

— Манчестерга кетяпман, бир дўстимнинг ёнига, меҳмондорчиликка. Истасанг, мен билан юр, — деди у қатъият билан. — Азмир билан сенинг хавфсизли-

гинг учун қўлимдан келганини қиламан. Албатта, бу унча осон бўлмайди. Мен Покистондан фақат бир тарафлама чипта олиб келганман. Ортга қайтишдан маъни йўқ. Ёнимда озроқ пулим бор. Яна иш топаман, бир амаллаб кунимизни кўрамиз.

Нафасим бўғзимга тиқилди. Наҳотки, мен кутган мўъжиза ҳозир, шу соатда содир бўлди? Наҳот, ҳамма андуҳларим ортда қолади?

– Ўйлаб кўришим керак, – дедим ўрнимдан турарканман. У ҳам ўрнидан турди. Пешонамдан оҳиста ўпиб, мулойимлик билан бағрига босди. У мени бағридан бўшатмаслигини истардим. Ўзимни ҳаловат оғушида ҳис қилдим.

Эртаси куни кечқурун дўкондан қайтганимда онам жомадонларини тайёрлаб қўйган экан.

– Мен Покистонга кетяпман, – деди онам.

– Сэм ҳам борадими? – сўради Манс унинг гапини бўлиб.

– Унинг паспортини ҳали элчихонадан жўнатишмади. Жўнатишлари билан уни ортимдан учириб юборасизлар.

Баданимда саноқсиз чумолилар ўрмалагандек бўлди.

– Мен ҳеч қаерга кетмоқчи эмасман.

Аммо шу шу пайт елкамга келиб тушган зарбадан букчайиб, полга ўтириб қолдим. Манс навбатдаги зарбага тайёргарлик кўраётган чоғда, хонага Асқар югуриб кирди ва Мансни бир чеккага тортди.

– Сен Покистонга бориб, эрингни ўзинг билан опкелишинг керак, – қичқирди Манс оғзидан кўпик сочиб. – Эшитяпсанми? Сенга айтяпман.

– Эсингни едингми? – деди Асқар Манс акамни ҳамон қўйиб юбормай. – Ўз синглингни урасанми? Аёл кишига қўл кўтариб бўларканми?

У шундай дея Мансни хонадан опчиқиб кетди. Онам эса менга норози қараб турарди.

– Сенга шу керакмиди?

Мен эса ҳозиргина жонимга ора кирган Асқар ҳақида ўйлар, онамнинг гаплари эса қулоғимга кирмасди. Ахир шу пайтгача ҳеч ким мени бунчалик жасорат билан ҳимоя қилмаганди-да! Индамай ўрнимдан турдим-да, ошхонага чиқиб кетдим. Зум ўтмай ортимдан Асқар кириб келди.

– Қаттиқ оғрияптими? – сўради у менга бир стакан сув тутқазаркан.

Унга миннатдорлик билан тикилиб, стаканни оларканман, оҳиста бош чайқадим.

Демак, улар паспорт менда эканлигини билишмайди. Ишқилиб, онам паспортимни топиб олмаса бўлди. Ҳали вақтим бор.

Кечқурун анчагача уйқум келмади. Нариги хонада Манс билан Асқар нималарнидир муҳокама қилишарди. Мен қатъий қарорга келгандим. Асқар билан кетаман. Ўзим бу ерда шунча қийналганим, азоб тортганим етар, ўғлим ҳам ана шундай қийинчилик билан улғайишини истамайман!

Мен келажакда бизни нималар кутаётганини билмасдим. Аммо шуни биламанки, бу ерда қолиб ёруғ келажакни кутиш гумроҳлик!

Эртаси куни одатдагидек Манс бизни дўконга олиб келди. Фақат Мина онамнинг нарсаларини йиғиштиришга кўмаклашиш учун уйда қолди. Кейин мени кассада қолдириб, Асқар билан бирга онамни аэропортга оборгани кетди. Уларнинг машинаси ортидан қараб қолдим. Аммо орадан чорак соат ўтмасдан Асқар қайтиб келди.

– Мен туфли олишни баҳона қилиб, ярим йўлда тушиб қолдим, – деди Асқар. – Сени ёлғиз ташлаб кетгим келмади. Умуман... сен мен билан кетишинг керак, Сэм! Мен сени севиб қолдим. Сен ва ўғлинг учун қўлимдан келганини қиламан. – У чўнтагидан

узук чиқариб қўлимга тақди. — Буни ҳозиргина сен учун сотиб олдим. Менга турмушга чиқасанми?

Юрагим қинидан чиққудек ҳовлиқарди.

— Ахир... ахир менинг эрим бор-ку?

— Сен у пайтда ёш бола бўлгансан. Ҳатто никоҳ нимагини ҳам билмагансан. Улар сени розилигингиз узатишган. Бу шариатга ҳам, қонунга ҳам зид.

У ҳақ гапни айтаётганди. Ўша куни нималар юз берганини, имом мендан нимага розилик сўраганини ҳам тушунмагандим. Бутун умрим зулматда ўтаётганди. Асқар ҳаётимга ёруғлик олиб кирди. Мен бу бахтни қўлдан чиқаришни истамайман.

— Мен розиман, — дедим ундан кўзларимни узмай. — Кеча кечқурун мен аниқ қарорга келиб бўлгандим. Сен билан кетишга тайёрман. Бошқа сабр-тоқатим қолмади. Фақат... қандай қилиб кетамиз?

Асқар атрофга аланглаб олди.

— Онанг бугун жўнаб кетди. Уйда фақат янганг бўлади. Унга сездирмасдан уйдан жомадонингни олиб чиқишнинг йўлини қилишимиз керак.

— Айтганча, эртага Танвир Шәмни дўхтирга олиб боради, — дедим бирдан қувониб. — Мен уйда Азмир билан қоламан. Шу пайт чиқиб кетсак бўлади.

Асқар менга теран нигоҳ ташлади.

— Қароринг қатъийми?

— Қатъий, — дедим ишонч билан. — Фақат бу ҳақда Минага айтишим керак. У билан хайрлашмасдан кетолмайман.

Биз Асқар билан эртанги ишларимизнинг режасини тузиб чиқдик.

Кечқурун ёнимда ҳеч ким йўқлигида Минани чақирдим. Унга Асқар билан тузган режаларимизни айтиб бердим.

— Эсинг жойидами? Ахир Манс билиб қолса, сени ўлдиради-ку? Кейин Азмирнинг ҳоли нима кечади?

Минанинг хавотирланганича бор эди. Агар акам кетишимдан хабар топса, у мени ўласи қилиб калтаклаши, шу боис уйдан чиқолмай қолишим мумкин. Лекин уйдан қочиш учун бошқа бундай қулай имконият бўлмаслиги аниқ.

– Менга қара, – дедим опамга. – Нима бўлса, пешанамдан кўраман. Агар менга бирор кор-ҳол бўлса, Азмирни сенга ишониб қолдираман. Ахир мени тушун. Ўғлим бундай азоб-уқубатлар ичида катта бўлишини истамайман.

Мина бош ирғади ва ўкириб юборди. Уни бағримга босдим... Кейин эса жиққа ёшга тўлган кўзларимни артдим.

Эртаси куни вақтли туриб ҳаммага нонушта тайёрладим. Кетиш олдидан Мина ёнимга кириб, мен билан хайрлашди. Азмирни ҳам юз-кўзларидан ўпди.

– Сизларни жуда яхши кўраман. Кетганингиздан кейин бу уйда қандай тураман, ўзим ҳам билмайман.

Яна узоқ йиғлашдик. Ниҳоят, Манс фургонини ҳовлидан ҳайдаб чиқаркан, сигнал берди. Мина ҳам у билан бирга кетди.

Ҳаммаси режа асосида борарди. Ярим соатлардан кейин Танвир ҳам боласини дўхтирга кўрсатгани олиб кетди. Уларнинг кетганига ишонч ҳосил қилгач, жомадонимни олгани қўшни хонага ўтдим. Ҳамма лаш-лушларим ана шу жомадонга жо бўлганди. Мен кетишга бутунлай тайёр эдим.

Асқар ваъдалашилган пайтда етиб келди. Уни юрагим ҳаприққанча кутиб тургандим. Юкларимизни Асқар олиб келган таксига жойладик.

Мен 1987 йилнинг 17 ноябрь куни ўз уйимни (агар шундай деб атамоқ тўғри бўлса) тарк этиб, ўзимни тақдир ҳукмига топширдим.

– Марказий вокзалга ҳайданг, – деди Асқар ҳайдовчига қараб, кейин эса менга ўтирилди. – Мен

аввалдан чипта сотиб олгандим. Поезд йигирма дақиқадан кейин жўнаб кетади.

Ниҳоят, поезддамиз. Ўн дақиқадан кейин поезд қўзғалади. Вақт бунча секин ўтмаса? Ишқилиб, Манс уйдан кетиб қолганимни билмасин. Агар Тан-вир келиб, уйда йўқлигимизни пайқаса, кейин эрига хабар қилса нима бўлади? Ортимиздан бир зумда етиб келади. Эҳтимол, у вокзалдадир. Юрагим қа-фасдаги қушдек тинимсиз потирлайди. Тезроқ шу шаҳардан кета қолсайдик.

— Тўрт соатдан кейин биз Манчестерда бўламиз, — деди Асқар худди кўнглимдан кечаётган гапларни ўқиб тургандек. — Етиб боришимиз билан дўстимга қўнғироқ қиламан.

Поезд қўзғалиши билан ўзимни қушдек енгил ҳис этдим. Энди Манс бизни ҳеч қачон қувиб етолмайди. Миннатдорлик ва муҳаббат тўла кўзларимни Асқарга қададим. У ҳам самимият ила қўлларимни сиқиб қўйди.

Кундузи соат учда Манчестер вокзалига етиб бордик. Асқар таниши Иқболга қўнғироқ қилиши билан орадан чорак соат ўтмасдан у етиб келди.

Айтишича, у яқинда шахсий квартира сотиб олган, шу пайтгача яшаган ижара уйнинг пулини эса бир йил муддатга тўлаб қўйган экан. Шунинг учун бир неча ой давомида унинг аввалги уйида яшаб туришимиз мумкин. У бизни ўша уйга олиб бориб, калитини қўлимизга топширди.

Квартира анчагина кўримсиз, бесаришта эди. Демак, уйни тартибга кетириш учун анчайин тер тўкиш керак. Бу мени ташвишга солмасди. Бунақа ишларга кўникиб кетганман. Шу пайтгача уй юмушлари, айниқса, супур-сидир менинг зиммамда, гарчи истамасам ҳам, бу ишларни бажаришга мажбур эдим. Энди эса, ўзим учун, ҳаётимни ишонаёт-

ган инсон учун ҳамма ишни жон-жон деб бажаришга тайёр эдим.

Фақат чойшаблар олиб келиш ёдимиздан чиқибди. Асқар зарур нарсаларни сотиб олиш учун кўчага чиқиб кетди. Мен ўзимни тинч, сокин ва бахтли ҳис этардим.

– Энди биз шу ерда яшаймизми? – сўради Азмир.

– Ҳа, ўғлим, энди мана шу ер – уйимиз. Бу ерда бизни ҳеч ким хафа қилмайди. Маза қилиб яшаймиз.

Ҳарқалай ётоқхона анчагина кенг, шинам экан. Нима бўлганда ҳам, бу ер аввалги уйимдан минг чандон яхши эди. Бу ерда мен хўрлик, камситишлар ичида эмас, чексиз меҳр ва муҳаббат, бахт оғушида яшашимга ишонардим. Азмир билан уйнинг ҳамма хоналарини айланиб чиқдик.

– Мана бу менинг хонам бўлади, – деди Азмир ётоқхонага ёндош кичкина бир ҳужрани катталарга хос синчковлик билан томоша қиларкан.

Бир соатлар чамаси вақт ўтиб, Асқар қайтиб келдим. Қўлида идиш-товоқ, чойшаб ва егуликлар билан тўла пакет бор эди. Биргаликда овқатландик. Ўзиям роса очқаган эканмиз. Азмир ҳам узоқ йўл юриб чарчаган эканми, бирпасда ухлаб қолди.

Биз Асқар билан ёлғиз қолдик. О, наҳотки, бу оламда бахт бор бўлса? Наҳот инсоннинг ҳамма орзулари ушалиши мумкин бўлса? Кўзларимга ишонмасди. Иккимиз ҳам лол эдик. Иккимиз ҳам бир-биримизга тикилиб тўймасдик. Кўзларимизда қалбимиздан кечаётган барча ўй-хаёллар намоён эди.

– Эртага шаҳарга тушиб иш қидираман, – деди Асқар. – Иқболнинг бир тикув фабрикасида танишлари бор экан. Бир амаллаб ишлаб турармиз.

Мен ҳамон бахтдан сармаст эдим. У оҳиста мени бағрига босди. Мен эса заррача қаршилик кўрсатма-

дим. Унинг қучоғига тобора сингиб, эриб борардим. Шу пайтга қадар ҳали вужудимда туймаган ёқимли ҳислар оғушида эдим. Назаримда, еттинчи осмонда сайр қилардим.

Мен... ўзимни дунёдаги энг бахтли инсондек ҳис қилдим...

Ўн еттинчи боб

Кўзимизни очганимизда кун ёйлиб, ҳамма ёқни ёруғлик забот этганди. Шундай мириқиб ухлабман-ки, ҳатто уйғонишни ҳам унутаёзибман.

– Яхши ётиб турдингми, азизам? – сўради Асқар паришон сочларимни оҳиста силаркан. – Ўзингни қандай ҳис қиляпсан?

– Худди жаннатдагидек, – дедим бахтдан кўзларим сузилиб.

Бу пайт Азмир ҳам уйғонган экан. Нариги хонадан унинг уйқусираган овози эшитилди.

– Ойижо-он, қаердасиз?

Иккимиз ҳам ўрнимиздан сапчиб турдик.

Мен илк бор завқ ва муҳаббат билан азизларим учун нонушта тайёрладим. Кейин эса Асқар иш қидириб, дўсти Иқболнинг ёнига кетди. Биз Азмир иккаламиз кўчиб келган жойимиз билан яқинроқ танишиш учун айлангани кўчага чиқдик. Ҳамма ёқда сокинлик. Кўчанинг икки четида баланд дарахтлар қад ростлаган, қушларнинг майин сайроғи эшителиди.

Кейин уйга қайтиб, кеча Асқар олиб келган суратли китобчаларни ўғлим билан биргалашиб бўяб чиқдик. Ишқилиб, Асқар иш топсин-да!

Чамаси икки соатлар вақт ўтгач, Асқар хурсанд ҳолда қайтиб келди. У иш топганди.

– Юринглар, айланиб келамиз, мен сизларга дўконларни, шаҳар марказига қатнайдиган автобуслар бекатини кўрсатаман.

Учовлон яна сайрга чиқдик. Менинг дастлабки режаларимдан бири ўғлимни яқин атрофдаги болалар боғчасига жойлаштириш эди. Ўйловчилардан сўраб-суриштириб, шу кварталдаги мактабни топиб бордик. Бу ерда болаларни мактабгача тайёрлаш бўлими ҳам бор экан. Хайрият, омадни қарангки, Азмирни оладиган бўлишди. Фақат, тушгача олиб ўтиришаркан, кейин уйга олиб келишим керак экан.

Уйга қайтиб келганимизда мен ўзимда йўқ хурсанд эдим. Ҳаммаси худди кўнглимдагидек борарди.

Орадан бир ҳафтача ўтиб, биз никоҳдан ўтдик. Асқар фақат икки яқин дўстинигина меҳмонга чақирди. Улар ўз навбатида гувоҳлик вазифасини ҳам ўташди. Мен илк бор онгли равишда гувоҳлар ҳозирлигида ўзимни ўз ихтиёрим билан тан маҳрамликка бахшида қилдим.

Биз ҳар оқшом битта тўшакда ётсак-да, лекин ҳануз сўнгги сарҳадни босиб ўтмагандик. Никоҳгача сабр қилишга келишгандик. Шу боис ҳар куни кечки пайт ётоғимизга ўтиб, то ухлаб қолганимизча ширин суҳбатлар қуардик, кейин бир-биримизнинг оғушимизга сингиб, уйқуга кетардик.

Эртаси кундан Асқар ишга чиқди. Шу тариқа бизга янги ҳаёт бошладик. У ҳафтада олти кун ишлар, тошган пули бемалол оила тебратишга етарди. Тез орада оёққа туриб олдик.

Кунларнинг бирида Асқар ишдан қайтиб, эндигина кечки овқатни еб бўлганимизда, эшик тақиллаб қолди. Бўсағада Иқбол турарди. У ичкарига кирмади. Улар эшик олдида гаплашишди.

Бироздан сўнг Асқар тушкун кайфиятда ёнимга қайтди:

– Уйни бўшатишимизга тўғри келади. Уй эгаси билан бузилган шартнома муддати тугабди. Биз эртагаёқ уйдан кетишимиз керак. Унгача юқларимиз-

ни Иқболнинг уйида сақлаб турарканмиз. Начора, у бизни аввалдан огоҳлантирганди.

— Хафа бўлма, Асқар, — дедим унинг юзларини силаб. — Бирор йўли топилар.

Эртаси куни нарсаларимизни Иқболнинг уйига ташиб, ўзимиз ижтимоий хизмат бўлимига йўл олдик.

Ўн саккизинчи боб

Ижтимоий хизмат бюросидагилар бизни очиқ чехра билан қарши олишди. Бюро раҳбари Линда исмли ёшгина аёл экан. Унга ҳаммасини ётиғи билан тушунтирдим. Бизга вақтинча бошпана кераклигини айтдим. Бунинг устига Асқарнинг виза муддати ҳам тугаб борар, унга ишлаш учун расмий рухсатнома берилмаганди.

Линда менинг гапларимни ҳамдардлик билан тинглади. Кейин эса қўлидан келганча ёрдам беришини айтди. Биз унгача йўлакда кутиб турдик. Вақт ўтиб борарди. «Бордию, бундан бирор иш чиқмаса-чи», деган ҳадик иккимизни ҳам хавотирга соларди. Аммо кечга яқин Линда кабинетидан чиқиб, бизга табассум билан юзланди.

— Сизларни табриклайман, ҳозирча уйсизлар учун қурилган бошпанада яшаб турасизлар. Яна яхшироқ вариант чиқса ўзимиз хабар қиламиз.

Шунинг ўзи ҳам биз учун анча таскин эди. Севган кишиларинг ёнингда бўлса, қаерда яшашнинг нима аҳамияти бор?

Линда бизга бошпана манзили харитасини берди. Бино қоровулини ҳам бизнинг боришимиз ҳақида огоҳлантириб қўйган экан.

Қоровул бизни тунд қиёфада кутиб олди:

— Соат ўндан кейин киритмаймиз, агар бирор таъинингиз меҳмонга келадиган бўлса, албатта, аввал менга хабар берасизлар.

У шундай дея калитни топшириб, ўз ҳужрасига тушиб кетди. Бошпана иккита хонадангина иборат эди. Аммо амаллаб кун кечирса бўларди. Энг муҳими, биз биргамиз-ку? Бу ерни бемалол ўз уйим деб атайман. Бу ерда мени, ўғлимни ҳеч ким хафа қилмайди, ранжитмайди.

Кун бўйи изғиб роса чарчаган эканман, ётоқхонага кириб, ёстиққа бош қўйишим билан кўзим илинибди. Бир пайт тепамда турган Асқарни кўриб, сергакландим.

– Сени... полициядан сўраб келишибди.

Сапчиб ўрнимдан турдим. Гандираклаб, эшик томон юрдим. Эшик олдида икки нафар полициячи кутиб турарди. Бири эркак, иккинчиси аёл

– Самим Ахтар сиз бўласизми? – сўради аёл.

– Ҳа, менман.

– Кирсак бўладими? Сиз билан гаплашиб олишимиз керак.

Уларни ичкарига таклиф қилдим. Оёғимга титроқ кирганди.

– Биз сиз ва ўғлингиздан хабар олгани келдик. Айтганча, ўғлингиз қаерда? Кўрсак бўладими? – сўради эркак полициячи.

Азмир бу пайт каравот остига кириб, беркиниб олганди. Уни аранг олиб чиқдим. Болам қўрқув ва хавотир билан полициячиларга қараб турарди. Аёл офицер Азмирнинг бошини силаб юпатган бўлди.

– Нима гап ўзи, тинчликми? – сўрадим сабрим чидамай.

– Манс деган одамни танийсизми?

– Ҳа, менинг акам бўлади, – ярқ этиб, Асқарга қарадим. У ҳам ҳеч нарсани тушунмай, қараб турарди.

– Бугун Манчестерга кираверишда уч нафар эркакни ҳибсга олишган, – деди полициячи эркак. – Уларнинг ёнидан сизнинг, ўғлингизнинг исми ва

қандайдир уй манзили ёзилган манави қоғоз, кейин баъзи бир қуроллар бор экан. Уларни акангиз ёллаган экан. Улар сизларни, қандай бўлмасин, ортга қайтариш, агар қаршилиқ кўрсатсангиз... бошқача йўл тутишлари лозим эди.

Бу гапларни эшитиб, баданимда чумоли ўрмалагандек бўлди. Ўғлимни бағримга маҳкамроқ босиб олдим. Асқар ёнимга ўтириб, елкамдан қучиб олганди.

Мен полициячи узатган қоғозга кўз югуртирдим. Унда бугунгача яшаб келган манзилимиз ёзилганди. Агар бугун биз у ердан чиқмаганимизда нима бўларди? Яхшиям кеча Иқбол уйимизга бориб, уйни бўшатиб қўйишимизни айтгани! Акс ҳолда... Ҳатто ўйлашга ҳам юрагим дов бермасди.

– Уларга манзилингизни акангиз берган экан, – дея гапига давом этди полициячи.

– Акам? У қаердан хабар топибди?

Асқар шап этиб пешонасига урди.

– Эски блокнотимда Манчестердаги танишларимнинг манзили бор эди. Улар орасида Иқболнинг ҳам манзилини ёзиб қўйгандим. Блокнотим эса сизларникида қолиб кетганди. Шунини топиб олган кўринадиди аканг.

– Мумкин, – деди полициячи бош ирғаб. – Самим, сиз биз билан борасиз, айрим масалаларга кўрсатмангиз керак бўлади.

Шу пайт яна эшик тақиллади. Мен хавотир ичида ўрнимдан турдим.

– Бу ҳамкасбимиз Блекли бўлиши керак. Эшикни очинг!

Уйга ўрта яшар полиция ходими кириб ўзини таништирди.

– Сизни соғ-саломат кўриб турганимдан хурсандман. Ҳозир Шотландияда Мансони қўлга олдик. Ҳадемай уни олиб келишади. Сиз эса, биз билан бориб, кўрсатма беришингиз керак.

Аслида, уйдан бир қадам ҳам чиққим йўқ эди. Қолаверса, Манснинг норози башарасини кўришга тоқатим етмасди. Аммо полициячи аёл, уларга менинг ёрдамим жуда зарурлигини ётиғи билан тушунтиргач, боришдан бошқа чорам йўқлигини англадим.

Асқар ўғлимга қараб турадиган бўлди. Биз полиция бўлинмасига етиб келдик.

– Акангиз сизга нисбатан нега бундай ҳукм чиқарганини биласизми? – сўради Блекли бўлинмага етганимиздан сўнг.

Мен ҳамма гапни унга бир бошидан гапириб бердим. У мендан яна кўп нарсаларни сўраб олди. Яна бир офицер кириб, воқеа тафсилотларини қайта гапириб берди. Демак, Манснинг нияти қатъий бўлган. Агар ортга қайтмасам, мени ўлдиришлари, Азмирни эса Глазгога олиб кетишлари муқаррар эди.

Хуллас, сўроқ бир соатдан зиёд давом этди. Кейин мени уйга олиб бориб қўйишди. Бу пайтда Азмир ухлаб қолган, Асқар эса мени кутиб ўтирган экан.

Ўн тўққизинчи боб

Эрталаб жуда оғир бўлиб уйғондим. Бошим гувуллар, кўнглим айнирди. Асқар ўша заҳоти мени шифокорга олиб борди. Дўхтир мени обдан текширувдан ўтказгач, ҳомиладор эканимни айтди.

Асқар ҳам, мен ҳам қотиб қолдик.

– Мен баъзи таҳлиллар учун йўлланма ёзиб бераман, чамамда тўрт ойлик ҳомилангиз бор. Ҳозирча сизга бирор дори ёзиб беролмайман.

Ташқарига чиққач, Асқар мени маҳкам қучиб олди.

– Бу бизнинг иккинчи фарзандимиз бўлади.

Унинг сўзларини эшитиб, қалбим янада қувончга тўлди. У Азмирни ҳам шунчалик яхши кўришини билмас эканман.

Уйга қайтдик.

Энди биз келажагимиз ҳақида жиддий ўйлашимиз керак эди. Иккинчи боламиз туғилса, бу қўналғамиз бизга торлик қилиб қолиши мумкин. Асқар мени еру кўкка ишонмасди. Қўлимни совуқ сувга ҳам урдирмасди. Мен шу пайтга қадар бундай меҳр ва эътибор кўрмагандим.

Мен кўпинча ижтимоий ҳимоя биносига бориб, бизга уй чиқдими-йўқми, деб сўраб келардим, аммо ҳар гал бир хил жавоб олардим. Бунинг устига Асқарнинг виза муддати тугаган, уни мамлакатдан чиқариб юборишлари мумкин эди. Гарчи мен Британия фуқароси бўлсам-да, бир ўзим иккита болам билан қолиб кетишдан қўрқардим.

Шу тариқа орадан ойлар ўтди. Ниҳоят, биз учун ажратилган уй ҳам бўшагач, ўша ерга кўчиб ўтдик. Уй ортиқча ҳашамат ва дабдабадан холи бўлса-да, ўзимизни бахтиёр ва бекаму кўст ҳис этишимиз учун барча нарса муҳайё эди.

Уй икки қавали бўлиб, ётоғимиз иккинчи қаватда жойлашганди. Бироқ бу хона тўрт девордангина иборат эди. Асқар маош олгач, ётоғимиз учун каравот ва бошқа мебеллар сотиб олишимизни айтди.

Ўша куни кечқурун ўзимни жуда ёмон ҳис қилдим. Аъзойи баданим қақшатқич азоб гирдобидида қолди. Тўлғоқ бошланган эди. Асқар ўша заҳоти такси топиб келди. Туғруқхонада мени дарҳол туғиш залига олиб киришди. Бу пайтда оғриқ роса забтига олганди. Азмирни туғиш пайтида бунақа кучли оғриқни сезмагандим.

Даҳшатли уқубат комида ақлдан озишимга оз қолди. Ниҳоят... иккинчи фарзандимни ҳам дунёга келди.

– Ўғил... ўғилча экан, – қичқириб юборди ҳамшира.

Шу тариқа яна бир ўғлим – Азим дунёга келди.

Бироздан сўнг ёнимга Асқар кириб келди. Кўзларида ёш ҳалқаланарди. Елкамдан қучиб, табрикла-

ди. Унинг ёнида Азмир ҳам менга жилмайиб боқиб турарди.

– Табриклайман, – дедим унинг лўппи юзларидан чимчилаб. – Сенинг ҳам орзуйинг ушалди. Сен энди акасан.

– Бу ерда узоқ қолиш мумкинмас, – деди хонани тозалаётган ҳамшира узрли оҳангда.

– Майли, – Асқар юзимни силаб қўйди. – Биз Азмир билан шаҳарга тушиб, сенга керакли нарсаларни сотиб оламиз. Кечки пайт яна келамиз олдингга.

Шу тариқа улар ҳар куни кечки пайт бизни йўқлаб келадиган бўлишди. Мен қисматнинг бу туҳфасидан бениҳоя шод эдим. Азмирим туғилганида бундай иззат-икром, бунчалик ғамхўрликнинг юздан бири ҳам йўқ эди. Асқар эса ҳар бир майда-чуйдагача эътибор қилар, мен учун зарур бўлган ашёларни ипидан игнасиғача муҳайё этарди.

Бахтдан сархуш эдим.

Бироқ олдинда яна бир кўнгилсиз воқеа кутиб турарди. Бу акам Мансинг устидан ўтадиган суд жараёни эди. Азим туғилгач, орадан икки ой ўтиб, суд куни ҳам маълум бўлди.

Суддан бир кун аввал полиция ходими уйимизга келиб, мажлисда оила аъзоларим ҳам иштирок этиши, бироқ уларга яқинлашмаслигим ва гаплашмаслигим лозимлигини тайинлади.

Эртаси куни Асқар совға қилган чиройли, башанг кийимларимни кийиб, суд биносига бордим. Албатта, онам ҳам шу ерда эди. У мени дарров пайқади. Мен эса полициячилар назорати остида ўзим учун белгиланган жойга ўтирдим.

Бугун мен мағрур эдим, ғурурланишимга сабаб ҳам етарли эди. Мен уларни, мени йиллар мобайнида эзиб, топтаб, хўрлаб келган яқинларимдан ғолиб чиққандим. Бугун бошим баланд, чунки мен

ёлғиз эмасдим. Ортимда мени ҳар доим қўллайдиган эрим, болаларим бор эди.

Мансни одам ўғирлашни ташкиллаштиришда айблаб, тўрт йилга озодликдан маҳрум этишди ва жазони ўташ учун Манчестердаги машъум «Стрэйнжвейз» қамоқхонасига юборишди.

Йигирманчи боб

Она бўлиш менга ёқар, болаларим билан боғлаб турадиган ришталар мен учун катта аҳамият касб этарди. Ҳатто Азимни боғчага бергим ҳам келмади. Чунки у билан кўпроқ вақт ўтказишни истардим.

Азмир мактабга қатнай бошлади. Ҳар куни кечки пайт у билан бирга дарс тайёрлардик. Асқар иккимиз оиламиз фаровонлигини таъминлаш учун қўлимиздан келган ҳамма ишни қилардик. У тилни пухта ўрганиб, фуқароликка ҳам эга бўлди. Пул тўплаб, кўркам хиёбон яқинидан уй сотиб олдик.

Азим беш ёшга тўлганди. Кунларнинг бирида уй телефонимиз жиринглади. Телефонни кўтардим.

– Алло, эшитаман.

– Салом, Сэм, бу сенмисан? Мен Сайбарман, танидингми?

Аъзойи баданимга титроқ югурди. Наҳот, ўз акамнинг овозини танимаган бўлсам.

– Т-тузукмисан, уйдагилар яхшими? – дея аранг тилдим калимага келди. – Телефонимни қаердан топинг?

– Танвир Асқарнинг Покистондаги қариндошларидан суриштириб топибди. Ҳалиги... отам...

Отам! Овозим бўғзимга қадалди. Отамга нима бўлдийкин? Наҳотки...

– Отам оғир бетоб, – деди Сайбар. – У Глазгодаги шифохонада ётибди. Сени кўп сўраяпти. Балки келиб кўрарсан?

Ундан манзилни аниқ суриштиргач, гўшакни илдим. Асқарга вазиятни ётиғи билан тушунтирдим. Мен ҳозироқ отамнинг ёнига учиб боришга тайёр эдим.

— Эсинг жойидами? — деди Асқар. — Аканг қамоқдан чиққан, у ерда сени кўриб қолса, нима бўлишини биласанми?

Дарҳақиқат, бу мен учун жуда катта таҳлика туғдирарди. Тўғри, у ўз қилмишига яраша жазосини олди. Бироқ у тўрт йиллик умрини қамоқда ўтказгани учун мени айбдор деб билади. Балки ҳалиям алами сўнмагандир? Нима бўлганда ҳам оила аъзоларим мени кечиришмайди. Улар мени қаттиқ қарғашган. Бу аниқ.

Нима бўлганда ҳам отамнинг сўнгги дамларида бошида турмасам бўлмасди. Гарчи онам, акаларим менга жуда катта озор беришган бўлса-да, отамдан заррача ёмонлик кўрмагандим. Кетишга қарор қилдим. Нима бўлса пешанамдан кўраман.

Асқар ҳам чор-ночор розилик берди. Эртаси куни эрталаб поездга ўтириб Глазгога жўнадим. Поезддан тушишим билан такси ёллаб, отам ётган шифохонанинг манзилини айтдим.

Айтилган палатага кириб борганимда, отам девор тагидаги каравотда сўнгги лаҳзаларини кутиб ётарди. Сочлари оппоқ оқариб, чўпдек озиб кетган қария менинг отам эканига ишонгим келмасди.

У мени кўриши билан хира кўзларида ёш ҳалқаланди. Унинг қоқсуяк гавдасини бағримга босдим.

— Келишингни билардим, қизим, — деди отам кўз ёшларини тиёлмай. Отам билан анчагина суҳбатлашдик. У гапиришга қийналар, томоғи хирқирар, лекин мен билан гаплашишга муштоқ эканини афтодаҳол юз-кўзларидан сезилиб турарди.

Отам билан бирга ўтган ширин дамларни хотирладик. У болалар уйига мени неча марталаб йўқлаб

борганини, онамдан бекитиқча Мина иккимизни сайрга олиб чиққанларини эслашдик.

— Қизим, анави яшил радиоприёмникни ол, бу мендан сенга, невараларимга эсдалик бўлиб қолсин. Энди... тезроқ борақол, Манс аканг келиб қолмасин. У ҳар куни мени йўқлаб турибди. Лекин сендан қаттиқ аламзада. Унинг кўзига кўринмасликка ҳаракат қил.

Отамни сўнгги бор бағримга босиб, буришган пешанасидан ўпдим-да, кўз ёшларим ивиганча палатани тарк этдим.

Орадан бир ҳафтача ўтгач, Сайбар менга қўнғироқ қилиб, отамнинг вафоти ҳақидаги хабарни етказди. Дастак қўлимдан тушиб кетди, ўзим эса ҳўнграб юбордим. Асқар мени бағрига босиб, юпатган, таскин берган бўлди. У ҳам таъзияга мен билан бормоқчи эди, бироқ ҳамманинг кўнглига қил сиғмай турганида, Манс билан можаро чиқишини ўйлаб, унинг бормаслигини маъқул топдик. Яна Глазгога йўл олдим.

Менинг яқинларим ҳамон ўша ерда яшашарди. Уйимиз олдида кўпчилик тўпланиб турарди. Мени биринчи бўлиб акам Сайбар қарши олди. Унга ҳамдардлик маъносида қучоқ очгандим, у худди мендан ижирғангандек ортига тисарилди.

— Ичкарига киравер, хотинлар ўша ерда, — деб ҳовлига имо қилди. Хонада ўн чоғли хотин-халаж йиғилган, ҳамма йиғи-сиғи қиларди. Мина, Тарава Ҳанифа хона ўртасида, оппоқ кафанга ўралган отамнинг атрофида ўтириб олишган экан. Улар билан қандай сўрашишни билмай, турган еримда қотиб қолдим. Секин уларнинг ёнига бориб ўтирмоқчи эдим, Тара ўшқириб берди.

— Қоч бу ердан, сенинг жойинг анави ерда, — дея хонанинг бурчагини кўрсатди. Мен эса унга жимгина итоат этдим. Шу чоқ хонага Манс, Сайбар, Са-

лим, Башир отамни олиб кетиш учун тобут олиб киришди. Аёлларнинг қий-чуви кучайди. Отамнинг жасадини тобутга авайлабгина ётқизгач, уни сўнгги манзил томон қабристонга олиб кетишди. Мен эса юм-юм йиғлаганча қолавердим. Ҳеч кимнинг мен билан иши бўлмади. Гўё ҳамманинг наздида унутилган бир буюмдек эдим. Шу чоғда бу серғалва, файзсиз оламни яқинларининг нолаю фарёди остида тарк этиб бораётган отамга ҳавасим келди.

Аёллар тобут ортидан дод солиб югуришган чоғда, Танвир менга яқинлашди.

— Кетсанг яхши бўларди...

— Мен отамнинг маъракаси ўтгунича қолсам, дегандим.

— Кетсанг, ўзингга яхши бўларди.

— Раҳмат, — дедим, — кўз ёшларимни тиёлмай. — Лоақал отам билан вилолашишга имкон берганингиз учун раҳмат.

Шундай дея бу уйдан чиқиб кетдим.

Кунлар ўтаверди. Бу орада онамни, яқинларимни кўриш учун бир-икки марта Глазгога бордим. Бироқ ўшанда ҳам Мансни кўрмадим. Тўғрироғи, унга дуч келишдан қўрқардим. Онам менга нисбатан анча меҳрибон, самимий бўлиб қолганди. Бироқ коса тагидаги нимкосани сал кечроқ пайқадим. Онам бир кунни мени ёнига чорлаб, Асқар билан ажрашишимни, Покистонга — аввалги эрим Афзалнинг ёнига қайтишимни сўради. Бутун баданим музлаб кетди. Мен бу ҳақда ўйлашга ҳам қўрқардим. Ахир мен қанчалик кўз ёшлар, изтироблар, курашлар ва машаққатлар эвазига қўлга киритган бахтимдан воз кечиб, яна ўзимни зулмат бағрига отишим керак эди.

Шу суҳбатдан сўнг мен жаҳл билан эримнинг ёнига — Манчестерга қайтдим. Асқар ҳам мени тунди. Бу пайт онам кичик ўғли Салим ва унинг ои-

ласи билан бирга яшарди. Салим қассоблик дўкони очган, топиш-тутиши ҳам жойида эди.

Айтганча, Салимнинг хотини Шаҳад исмли ёқимтойгина аёл экан. У билан жуда тез киришиб кетдик. У мен ҳақимда эридан, уйдагилардан ҳар хил майда-чуйда гапларни эшитган ва мутлақо бошқача тасаввурда экан. Унга бошимдан кечган савдоларнинг барини оқизмай-томизмай айтиб бердим.

Онамнинг касали анча оғирлашиб борарди. Ранг-қути учиб, тани борган сари мадорсизлашарди. Шаҳаднинг айтишича, шифокорлар унинг тузалиб кетишидан умид йўқ, дейишган экан. Онам бечора астманинг оғир турига чалинган экан. Бу нохуш хабарни эшитиб, онамга бўлган нафратим тумандек тарқаб кетди. Онамни йўқлаб борганимда, унинг ёнида тунаб қолар, лекин нима ҳақда гаплашишни билмас, соатлаб сукут сақлардик.

Глазгога борганимда Мина билан ҳам кўришиб турардик. У йигирма бир ёшида эрга теккан, эри билан онамнинг рўпарасидан уй сотиб олишган экан. Мина ҳозир ҳам болаларча содда ва беғубор эди. Уни менга ўхшаб ўн икки ёшида эрга бериб юборишганидан, менинг хатти-ҳаракатим лоақал опам учун яхшиликка хизмат қилганидан хурсанд эдим.

Азмирни ҳам бувиси билан таништирадиган пайт келди. Бу пайтда у ўн ёшдан ошиб қолган, оқ-қорани танийдиган пайти эди. У шу пайтга қадар Асқарни ўз отаси деб биларди. Аммо барибир ҳақиқатни кўчадан, бошқалардан эшитганидан кўра, ўзим айтганим яхши деб ўйлади. У менинг бошимдан кечган воқеаларни босиқлик билан тинглади. Кейин эса кулимсираб, елка қисди.

— Бу гапларни энди айтаётганим учун мени кечир — дедим Азмирга. — Агар истасанг, сени ҳақиқий отангнинг ёнига олиб бораман.

– Шарт эмас, – деди Азмир катталарга хос мулоҳазакорлик билан. – Вақти келиб, агар эҳтиёж туғилса, ўзим қидириб топарман.

Ўғлим бўйнимдан қучиб мени ўпди ва футбол ўйнагани чиқиб кетди.

Онам ҳам Азмирни меҳр ва самимият билан кутиб олди. У ўғлимни отасининг ёнига жўнатмоқчи эканини ҳам қистириб ўтди. Унинг айтишича, Афзал уйланган, бироқ иккинчи хотинидан иккита қиз кўрган экан. Ўғли туфайли мени қайта никоҳига олишга рози эмиш...

Азим ўн икки ёшга тўлгач, уни ҳам ўзим билан олиб юра бошладим. Онам Азимни кўриши билан юзлари ёришиб кетди. Эркалаб бағрига босди. Ўғлимнинг мўъжазгина елкаси оша менга қаради. Унинг ғамгин нигоҳларида изтироб ва пушаймонлик аён этарди.

...2001 йилнинг январида Тара қўнғироқ қилиб, онам Покистонда вафот этганини хабар қилди. Гўшакни илиб, ҳўнграб юбордим. Йиллар давомида мени эзиб, хўрлаб, муҳаббатини дариг тутиб келган жоҳил аёл эмас, мени тўққиз ой вужудида кўтарган, не азоблар ичида дунёга келтирган, умрининг сўнгги дамларини мислсиз хасталик ва уқубатлар ичида ўтказган, кўзларида алам ва изтироб ила мендан унсизгина узр сўраган мунис онажоним учун кўз ёш тўкардим.

Асқар тезлик билан онамнинг таъзияси учун Покистонга боришимга рухсат берди. Покистондаги акасига телефон қилиб, мендан хабар олиб туришни, мен учун алоҳида машина ва ҳайдовчи ёллашни илтимос қилди. Ўзи чипта олиб, мени аэропортдан кузатиб юборди.

Ака-опаларимнинг бари онамни сўнгги манзилга кузатиш учун Покистонга етиб келишган экан. Мен ўша куни кечки пайт қайноғамнинг уйига кириб

бордим. Барибир ичимни ит тирнарди. Акам билан ҳали юзма-юз келмадим. У эски гиналарни унутиб юбордимикин? Ахир биринчи эрим – Афзал шу ерда-ку? У олдимдан чиқиб қолса нима қиламан, деган хавотир мени забтига олган эди. Гарчи уни кўрмаганимга салкам йигирма йил бўлган эса-да, барибир ҳадик мени тарк этмасди.

Покистонга борган биринчи куним ҳайдовчи мени онамнинг қабрига бошлаб борди. Маҳаллий урф-одатларга кўра, қабр устига атиргул гулбарглари сепиб, хушбўй шамлар ёқдик. Мана шу пастқам тепалик остида мени дунёга келтирган онам ётибди.

Энг аччиқ ҳақиқат шу. Ҳаммамизни ҳам бир куни шундай қисмат кутади. Беихтиёр йиғлаб юбордим.

Мен дафн маросимига етиб боролмаган бўлсам-да, қолган маъракаларида иштирок этдим. Ҳар куни онамга бағишлаб дуои фотиҳалар ўқилар, аёллар тўпланиб йиғи-сиғи қиларди. Опаларим мени совуққина қарши олишди. Аммо ҳозир гинахонлиكنинг ўрни эмасди. Ҳамманинг ҳасрати ўзига етиб ортарди.

Онамнинг уйида акам Мансни учратганимда, юрагим товонимга тушиб кетди. Бироқ афтидан, у мендан ўч олиш ҳақда ўйламасди.

– Сени кўриб турганимдан мамнунман, – деди Манс. – Онам қўлимда жон берди ва ўлими олди-дан «Ўзаро адоватда бўлманг», деб васият қилди. Бу ерда истаганингча қолишинг мумкин. Ҳеч ким сенга ҳеч нарса деёлмайди.

Мен ҳамон қайноғамнинг уйида турар, махсус ҳайдовчи мени онамнинг уйига олиб бориб келарди. Бирор ёққа чиққудек бўлсам, акамнинг уйида хизмат қилувчи оқсоч аёл Нура мен билан бирга борарди.

Онамнинг навбатдаги маъракасида қатнашиб тургандим. Бошига рўмол танғиб олган бир семиз хотин ёнимга келиб сўради:

– Синглим, сиз Самим хоним бўласизми?
Мен бош ирғадим.
– Мен Афзалнинг опаси – Фозия бўламан.
Лол қолдим. Ростдан ҳам унинг опаси бор эди.
– Хўш, хизмат? – дедим унга юзланиб.
– Онангиз раҳматли болани кўришларинг мумкин, деганди.

Тушунарли. Болам энди уларнинг эсига тушиб қолибди-да!

– Ҳозир бунинг имкони йўқлигини ўзингиз ҳам биласиз, – дедим мен ҳам совуққонлик билан. – Бу масалани ҳал қилишнинг фурсати эмас. Вақти келганида кўришингиз мумкин.

Мен Покистонда икки ҳафта қолиб кетдим. Кейин эса Англияга, қадрдонларим ёнига қайтиб бордим.

Йигирма биринчи боб

Болалигимдан баданимда қолиб кетган жароҳат излари ҳанузгача менинг хўрлик ва зорликларга тўлиб-тошган ўтмишимдан дарак бериб туради. Улар туфайли мен курашишни ўргандим, ўз ҳақимни айиришни билдим, ҳаётда жуда кўп қийинчиликларни енгиб ўтдим.

Асқар қалбимда илк бор муҳаббат уйғота олди, одамларга бўлган ишончимни мустаҳкамлади. У ҳар доим менинг ёнимда, мен билан ҳамкор, ҳамнафас...

1990 йилдаёқ илк бор муҳожират хизматининг маҳаллий идорасига ишга жойлашиб, биринчи маошимни олгандим. Кейинчалик Асқарнинг кўмагида ўқишимни давом эттирдим. «Саёҳат ва туризм» йўналиши бўйича касбий таълим олдим. Шу маълумотим асосида Манчестер аэропортида йўловчиларнинг ҳужжатларини текширувчи бўлиб ишга

жойлашдим. Кейин шаҳар жамоатчилиги вакиллари билан доимий алоқа ўрнатдим. Дўстлар орттирдим. Сўнг тадбиркорлик фаолиятига асос солдим. Кўп ўтмай ўзимизни тиклаб олдик.

2007 йилда маҳаллий кенгашга Лейбористлар партиясидан ўз номзодимни қўйиб, сайловда ютиб чиқдим.

Бир неча ҳафта олдин оиламиз билан сайрга чиққандик. Болаларимиз футбол ўйнаётганида, Асқар иккимиз хиёбон марказидаги мўъжазгина тепаликка чиқиб, атрофни кузатдик. Атроф гўзал. Бир пайтлар худди ана шундай бир тепаликдан туриб, аллақаерларга қочиб кетишни ўйлагандим. Ўша пайтлар ўзимни қанчалар бахтсиз ҳис қилгандим. Энди эса... Ана шу тепаликда туриб, босиб ўтган йўлим ҳақида ўй сурарканман, айти дамда ўзимни ҳаммадан бахтли, тўкис аёл эканлигимга ич-ичимдан амин этдим.

Атиқ Раҳимий

САБР ТОШИ

Атиқ Раҳимий асли Афғонистонда тугилган. Ўз ватанида бошланган қиргин-барот уни оиласи билан Европага ҳижрат қилишга мажбур этган.

Францияда таҳсил олган Атиқ Раҳимий тез орада кино ва адабиёт соҳасининг етук вакиллари қаторидан жой олган. 2003 йилда ёзилган «Сабр тоши» романи унга мислсиз шухрат келтирган. Франция киностудияларидан бирида шу асар асосида суратга олинган бадиий фильм ҳам қатор халқаро мукофотларга сазовор бўлган.

Моргина, чорхари хона. Деворлари мовий ва яшил тусга бўялган, иккита пардага сарғиш ва кўм-кўк осмонда парвоз этаётган қушлар тасвири тикилган бўлса-да, хона негадир диққинафас туйилади. Парданинг тешикларидан тушаётган қуёш нурлари қарама-қарши тарафдаги шарқона гилам сатҳига сингиб кетган. Хонанинг тўрида яна битта парда кўзга ташланади. Унда ҳеч қанақа тасвир йўқ. Ям-яшил. У қандайдир очилмас эшикни тўсиб турибди.

Хона бўм-бўш. Ортиқча жиҳозлар йўқ. Фақат иккита деразани ажратиб турган торгина деворда кичкина ханжар осилган. Унинг устида ўттиз ёшлардаги, жингалаксоч, мўйловдор эркакнинг фотосурати. Унинг тўртбурчаксимон юзларини икки томондан дид билан кузалган бакенбарди сиқиб турибди. Қора, қисик кўзлари ўртасидаги бурни нақ бургутнинг тумшуғини эсга солади. Суратдаги эркак жиддий турган бўлса-да, худди кулгисини аранг тутиб тургандек тасаввур уйғотади.

Деворга илинган ушбу суратнинг рўпарасида, полга тўшалган қизил кўрпача устида худди шу эркакнинг ўзи ётибди. Фақат соқоллари ўсган. Ранги қаламшир аралашган тузни эслатади. Озиб, эти суягига ёпишиб қолган. Рангпар юзларини ажин босган. Ориқлаб кетгани учунми, бурни янада сўппайиб, алоҳида ажралиб қолган. Хиёл очиқ оғзи қийшайган, янаям киртайиб кетган кўзлари шифтдаги қорайиб қолган чирик вассажуфтларга қадалган. Ҳаракатсиз қўллари икки томонга осилиб тушган.

Тиришган териси остидан кўриниб турган томир-лари ҳар томонга ўрмалаётган чувалчангларни ёдга солади. Чап билагида қўл соати осилиб қолган, номсиз бармоғида олтин узук ярқираб турибди. Ўнг қўлининг тирсагига катетер қистирилган бўлиб, у орқали боши устида турган идишдан аллақандай рангсиз суюқлик баданга томмоқда.

Эркакнинг қоқсуяк вужудини узун оқ кўйлак ёпиб турибди. Ўтиндек қуруқшаган оёқлари устига ифлос оқ чойшаб ташлаб қўйилган. Сезилар-сезилмас нафас олиши баробарида унинг кўкраги устида турган аёл қўли ҳам кўтарилиб тушади. Аёл эркакнинг ёнида тиззалаб ўтириб олган, унинг елкаларига тошиб тушган қоп-қора сочлар икки тарафга кенг ёзилган қарға қанотларини эсга солади.

Тўқ қизил рангли узун либос кийиб олган аёлнинг чап қўлида узун қора тасбеҳ. У бошини эрининг қоқ тиззалари устига қўйганча, тасбеҳ доналарини бармоқлари орасидан бирма-бир ўтказди. Қўл узатса етадиган масофада барқут ёстиқча устида Қуръони Карим қўйилган.

Шу маҳал кичкина қизчанинг йиғиси эшитилади. Деворнинг нарёғидан бўлса керак, балки йўлакдандир?

Аёлнинг боши хиёл қимирлайди. Чарчаган кўри-нади. Оҳиста бошини эрининг тиззасидан кўтариб, атрофига қарайди.

Аёл чиндан латофатли. Чап кўзининг чеккасида кичкина тиртиқ сезилади, у аёлнинг нигоҳларига алланечук исёнкор ифода бағишлайди. Ҳассос, қуруқ ва қонсиз лаблари билан дуоларни ўқийди.

Қизчанинг йиғиси яна эшитилади. Овоз жуда яқиндан, эҳтимолки, эшик ортидан келаётгандек.

Аёл қўлини эрининг кўксидан олади. Секин ўрнидан туриб, хонадан чиқади. Эркак аввалгидек ҳаракатсиз. Сассиз ва оҳиста нафас олишда давом этади.

Аёлнинг қадамларидан болалар тинчиб қолишади. У анча пайт болаларининг ёнида қолади. Болалар бир маромда ухлаб қолишлари билан аёл яна қайтиб киради. Бир қўлида кичкина оқ флакон, бошқасида тасбеҳ. У яна эрининг ёнида тиз чўкади, бир қўли билан тасбеҳ ўгиришда давом этаркан, бошқаси билан флаконнинг оғзини очади, кейин эрининг ҳар иккала кўзига икки томчидан дори томизади.

Сарғиш ва кўм-кўк осмон тасвири туширилган парда орасидан оқиб кираётган қуёш нури аёлнинг елкаларини эркалайди, бу пайтда эса унинг озғин кифтлари тасбеҳ ўгиришига монанд билинар-билинемас силкинади.

Узоқда, шаҳарнинг қайсидир бурчагида бомба портлайди. Кимнингдир уйи, кимнингдир орзулари чилпарчин бўлади. Жавоб ўқлари варанглайди. Тушдаги сукунатни ёриб юборган портлаш овози дераза ойналарини зириллатиб юборса-да, болалар уйғониб кетишмайди. Аёлнинг елкалари худди тасбеҳнинг иккита донасидек бир зум тош қотиб қолади. У флаконнинг қопқоғини ёпиб, чўнтагига солади ва оҳиста шивирлайди: «Ал-Қаҳҳор...»

Яна ва яна тасбеҳ доналари айланаверади: «Ал-Қаҳҳор, ал-Қаҳҳор...» У эрининг ҳар бир нафасидан сўнг шу жумлани қайтараверади. Ҳар бир жумлани айтиши баробарида биттадан тошни бармоқлари орасидан ўтказади.

Тасбеҳ охирига етади. Тўқсон тўққизта тош бармоқлар орасидан ўтиб бўлади. Аллоҳнинг гўзал исмларидан бири – «ал-Қаҳҳор» аёлнинг тилида тўқсон тўққиз марта зирк этилади.

Аёл тасбеҳни яна бир марта айлантириб чиққач, унинг қўллари эркакнинг кўкрагидан томоқлари томон сурилади. Бармоқлари эркакнинг ўсиқ соқол-

лари орасига ўрмалайди, кейин унинг қуруқшаган лабларини, бурни, кўзлари ва пешанасини силайди ва қуюқ сочлари орасида яширинади.

– Қўлларимни ҳис қиляпсизми?

Аёл эгилиб, эркакнинг нурсиз кўзларига термилади. Кўзларда бирор маъно сезилмайди. Қулоқларини унинг лабларига яқинлаштиради. Сас-садо йўқ. Эркакнинг ёввойи қиёфаси ўзгармайди. Оғзи аввалгидек чала-юмуқ. Нигоҳлар шифтдаги чирик вассажуфтларга қадалган.

Аёл яна эрининг қулоқларига эгилади:

– Худо ҳаққи, бирор белги беринг, айтинг, қўлларимни ҳис этияпсизми? Тирикмисиз? Яна менинг ҳаётимга қайтасизми? Белги беринг, кичкина, арзимас бўлсаям... Менга куч-қувват беринг, илтимос...

Аёлнинг лаблари титрайди. Ёлворади:

– Илтимос, бирор нишона беринг, – эрининг қулоқларига лабини босгудек бўлиб яқинлашади, – бир оғизгина гапиринг! Лоақал мени эшитяпсизми?..

Эркак ёстиқдан бошини кўтармайди...

– Менга икки ҳафтадан кейин сиз қўл-оёқларингизни қимирлата олишингизни айтишганди... Мана, учинчи ҳафта ўтяпти...

Аёл ҳолсизланиб, эски гилам устига чўзилиш учун ўгирилади. Эркакнинг нигоҳлари қадалган чирик вассажуфтларга термилиб қолади.

«Ал-Қаҳҳор, ал-Қаҳҳор, ал-Қаҳҳор...»

Аёл секин пичирлашга тушади. Кейин ўгирилиб эри томонга умидсиз термилади. Яна қўлини унинг кўкраги устига қўяди.

– Нафас олаётган бўлсангиз, нафасингизни тутиб тура оларсиз, а? Унда тутиб туринг! Сочларини елкасига ташлаб, яна ўтинади: – Бир марта тутиб

туринг, — шундай дея эрининг лабларига қулоғини тутати.

Эшитиб кўради. Эри нафас олади.

— Бошқа ҳолим қолмади, — шивирлайди аёл.

У чуқур хўрсинади-да, бу гал баралла хитоб қилади:

— Мажолим қолмади... — Уҳ тортади. — Тонгдан шомгача тасбеҳ ағдаришдан бармоқларим толиб кетди, мажолим етмайди!

Кейин у суврат томонга одимлайди, аммо унга қарамайди. — Бугун ўн олтинчи кун...

— Негадир ўзига ишонмай, нималарнидир ҳисоблайди.

— Йўқ, адашдим, шекилли... — титроқ бармоқлари билан санай бошлайди.

Паришон ҳолатда яна ортига қайтади. Очиқ турган Қуръони Карим саҳифаларига қарайди. Текшириб кўради.

— Ҳа ўн олти кун бўпти. Мен бугун Яратганнинг ўн олтинчи исмини такрорлаяпман. Ал-Қаҳҳор! Ўн олти кунки, мен сизнинг нафасингизга ҳамоҳанг яшаяпман... Ўн олти кунки, мен худди сиздек нафас оляпман... Эшитяпсизми?

У эрининг юзларига тик боқади. У эрининг нафас олишига ҳамоҳанг тарзда ўпкасига ҳаво тортиб, кейин енгилгина чиқариб юборади.

— Ҳатто қўлимни кўксингизга қўйиб турмасам-да, ҳатто сизнинг ёнингизда бўлмасам-да, мен худди сиз каби нафас оляпман... Эшитяпсизми?

Аёл яна эридан узоқлашади. Яна тасбеҳ ўгиришда давом этади. Ўша маромда. Ниҳоят, у хонадан чиқади. Эшик ортидан, йўлакдан унинг овози ҳамон эшитилиб туради: «Ал-Қаҳҳор! Ал-Қаҳҳор...»

Аёлнинг зикр овози секин-секин узоқлашиб, эшитилмай қолади.

Жимлик бир неча сония давом этади. Кейин яна ўша таниш овоз деразадан, эшик ортидан, йўлакдан эшитилади: «Ал-Қаҳҳор!»

Аёл яна хонага киради ва эркакнинг қаршисида тўхтади. Чап қўлида ҳалиям ўша қора тасбеҳ.

– Мен аниқ биламан: мен йўғимда сиз аниқ ўттиз уч марта нафас олдингиз. – Оҳиста эрининг ёнида тиз чўкади. – Ҳозир сиз билан гаплашиб туриб ҳам нафасингизни санаб бера оламан. – У эрининг маъносиз нигоҳларидан кўз узмасдан тасбеҳ айлантиради.

– Мен қайтиб келганимдан сўнг сиз етти марта нафас олдингиз. Энди мен кунларимни соатларга, соатларни дақиқаларга, дақиқаларни сонияларга бўлиб ҳисобламайман. Менинг бир куним тасбеҳнинг тўқсон тўққиз марта айланишидан иборат!

Аёлнинг кўзлари беихтиёр эркакнинг қоқсуяк қўлларида осилиб турган соатга тушади. «Ҳозир, тасбеҳни яна беш марта ўгирсам, мулла пешин намози азонини ўқийди, намоздан сўнг маъруза бошланади!» У бироз тўхтаб яна ҳисоблашга тушди: «Йигирманчи тасбеҳ ўгиришимда қўшни хонадонга сувчи сув олиб келади. Қўшни кампир йўталганча, унинг қўлидаги челақларни олиб қолади. Ўттизинчи тасбеҳда кўчада бир бола велосипедида атай қўшни қиз эшитиши учун қўшиқ хиргойи қилиб ўтади: «Лайли, Лайли, Лайли-жон, жон, жон, дилама карди вайрон...» Аёл синиқ жилмаяди. «Тасбеҳни етмиш иккинчи марта ўтираётганимда анави мулла сиздан хабар олгани келади ва ҳар доимгидек сизга ғамхўрлик қилолмаётганимни айтиб, менга панд-насиҳат қилишга тушади. Гўёки, мен астойдил ибодат қилмаётган эмишман. Акс ҳолда, шунча илму амалдан кейин сиз аллақачон оёққа туришингиз лозим экан!»

Аёл эрининг қўлларида тутати. «Лекин ўзингиз кўриб турибсиз, мен фақат сизни деб яшаяпман,

сиз билан баравар нафас оляпман! Ахир Аллоҳнинг тўқсон тўққизта гўзал исмидан бирини ҳар гал тўқсон тўққиз мартадан такрорлаб, тўқсон тўққиз карра тасбеҳ ўгириш фақат айтишгагина осон. Ахир бу ғофил мулла битта... мана шунақа эр ва... — аёл бир муддат фикрларини жамлашга уринади, — иккита норасида бола билан ёлғиз қолиш нима эканини қардан ҳам биларди?»

Аёл узоқ вақт жим қолади. Бу вақт ичида тасбеҳ беш марта айланади. Бу вақт давомида аёл кўзини юмиб, деворга жим суяниб туради. Кейин у тахмондан жойнамозни олиб, ерга тўшайди. Намоз ўқишни бошлайди.

Намоздан сўнг овоз кучайтиргичдан мулланинг қисқача маърузаси эшитилади. У ҳафтанинг ушбу куни, унинг хусусиятлари ҳақида диний манбаларда келтирилган маълумотларни келтира бошлайди.

Аёл атрофига кўз югуртиради. Хона. Эри бўшлиқда ётибди, гўё. Унинг вужуди ҳам бўм-бўш...

Бир неча дақиқа ўтгач, аёл пластик идишда яна қанча эритма қолганини аниқлаш учун ортига қайтди. Жуда оз қолибди. Томизгичга диққат билан тикилиб, ҳар бир томчининг оралиқ вақтини санайди. Бу вақт эрининг нафасидан кўра қисқароқ экани ойдинлашади. У томизгични тўғрилаб қўяди, бироз кутиб, кейин қониқиш ҳосил қилади ва нари кетади. «Эритма учун дорихонага боришим керак». Эшикдан чиқаётиб, норизо пичирлайди: «ишқилиб, боргунимча топиб қўйган бўлишсин...» Чиқади. Нариги хонадан боласини уйғотаётгани эшитилади: юр, болам, кетамиз.

У билан изма-из чопиб бораётган болакайнинг қадам товушлари узоқлаша бошлайди.

Тасбеҳ уч карра айланиб, эркак икки юз тўқсон етти марта нафас олиб чиқаргунча она-бола ортига қайтади.

Аёл боласини қўшни хонада қолдиради.

— Қорним очди, — ғингшийди болалардан бири.

— Банан олиб келдингизми? — инжиқланади иккинчи бола. — Ҳозир сизларга нон бераман, — уларни тинчлантиради она.

* * *

Қуёш нурлари сарғиш ва кўм-кўк тусли парда тирқишларидан чекинганида, аёл яна бўсағада пайдо бўлади. Аёл эрига бир муддат қизиқувчанлик билан тикилиб қолади, кейин унинг нафасига қулоқ солиш учун энгашади. Эр бир текис нафас олади. Эритмали идиш бўшаб қолган.

— Дорихона ёпиқ экан, — дейди кимгадир ҳисобот бераётгандек мутелик билан ва қўшимча топшириқ кутаётгандек бироз вақт жим қолади. Эри жим. Фақат нафас олади, холос. Аёл нариги хонага ўтиб, бир стакан сув олиб келади:

— Фақат ўтган сафаргидек тузли-шакарли сув ишлатиб туришга мажбурмиз...

У чаққонлик билан эрининг билагига ўрнатилган катетернинг игнасини чиқаради. Резина ичакни яхшилаб ювиб, уни эркакнинг оғзидан ичкарига киритади. Кейин стакандаги сувни томизгич идишига бўшатади. Томизгични ҳаракатга келтириб, томчиларнинг оралиқ муддатини ўлчаб кўради. Ҳар бир томчи нафас олиш ва чиқариш маромига мос келишини кутади.

Ва яна чиқиб кетади.

Ўн томчидан сўнг яна қайтиб келади. Бу гал қўлида чодра билан. «Холам билан кўришишим керак». У ниманидир, афтидан эрининг розилигини кутаётгандек яна бироз вақт туриб қолади. Кўзлари ўйнайди: «Эсдан оғмаяпманми?» У асабий ортига қайрилади. Эшик ортидан, йўлақда унинг овози эшитилади: — Эй, у ҳақда нима деб ўйлашингизнинг менга фарқи

йўқ... — У хонага кириб, яна чиқади... — Мен холамни жуда яхши кўраман...

Яна кириб-чиқади. — Ундан бўлак ҳеч кимим қолмади, опа-сингилларим, сизнинг укаларингиз... ҳаммаси юз ўгиришди. Сиз бу аҳволда... — У яна эшикни очиб ёпади. — Холам сизга тупурган... мен ҳам... эшитдингизми?

У кетади. Орқасидан икки боласи чопқиллашади.

Улар келгунича эркак уч минг тўққиз юз олтмиш марта нафас олиб чиқаради. Бу орада аёл айтганидек, сувчи қўшни эшикни тақиллатади. Кампир йўталганча унга эшик очади.... Яна бир неча нафасдан сўнг кўчадан бир йигитча велосипед ҳайдаб, хиргойи қилиб ўтади:

*Лайли, Лайли, Лайлижон, жон-жон,
Дилима карди вайрон...*

Мана, у яъни иккита ўғилчаси билан қайтиб келади. У болаларни йўлакда қолдиради. Эшик ғийқиллаб очилади. Эри одатдагидек қимирламай ётибди. Нафас олиши ҳам ўша алфозда. Аёлнинг ранги эса оқариб кетган. Ҳатто эриникидан баттар. Аёл деворга бир муддат суяниб қолади. Анча пайт жим қолгач, яна шивирлайди: — Холам уйини ташлаб... кетиб қопти! — Кейин сирғалиб, полга ўтириб қолади. — Қаерга кетди? Ҳеч ким билмайди. Энди ҳеч кимим қолмади! Ҳеч кимим! — Овозлари титрайди. Бўғзига нимадир тиқилиб қолади. Кўзлари ёшланади. — У кетиб қопти. Мен қай аҳволга ўтирганимдан унинг хабари бўлмаган. Бирор хабар юборганимда, албатта, ёнимга югуриб келарди... У сизни ёмон кўрарди. Лекин мен учун жонини берарди. Болаларим учун ҳам...

Йиғидан овози бўғилиб чиқади. У девордан нари кетади. Кўзларини юмиб, чуқур хўрсинади. Яна нимадир демоққа ошиқади. Аммо гапиролмайди. На-

фаси оғирлашади, бўғзидан умуман ҳеч нима ўтолмай қолади.

Шунда аёл бир зум бўғзидаги аламли сўзларини ичига ютади, алланечук юмшоқроқ, майинроқ сўз қи-диради:

— Сиз хотинингиз ва икки болангиз борлигини билармидингиз? — Сўнг ичида тутилиб қолган аламли, оғир сўзларни чиқариб ташлаш учун қорнига мушт-лайди. Бир, икки... — Сиз елкангизга «Қалашников» автоматини илган пайтингизда биз ҳақимизда бир дақиқа бўлсаям ўйладингизми? Ҳе падарингта... — Аёл негадир гапини охирига етказмайди.

Бир дақиқа жим қолади. Кўзлари яна юмилади. Бошини қуйи солади. Афсус билан оҳ тортади. Узоқ муддат. Унинг нафасига монанд елкалари силкина бошлайди. Етти марта.

Сўнг бошини кўтариб, кўзларини гулдор енги билан артади. Кейин эрига термилиб қолади, унга яқинлашиб, юзига эгилади:

— Мени кечиринг, — дея қўлларини силайди. — Чарчадим, кучим қолмади. Мени ёлғиз қолдирманг. Ҳеч кимим йўқ. Фақат сиз борсиз, холос. — Кейин овозини кўтаради: — Мен сизсиз ҳеч кимман. Фарзандларингизни ўйланг. Уларни нима қиламан? Ҳали жуда кичкина бўлишса... — У эрининг қўлларини силашдан тўхтайди.

Ташқарида, яқин орада кимдир ўқ отади. Кимдир янада яқиндан жавоб ўқини отади. Яна жавоб қайтади. Кейин яна сукунат чўкади.

— Мулла бугун келмади, — дейди у бироз енгил тортиб. — У дайди ўқлардан қўрқади. Худди сизнинг укаларингизга ўхшаб ўлардек қўрқоқ. — У ўрнидан туриб, секин одимлайди: — Сиз эркаклар барингиз қўрқоқсиз! — Кейин яна эрининг ёнига боради. Ғазаб билан унинг юзларига термилади: — Қани ўша укаларингиз? Ахир сиз уларнинг душманлари би-

лан курашганингизда ҳаммаси сиз билан фахр-ланишарди, шекилли? — Эркак икки марта нафас олгунча жим турди. — Қўрқоқлар, — тўнғиллайди у. — Улар сизнинг болаларингиз, ор-номусингиз — менинг шаъним учун курашиши керакмасмиди? Ойингиз-чи? Боламнинг бошидан бир тола сочи тушмаслиги учун мен жонимни ҳам қурбон қиламан, деб лоф уриб юарди-ку? Лекин унинг ўгли, душманларга қарши ҳар бир фронтда фаол жанг қилган қаҳрамон, келиб-келиб, ўзиникилардан бўлган бир мишиқи билан тортишувда, ўқ еб ўтирибди. Шу қадар, бемаъни, шу қадар кулгилики...

Аёл яна эрига яқинлашади. Аёлнинг бутун хона бўйлаб кезган ҳаросон кўзлари яна эрида тўхтайдди.

— Сизнинг яқинларингиз бу шаҳарни тарк этиб кетаётганида нима деганини биласизми? Улар сизнинг хотинингиз, болаларингизнинг ташвишини ўз елкаларига олишмас экан. Улар сизни ташлаб кетишди. Улар сизнинг аҳволингизга, тақдирингизга, кулфатингизга, ор-номусингизга ҳам тупуришди.

Кейин у тасбеҳ тутган қўлини тепага кўтаради:

— Аллоҳим, ўзинг мадад бер! Ал-Қаҳҳор! Ал-Қаҳҳор!

Йиғлайди.

Тасбеҳ яна бир марта айланади.

У беҳол пичирлайди:

— Мен... ростдан ҳам ақлдан озияман, шекилли? Ахир бу гапларни унга айтганимдан нима наф? Бундан кўра тилим узилиб тушса бўлмасмиди? Оғзимга тупроқ тўлса бўлмасмиди? — Юзларини беркитади: — Ё Аллоҳ, ўзинг кечир! Ўзинг адашган банданга йўл кўрсат!»

Аёлнинг қўллари эрининг қалин сочлари орасига сирғалиб киради. Унинг қуруқшаган бўғзидан илтижо отилиб чиқади:

– Қайтинг, ўтинаман сиздан, мен ҳушимни йўқотмасимдан олдин қайтинг. Лоақал болалар ҳаққи ортга қайтинг...

У бошини кўтаради. Худди эриники сингари ҳисиз нигоҳлар билан номаълум бўшлиққа боқади.

– Парвардигорим, ўзинг уни ҳаётга қайтар! Ахир у узоқ йиллар сенинг йўлингда курашди, жанг қилди, қон тўкди, – кейин у оғир ютиниб қўшиб қўйди, – Сен ҳам уни ёлғиз ташлаб қўйма. Болаларига ўзинг шафқат қил! Бизни ягона суянчимиздан маҳрум қилма. Ўзинг караминг ва қудратингни кўрсат, – аёл шундай дея қаршисида турган Қуръони Каримга қўл узатди. Унинг саҳифадаги Аллоҳнинг гўзал исмлари устидан бармоқларини юргизди. – Ўзингга қасамки, энди мен уни ҳеч қанақа урушга жўнатмайман! Энди ҳамиша бизнинг ёнимизда, оиласи бағрида бўлади!

У йиғлаб юборади. Йиғи аралаш Яратганнинг исми бўғзидан сирғалади: «Ал-Қаҳҳор!» Кейин яна тасбеҳ ўгиришга тушади. Яна тўқсон тўққиз марта Унинг исмини такрорлайди: «Ал-Қаҳҳор!»

Хонага тунд қоронғилик чўкади.

– Ойи, қўрқяпман, бу ер жуда қоронғи. – Ташқарида, эшик ортида болалардан бирининг овози эшитилади. Аёл чиқиш учун ўрнидан туради:

– Қўрқма, болам, мен шу ердаман.

– Ойи мен жудаям қўрқиб кетяпман, – ҳиқиллайди бола, – ким билан гаплашяпсиз?

– Даданг билан, – дейди аёл.

– Алдаяпсиз, дадамнинг исмлари Қаҳҳор эмаску? Жаҳллари чиқмайдими?

– Йўқ, болам, сизлар уни безовта қилмасангиз жаҳли чиқмайди.

Бола жим бўлиб қолади. Тун киради. Аёл сезганидек бу оқшом мулла келмайди.

Аёл ташқаридан фонус кўтариб киради ва уни эрининг бош томонига қўяди. Чўнтагидан эритма тўлдирилган шишани чиқариб, эрининг кўзларига томиза бошлайди. Бир томчи, икки томчи... Бир, икки... Кейин яна чиқиб кетади ва кичикроқ пластмасса идиш ва чойшаб олиб киради. Эрининг оёғига ўралган ифлос ёпинчиқни опташлайди. Унинг то-вони, қорни, тиззаларини нам латта билан артади. Кейин эрининг оёқларини тоза чойшабга ўрайди. Тузли-шакарли суюқлик қандай тезликда томаётганини текшириб кўради ва фонусни кўтариб чиқади.

Яна анча пайт ҳамма ёқ зулматга чўмади.

Тонгга яқин муаззиннинг ширали овози эътиқодди бут мўмин-мусулмонларни намозга чорлайди. Уй йўлагиди кимнингдир у ёқдан бу ёққа бориб келаётгани эшитилади. Эшик очилади. Аёл киради. У эрига диққат билан тикилади. Эркак ҳамон ўша ҳолатда ётибди. Фақат унинг кўзлари аёлнинг диққатини тортади. Унга яқинлашади. Бир қадам, икки қадам...

Тиқ этган товуш йўқ. Аёл сал тебранади. Хонадан чиқишга уринади. Аёл фонуснинг ёнига қайтгунча беш-олти нафас олгулик вақт ўтади. У аввалгидек кўзлари юмуқ ҳолда ётибди. Аёл унинг устига энгашади:

— Ухляяпсизми?

Эҳтиёткорлик билан эрининг кўксини босиб кўради.

— Ҳа... ухляяпсиз! — дейди овозини баландлатиб, кейин кимгадир уқтираётгандек сўз қотади: — У ухляяпти!

Ҳамма ёқ бўшлиқ. У қўрқиб кетади.

У муллага намоз ўқиб олиш учун жойнамоз тўшаб беради. Намозни тугатиб бўлгунча қария четроққа

ўтиради ва Қуръони Каримни қўлига олади. Ўнг қўли билан китобнинг товус пати қистирилган жойини очиб, чапи билан тасбеҳ ўгиришда давом этади.

У бир неча саҳифани ўқиб бўлгач, Қуръонни ёпиб, бир зум ўйга чўмади.

Ўтириб, жойнамозни йиғиштиради. Кейин эшик тарафга юради. Ортига ўгирилади. Эрининг ёнига қайтиб келади. Қалтироқ қўллари билан эрининг битта кўзини очиб кўради. Кейин иккинчисини. Кутиб туради. Эркакнинг кўзлари бошқа юмилмайди. Аёл шишачани очиб, унинг кўзларига бир томчи дори томизади. Томизгичнинг идишини текшириб кўради. Ҳали эритма тугамаган эди.

Ўрнидан туриши асносида эридан сўрайди:

— Яна кўзларингизни юма оласизми?

Эркакда ўзгариш сезилмайди.

— Ахир бу қўлингиздан келади-ку? Бир мартагина!

Яна ўша ҳолат...

Аёл аччиқланиб, оҳиста эрининг чаккасига қўл юборади. Қўллари асабий титрайди.

Кўзларини юмиб, тишини тишига босади. Чуқур хўрсинади. Кейин бармоқларининг учини фонус ёруғига тутади. Кўзлари қуп-қуруқ. У эрини секин ёнбошлатади. Фонусни эрининг чаккасига тутади. Хира ёруғда эрининг чаккасидаги ўқ тешиб ўтган, қон қотиб қолган, четлари хиёл кўкарган тешикни кўради.

Аёл нафасини ютиб, бармоғининг учи билан жароҳат ўрнини секин босади. Эркак ҳар доимгидек ҳаракатсиз. Ғиқ этмайди. Қарашлари ҳам аввалгидек маъносиз.

— Оғримаяптими?

Аёл яна уни аввалгидек чалқанча ётқизади.

— Сизнинг ҳеч қаерингиз оғримайди, ҳеч қачон оғримаяган ҳам, — дейди у ғазабнок овозда. — Мен

ҳали ҳеч кимнинг чаккасидан ўқ еб, яшаб кетганини эшитмаганман! Ҳатто қон ҳам кетмаяпти. Ҳатто йиринглагани ҳам йўқ. Демак, ҳеч қаерингиз оғримайди. Мана бу мўъжиза! деганди онангиз. Лаънат бундай мўъжизага! — Аёлнинг хўрлиги келади: — Сиз ҳеч нимани сезмай ётаверасиз. Фақат мен... мен азоб тортаман!

Аёл йиғламсираб эшик томон боради. Унинг кўзларидаги алам ғазаб билан алмашади. Аёл йўлакка, қоронғилик бағрига кириб кетади. Ҳолат то тонг отиб, қуёш нурлари сарғиш ва кўм-кўк осмон акс этган парданинг тешикларидан сизиб, фонуснинг хира нурларини эритиб юбормагунча эркакнинг ҳаракатсиз сояси деворда михланиб тураверади.

Хона эшигини кимдир журъатсиз тарзда очмоқчи бўлади. Негадир очолмайди.

— Дада! — Ёш боланинг овози жаранглайди, — қаердасиз?!

— Болам, отангни безовта қилма, у касал, ухляпти. Юр мен билан! — Йўлак бўйлаб болаларнинг қадам товушлари эшитилади.

— Ўзингиз-чи, ҳар доим бир нималарни бақриб юрасиз-ку, сиз безовта қилмаяпсизми? — сўрайди бола.

«Йўқ» жавоб қайтаради онаси. Жимлик.

Хонанинг товушсиз муҳотида пашшанинг ғашга тегувчи ғинғиллаши эшитилади. У эркакнинг пешанасига қўнади. Хиралик билан қўнган жойида визиллаб туради. Беморнинг ажинлари бўйлаб ўрмалайди, иштаҳа билан унинг терисини ялайди. Бемаза, шекилли, норози ғўнғиллайди.

Кейин кўз бурчаклари томон юради. Қадамлари бежо. Кўз четида қотиб қолган оқсилни татиб кўради. Кейин қадамлари тезлашади ва ўсиқ соқоллар орқасида изғийди, бурун бўйлаб ўрмалайди. Кейин учиб, беморнинг гавдасини тепадан томоша қилади.

Яна эркакнинг юзига қўнади. Бир учи беморнинг оғзига киритилган найча узра юра бошлайди. Сўнг қуриб қолган лабларига ўтади. Яна ичкарилайди, ниҳоят, беморнинг оғзига кириб кетади.

Фонуснинг пилиги тобора пасайиб, ўчиб қолади. Аёл қайтиб киради. Жуда ҳорғин кўринади. Ҳам руҳан, ҳам жисмонан. Бўшапган қадамлар билан эрининг тепасига боради. Унинг юзлари кечагидан кўра анча суст, журъатсиз. Эрининг ҳаракатсиз гавдасига умидсиз тикилиб қолади. Кейин Қуръони Карим қўйилган ёстиқча олдида тиз чўкади ва белгиланган саҳифани очади. У Аллоҳнинг гўзал исмлари бўйлаб бармоқларини юргизади. Ўн еттинчи исм устида тўхтади: Ал-Ваҳҳоб. – Ҳадя этувчи, – шивирлайди у. Аёл мийиғида кулимсирайди: – Йўқ, менга ҳадя керак эмас. – У саҳифалари орасида қистирилган товус патини чиқариб олади: – Ҳатто Яратганни зикр этишга ҳам ҳолим етмаяпти. – Кейин эса товус патини лабларига теккизади: – Яратганнинг карами кенг... У сизни қутқаради. Ҳатто мен унга ёлвориб дуолар қилмасам-да...

Эшик тақиллаши аёлнинг фикрларини бўлади. «Мулла келган бўлса керак», ўйлайди аёл. Очгиси келмайди. Яна кимдир эшикни чертади. Аёл тебраниб қўяди. Бу гал янада шиддатлироқ чертилади. Аёл хонадан чиқади. Мана, унинг қадамлари кўчадан эшитилияпти. Аёл ким биландир сўрашади. Аммо нима ҳақдалигини эшитиб бўлмайди.

Хона эшигини кимдир қўрқа-писа итаради. Болалардан бири киради. Унинг патак сочлари остидан рангпар, озгин юзчалари кўриниб туради. Бола митти кўзларини эркакка қадайдди. «Дада, ухляяпсизми?» шивирлаб сўрайди. «Дада, оғзингизга нима тиқиб олгансиз?» Бола эркакнинг оғзига кириб кетган найчани қизиқиш билан ушлаб кўради. Кейин

унинг юзларини силайди. «Сиз уйғоқ экансиз-ку? — дейди бола. — Ойим бўлсалар, даданг ухлаетти, дедилар. Сиз касалмисиз? Ойим бизни сизнинг ёнингизга киргани қўймаптилар. Гапириш ҳам мумкин эмас, дедилар. Лекин ўзлари гаплашаверадилар».

Шу пайт эшик очилиб, қийқирганча унинг опаси хонага киради ва худди онасидек қатъиятли овозда уни тергайди:

— Жим бўл, қани, бу ёққа кел-чи?

Иккита бола қўл ушлашиб отасининг тепасига боради. Кейин отасининг оғзидан чиқиб турган найчага қизиқиш билан қараб қолади. Кичкина қизалоқ отасининг кўксига сакраб чиқади. Кейин унинг соқолини тортқилай бошлайди. Каттаси отасининг оғзидаги найчани юлқиб олади. Кейин эркакнинг оғзига кичкина қўлчасини тикади. Унинг қўлига бояги пашша илакишиб чиқади.

— Пашша, — қизча жирканиб, ивиб қолган пашшани полга улоқтиради.

Кичик қизча опасининг ҳаракатларидан завқланиб кулади.

Онаси югуриб киради.

— Бу ерда нима қиялсанлар? — деб ўшқиради. — Қани, икковинг ҳам чиқ ташқарига.

— Дадам пашша ерканлар, — дейди болалар бараварига.

— Бўлди бас, қани жўналаринг!

Қизчалар чиқиб кетишади. Ивиган пашша секин ҳаракатга келиб, эски гилам устидан ҳаракатланади ва кутилмаганда тўхтаб қолади. Тўнкарилиб, бир-икки марта оёғини типирчилатади. Кейин тинчийди.

Аёл хонада туриб қолади. Кейин яна найчани эрининг оғзига оҳиста жойлаштириб, оёқ учида чиқади.

Анчадан кейин у идишга тузли-шакарли сув қу-йиш, кўзига дори томизиш учун киради. У эрининг ёнида қололмайди, унинг кўксига қўлини ҳам қўй-майди, тасбеҳ ҳам ўгирмайди. Кетади.

Аср намози азони эшитилиши билан яна хона-га кириб, эрининг кўзларига дори томизади. Яна чиқиб кетади.

Ташқаридан, овозкучайтиргичдан яна мулла-нинг овози эшитилади. Бу гал у чоршанба кунининг хусусиятларини санайди.

Кўчадан «Аллоҳу акбар» деган хитоблар эшити-лади. Бора-бора овозлар йўқолади.

Гилам устида ётган пашшанинг ўлигини бир неч-та чумолилар олиб кетишга чоғланади.

Аёл югуриб хонага киради ва эрига диққат билан тикилади. Худди эри бояги хитобга жавобан ўрни-дан сакраб туриб, қурол тарқатувчининг олдига чо-падигандек.

Аёл эшик олдида туриб қолади. Бармоқлари би-лан лабларини артади, кейин алам билан тишлай-ди ва хонани тарк этади.

Девор ортидан унинг тушлик тайёрлаётгани, болалар билан гаплашаётгани эшитилади. Кейин атрофни жимлик босади.

Соялар.

Жимлик...

Аёл яна киради. Бу гал анча паришон. Эрининг ёнида ўтиради:

— Ҳозир мулла келиб кетди, — дейди у. — Нима учун масжидга чиқмаётганимни сўради. Мен узрли эканимни айтдим. Унга гапим ёқмади. Барибир ни-мадир дейишим керак эди-ку? Ўзича ғўлдираб нари кетди. Олдин у бошқача эди. Ҳатто ҳазиллашиб га-пирарди. Сизлар мамлакатда янги тартиб ўрнатга-

нингиздан кейин у бошқача бўлиб қолди. Қўрқашти, шекилли, боёқиш.

Аёл беихтиёр Қуръони Каримга қарайди. Шунда эсига варақлар орасига қистирилган товус пати тушади. Жин урсин. Уни қаерга қўйди экан? Ёстиқ тагини, чўнтақларини пайпаслаб, ниҳоят, патни топади ва китобнинг керакли саҳифасини топиб, ўша ерга қистиради. Енгил уф тортиб, ўтиради.

— Мен шу муллани ҳечам тушунолмадим... Нима дейувдим ўзи? Ҳа... ўлсин, узрлиман, дедим. Тўғриси... мен уни алдадим.

Кейин эрига ғалати қиёфада тикилиб қолади. Унинг нигоҳларида шафқат эмас, алланучук истехзо акс этади.

Кейин аёл иягини тиззасига тираб, эрига тикилади. Кўзларида маъюслик акс этади. Кўзининг бурчагидаги тиртиқнинг исёнкор ифодаси ҳам йўқолади.

— Биласизми... — даставвал унинг овози бўғилиб чиқади, кейин томоқ қириб, овозини очади, — биз, сиз биринчи марта... ётганимизда... оила қурганимиздан уч йил ўтиб... эсингиздами? Ўша куниям... мен узрли эдим...

У нигоҳларини эридан олиб қочади, ғижим бўлган чойшаб қатларига қарайди. Бошини тиззасининг кўзига тақайди.

— Сизга айтолмагандим. Сиз эса... менинг бокиралигимга ишондингиз! Ўшанда сиз қанчалар бахтли эдингиз, ўзингизча ғурурланиб ҳам қўйдингиз.

Жимлик чўкади.

Кейин аёл телбаларга ўхшаб кулади. Кулгидан аёлнинг нозик вужуди силкинади. У эрининг ғазабдан дод солишини кутади. Аммо эрида ўзгариш йўқ. Аёл шундан сўнг яна юрак ютиб, гапида давом этади:

— Аслида, менга вақтли эди. Ҳали бир ҳафтача вақт бор эди. Лекин... ўшанда соғинчданми, қўрқувданми... шунақа бўп қолди. Ахир ўзингиз ўйланг. Мен бир йил фотиҳали юрдим. Кейин уч йил мени ғойибда юрган эркакка никоҳлаб беришди. Мен фақат сизнинг исмингиз билан яшадим, холос. Мен ҳали сизни кўрмагандим, танимасдим, ҳатто тасаввур ҳам қилолмасдим. Мен қўрқардим, ҳаммасидан, сиздан, тўшакдан, бокиралик белгисидан... баридан қўрқардим. Лекин ана шу қўрқув менга жуда ёқарди. Буни сизга тушунтиролмайман. Бу қўрқув одамни ҳам даҳшатга солади, ҳам умидвор қилади, ҳам эҳтиросини қўзғайди, майл уйғотади, сенга қанот бағишлайди... Ҳа, менда ана шундай қўрқув бор эди. У кун сайин, соат сайин менинг бутун борлигимни, вужудимни тўлдириб, бора-бора, сизнинг келишингиздан сал олдин тамомила сўнди. Бу қўрқувнинг ранги ваҳиманикидек кўм-кўк эмас, қон сингари қирмизи эди. Мен бу ҳақда холамга айтганимда, у менга жим туришни, умуман бу ҳақда оғиз очмаслигимни тайинлади. Мен ҳам дамимни чиқармадим. Анча хотиржам тортгандим. Йўқ, мен нопок эмасдим. Бокира эдим. Барибир қўрқардим. — Аёлнинг қўллари худди пашша тутмоқчидек ҳавода кезарди: — Ана унда ҳақиқий фожиа юз берарди. Ахир бунақа воқеаларни мен жуда кўп эшитгандим. Сиз нопок қонни бокиралик белгиси деб ўйлагандингиз-а? — Аёл кулимсираб, эрининг ёнбошида чўзилади. — Ҳечам тушунолмайман, нега сиз, эркакларнинг ғурури фақат қон билан боғлиқ? — Аёлнинг қўллари яна ҳавода бемақсад ҳаракатланади: — Эсингиздами? Бир куни уйга маст бўлиб қайтдингиз. Мен ўшанда ухлаб ётгандим. Чекдингиз. Кейин менга яқинлашдингиз... Мен ўзимни қаттиқ ухлаганга солдим. Сиз нафсингизни қондириб, ювингани борганингиз

да, қонни кўриб, бақириб юбордингиз: «Нега мени огоҳлантирмадинг», деб уришиб бердингиз. Аслида бу... кечиккан бокиралик белгиси эди...

* * *

Аёлнинг вужудини ўз-ўзидан қўрқув босади. Кейин негадир йиғлаб юборади. Узоқ йиғлайди. То сувчи қўшни уйнинг эшигини қоқмагунча, кампир йўталиб чиқмагунча ўрнидан жилмайди. Ташқарида болалардан бирининг йиғиси эшитилади.

Шунда аёл ўрнидан туради ва ташқарига чиқади.

Чумолилар пашшанинг ўлигини ўз уяларига олиб киришган пайтда, аёл пластик идиш ва тоза чойшаб кўтариб киради. У эркакнинг оёқларига ташланган эски чойшабни очиб, яна унинг баданини ҳўл латта билан артиб чиқади. Кейин янги чойшаб билан ўраб қўяди.

Яна тун.

Хона зулматга қоришган.

Бирданига қулоқни кар қилгудек портлаш овози янграйди. Ер ларзага келади. Дераза ойналари чилчил бўлади. Кимдир дод солади. Яна бир портлаш. Буниси анча яқиндан. Олдингисидан ҳам кучлироқ. Болалар йиғлашади. Аёл қичқиради.

Йўлакда уларнинг қўрқувли қадам товушлари — қазноқ томон секинлашиб боргани эшитилади. Ташқарида, яқингинада ниманингдир алангаси кўзга ташланади. Қўшни боғда қуриган дарахт ёнаётганга ўхшайди. Аланганинг тиллари қоронғи осмонга ўрлайди.

Ташқаридан ҳар хил овозлар эшитилади. Кимдир йиғлайди, кимлардир «Калашников»дан ўқ отишади. Ким, қаерда, кимни отаётганини билиб бўлмайди. Фақат отаверишади.

Ниҳоят, ҳамма ёқни кулранг тусга бўяб тонг бўзаради.

Кўчалар тутунга тўлган, ҳовли ўлик боғга айланган, хонада эса ҳалиги эркак ҳамон қимирламай ётибди. Фақат дерезадан кирган қора қурум унинг юзлари, устига ёпилган чойшабни қоплаб олган. Эркак ҳамон ҳиссиз, ҳаракатсиз, билинар-билинемас нафас олиб ётибди.

Эшик ғийқиллаб очилади, йўлакда журъатсиз қадамлар эшитилади. Қадамлар эшик олдида тўхтади. Эркак тўрт марта нафас олганидан сўнг эшик очилади. Аёл киради. Аввал у эрини кўрмайди, ҳамма ёқни — пардадаги қушлар тасвири, гиламдаги нақшлар, шакарли-тузли эритма солинган флакон, очиқ турган китоб саҳифалари — ҳаммасини қоп-қора қурум қоплаган, ҳар ёққа ойна парчалари сочилиб кетган...

* * *

Кейин аёлнинг нигоҳлари эркакнинг тупроқранг оёқларини ўраб турган чойшабга, ўсиқ соқолларига, ниҳоят, юзларига қадалади.

Журъатсиз қадамлар билан эрига яқинлашади. Унинг кўкрагига диққат билан тикилади. Кўтарилиб тушяпти, демак, эри нафас оляпти. Яна бир қадам ташлаб, эрининг кўзларига қарайди. Эрининг кўзлари очиқ. Қалин киприкларига эса қоп-қора чанг зарралари қўнган.

Аёл эрининг кўзларига икки томчидан дори томизади. Бир, икки, бир, икки...

Эрининг юзларига диққат билан тикилади. Ундаги қурумларни кафти билан сидириб ташлайди. У ҳар доимгидек эри билан бир маромда нафас олади. Кулранг тонг сукунатини қўшни кампирнинг заиф йўтали бузади. Аёл бошини кўтариб, пардадаги сариқ-кулранг осмон аксига боқади. Кейин ўрнидан туриб, полга сочилиб ётган ойна парчаларини

босганча дераза томонга юради. Парданинг тешигидан қўшни ҳовлига кўз ташлайди. Кўксидан ёввойи ҳайқиреқ отилиб чиқади. У эшик томонга югуради ва йўлакка чиқади. Лекин танкнинг таҳдидли шовқини унинг йўлини тўсади. Ортига қайтган аёлни юзларида ўлим ваҳимаси акс этади. «Эшик... эшигимизни танк юлиб кетди... Қўшнининг девори-ни ҳам...» пичирлайди у ўзича.

Унинг овозини танкнинг ваҳший қичқиреғи босиб кетади. Аёлни қаросон нигоҳлари хона бўйлаб олазarak кезади. Танкнинг овози узоқлаша боради. Кейин яна қўшни кампирнинг йўтали эшитилади.

Аёл ҳолсизланиб, полга ўтириб қолади. Бўғиқ овозда пичирлайди: «Яратган Эгам, сенгагина сиғинаман, сендан мадад кутаман...»

Ўқ отилади. Аёл жим қолади. Яна ўқ товуши. «Аллоҳу акбар» қичқиради бир эркак. Яна танк ўкиради. Портлаш овози уйни ҳам, айлни ҳам титратиб юборади. Аёл қорни билан судралиб, эшиккача боради, кейин даҳлизга эмаклаб чиқади. Сўнг зинапо-ялар бўйлаб ертўлага, даҳшатдан қалтираб ўтирган кичкинтойлари олди-га ўрмалайди.

Эркак ҳамон жим ётибди.

Отишма тугайди — чамаси ўқдорилар тугади, шекилли. Танк кетади. Яна қуюқ, диққинафас сукунат бошланади.

Ана шу ўлик сукунат пайтида иккита деразани ажратиб турган девор тагида чумолилар ташлаб кетган пашшанинг ўлиги ёнига ўргимчак ўрмалаб келади. Аввал ўлжасини яхшилаб кузатади. Кейин атрофни айланиб чиқади. Кейин чамаси тўр тўқиш учун бўлса керак, девордаги ёриққа кириб кетади.

Аёл яна чиқади. Бу гал унинг қўлида пластмасса тоғорача, сочиқ ва салфетка турибди. У ҳамма ёқни артиб чиқади. Ойна синиқларини супуради. Қурум-

лар изини артади. Томизгичга шакарли-тузли эритма қуяди. Кейин эрининг кўзларига дорининг сўнгги томчиларини томизиш учун унинг қаршисида ўтиради. Флаконни бўшатиб нари кетади.

Шифтга яна ўргимчак ўрмалайди. У ўзининг ипи орқали осилиб пастга тушади. Эркакнинг кўксига тушади. Бироз тебраниб тургач, унинг устидаги чойшаб тиришлари бўйлаб ҳаракатланади. Кейин у эркакнинг соқоли устига чиқади.

Аёл қайтиб келади.

— Янги жазо чоралари кўрилади, шекилли, — дейди у эрининг устида бироз қараб тургач. — Сизни ертўлага оптушишим керак.

У эрининг оғзидаги найчани олиб қўяди. Кейин қўлларини унинг қўлтиғи остига тикади. У эрининг қоқсуяк гавдасини судрай бошлайди. Гилам устида унинг оёқлари шалвираб боради. Тўхтайди. «Бошқа кучим қолмади», дея ҳолсиз пичирлайди. Асабийлашади. «Ўзим аранг турибман, сизни қандай судрайман?»

Уни яна матрасга олиб бориб ётқизади. Яна оғзига найчани ўрнатади. Бир муддат жим қолади. Кейин титроқ овозда, йиғлагудек минғирлайди:

— Кошки бирорта дайди ўқ келиб текканида. Сиз ҳам, мен ҳам баравар қутулардик...

У зарда билан ўрнидан қўзғалади. Ғазабнок ва ғайратли қадамлар билан пардани тушириш учун ўша тарафга юради.

* * *

Яна жимликни кампирнинг кўкрагини эзғилаётган йўтал овози тешиб ўтади. У аста-секин девор харобаларидан ошиб ўтади. Мана, унинг хаста қадамлари яқинлашиб келмоқда. Мана, унинг сояси

пардадаги қушлар тасвири устига тушмоқда. У йўтала-йўтала кимнидир чақиради. Ҳеч ким жавоб қайтармайди. У яна йўтал орасида кимнидир чақиради. Яна жимлик. Кейин ортга чекинади. Бироз ўтиб яна қайтиб келади. Кўчада қайсидир қўшиқни хиргойи қилинаётгани эшитилади. Кейин оғир этикларнинг гурсиллаши қулоққа чалинди. Кимлардир ҳар қаёққа қараб югура бошлайди.

Бугун сувчи келмайди. Велосипедда ўсмир бола «Лайли, Лайли, Лайлижон...» дея қўшиқ айтиб ўтмайди.

Ҳамма ҳар ёққа тумтарақай бўлади. Яна жимлик.

Шаҳарга тун чўкади. Бутун шаҳар даҳшатга чўмади гўё. Отишмалар ҳам тинган.

Аёл яна ўз хонасида. У томизгич идишида қолган эритма миқдорини ўлчаб кўради. Жим.

Қўшни кампир ҳануз йўталиш билан овора. Овози бир яқинлашиб, бир узоқлашади. Кўп ўтмай, бутун кўчани соқов сукунат қоплайди, кейин қўшни кампирнинг оғир хиргойиси эшитилади. Унинг овозини этикларнинг гурсиллаган товуши босиб кетади. Кампир яна йўталиб, хириллайди: «Улар қайтиб келишяпти!»

Улар яқинлашишади. Қадам товушлари. Улар кампирни зимдан кузатиб ҳовлига киришади. Мана, улар дераза тагида туришибди. Автомат қўндоғи билан деразада ромида қолган ойна қолдиқларини уриб туширишади. Уч нафар қуролланган эркак деразадан уйга сакраб киришади. Учови ҳам бошларига қора салла ўрашган, юзларининг ҳам бир қисмини салланинг учи билан тўсиб олишган.

«Қимирламанг!» таҳдидли хитоб янграйди. Шундоғам қимирлаган жон асари сезилмайди. Улардан бири – афтидан сардори машғалани ёқади. Хона четида ётган эркак гавдаси кўзга ташланади.

«Сенга ялпайиб ётиш қанақа бўлишини кўрсатиб қўяман!» – жангарилардан бири ерда ётган эркакнинг кўкрагига этигининг қўнжини босади.

Эркакнинг билинар-билинемас нафаси олиши жангариларга сезилмайди. Иккинчи жангари автоматнинг учи билан эркакнинг оғзидаги найчани силжитиб кўради:

– Лаънатининг оғзидаги найчасини қара! – кейин сал энгашиб паст овозда таҳдид қилади: – қуролинг қани, итвачча?

Эркак ҳамон қимир этмасдан ётаверади. Унинг маъносиз нигоҳлари ўргимчак тинимсиз тўр тўқиётган шифтдан узилмайди.

– Эй, сендан сўраямиз? – сўрайди машъала тутган жангари.

– Жа олифта эканми? – унинг шериги эгилиб, эркакнинг билагидаги соатни, бармоғидаги олтин ниқоҳ узугини ечиб олади.

Учинчи жангари гилам остини, тахмондаги кўрпалар қатини, ҳамма ёқни титкилашга тушади.

– Бу ерда ҳеч нарса йўқ, – тўнғиллайди кейин норози овозда.

– Нариги хоналарни қара, – деб буюради машъала тутганча, эркакнинг кўкрагига оёғини тираб турган жангари.

Иккита шериги йўлак бўйлаб юриб кетишади.

Машъала тутган жангари чойшабни кўтариб, беморнинг қуруқшаган гавдасига қарайди. Беихтиёр қўрқиб кетади ва эркакнинг кўкрагига товонини қаттиқроқ ботиради. У беморнинг бақриб юборишини, лоақал инграб қўйишини кутади. Ҳеч қандай ўзгариш сезилмайди.

– Нега менга бундай қараяпсан? – сўрайди у эркакнинг бақрайган кўзларига тикилиб, – нега гапирмайсан?... Миқ этсанг-чи?... Нима, тилингни кесиб

олишдими?.. Ё аллақачон асфаласофилинга жўнавордингми?

Ҳеч қандай жавоб бўлмайдди.

Кейин у ғазаб билан эркакнинг гирибонидан олиб, ўзига яқинлаштиради. Эркакнинг мурданикидай оппоқ, маъносиз юзлари жангарини даҳшатга солади. Эркакнинг ёқасини қўйворади ва ўзини орқага олади.

– Эй йигитлар, шу ердამисизлар? – Унинг бўғиқ овози зулмат қўйнига сингиб кетади. – Шу ердამисизлар?

Кейин машъала тутган сардор яна ерда ётган эркакнинг устига энгашади. Бу гал қизиқиш билан тикилади. Эркакнинг жон асари сезилмайдиган гавдасини машъала бор бўйича ёритади. У этигининг ўткир учи билан эркакнинг елкасидан енгилгина туртади. Ўзгариш йўқ.

Кейин автоматнинг тумшуғини эркакнинг пешонасига тирайди... тепкини босади. Жимлик. Магазинда ўқ қолмаганини эслаб, мийиғида тиржаяди. Кейин ортига ўгирилиб, хонани кўздан кечиради. Шу пайт йўлакдан икки шеригининг ҳиринглагани эшитилади.

Зум ўтмай бўсағада икки жангари пайдо бўлади. Икковининг ҳам оғзи қулоғида.

– Нимага тиржаясанлар? – тўнғиллайди сардор. – Нима топдиларинг?

– Манавини қара? – жангарилардан бири қўлидаги аёлларнинг ичкийимини намоишкорона кўрсатади, – манави ўликнинг хотиниям бор экан!

– Биладан.

– Қаердан била қолдинг?

– Тўнка, боя унинг бармоғидан никоҳ узугини ечиб олдинг-ку?

Жангари қўлидаги ичкийимни полга улоқтиради, кейин этигини товони билан эзгилайди.

– Эгасиям олдимиздан чиққанида борми?

Шериги кулиб юборади. Фақат сардор жим. У эр-
какка қаттиқ тикилади:

– Мен уни танигандек бўляпман!

– Отини биласанми?

– Эслолмаяпман.

– У бизникиларданми?

– Шунақага ўхшаяпти.

Жангарилар эркакнинг атрофини ўраб олишади.
Улардан бири оёғи билан эркакни тепиб кўради.

– Эй, кўзингни оч, турсанг-чи?

– Бас қил, кўрмаяпсанми? Кўзи шундоғам очиқ-ку?

– Нима, сен уни ўлдирдингми?

Сардор бефарқ бош чайқайди.

– Нимасини ўлдираман? – кейин шерикларига
ўгирилади: – Хотинини топдиларингми?

– Йўқ! Уйда ит ҳам йўқ-ку?

Яна жимлик чўкади. Ниҳоят, жангарилардан
бири жимликка ортиқ тоқат қилолмайди:

– Э ўзи бу ерда ... еб ўтирибмизми? Кетдик.

Лекин бошқалар кетишга ошиқишмайди. Ташқа-
рида кампирнинг йўтал аралаш хиргойиси эшити-
лади.

– Анави телба кампирми? – жангаридан бири ик-
кинчисига қарайди.

– Манавининг онаси бўлса керак? – иккинчиси
ерда ётган эркакни кўрсатади. Учинчиси деразадан
калласини чиқариб, кампирдан сўради?

– Ҳов, она, сиз шу ерда турасизми?

Кампир хиргойисида давом этади:

– Мен шу ерда яшайман, – уни йўтал тутлади. –
Мен у ерда яшайман, мен қаерда хоҳласам, ўша ерда
яшайман, тўлқинлар қучоғида, султонлар паноҳида,
гулларнинг япроғида, ҳамма ерда яшайман...

Кампирни яна йўтал тутлади.

Жангари шерикларига ўтирилади:

— Томи кетган шекилли!

Кампир йўтала-йўтала нари кетади.

Сардор дафъатан ерда, беморнинг ёнида очиқ турган Қуръонни кўради. Дарҳол тиз чўкиб, китобни тавоф қилади.

— Бу чин мусулмон экан-ку?

Яна ҳамма бир зум ўз хаёлларига берилади.

— Энди нима қиламиз», — дейди улардан бири, — бутун квартални талаб кетишибди партулдагилар! Оналарингни...

Сардор ерда ётган экакнинг устига чойшабни тортиб, оғзига ҳалиги найчани жойлайди. Қуръонни олиб, қўлтиғига қистиради.

— Юрларинг, — дея шерикларини эргаштириб чиқиб кетади.

Яна тонг отади.

Яна аёл қадамлари.

У зинапоялардан юқори кўтарилади, аввал даҳлизга, кейин хонага киради. Эшик ва деразаларнинг очиқ турганига ҳайрон бўлади, кимдир уйга бостириб кирганини тасаввур ҳам қилолмайди. Эрининг кўзларига эгилиб қарайди. У ҳамон бир маромда нафас оляпти. Аёл чиқиб кетади ва иккита стаканга сув олиб киради. Биттаси томизгични тўлдириш учун, иккинчиси эрининг кўзларини ювишга керак бўлади.

Шунда ҳам ҳеч нарсани пайқамайди. Эҳтимол, ҳали кун ёришмагани учундир? Ҳали деразанинг сарғиш ва кўм-кўк осмон акс этган пардалари тирқшидан қуёш мўраллагани йўқ. Фақат чойшабни олиб, эрининг кўйлагини алмаштираётганида унинг билангидаги соат ва бармоғидаги узук йўқлигини кўради.

— Соатингиз қани? — У эрининг чўнтакларини пайпаслаб кўради. Кейин ҳаяжон ичида хонанинг ҳар

тарафини кезиб чиқади. — Нима бўляпти ўзи? Уйга кимдир келдими? Ким келди?

Аёл қичқариб юборади.

Кейин унинг ойналари тўлиқ тўкилиб тушган деразасидан ташқарига тикилади:

— Нега мен эшитмадим? Ухлаб қолганмидим?

Дафъатан ерда ётган ичкийимини кўради.

— Кимдир уйни тинтиб кўрдими? Унда нега ертўлага тушишмади?

Кейин эрининг ёнига қайтиб унинг елкаларидан тутиб қичқиради:

— Демак, сиз экансиз-да? Сиз атай мени масхара қиляпсиз? Мен йўғимда ўрнингиздан турибсиз-да.

Эрининг оғзидан найчани олади. Ўзгариш йўқ. Бир зум эрига тикилиб туради. Кейин яна унинг оғзидаги найчани тўғрилаб, енгининг чети билан ўзининг нам кўзларини артади.

Бошқа хоналарни ҳам қараб чиқади. Кейин ҳовлига югуриб чиқади. Куймаланиб юрган кампирга қарайди:

— Биби, бугун кечаси бу ерга кимдир келдими?

— Келди, қизим, келди, — кампир йўталади, — султон келди, у мени бағрига босиб эркалади, — кампир тишсиз милкини кўрсатиб илжаяди. — Бир бурда нон йўқми, қизим, мен бор нонимни султонга бердим. У шундай гўзал, барно эдики... Ҳатто ўлимдан ҳам гўзал. У мендан қўшиқ айтиб беришни сўради. Мен қўшиқ айтиб бердим:

Боз омади ай жони ман,

Хуш омади, султони ман!...

— Сизникилар қани? Эрингиз? Ўғлингиз?

Кампир куйлашдан тўхтаб, ҳикоясини давом эттиради.

— Султон қўшиғимни эшитиб, йиғлади. Кейин эрим билан ўғлимга рақс тушишни буюрди. Ўлим рақсига... Кейин султон уларнинг бошини узиб, танасига қайнаган ёғ тўкди... Улар эса... рақс тушаверишди...

У яна қўшиғини давом эттиради:

*Жони ману, сад ҳам чу ман,
Қурбони ту, қурбони ту.*

Аёлнинг овози титрайди.

— Нималар деяпсиз? Сизнинг уйингиз... Вой Худойим... Эрингиз, ўғлингиз...

Кампир бармоғини лабини босади:

— Тсс... улар шу ерда... уйда, бошларини қўлтиқларига қистириб ухлашпти... Улар мендан хафа. Чунки нонимизни султон еб кетди. Уларни бир кўрасанми?

— Ахир...

— Юр, қизим, уларга ўзинг тушунтир!

Аёл кампирнинг изидан қўшни уйга қараб йўл олади. Бироздан сўнг аёлнинг даҳшат ичидаги чинқириғи эшитилади. Дод солганича қўшни уйдан чиқиб, ўзининг харобасига яширинади. Вужуди дағ-дағ қалтирайди. Кейин елкалари силкиниб йиғлайди.

— Кетаман бу ердан, холамникига. Нима бўлса бўлар...

Кейин ертўлага қараб югуради. Болаларини етаклаб чиқади. Кейин ҳатто эрига ҳам қарамай, чодрасини ёпиниб, кўчага чиқади. Уларнинг қадам товушлари узоқлаша бошлайди. Яна кампирнинг маҳзун қўшиғи эшитилади.

Эркакнинг танаси қимир этмасдан ётаверади. Ҳавода пашшаларнинг гўнғиллаши эшитилади. Эркакнинг тепасида айланиб учишади. Кейин парданинг тирқишида қовоғари учиб киради. Эркакнинг юзлари устида узоқ гўнғиллайди. Бурнига қўнади.

Аммо негадир чаққиси келмай, шифтга томон кўтарилади. Беихтиёр ўргимчак тўқиган тўрга илинади. Бир икки марта оёқчаларини типирчилатади. Кейин тинчиб қолади.

Кеч киради. Отишмалар тинади. Қўшни кампир уйга бош суқиб аланглайди. Кейин яна хиргойиси билан чиқиб кетади. Аёл ҳали қайтмабди.

Тонг отади. Азон янграйди. Қуроллар сукутга толади. Аммо куйинди ва тутун ҳиди ҳавода яққол билинади.

Фақат сарғиш ва кўм-кўк осмон акс этган парданинг тирқишидан қуёш нурлари мўралаганда бўсағада аёл кўринади. Битта ўзи. Уйга кириб, бошидан чодрасини олади. Атрофга қараб, ҳамма нарса жойидалигини кўради. Ҳеч нарса ўзгармабди. Фақат томизгичда сув қолмабди.

Бироз тинчланиб эрига яқинлашади. Кеча эрининг устини ёпиб кетишни унутган кўринади. Ярим яланғоч ҳолатда ётибди. Бир муддат унинг нафас маромини текшириб кўради. Кейин унинг қаршисида ўтиргач, бирдан сапчиб тушади. «Қуръон қани?» Яна бутун вужуди титрайди. Хонанинг ҳамма бурчакларини қарайди. «Тасбеҳ-чи? Ҳа, ёстиқнинг тагида экан». Яна шубҳага тушади. Яна қўрқув, яна ваҳима. «Кеча кўрганимда Қуръон турганмиди?» Жавоб беролмай боши айланади. «Пат қани? Товус пати?»

Кўчадан аллақандай эски ўйинни ўйнаётган болаларнинг овози эшитилади. Улар харобалар ора-лаб қувламачоқ ўйнашяпти, чамаси.

«Ҳожи мор але?»

«Бале!

«Кимга сув, кимга олов?»

Аёл дераза оша болаларга қарайди:

— Болалар, мен йўғимда уйимизга кимдир келдими?

Болалар бир овоздан «йўқ» деб қичқиришади. Кейин ўйинда давом этишади: «Менга олов! Менга сув».

Аёл яна китобни қидиришда давом этади. Чарчаб, иккита дераза ўртасидаги кўрпачада ўтиради. «Ким келиши мумкин? Меникида нима қилишади? Уфф... бу ердан кетиш керак. Лекин...» у эрига қарайди. «Сиз-чи? Сизни нима қиламан? Сизни қандай олиб кетаман?» Кейин яна бўшаб қолган томизгичга қарайди. «Яна эритма тайёрлаш керак!»

Кун бўйи уйдаги майда-чуйда ишлар билан овоза бўлади. Кейин эрининг қаршисида ўтиради. Уни узоқ кузатади. Кейин у билан гаплашгандек бўлади:

– Мен холамини излаб топдим, – дейди тантанавор овозда, – эшитяпсизми? У шаҳарнинг шимолий қисмига кўчиб кетибди. У ер анча тинчроқ... Болаларни ҳам ўша ерда қолдирдим. Тушунсангиз-чи, бу ерда бир ўзим қўрқама-ан!

У эрининг оғзига тикилади. Худди у жавоб берадигандек.

– Фақат сиздан хавотирдаман! – Кейин бирдан юзи шафқатсиз тус олади. – Нега сиздан хавотир олишим керак? Ўтқазиб қўйганингиз борми? Сиз учун ҳеч нарса қилмайман! Энди ҳаммаси тамом!

Яна бироз жим туради-да, ўша оҳангда гапида давом этади:

– Бизнинг кварталимиз урушнинг энг қизгин нуқтаси бўларкан. Сиз буни аввалдан билгансиз-ку, тўғрими? Укаларингиз ҳам биларди. Шунинг учун ҳам улар бизни ташлаб кетишди. Ифлослар! Сиз тириклигингиз учун ҳам улар мени опкетишмади. Агар... агар сиз ўлганингизда.. балки улар мени опкетишармиди? Балки улардан бири менга уйланармиди...

Унинг овози хиёл титраб кетади. Асабий қадамлар билан даҳлиз томон юради. Ниманидир излайди. Ал-

лақандай бежо қадамлар билан ортига қайтади. Лаблари эҳтирос билан шивирлайди:

– Сизнинг укаларингиз... улар ҳамиша мени кузатиб юришарди. Сиз уч йил жангларда юрганингизда, улар мени туйнукдан пойлашарди. Ҳаммомнинг туйнугидан...

Беихтиёр қалқиб кетади: «Э Худо, нималар деяпман ўзи? Ўзинг кечир, Парвардигор! Ўзимни бошқаролмай қоляпман...»

Харобалар орасида ўйнаётган болаларнинг овозлари эшитилмайди. Улар қаергадир ғойиб бўлишган.

Аёл яна кириб келади. Сочлари тўзиган. Қарашлари бежо. Девор тагига бориб, эрининг бош томонидан жой олади. «Менга нима бўляпти ўзи? Мадорим кундан кунга камайиб кетяпти. Иймоним ҳам сусайгандек. Илтимос, мени тўғри тушунинг!»

У деворга орқаси билан суяниб туради. У тасбеҳни эрининг нафас олишига монанд ўн икки марта ағдаргунига қадар, ўтмишнинг олис пучмоқлари бағрига шўнғиб кетади.

– Сиз мен ҳеч қачон эшитмагансиз, ҳеч қачон қулоқ осмагансиз. Сиз билан ҳеч қачон дилдан очилиб гаплашмаганмиз. Турмуш қурганимизга ўн ярим йил бўлди. Лекин бирга яшаган кунларимизни қўшиб чиқсак, уч йилга ҳам бормаиди. Энди ҳисоблаб кўряпман ва ўзимга ўзим ҳисоб беряпман. Ўша йилларда мен ҳатто ўзимдан нима учун сиз йўқлигингиз ҳақида сўраб кўрмаганман. Сиз йўқ эдингиз, тамом-вассалом. Сиз жангда эдингиз, Аллоҳ йўлида жанг қилардингиз. Фақат шу билан ўзингизни оқладингиз! Бу менга умид ва ифтихор бағишларди. Қайсидир маънода сиз ҳамиша ёнимда эдингиз. Ҳар биримизнинг ичимизда, – унинг ўйчан нигоҳлари бир зум ўтмишнинг қатларига йўналади. – Ўшанда онангиз бизникига синглимни сўраб келганди. Ле-

кин турмушга чиқиш навбати меники эди. Шунда онангиз: «Бўпти, менга нима фарқи бор, шу қизни опкетамиз», деди у менга бармоғини ниқтаб, ўша пайтда мен унга чой қуяётгандим. Мен қўрққанымдан чойнакни тушириб юбордим.

Аёл юзларини ёпиб олади. Балки уятдандир, балки ўша пайтда унинг устидан кулган қайнонасининг қиёфасини кўз олдидан қувиш учундир?

— Сиз-чи, сиз ҳеч нарсани билмасдингиз. Отам худди шуни кутиб тургандек, дарров рози бўла қолди. Сиз бормисиз-йўқми, унга барибир эди. Ўзи сиз унинг учун ҳеч ким эмасдингиз. Фақат буни биров билмасди. Биз сизни биргина сўз билан атардик: қаҳрамон! Ҳамма қаҳрамонлар сингари биздан олисда эдингиз. Ўн етти яшар қиз учун қаҳрамоннинг аёли бўлиш ҳақиқий мўъжиза эди. Мен ҳар доим ўзимга ўзим: «Ахир Парвардигорни ҳам кўрмай туриб, унга ишонамиз, уни яхши кўрамыз-ку?» дердим.

Хуллас, улар куёв бўлмаса ҳам мени унаштириб кетишди. Онангиз ҳар доим бир гапни такрорлардилар: «Майли, ғалаба яқин, уруш ҳадемай тугайди, озодликка эришамиз ва менинг ўғлим ҳам қайтади». Қарийб бир йил ўтди. Яна онангиз келди. Ҳали ғалабагача анча бор эди. Ўшанда у айтдики: «Фотиҳали қизнинг ота уйида узоқ вақт қолиши хайрли эмас». Шунда сиз йўқлигингизга қарамай, мени эрга беришди. Никоҳ пайтида менга фақат сизнинг расмингизни кўрсатишди, тўй куни ёнимга сизнинг ўрнингизга манави лаънати қилични қўйишди. Мен сизни нақ уч йил кутдим. Уч йил! Шу уч йил ичида менга ҳатто дугоналарим, яқинларим билан кўришишни ҳам тақиқлашди. Ёш, бокира келинчакка эр кўрган жувонлар билан гаплашиш мумкин эмасмиш. Тентаклик!

Мен ҳар доим сизнинг онангиз билан бирга ухлардим. У эса у ҳар доим мендан, тўғрироғи, менинг ҳар бир ҳаракатимдан огоҳ эди. Ҳамманинг назарида, бу энг тўғри йўл эди. Мен ҳам худди шу фикрда эдим. Мени асло ёлғиз қолдиришмасди. Кечалари онангиз билан ётар, кундузлари отангиз билан суҳбатлашардим. Отангизнинг борлиги менинг бахтим эди. У онангиз учун кескир пичоқнинг ўзи эди. Фақат отангизнинг ёнида ўзимни бироз эркин сезардим. Чунки онангиз унинг ёнида мени уришолмасди. Шу сабабли дарров мени ошхона томонга ҳайдарди.

Отангиз менга шеърлар ўқиб, ҳар хил воқеаларни ҳикоя қилиб берарди. У менга ўқиш ва ёзишни ўргатди. У мени яхши кўрар, чунки сиз билан жуда фахрланарди. Менга бу ҳақда кўп гапирарди. Аммо озодликка эришилгач, унинг сизга ва сизнинг сафдошларингизга бўлган муносабати кескин ўзгарди. Чунки энди сизлар фақат ҳокимият учун кураша бошлаган эдингиз...

Харобаларда яна болаларнинг овози эшитила бошлади. Бу овозлар ҳовли ва уйда ҳам эшитиларди.

Аёл жим бўлиб, болаларнинг овозларига қулоқ солади:

«Ҳожи мор Але?»

«Бале?»

«Чур, кимнинг оёғи? Кимнинг боши?»

«Чур, менинг оёғим...»

Болалар яна ҳар ёққа тарқалиб кетишади.

У яна гапида давом этади:

– Уч йиллик интизорликдан кейин сиз келдингиз. Худди кечагидек эсимда. Ўшанда сизни илк бор кўргандим... – Унинг кўксидан заҳарханда отилиб чиқади: – Сиз эса худди ҳозиргидек эдингиз. Бир оғиз гапирмадингиз, ҳатто қараб ҳам қўймадингиз... – У

эрининг расмига қарайди. — Сиз ёнимда ўтирардингиз. Худди эски танишлардек... гўё сиз қисқа муддатли сафардан қайтгансиз-у, мен сизнинг ғалабангизга аталган мукофотдек!...

Мен сизга қарадим, сиз эса бошқа тарафга қараб турардингиз. Ҳозиргача тушунмайман. Уялгандан шунақа қилдингизми ёки беписандликданми, ҳалигача тушунолмаймам. Бу муҳим эмас. Мен эса сизга диққат билан тикилардим. Танангизнинг ҳар бир ҳаракатига, юзингиздаги ҳар бир ифодага...

Аёл ўнг қўли билан эрининг кир сочларини ўйнайди.

— Сизнинг бутун фикри зикрингиз қуроолларда эди. Ҳа, қуроол сиз учун ор-номус, ҳаётнинг мазмуни эди. Ўзи, сиз эркакларнинг қўлига қуроол берилса, ҳатто ўз хотинларингизни ҳам унутасизлар! — У шундай деб, эрининг сочларини узоқ сийпалайди. — Мени унаштиришган пайти мен эр нималигини ҳам билмасдим. Эр-хотин бўлиб яшашни ҳам тушунмасдим. Мен фақат ўз ота-онамни билардим, холос. Отамни фақат уришқоқ беданаларигина қизиқтирарди, холос. Мен унинг ўз беданаларини эркалаб ўпаётганини кўп кўрганман. Лекин бирор марта онамни, биз болаларини эркалаганини эслолмайман. Биз етти фарзанд эдик. Меҳрдан мосуво етти қиз... Отам ҳар доим тиззасини букиб ўтирганча, беданани сонлари орасига қисиб оларди. Кейин бармоқлари билан бедананинг бошчасини силарди. У соатлаб беданасини ўйнатарди. Кейин тўрвасига солиб, иштонбоғига қистириб оларди. Мен эса беданаларни ёмон кўрардим, — аёлнинг кўзларида алам порлайди. Кейин пардадаги осмон аксига термилади: — У ҳар гал жума куни беданаларни Коф боғига уриштиргани олиб борарди. Гаров бойлашарди. У гоҳ ютиб, гоҳ ютқазиб қайтарди. Ютқазиб қўйса,

уйга дарғазаб бўлиб қайтарди. Ҳар қадамда жанжал учун баҳона қидирарди. Бизни ҳақоратлар, гоҳида онамни тепкилаб урарди...

У бир зум жим қолади. Оғриқдан кўзларини юмади.

— Бир куни у беданавозликдан яхшигина ютуқ билан қайтди ва... шу пулларнинг барига яна битта бедана сотиб олди. У беданасини навбатдаги жангга тайёрлай бошлади. Ва кутилмаганда... у ютқазди. Навбатдаги гаровга тикиш учун унда пул қолмаганди. Шу боис, у гаровга опамни тикди. Ҳали ўн иккига ҳам кирмаган опамни қирққа бориб қолган эркакка бериб юборди.

Аёл энди ўз қўллари билан сочларини, пешонасини, кўзи атрофидаги чандиқни силарди.

— Ўшанда мен, адашмасам, ўн... ҳа, ўн ёшда эканман! Мени ҳам худди опамга ўхшаб, гаровга тикиб юборишидан қўрқардим. Кейин, биласизми, мен бу беданани нима қилдим? — У биров жим қолади. Ҳикоясини давом эттириш-эттирмаслик ҳақида ўйлайди. — Кунларнинг бирида... жума куни эди, отам Коф боғига боришдан аввал намоз ўқигани масжидга қараб кетди. Мен эса қафаснинг эшигини очиб, беданани ташқарига чиқардим. Сариқ холли оқ мушугимиз беданани анчадан бери кузатиб юарди. Қафасдан чиқиб қаёққа йўрғалашни билмай турган қушчани мушугимиз бир ҳамлада тутиб олди ва паққос тушириш учун бир бурчакка судраб кетди. Мен унинг орқасидан кузатиб бордим. Ўша лаҳзаларни ҳечам эсимдан чиқармайман. Ҳатто мушугимизга «ёқимли иштаҳа» ҳам тиладим. Ниҳоят, мушук беданани чайнашга тушди. Мен ўзимда йўқ хурсанд эдим. Ҳатто ашаддий душманам бўлган бедананинг гўштидан тота олмаганим учун мушугимизга ҳасад ҳам қила бошладим. Мушук бу бедананинг қийматини билармиди. У мен ҳис қилишим керак бўлган

қувонч ва қониқишни ҳис қила олармиди? Мен бедананинг ҳали ейилмаган қисмини мушукнинг оғзидан тортиб олмоқчи бўлганимда, у вафиллаганча юзимга чанг солди ва ўлжасини олиб қочди.

Мен қасос лаззатини ҳис этилмай қолдим. Шунчалик асабийлашдимки, бедананинг ерга томган бир неча томчи қонини ялаб ҳам олдим. Худди пашшага ўхшаб.

Отам уйга қайтиб, қафаснинг бўшаб ётганини кўрдию, қутургандан қутурди. Аламидан бўкириб дод солди. Беданани асраб қололмаганимиз учун онамни, опаларимни, сингилларимни роса дўппослади. Ўша ярамас бедана учун... Отам мени дўппослаётганда, мен бор овозим билан қичқирар, шу арзимас жонивор учун бахтиқаро бўлган опамни ўйлаб эзилардим.

Отам ҳаммасини тушунганди. У мени ертўлага қамаб қўйди. У ер қоп-қоронғи эди. Мен ана шу зулмат ичида икки кун ўтирдим. Отам мен ётган ертўлага яна битта дайди мушукни киритиб юборди. Бу беданани еган мушукмас, бошқаси эди. «Мана шу мушук сени ебқўяди», дея таҳдид қилди отам. Аммо, яхшиям, омборимизда сичқону каламушлар кўп. Биз мушук билан дўстлашиб ҳам олдик.

Аёл бир зум олис хотиралари бағридан яна беҳуш эрининг ёнига қайтади. Кейин бирданига ҳушёр тортади.

— Нима учун мен буларни сизга айтяпман? Бу гапларни мен ҳеч қачон ҳеч кимга айтмоқчи эмасдим-ку? Ҳатто опаларимга ҳам!

У норози бўлиб хонадан чиқади. Унинг ҳадиклари йўлак бўйлаб ёйилади: «Бу мени жинни қип қўяди бир куни. У мени ожиз ва нотавон бандага айлантирмоқчи. У билан гаплашишимни, ҳамма ха-

толаримни тан олишимни истаяпти! У мени эшит-
япти! Аниқ биламан! У мени маҳв этмоқчи!»

Болалар яна харобалар орасида пайдо бўлишади.

Қуёш унинг орқа томонига ўтади. Сарғиш ва
кўм-кўк осмон акс этган парданинг тирқишидан ту-
шиб турган шуъла ҳам сўнади.

Бироз вақт ўтиб, у яна пайдо бўлади. Қўллари
қалтирайди. Нигоҳлари сўлғин. Эрига яқинлаша-
ди. Қисқа-қисқа нафас олади. Чаққон ҳаракат би-
лан эрининг оғзида турган найчани тортиб олади.
Кўзларини юмиб, ортига ўгирилади. «Ўзинг кечир,
Худойим», дейди у пичирлаб. Ерда ётган чодрасини
олиб, ёпинади ва чиқиб кетади...

Резина ичакка уланган найчадан эркакнинг пе-
шанасига шакарли-тузли сув томчилари томавера-
ди. Томчилар эркакнинг пешанасидаги ажинлар
орасига, қовоқлар қатига, бўйнига томон сирғалиб,
ўсиқ соқоллар орасида йўқолади.

* * *

Қуёш ботади.

Қуроллар уйғонади.

Яна ўқ овозлари.

Яна инсонлар ноласи...

Тонг.

Ёмғир.

Шаҳар ва унинг харобалари узра ёмғир томчи-
лайди.

Жонсиз таналар ва жароҳатлар узра ёмғир том-
чилайди.

* * *

Эркак бир неча бор нафас олиб чиқаради. Флакондаги сўнгги томчилар томиб бўлгач, аввал ҳовлида, кейин эса йўлакда ивиган оёқларнинг шалопплаши эшитилади. Кимдир ҳатто шилта пойабзалини ҳам ечмасдан ичкарилайди.

Хонанинг эшиги секин очилади. Аёл бир зум осто-нада журъатсиз туриб қолади. Одатий ғалати ҳадик билан эрига қарайди. Яна эшикни бироз ичкарига итаради. Яна кутади. Тиқ этган овоз йўқ. У секин сирғалиб ичкари киради. Бошидаги чодрасини ечади. Қўллари титрайди. Эри ётган тўшакка яқинлашади.

Нафас бир маромда.

Оғзи аввалгидек чала юмуқ.

Афти ҳали ҳамон кулгили.

Кўзлари бўм-бўш. Маъносиз. Аммо хийла ёшланган. У даҳшат ичида тиззалаб эрининг қаршисида ўтиради.

— Сиз... сиз йиғладингизми?

У ҳолсизланиб, йиқилади. Жин урсин. Қанақасига йиғлайди. Ахир бу найчадан томган шакарли-тузли сув томчилари-ку?

* * *

Аёлнинг қуриган томоғидан унсиз фарёд отилади:

— Кимсиз ўзи?.. Нега Худойим биратўла мени сиздан қутқариш учун Азроилни юбора қолмади? — У бирдан сапчиб туради. — У сиздан нимани хоҳлаяпти?! Мендан-чи? — Аёлнинг овози хириллайди. — У сизни жазоламоқчи! Сизни! Сизни! У Сизни нима қилишимни кўришингиз учун сизни ўлдирмай турибди! Ҳа, энди сиз мендан кўрасиз!

Аёл кўрпача устида ўтириб, эрига қизиқиш биан тикилиб қолади. Яна олис ўтмишга парвоз қилади.

У эрининг қўлини аста қўлига олади. Оҳиста силайди.

— Мен нима қилсам ҳам сиз учун, сизни йўқотиб қўймаслик учун қилдим, — у эрининг кўкракларини майин уқалайди. — Тўғрироғи, сиз мендан юз ўтирмаслигингиз учун... — Аёлнинг юзларига табассум ёйилади. Эрининг ёнига, ерга чўзилади. — Мен сизсиз яшолмасдим. Ҳар доим мен билан бўлишингизни истардим. Сизсиз ёлғизланиб қолардим, мени ҳамма қувиб соларди... Тан оламан, авваллари мен ўзимга у қадар ишонмасдим. Сизни сева олишимга ҳам ишонмасдим. Ўзимга ўзим савол берардим: ахир қаҳрамонни қандай севиш мумкин? Мен уч йил сизни тасаввуримда яратишга уриндим. Худди ҳаммаси тушимда юз бераётганга ўхшарди. Ниҳоят, кунларнинг бирида сиз келдингиз. Аммо ўша куни... Ҳеч нарса бўлмади. Ҳатто бир оғиз ҳам гапирмадингиз. Қоронғи уйда фақат юракларнинг дукурлаши, нафаслар эшитиларди...

Аёл кўзларини юмади. У хаёлан ўша олис, эҳтиросли, ҳаяжонли, қўрқинчли тун бағрида сайр қилади. Сўзсиз. Ҳаракатсиз.

— Мен сизга тез ўргандим. Мен ҳеч нимани тушунмасдим. Сизнинг эҳтиросли хатти-ҳаракатларингиз маъносига ҳам етмасдим. Лекин барибир сизга боғланиб борардим. Сиз кечиксангиз хавотир ола бошладим. Сал кўринмай қолсам, ўзимни ноқулай сезардим. Нимадир етмаётгандек бўларди. Ичимда аллақандай бўшлиқ юзага келарди. Онангиз ҳар гал мендан «кўнглинг айнамаяптими?» деб сўраб турарди. Унинг назарида мен дарров ҳомиладор бўлишим керак эди. Сизни узоқ вақт кўрмасам, ўзимни ёмон ҳис қилишимни опаларимга айтга-

нимда, улар «бошқоронғи бўлибсан», дейишарди. Аммо орадан беш-олти ой ўтиб, ҳаммаси ўзгарди. Онангиз мени бепушт деб ўйлаб, тезроқ мендан қутулиш пайига тушди. Сиз ҳам... Ана шунда... – Яна бир неча дақиқа ўтиб, беш-олти нафасдан сўнг, аёл давом этади: – Сиз яна қуролингизга ёпишдингиз. Яна ўша биродаркушлик урушига отландингиз. Сиз жуда такаббур, дангал ва шафқатсиз одамга айландингиз. Отангизни айтмаганда, бутун оилангиз шунақа эди. Ҳаммангиз мени отишга ўқ тополмасдингиз. Онангиз сизга иккинчи хотин олиб бериш учун жонини беришга ҳам рози эди. Мени нима кутаётгани маълум эди. Сизнинг ёнингизда қолиш учун мен нималар қилмадим... – Аёл юзини эрининг елкасига босади. Мен қилган ишларни билиб қолсангиз, мени кечирармидингиз? – Аёлнинг юзи яна жиддийлашади. – Лекин мен аниқ биламан, агар бу ҳақда билиб қолсангиз, мени ўлдиришингиз аниқ. – Аёл эрининг нурсиз кўзларига бир муддат тикилиб қолади, кейин эса юзларини унинг кўксига босади: – Мен ҳеч қачон ўзимни сизга ҳозиргидан кўра яқинроқ ҳис этмаганман. Сиз билан бирга яшаётганимга ўн йил бўлди. Ўн йил! Лекин сиз билан очиқ гаплаша бошлаганимга икки-уч ҳафта бўлди, холос. – У эрининг сочларини силайди. – Илгари қўлимни теккизгани қўймасдингиз. Ҳатто сизни бир марта ҳам ўпмаганман. – У эрининг лабларига лаб босади. – Биринчи марта сиз билан ўпишмоқчи бўлганимда, мени силтаб ташлагандингиз. Мен ўзимча, ҳинд киноси қаҳрамонларига тақлид қилмоқчи бўлибман. Сиз эса қўрққансиз, тўғрими? – Аёл эрининг соқолларидан ўпади. – Чунки сиз қиз бола билан ўпишишни билмасдингиз! Ҳозир эса сиз менинг ихтиёримдасиз. Сизни истаган кўйимга солишим мумкин. Сиз билан ис-

талган мавзуда, истаганча гаплашишим мумкин. Ҳеч ким менга халал беролмайди.

Аёл узоқ муддат эрининг елкасига бошини қўйиб ётади.

— Кеча мен бу уйдан ғалати, бегона бир ҳис билан чиқиб кетгандим. Кеча мен ҳам қайғу, ҳам енгилликни ҳис этдим. Ҳам бахтли, ҳам бахтсиз сездим ўзимни! — Аёлнинг нигоҳлари унинг соқоллари орасига сингиб кетади. — Нимадан енгиллик ҳис этаётганимни ўзим ҳам тушунмасдим. Мени шунчалик ғам-қайғу, қўрқув ва соғинч қуршаб олганига қарамасдан, нима учун бу қадар сокин ва хотиржам эканлигим ўзимга ҳам ғалати туйиларди. — Аёл яна эрининг кўксига бош қўйиб, пичирлайди: — Мен сизнинг жимгина ўлишингиз, ўзимни сиздан қутқариш учун чиқиб кетганим сабабли енгил тортдим, деб ўйлагандим. — Аёл худди совқотгандек эрининг карахт вужудини маҳкам қучади. — Ҳа, мен сиздан қутулмоқчи бўлдим. Чунки кеча, назаримда, сиз ҳаммасини эшитиб, билиб ётгандек, қалбингиз ҳам, вужудингиз ҳам соппа-соғдек туйилди менга. Гўёки худди устимдан кулаётгандек, ичимдаги ҳамма сирларимни билиб олмоқчи бўлиб ётгандек эдингиз. Ўшанда бирам қўрқиб кетдимки... — Аёл унинг кўкракларидан ўпади. — Мени кечирасиз-а? — Эрига шафқат назари билан қарайди: — Мен чодрамга ўралганча, кўзда ёш билан бу кар ва кўр шаҳар кўчаларини узоқ санғидим. Худди девоналарга ўхшаб. Кечқурун холамникига кириб бордим. Улар мени кўриб, касаллигимга ишонишди. Ўша уйда, битта хонага қамалиб олиб, ғам-ғуссаларимга кўмилдим.

* * *

— ...Кечаси билан ухлолмадим. Ўзимга ўзим жирканч бир махлуқ бўлиб кўриндим. Мени даҳшат

қамраб олди. Наҳотки, мен телба жинойтчига айланиб қолган бўлсам? Худди сизга, сизга ўхшаган, қўшни хонадондагиларнинг бўғизлайдиган калла-кесарларга ўхшаб. Ахир мен ҳам сиз томонда эдим. Шуларни ўйлаб кечаси билан йиғлаб чиқдим.

Аёл яна эринининг пижига суқилади.

— Эрталаб турганимда, шамол деразани очиб юборди, совуқданми, қўрқувданми, қизларимни бағримга босдим... Шунда кимдир ортимда тургандек ҳис қилдим. Ўгирилиб қарашга ҳам журъат қилолмадим. Кимдир мени эркалаётгандек бўлди. Қимирлашга ҳам кучим қолмаганди. Қулоғимга отамнинг овози эшитилди. Ўгирилиб қараш учун бор кучимни тўплалдим. Бу унинг ўзи эди. Соқоллари оппоқ. Қоронғида ҳам унинг кичкина кўзлари ёниб турарди. Унинг қўлида ўша — мен мушукка егизган бедана турарди. Ҳа, ўша бедана тирилиб қолганди. Кейин отам мени оҳиста ўпди. Кейин йўқолиб қолди. Худди шамол учириб кетгандек эди. Бу тушмиди? Унда нега бунча аниқ-тиниқ кўрдим? Ахир мен отамнинг нафасини, унинг кафтидаги қадоқларгача ҳис этдим-ку? — У бошини баландроқ кўтарилиши учун иягига кафтини тиради. — Отамнинг бу ташрифидан кўнглим ёришиб кетди. Ва ўшанда мен сизни ўлим ихтиёрига ташлаб кетиш суиқасд эмаслигини тушуниб, ўзимни анча енгил ҳис этдим. Мени тушуняпсизми? Аввало мен сизга бедана воқеасини айтиб берган чоғимдақ ана шу енгилликни ҳис этгандим. Демак, мен сизга ҳаммасини айтиб бера оламан. Сиз касал ётганингиздан бери, сиз билан бемалол гаплаша оляпман, керак бўлса, сизга ғазабимни сочиб, таҳқирлаяпман, сиз эса ҳеч нарса қилолмайсиз. Ана шу нарса менга завқ ва илҳом беряпти. — У эрининг елкасидан тутиб силайди. — Мен ўз сирларимни ошкор этганим боис, ҳа, фақат сиз туфайли шу пайтгача сезмаган бир ҳаловатни топяпман. Йўқ, мен иблис эмасман!

У энди эрининг соқолларини силайди.

— Энди сизнинг бутун борлигингиз, вужудингиз, ҳаётингиз менинг қўлимда. Сиз кўра оласизми, йўқми, билмайман, аммо аниқ биламанки, мени эшитяпсиз, мени тушуна оласиз. Балки шунинг учунгина тирикдирсиз? Ҳа, сиз мени эшитиш, сирларимдан хабар топиш учунгина яшаяпсиз. Ҳа, бу сирларим отамнинг беданасини тирилтира олдим, сизга ҳам ҳаёт бағишлайди. Ўзингиз ўйланг, мана уч ҳафтадирки, миянгизда ўқ билан ётибсиз. Ҳали бунақаси бўлмаган. Бирор тирик жон эшитмаган ҳам. Емай-ичмай ётган бўлсангиз ҳам ҳали шу дунёдасиз. Бу ҳақиқий мўъжиза. Менинг сирларим сизни ҳаётга қайтаради! Хотиржам бўлаверинг. Менда бунақа сирлардан кўпи борми? Мен... мен сизни қайтиб йўқотишни истамайман!

У яна томизгич идишини тўлдириш учун киради.

— Эсимда, отангиз менга бир мўъжизакор тош ҳақида гапириб берганди. Умрининг охирида. У пайтда сиз йўқ эдингиз. Ҳар доимгидек аллақандай «муқаддас уруш»га отлангандингиз. Сиз мана шу лаънати ўққа учинингиздан бир неча ой илгари отангиз ҳам ётиб қолдилар. У кишига фақат ўзим қарагандим. Ўша сирли қора тош ҳақида кўп гапирарди. Бу тошнинг номини нима деганди-я? Ҳар гал кимдир уни кўргани келганида, «Менга ўша сеҳрли тошни топиб келинглар», деб ёлворгани ёлворган эди. Биласизми... бу тошни олдингизга қўйиб қўясиз-да, унга ҳеч бир бандага оча олмаган сирларингиз, ғам-аламларингиз, дардларингизни тўкиб солаверасиз. — Аёл эрининг оғзидаги найчани суюқлик тўғри оқиши учун тўғрилаб қўяди. — Унга гапираверасиз, гапираверасиз. У то бир куни келиб, тарс ёрилгунича, сизнинг ҳамма гапларингизни, сирларингизни ичига ютаверади. Вақти келиб, у майда-майда бўлак-

ларга бўлиниб кетади. Сиз эса ҳамма дардлардан, ғам-ташвишлардан халос бўласиз.

Аёл эрининг устидаги чойшабни тўғрилаб қўяди.

– Отангиз ўлими олдидан мени ёнига чорлади. У сўнгги нафасини олмоқда эди. Аранг гапирарди: «Қизим, мен яқинда тушимда фаришталарни кўрдим. Улар менга бир сирни очишди. Энди мен ўша сирли тош қаерда эканини биламан. Ҳар йили миллионлаб одамлар тавоф қиладиган ўша Қора Тош... Мен сенга ўша тош ҳақида гапиргандим. У жаннатда Одам Ато учун ўриндиқ вазифасини ўтаган. Парвардигор Одам билан Ҳаввони Ер юзига бадарға қилгач, Одам фарзандлари тавоф қилиб, гуноҳларидан фориғ бўлиши учун шу тошни ҳам чиқарган экан.... Хуллас, бу тош – бани башар учун нажот тимсоли. Сен ана шу тош олдига бориб, ўз дардларингни айт... Асрлар давомида бу тошнинг қаршисида қанчалар гуноҳкор банда тиз чўкмади. Аммо бу тош қанча одамларнинг дардини эшитган бўлса-да, дарз кетмади. Аммо ҳали бир кун келадики, бу тош ҳам тарс ёрилади. Ана ўша куни бутун инсоният ҳалокатга юз тутади. Эҳтимол, Қиёмат ҳам ўша куни бошланар?»

Ташқарида кимнингдир қадам товушлари эшитилади. Аёл жим қолади. Қадамлар узоқлашади. Аёл гапида давом этади:

– Биласизми? Мен бу тошни топдим. У отангиз айтган Қора тош эмас... ўзимники... фақат ўзимга тегишли бўлган тош...

Қўшни ҳовлидан келаётган овозлар аёлнинг фикрларини бўлиб юборади. У асабий қиёфада ўрнидан туриб, кафти билан оғзини беркитади. Бир оғиз гапиришга ҳам ҳоли келмайди. Пардани суриб, сарғиш ва кўм-кўк осмон акс этган парданинг тирқишидан мўралайди: «Улар марҳумларни шу ерга, боғ-

нинг тўрига кўмишяпти-ку? Кампирнинг ўзи қани?» Бир муддат жим туради. Бўшашиб эрининг ёнига қайтади. Оҳиста эрининг кўксига бошини қўйиб тин олади. У билан бир маромда нафас олади.

Ёмғир шовқини марҳумлар қабри устида Қуръон тиловат қилаётган мулланинг овозини босиб кетади. Чамаси, мулла қироатини тезлаштириб, тезроқ маросимни тугатишга ошиқади. Кейин қадам товушлари шилтаси чиққан харобалар бўйлаб ёйилади.

Кимдир унга яқинлашади. Мана, у эшик олдида. Тақиллатади. Аёл қимирламайди. Яна тақиллатишади.

— Кимдир борми? Бу мен, мулламан! — қичқиради кутилмаган меҳмон.

Аёл худди кар-соқовдай ҳаракатсиз ўтираверади. Мулла норози тўнғиллаб нари кетади. Аёл ўзини ўнглаб, деворга суянади. Ташқаридан мулланинг ивиган чоригини судраганча узоқлашаётгани эшитилади.

«Холамникига боришим керак. Болаларимни кўрмасам бўлмайди». У ўрнидан туради. Эри бир неча марта нафас олиб чиқаргунча жим қотиб туради.

У бошига чодрасини ёпаётиб, ҳалиги тош номини эслаб қолади: «Санги сабур! Ҳа, тошни худди шундай аташарди. Сабр тоши! Сеҳрли тош! У яна эрининг қаршисида тиззалаб ўтиради. «Сиз ҳам менинг Сабр тошимсиз!» Аёл худди муқаддас Қора тошни тавоф қилаётгандек эрининг юзларини оҳиста силайди. Сизга ҳаммасини ўзим айтиб бераман! Шояд ичимни эзаётган дардлардан халос бўлсам... Ҳамма-ҳаммасини айтаман...

Аёл жим қолади.

Аёл аввал хонани, кейин уйни тарк этади.

Ўнта нафасдан кейин аёл яна ҳансираганча уйга киради. Ивиган чодрасини ерга ташлаб, эрига юзланади:

— Кечқурун яна патруль ходимлари келишади. Бу сафар бошқалар келишади. Улар ҳамма уйни тинтиб чиқишади. Агар сизни топиб олишса, ёмон бўлади. Отиб ташлашади! — Аёл тиз чўкиб эрининг юзларига термилиб қолади. — Бунга йўл қўймайман! Сиз менга кераксиз, Сабр тошим! Ҳозир ертўлага тушиб, сизга жой тайёрлайман!

Эшик гичирлайди. Аёлнинг ертўлага олиб тушадиган зинапоядан одимлаётгани эшитилади. Дафъатан бақириб юборади: «О, шу етмай турувди».

Аёл эрининг олдига югуриб киради. «Ертўла сувга тўлибди!» Орқага-олдинга одимлайди. Эрини қарерга яширишни ўйлаб, бош қашлайди. Ҳарқалай, бу хонада қолдириб бўлмайди. У кескин ҳаракат билан пардани четга суради. Парда ортида кўрпа-ёстиқлар тахланган тахмон кўзга ташланади.

У секин кўрпаларни четга олади. Битта каттароқ кўрпани тахмоннинг пастки қисмига тўшайди. Мана, унинг сеҳрли тоши учун махфий жой. У ўз ишидан мамнун ҳолда эри тарафга юради. Эҳтиёткорлик билан эрининг оғзидаги найчани четга олади. Эрининг қурақшаб енгиллашиб қолган гавдасини оҳиста парда ортига судрайди ва кўрпа устига жойлаштиради.

Аёл деворга суюқлик солинган идишни илади, эрининг оғзига найчани жойлаб, устидан чойшаб ташлайди. Кейин пардани тортади. Бу ерда одам борлиги ҳеч кимнинг хаёлига ҳам келмайди.

— Эртага қайтаман, — дея шивирлайди у. Кейин эшик олдида — ерда ётган чодрасини олаётганда ташқаридан ўқ овозини эшитиб, қотиб қолади. Навбатдаги ўқ янаям яқинроқдан отилади. Яна битта ўқ. Кейин ўқлар кетма-кетлиги ортади.

Полга ўтирганча «болаларим», дея инграйди. Аммо яқиндан ўтиб кетаётган танк овози унинг но-

ласини босиб кетади. Тиззалаб дераза тарафга ўтади. Бир муддат парданинг тешигидан ташқарига қараб туриб, «Э Худойим, бизни Ўзинг асра», деб пичирлайди.

Аёл деразалар орасидаги – ханжар ва эрининг илжайиб тушган сурати осилган деворга суянади. Оғир хўрсинади. Кимдир уйнинг шундоқ ёнидан ўқ отади. Афтидан у девор ортидан отаётгандек. Аёл нафасини ичига ютади. Парданинг бир четини салгина кўтаради. У ердан кўча тарафга қараб ўқ отаётган кимсанинг соясини кўради ва аста эшик томон юради.

У даҳлизга чиққан пайтида ташқаридан эркак кишининг дағал овозини эшитади.

– Орқага, уйингга кир!

Аёл уйга қайтади.

– Қимирлама!

Аёл аввал эри ётган ерга ўтириб олади. Даҳлиздан бошига каттакон салла ўраган, юзининг бир қисмигина кўриниб турган эркак киради. Эркак нимқоронғи хонани кўздан кечириб чиқади. У бир оғиз ҳам гапирмай, дераза тарафга ўтади, ҳамон отишма давом этаётган кўчага қарайди. Ўгирилиб, аёлни тинчлантирган бўлади:

– Қўрқма, синглим, ўзим сени ҳимоя қиламан!

У кейин яна ҳовлига кўз ташлайди.

Бири қоп-қора саллага бурканиб олган, иккинчиси яшил парда ортидаги кўрпачага ўтқазиб қўйилган икки эркак ўртасида турган аёл хотиржам ташқарига кўз ташлайди.

Қурулли эркак қўлидаги автомат тепкисига бармоғини тираганча, тиз чўкиб ўтиради. Кейин яшил пардадан кўзларини узиб, аёлга ўгирилади.

– Бир ўзинг, ёлғиз турасанми?

Аёл ўта хотиржам овозда жавоб беради:

– Йўқ, ёлғиз эмасман, Аллоҳ мен билан!

— Аёл шундай дея тахмон томонга қўрқа-писа кўз ташлайди.

Қуролли эркак аёлга бошдан-оёқ назар солиб чиқади. Ташқарида ўқ овозлари тинади. Фақат олисдан узоқлашаётган танкнинг гулдирашини эшитади. Хона, ҳовли ва кўча оғир ва ланж сукунат қўйнида қолади.

* * *

Қадам товушларини эшитиб, эркак сергакланади ва дарров автоматини шай ҳолатга келтиради. Ташқаридан таниш, шартли ҳуштак овози эшитилади. «Киравер, мен шу ердаман», дейди қуролли жангари.

Хонага яна бир эркак киради. Унинг боши шеригиники сингари қора салла билан ўралган. Унинг гавдасини узун жун чакмон ўраб олган. У аёлга еб қўйгудек тикилади. Шеригининг «Сенга нима керак?» саволидан сўнг ўзига келади.

— Яхх-ши, — дейди йигитча дудуқланиб, — биз-з ўт оч-чишни тўхх-татдик, — овозидан унинг жуда ёш йигит экани англашилади.

— Ҳали яна давом этадими?

— Б-билмадим...

— Бўпти, жойингга бор! Балки кечқурун шу ерда тунаб қолармиз!..

Йигитча бўйсунди. Аёлга охирги марта қараб олади-да, кейин шеригидан дудуқланганча сигарета сўрайди. Қуролли шериги уни тезроқ жўнатиб юбориш учун чўнтагидан бир дона сигарета олиб, унга ирғитади. Шериги салласининг лачагини суриб, сигарет чекади.

Йигитча чиқишдан олдин аёлга яна бир кўз ташлаб, истар-истамас йўлакка чиқиб кетади.

Аёл олдинги жойида ўтирибди. У қаршисидаги эркакнинг ҳар бир ҳаракатини ҳадик билан кузатади.

– Бир ўзинг қўрқмайсанми? – сўрайди эркак тутун пуркаб.

Аёл елка қисади.

– Бошқа нима қилай?

Эркак сигаретани қаттиқ симиради:

– Ҳеч киминг йўқми?

Аёл яшил парда томонга қараб қўяди.

– Йўқ, беваман!

– Сен кимлар томондасан?

– Сизлар томонда бўлсам керак.

Эркак аниқлаштириб ўтирмайди. Яна тутун си-
мириб, давом этади:

– Болаларинг борми?

– Ҳа, иккита қизим бор...

– Қаерда?

– Холамникида туришади.

– Ўзинг бу ерда нима қиляпсан?

– Ишлайман. Иккита боламни боқишим керак-ку?

– Қаерда ишлайсан? Нима иш қиласан?

Аёл эркакнинг кўзларига тик боқиб, ҳужумга ўтади:

– Тирикчиликнинг айби йўқ.

– Нима демоқчисан? – эркак ҳеч нарсага тушун-
майди.

– Ўз танамни сотиб кун кўраман, – дейди заррача
хижолат бўлмай.

– Бу қанақа ифлослик?

– Худди сиз ўз қонингизни сотиб, кун кўрганин-
гиздек, мен ҳам танамни сотаман.

Эркак ғазабдан тишларини ғижирлатади: «Астаф-
фируллоҳ, Парвардигор, Ўзинг асрагин бунақалар-
дан!» У ўзи билган яна аллақандай калималарни
ўқиб, сигарета тутунини кафти билан ҳайдайди.

– Шунақа гапларни гапириш уят эмасми?

– Гапириш уятми ё шунақа ишларни қилишми?

– Ўзи сен мусулмонмисан?

– Албатта.

– Сени тошбўрон қилишади. Ҳали дўзахда ҳам ёнасан.

У шундай дея Қуръондаги қайсидир оятни қироат қилади. Аёл ҳамон жойида ўтирибди. Аёл эса унга худди эрмаклагандек тикилади. Эркак жаҳл билан сигарета тортади ва қолдигини оёқ остига ташлаб, этигинини учи билан эзғилайди. Кейин автомат учини аёлнинг қорнига тўғрилайди.

– Сени итдек отиб ташлайман, манжалақи! Ҳаром этингни итларга едираман, иблис! – Эркак аёлга қараб тупуради. Аёл эса қимир этмайди. Чамаси унга барибир.

Эркак тишларини ғижирлатиб сўкинганча, уйдан чиқиб кетади. Ташқарига чиқиб, шеригини чақиради:

– Эй, қани, юр кетдик, бу уйни наҳс босиб ётибди-ку?

То уларнинг қадам товушлари тингунича, аёл жойидан жилмасдан ўтираверади.

Ҳамма ёққа жимлик чўккач, аёл кўзларини юмади ва боядан бери ўпкасида сақлаб ўтириб нафасини чиқаради. Қуруқшаган лабларида тантанавор табассум акс этади. Яшил парда ортига ўтиб, эрининг устидаги кўрпани олади:

– Мени кечиринг, – деб пичирлайди. – Шундай демасам, у мени зўрлаши аниқ эди. Бунақа эркаклар учун фоҳишалар билан кўнгил хушлаш – оғир гуноҳ, бировнинг қизи, синглиси ёки аёлини булғаш эса қаҳрамонлик. Айтганча, сиз ҳам улардан бири эдингиз-ку, Сабр тошим? Сизлар фоҳишалардан жирканасизлар, қўрқасизлар. Аслида, сиз улардан кўра қўрқинчли ва жирканчсизлар. Улар шунчаки бировнинг кўнглини хушлаб, пулини олади. Сиз эса бировларни пулини оласиз, уйини хонавайрон қиласиз, номусини топтайсиз. Жонини ҳам оласиз...

Аёл бир муддат жим қолади. Ўз сўзлари эрига таъсир қиляптими-йўқми, билгиси келади. Эрида ҳеч қанақа ўзгариш сезилмайди.

— Гапим нотўғрими? — У эрига яқинлашиб, унинг шишадек совуқ кўзларига боқади: — Ҳарқалай, мени эшитяпсиз, деб умид қиламан, Сабр тошим! Бу гапларни сен қаердан биласан, дейсизми? Эҳ, сизга шунақа гапларни гапириб бераманки... Узоқ йиллар бу гапларни сизга айтолмаганман. Шу пайтга қадар булар ҳақида сиз билан гаплаша олмагандик. — Аёл бир бор нафас олиб чиқаргунча бўлган муддатда сукут сақлаб, айтмоқчи бўлганларини хаёлида жамлаб олади. — Вой, эсим қурсин, тилгинам кесилсин! Кеч тушибди-ку? Бечора болаларим! — У қанот қоқаётган қушлар тасвирланган пардани кўтариб, унинг орқасидан кулранг ёмғирпўшини олади.

Кўчага чиқишдан олдин, томизгичдан оқаётган суюқликнинг тезлигини текшириб кўради. Шом азонини ўқиган мулла шаҳарда комендантлик соати жорий қилинганини, ҳеч ким кўчага чиқмаслигини айтади. Аёлнинг қадамлари ҳам полга ёпишиб қолади. У ниятидан қайтади ва хонага қайтиб киради.

Аёл чодрасини ерга улоқтириб, аввалроқ эри ётган кўрпа устига чўзилади. «Қизалоқларим, сизларни Аллоҳ ўз паноҳида асрасин! Парвардигор, Ўзинг шафқатингни дариг тутма!»

...Олислардан ўқ товуши эшитилади. Кейин жавоб ўқлари. Ўт очишни тўхтатиш келишуви бузилди, шекилли.

Аёл ўрнидан туриб, яшил парда ёнига боради. Эрининг қаршисига чўкади.

— Бу кеча ёнингизда қоларканман. Энди бемалол гаплашсак бўлади, Сабр тошим! Боя нима деётгандим? Ҳа, дарвоқе, бунақа гапларни мен қаердан биламан? Шуни сўрамоқчимидингиз? Менинг ик-

кита устозим бўлган, холос. Биттаси холам, кейингиси отангиз. Холам эркаклар билан қандай яшашни ўргатган бўлса, отангиз улар билан нима учун яшашим кераклигини ўргатди. Холам... айтганча, сиз унинг отини ҳам эшитишни истамайсиз. Шуниси ҳам тузук. Мен холамни ҳатто ўз онамдан кўра кўпроқ яхши кўрардим.

Мен унинг эркалашлари, навозишлари билан улғайдим. У жуда гўзал, меҳридарё, ақлли ва латофатли аёл. Уни ҳам жуда эрта эрга беришган. Бир бадавлат, аммо инсофсиз эркакка... Тўйдан икки йил ўтса ҳамки, холам фарзандли бўлмаган.

Қисқаси, холам бепушт экан. Шундан кейин эри уни ўз ота-онаси олдига, хизмат қилиш учун жўнатворган. Холам ёшлигида жуда чиройли, кўҳлик жувон эди. Шу боис, иймонсиз қайнота ўз келинига ола қарашни бошлаган. Бир куни қанақадир бемаъни қилиқ қилган, шекилли, холам унинг бошига обдаста билан туширган. Шундан сўнг қайнота уни уйдан қувиб чиқарган. Эр ҳам уйига киритмаган. Унинг ота-онаси — менинг бобомлар ҳам ундан юз ўгиришган. Бечора холам кўчада қолган. Ҳатто ўз жонига қасд қилмоқчи бўлган. Унинг бу ғариб аҳволига ҳеч ким қайғурмади. Фақат мен, (ўша пайтда ўн тўрт ёшда эдим) аччиқ-аччиқ кўз ёши тўкардим, холос.

Аёл бошини қуйи солганча, жим қолади. Кўз ўнгида холасини кўргандек бўлади гўё... Бир неча нафасдан кейин у яна гапида давом этади:

— Етти йилча илгари, айнан сиз урушдан қайтган пайтлар, мен онангиз билан бозорга бордим. Ичкийим сотаётган дўкон олдида тўхтадик. Қулоғим тагида таниш овоз эшитилди. Ўгирилдим. Қарасам, холам. Аввал кимгадир ўхшатдим, шекилли, деб ўйлагандим. Йўқ, адашмабман. Мен холамнинг исмини айтиб чақирдим. У эса худди эшитмагандек

йўлида кетаверди. Яна ўзимдан шубҳаландим. Лекин юрагим аниқ сезиб турарди. Онангиздан сал орқада қолиб, худди одамлар ичида йўқолиб қолган киши бўлдим. Кейин холамнинг орқасидан тушиб, у яшайдиган жойгача бордим. У эшикдан киргач, мен бориб яна орқасидан чақирдим. У йиғлаб юборди. Мени бағрига босмоқчи бўлди, аммо ўзини тутди. У турган жой... фаҳш уяси экан.

Аёл яна жим қолади. Яшил парда ортидаги эри бир неча бор нафас олиб чиқаради.

Шаҳарда яна отишма бошланади.

Хонага яна қоронғилик чўқади.

– Қорним очди, – дейди аёл ва ўрнидан туриб, даҳлиз томонга ўтади. Кейин у ердан бирор егулик қидиради. Аввал даҳлизнинг фақатгина ярмини ёритишга кучи етадиган чироқни ёқади. Кейин девор ичига ўрнатилган шкаф эшигини ғийқиллатиб очади. Бироз ўтгач, бир қўлида қотиб қолган кепакли нон бурдаси ва бир бош пиёз, иккинчи қўлида фонус билан билан қайтади. У яна аввалги жойига, эри ётган яшил парданинг рўпарасидан жой олади. Эри ҳамон ўзи ўрнаштириб қўйган ҳолатда – деворга чала суяниб ётарди. Кўзлари очиқ, оғзидаги найча бироз қийшайиб қолган. Кўкраги аввалгидек кўтарилиб, тушиб турибди.

– Ҳозир ўша холам менга жой берган. У менинг болаларимни яхши кўради. Болаларим ҳам унга меҳр қўйган. Шунинг учун ҳам анча кўнглим хотиржам. – Аёл пиёзни пўстидан ажратади. – У болаларимга ҳар хил эртаклар айтиб беради... худди олдингидек. Мен ҳам унинг эртакларини эшитиб катта бўлганман. – Пиёзнинг бир паррагини ноннинг орасига қўйиб тишлайди. Овози чайнаётган қаттиқ ноннинг қитирлашига қўшилиб эшитилади: – Бир куни у менга онаси, яъни бувимдан эшитган бир эртакни айтиб берганди. Мен холамдан бу эртакни болаларимга

айтиб бермаслигини илтимос қилдим. Чунки бу жуда даҳшатли, шафқатсиз эртақ эди. Лекин ниҳоятда қизиқ эртақ! Фақат болаларим жуда кичкина. Улар ҳали бунақа эртақларни тушунмайдилар. — У эрини ювинтириш учун олиб келган стакандаги сувдан ҳўплайди. — Сиз оиламизда фақат қиз туғилганидан хабардорсиз! Етти қиз! Биттаям ўғил йўқ. Бу ота-онамизни қаттиқ ранжитарди. Шунинг учун бувимиз бизга бу эртақни айтиб берган бўлсалар керак. Назаримда, буни бувим атайин ўзи тўқиб чиқаргандек эди. Лекин холамнинг айтишича, бу жуда қадимий эртақ бўлиб, бувим ҳам бувисидан эшитган экан.

Аёл яна пиёз билан қўшиб нон кавшайди.

— Биз бу эртақни катта қизиқиш ва қўрқув билан, кўрпанинг ичига биқиниб олиб эшитардик. Унинг кучли, жарангдор овози бизнинг беором ураётган юракларимизга ҳамоҳанг жарангларди:

«Бир бор экан, бир йўқ экан, битта подшоҳ бўлган экан. Жуда чиройли подшо экан. Довюрак подшо экан. Вақти-соати етиб, подшо уйланибди. Никоҳ кечаси мунажжимлар юлдузларга қараб фол очишибди ва подшога аёлидан қиз кўриши мумкин эмаслигини, акс ҳолда, вақти келиб қизи уни шармандаи шармисор қилиши мумкинлигини башорат қилишибди. Лекин бахтга қарши хотини фақат қиз тугаверибди. Подшо эса ҳар гал қиз тугилиши билан уни жаллодга топширишни ва ўлдиришни буюраверибди!»

Аёл ўз хотираларига берилиб, баайни невараларига эртақ айтаётган буви кепатасига кириб қолади:

«Жаллод подшоҳнинг янги тугилган қизларини бирин-кетин ўлдираверибди. Биринчисини ўлди-

рибди, иккинчисини... Учинчи чақалоқни ҳам энди ўлдираман, деганда, жаллод чақалоқнинг инграган овозини эшитибди. Жаллод эгилиб қулоқ солса, чақалоқ гапирётганмиш: «Бориб онамга айтинг, менинг ҳаётимни сақлаб қолсин, мен келгусида унга янги салтанат, янги подшолик инъом этаман». Ҳайратга тушган жаллод маликанинг қошига югурибди ва эшитган-кўрганларини унга бирма-бир етказибди. Малика подшога сездирмасдан, тилга кирган жигарбандининг қошига йўл олибди. Воқеани ўз кўзи билан кўргач, жаллодга «Сафар ҳозирлигини кўр, сен билан бирга бу ердан қочамиз», деб кўрсатма берибди. Шу тариқа, ярим кечаси малика жаллод ва чақалоқни олиб, йўлга тушибди».

Аёл шу қадар ҳикоясига берилиб кетадики, ҳатто ташқаридан эшитилаётган ўқ овозлари ҳам уни тўхтата олмайди.

«Подшо малика ва жаллоднинг қочганини эшитиб, газабга минибди ва уларнинг ортидан сарбозларини жўнатибди».

Худди шу ерга етганда, бувим тўхтаб қолар ва ўзига ўзи савол берарди, «Подшо бу билан хотинини уйига қайтармоқчи бўлганмикин ё улардан ўч олмоқчимиди?»

Аёл жилмаяди. Эҳтимол, унинг бувиси ҳам худди шу жойида жилмайдигандир? У ҳикоясида давом этади:

«Орадан йиллар ўтибди. Подшо янги-янги мамлакатларни забт этаверибди. Қочоқ хотини ва унинг чақалоғи эсидан ҳам чиқиб кетибди. Кунларнинг бирида у унча олис бўлмаган ҳудудда бир

мамлакат борлиги, уни одил ва оқила малика бошқариши ҳақида эшитиб қолибди. Подшо дарҳол ушбу мамлакатни ҳам ўз тасарруфига олишга бел боғлабди. Аммо мамлакат аҳли ўз маликаси атрофида жипслашиб, подшо аскарларига қарши мардонавор курашибди.

Бу эса подшонинг газабини қўзгагандан қўзгабди. Подшо шунда ўз аскарларига бу мамлакатни ёқиб, кулини кўкка совуришни буюрибди. Бундан хавотирга тушган вазирлар маликага подшо билан учрашиб, у билан сулҳ тузишни маслаҳат беришибди. Лекин малика бу таклифдан бош тортибди. Унга бош эггандан кўра, ўз мамлакатимни ер билан яксон қиламан, деб жавоб қайтарибди. Маликанинг қизи бу пайтда анча бўй етиб қолган бўлиб, ҳусну малоҳати, ақлу заковати билан ўз мамлакатада довруғ таратган экан. У онасининг ҳузурига келиб, подшо билан ўзи гаплашиб кўрмоқчи эканини айтибди. Бу гапни эшитиб, малика она шердек ўкирибди. Бутун олам ва ундаги бор нарсаларни қўшиб қаргабди. Кечалари уйқуси қочибди. Қасрни кезиб юрадиган одат чиқарибди. Қизига ҳам ётоғидан ташқарига чиқмасликни, давлат ишларига умуман аралашмасликни тайинлабди. Малика нега бунчалар ўзгариб қолганини ҳеч ким билолмасмиш.

Мамлакатдаги аҳвол ҳам кундан кунга ёмонлаша бошлабди. Сув ва озуқа захираларининг ҳам таги кўриниб қолибди. Онасидаги ўзгаришлар сабаби ҳақида бошқалардан кўпроқ нарса билолмаган қизи тақикни бузиб, ярим кечаси подшонинг ҳузурига боришга қарор қилибди.

Содиқ жорияси ёрдамида тўппа-тўғри хоннинг чодирига йўл олибди. Подшо қаршисидаги беқиёс гўзаллик соҳибасини кўриб, уни телбаларча ёқтириб қолибди. Подшо ёш маликага шундай таклиф

билдирибди: «Мен қамални очиб юбораман, юртин-гизнинг битта тошига ҳам тегмайман. Фақат бу-нинг эвазига менинг аёлим бўласан!» Ёш малика ўз халқининг тақдирини ўйлаб, бу таклифга розилик билдирибди. У тунни подшонинг ётоғида ўтказиб-ди. Тонгга яқин у подшонинг таклифини билдириш учун онасининг ҳузурига ошиқибди. Фақат подшо-нинг оғушида тонг оттирганини айтмапти, хо-лос. Шунда ҳам қизининг подшо билан учрашгани-ни билган маликанинг тепа сочи тикка бўлибди. У дунёдаги ҳамма бахтсизликларга чидаши мумкин экан, фақат шундан ташқари. «Тақдир! Лаънати тақдир».

Онасидаги бу ҳолатнинг сабабини тушунмаган қиз, бир умр онасининг ёнида бўлган, ўзи отам деб билган кишидан бу ҳолнинг сабабини сўрабди. Эркак унга шундай жавоб қайтарибди: «Қизалогим, энди ҳақиқатни билишингга тўғри келади. Мен сенинг отанг эмасман. Сен остонасига бош уриб борган подшо сенинг ҳақиқий отанг бўлади. Мен эса унинг қўлида жаллод бўлиб ишлаганман...» Шундай дея эркак унга бўлган воқеаларни бирма-бир сўзлаб бе-рибди. Кейин эса шундай жумбоқли бир фикрни ўр-тага ташлабди: «Начора, пешанамизга битилгани шу экан, қизим. Агар подшо бор ҳақиқатни билиб қолса, қонунга биноан ҳаммамизни дорга тортади. Шунда мамлакатимизнинг бутун халқи қулга ай-ланади. Агар унинг талабларини бажармасак ҳам, мамлакатимизнинг кули кўкка соврилади. Агар сен унга турмушга чиқадиган бўлсанг, бу энг оғир гуноҳ, икки дунёйингиз куйиб кетади. Бунинг касрига қо-либ, ҳаммамиз Худонинг қаҳрига учраймиз».

Худди шу жойга етганда бувим жим бўлиб қолар-ди. Биз ундан эртакни давом эттиришини сўрардик.

У эса жавоб беришни истамасди. «Афсус, қизларим, бу эртак нима билан тугабини мен ҳам билмайман. Шу пайтгача ҳеч ким билолмаган. Айтишларича, ким бу эртакнинг якунини тўғри топа олса, бутун умр ғам-ташвишсиз, бахтли-саодатли яшармиш», деганди бувим.

Ўшанда мен бувимнинг гапларига ишонмаганман ва эътироз билдирганман: «Агар бу эртакнинг охирини ҳеч ким билмаса, уни қандай якун топиши яхшироқ эканини кимдан биламиз?» Бувим ғамгин жилмайиб, пешанамдан ўпганди: «Буни сир дейдилар, болажоним. Эртакни ҳар ким ўзи истагандек тугатиши мумкин. Аммо қайси якун тўғри экани энг катта сир!»

«Бу ўзи эртакми ё бўлган воқеами?» деб сўраганман ундан. «Ахир бошида бир бор экан, бир йўқ экан, деб бошладим-ку», деганди бувим. Вақтида бувим ҳам ўз бувисига бу саволларни берган, аммо қониқарли жавоб ололмаган экан.

Бу эртак воқеалари анча пайтгача менга тинчлик бермади. Кечалари уйқум қочиб кетарди. Ҳар куни уйқудан олдин, «Э Худо, шу эртакнинг давомидан мени огоҳ эт», деб дуолар қилардим. Мен бахтли яшаш учун бу жумбоқнинг жавобини топишни истардим.

Мен ўзимча унинг турли ечимларини излаб топардим. Миямга сал жўялироқ жавоб келиб қолиши билан дарров бувимнинг ёнига югурардим. Бувим эса мажҳул елка қисарди: «Балки шунақадир, болажоним? Бўлиши мумкин. Омон бўлсанг, ўсиб улғайсанг, бу саволга тўғри жавоб топдингми-йўқми, ўзинг тушуниб етасан. Жавобни ҳаётнинг ўзи сенга айтади. Лекин жавобини топсанг ҳам, бировга айтиб қўйма. Ҳеч қачон! Чунки ҳар қандай эртакда бўлгани каби бунда ҳам оғзингдан чиққан гап амалга

ошиб қолиши мумкин. Шундай экан, бу сирни фақат ўзинг учун асраб юр...»

Аёл яна нон билан пиёз кавшайди.

— Бир куни отангизга ҳам шу эртакни айтиб бердим. Бу ҳикояни у олдин эшитмаган экан. Отангиз эшитиб узоқ вақт жим қолди. Мен эртакни айтиб бўлишим билан, менга тикилиб қолди: «Биласанми, қизим, бу эртакнинг бахтли якунини излаб топиш — хомхаёлдан бошқа нарса эмас. Бунақа бўлиши мумкин эмас. Чунки подшо билан қиз оғир гуноҳга қўл уриб бўлишди. Энди фожиа бўлиши тайин.

Кўчадан кимнингдир бақиргани эшитилади: «Тўхта!» Кейин эса ўқ овози.

Аёл ҳикоясида давом этади:

— Қисқаси, отангиз менинг ҳафсаламни пир қилди. Лекин кунларнинг бирида мен унинг олдида дастурхон ёзгани кирганимда, ёнига ўтиришимни сўради ва ўша эртакдан гап очди. У ҳар бир сўзни чертиб-чертиб гапирди: «Қизим, эртакнинг бахтли якунини бор экан». Мен шундай қувониб кетдимки, ўзимни унинг бағрига отишдан аранг тийиб қолдим. Мен дарҳол унинг ёнидан жой олдим. Бутун вужудим қулоққа айланиб, уни эшитиш учун чоғландим. Назаримда, бу оламда отангизнинг титроқ овозидан бўлак сас қолмаганди: «Худди ҳаётда бўлганидек, бу эртак ҳам бахтли якун топиши учун кимдир қурбон бўлиши керак. Ўрни кимдир бахтсизликни бўйнига олиши шарт. Ҳар доим эсда тут: ҳар қандай бахт иккита бахтсизликнинг устида туради». «Нима учун?» дедим соддаларча ҳайрат билан. У эса менга оддийгина қилиб шундай жавоб қайтарди: «Болам, бу тўғрими, нотўғрими, билмадим, аммо ҳаётда ҳам, эртакда ҳам, ҳамма бирдек бахтли бўлиши мумкин эмас. Кимнингдир бахти бошқаларнинг бахтсизлигидан келиб чиқади. Гарчи аччиқ бўлса-да, бу айни

ҳақиқат. Сен ҳам бу эртаки бахтли якунлашинг учун сенга ҳам бахтсизлик, ҳам қурбон керак бўлади. Лекин ўзингга ва яқинларингга бўлган муҳаббатинг сабабли, бу ҳақда ҳатто ўйлашга ҳам қўрқасан. Бу эртақ қурбон талаб этади. Аммо кимни? Жавоб қайтаришдан, кимнидир ўлдиришдан аввал ўзингга бошқа саволни бериб кўр: сен бу ерда кимни тирик ва бахтли кўришни истайсан? Ота-подшоними? Она-маликаними? Ёки уларнинг қизини? Сен шу саволга жавоб топсанг, ҳаммаси ўзгаради. Ўзингга ҳам, эртақда ҳам.

Бунинг учун эса сен ўзингга, отангга ва онангга бўлган меҳрингни қурбон қилишинг керак. «Нега?» сўрадим ундан. У менга кўзойнаги остидан узоқ тикилиб қолди. Чамаси, менга тушунарли сўзларни қидирди. «Агар сен қиз томонда бўлсанг, сендаги муҳаббат қизнинг ўз жонига қасд қилишини тасаввур қилишингга имкон бермайди. Отага бўлган муҳаббат қизнинг подшоҳга турмушга чиқиб, никоҳ кечаси уни бўғизлаб ўлдиришига изн бермайди. Ва ниҳоят, онага нисбатан меҳр эса маликани ўлдириб, подшодан ҳақиқатни сир тутиб, яшабини тасаввур этишга имкон бермайди». Мен бир неча дақиқа ўйлашиб қолдим. У чой ҳўплаб гапида давом этади. «Мен ҳам отаман. Акс ҳолда мен бу эртаки қуйидагича тугатардим: қонунга мутлақ амал қилиш лозим. Мен подшоҳнинг ўрнида бўлганимда, бу мудҳиш сир, оғир гуноҳни одамлардан сир тутиш учун маликани ҳам, унинг қизини ҳам, жаллодни ҳам қатл этардим». «Малика-чи, у нима қилган бўларди?» сўрадим ундан. Отангиз майин жилмайди: «Болам, мен она меҳрини тушунмаيان, шу боис сенга бирор нарса деёлмайман. Сен ўзингни унинг ўрнига қўйиб, бирор хулосага кел. Лекин менинг ҳаётий тажрибам шуни кўрсатадики, маликага ўхшаган оналар бу сир фош бўлгунча бутун

мамлакати ёниб кулга айланишини афзал кўрган бўлишарди. Оналар ахлоқ қоидаларига қатъий амал қиладилар. Табиийки, у қизини ўз отасига раво кўрмаган бўларди».

Мен отангизнинг донолигига тан бергандим. Аммо барибир «эртакнинг якуни борми ўзи?» деб сўрадим. «Қизим, сенингча, бу эртакда ким кечиришга кўпроқ ҳақли?» деб сўради. «Албатта, ота», дедим ўйлаб ҳам ўтирмай.

«Болам, лекин ўз болаларини ўлдирган, ҳарбий юришлари пайтида қанчадан-қанча бегуноҳ одамларни қириб ташлаган, шаҳарларни ёқиб кул қилган, ўз зурриёдига яқинлашган подшоҳнинг гуноҳи маликаникидан кам эмас. Албатта, у шоҳни алдади, лекин унинг ўзини ҳам «боланг ўлди», деб алдашган эди. Эртакнинг якунига етиш учун инсон ўзини аямаслиги, ота жорий этган қонунни ҳам, она амал қилаётган ахлоқни ҳам тан олмаслиги керак». «Шундай бўлиши ҳам мумкинми?» сўрадим ундан. «Ҳаракат қилиш керак, болам», жавоб берди отангиз.

Ана шу баҳсдан кейин анчагача ухлолмай юрдим. Отангиз менга ҳақиқатни айтган, мен бу ҳаёт қандай қурилганини тушуниб етгандим...

Аёл яна бир луқма нон ва пиёз паррагини аранг чайнаб ютади.

«Мен ҳар доим отангизни эслаганимда, онангизга нисбатан нафратим қўзийди. Чунки бу аёл отангизни тор, нам ҳужрада деярли ҳибсда сақларди. Акаларингиз ҳам отангизга меҳр билан қарашмасди. Уни ҳеч ким тушунмасди. Олдинига мен ҳам тушунмаганман. Ундан биров қўрқардим. Ҳар гал эсимга холам ва унинг қайнотаси келар, юрагимни қўрқув босарди. Лекин бора-бора, у билан анча чиқишиб қолдик. Эҳтимол, унда ўз отамдан тополмаган меҳр ва эътиборни кўргандирман?»

Аёл хаёлчанлик билан қўлида қолган нон ва пиёз паррагини оғзига солади. Чироқни пуфлаб ўчиради. Ерга чўзилганча ухлаб қолади.

Қуруллар тинган пайтда тонг бўзаради.

Бомдод азонидан сўнг бир нечта нафас олингунча фурсат ўтгач, йўлакда кимнингдир журъатсиз қадам товушлари эшитилади. Кимдир уйга кириб, хонанинг эшигини тақиллатади. Аёл кўзларини очади. Яна эшик чертилгач, уйқусираб ўрнидан туради. Деразадан қарайди. Қўрғошиндек оғир туман пардаси ортидан бошига кулоҳ кийган қурулли одамнинг шарпаси кўринади. «Ким?» сўрайди аёл эшикка яқинлашиб. «К-кирсам б-бўладими?» деган овоз эшитилади эшик ортидан. Бу кеча шериги билан келган йигитчанинг ўзи. «Кираверинг, — дейди аёл. — Эшик очиқ».

Бу ўша. Шубҳасиз. Эшик олдида ёшгина ўспирин бор бўй-баста билан намоён бўлади. Худди остонада михлангандек қотиб қолади.

— Қ-қанча? — сўрайди аранг пичирлаб.

— Сенга нима керак? — сўрайди аёл

— Қ-қ-қанча? — қийналиб сўрайди йигитча.

Аёл юрак ютиб, йигитчага яқинлашади.

— Менга қара, мен сен ўйлагандек...

— Ж-жим-м, — йигитча автоматнинг тумшуғини аёлнинг қорнига тирайди. — Қ-қанча? — Йигитча автомат тепкисига бармоғини босади.

— Сенда... қанча бор?

Йигитча чўнтагидан бир нечта ғижимланган қоғоз пулларни аёлнинг оёқлари остига ташлайди. Аёл ўғринча эри ётган томонга, яшил парда ортига қарайди....

...Аёл йигитчанинг йўғон салла остидаги оппоқ, тиниқ, ҳали соқол ҳам унмаган юзларига, йирик, қоп-қора, четига сурма тортилган кўзларига қарайди.

– Ота-онанг, яқинларинг борми? – сўрайди аёл.

Йигитча кескин бош чайқайди. Салласининг ла-чаги билан юзларини беркитади ва деворга суяб қўйилган автоматини қўлтиқлаб, ташқарига отилади.

Аёл турган ерида қотиб қолади. Яшил парда тўсилган томонга қаролмайди. Кўзлари жиққа ёш. Юзларини тиззаларининг кўзига босиб, ўкириб юборади.

Худди шу пайт очик эшикдан совуқ шамол оқиб киради. Хона кулранг туманга тўлади.

Аёл кийимларини оҳиста тўғрилайди. Ўрнидан туролмайди. Ҳамон яшил парда томонга қарашга юраги бетламайди. Совуқданми, ҳаяжонданми, йиғиданми, нафаси бўғзига тиқилади. Хонада шамол учириб юрган қоғоз пулларга қарайди.

Ниҳоят, туриб, ювиниш хонасига ўтади. Покланиб, кийимларини алмаштиради. Оқ ва яшил либосларда, бироз сокинроқ қиёфада чиқиб келади.

Ердаги пулларни йиғиштириб олади. Кейин секин эри ётган тарафга ўтади. Унинг кўзлари билан тўқнашмаслик учун пардани зичроқ тортиб қўяди.

У бир неча марта нафас олгач, кутилмаганда қаҳқаҳа отади: «Нима бўпти? Ҳаммада бўладиган ҳолат биз билан ҳам юз берди. Эртами кечми... нима фарқи бор?»

Аёл пулларни санайди.

– Бечорагина, – дея чўнтагига солади. – Гоҳида ўзимча эркак бўлиш қийинмикин, деб ўйлаб қоламан. Йўқ! – у бироз жим қолади. – Биласизми, бу бола менга сизнинг ёшлик пайтларингизни эслатди... Бу гапларни гапираётганим учун кечиринг. Мени биласизку, хотираларим кутилмаган пайтда уйғонади. Улар яхшими, ёмонми, кутилмаган пайтда ҳужум қилади... – Кейин аёл секин ўрнидан туради. – Майли, мен борай! Болаларим мени кутиб ўтиришгандир!...

У кетишдан олдин томизгич идишига ширин-тузли сув тўлдиришни унутмайди. Устини ўраб, чодрасини ёпиниб, ғойиб бўлади.

Хона, уй, боғ — ҳаммаси туманнинг кулранг, бўғиқ чойшаби остида қолади.

Уйда шифтда чирик вассалар орасида ғимирлаётган ўргимчакдан бўлак жон асари сезилмайди. У девор ёқалаб сўлғин қадамлар билан бир давра айланиб чиққач, ўзи қурган тўр томонга қайтади.

Ташқаридан вақти-вақти билан ўқ овозлари эшитилади. Азон овози янграйди. Кейин сукунат чўкади. Ғира-ширада кимдир даҳлизга қараган эшикни чертади. Ҳеч ким уни ичкарига таклиф қилмайди. Ҳеч ким эшикни очмайди. У қайтиб кетади. Яна тонг отади. Булутлар ва туман ҳам тарқалади.

Яна қуёш чиқади. Эшик очилади. Аёл билан бирга хонага қуёш нурлари ҳам оқиб киради.

У аввал хонага бир қур кўз югуртиради. Кейин сумкасидан томизгичнинг янги идишини ва янги флакондаги кўз дорисини олади. Дарров пардани кўтариб эрига қарайди. Эркакнинг кўзлари чала юмуқ. Аёл эркакнинг оғзига киритилган найчани олиб, унинг кўзларига икки томчидан дори томизади. Кейин хонасидан чиқиб, сувга тўлғазилган пластмасса тоғора, сочиқ ва кийимлар билан киради. Эрини ювинтириб, кийимларини алмаштиради. Уни янада қулайроқ ётқизади.

У яна катетерни тўғрилаб, эрининг оғзига найчани киритади, кейин ортиқча нарсаларни олиб, хонадан чиқади.

Ювиниш хонасидан аёлнинг кир юваётгани эшитилади. У кирларни дорга илади. Кейин чўтка билан кириб, гиламларни тозалашга тушади.

Шу пайт яна кимдир эшикни тақиллатади. Аёл эшикни қия очиб, ташқарига қарайди. Яна ўша — қа-

лин чопонга ўралиб олган йигитча. Аёлнинг қўллари икки ёнга шалвираб тушади.

– Сенга яна нима керак?

Бола унинг қўлига яна бир нечта қоғоз пул тутқазади. Аёл бир зум остонада туриб қолади. Кейин болани уйга киритади. Улар хоналардан бирига киришади...

Хонадан аввал шивирлаган товушлар, кейин аёлнинг кулгиси эшитилади. Яна жимлик. Кейин эшик очилади. Йигит тезлик билан ўзини кўчага уради.

Аёл ювиниб, яна хонага қайтади. Уйни йиғиштириб бўлгач, ошхонага ўтиб, ўзи учун нонушта тайёрлайди.

Аёл ўзини нисбатан сокин ва тетик сезади...

Қорни тўйгач, эрининг ёнига қайтади:

– Очиғи... йигитчага раҳмим келди. Боя нега кулганимни сўраяпсизми? Ҳа, мен холамга бу йигитча ҳақида айтгандим. Унинг дудуқлигини эшитиб, «яхши гапиролмасам ҳам, яхши ўпа олармикан?» деганди. Шу эсимга тушиб, кулдим. У эса... устимдан куляпти деб роса хижолат бўлди. Нима бўлганда ҳам.... Биламан... бу ишим нотўғри. Аммо унинг қўлида қуроли бор. Агар отиб ташласам нима қиламан? Сизга ким қарайди? Болаларимга-чи?

Аёл идишларни ошхонага қўйиб, яна кўрпача устига чўзилади. У яна нимагадир иқдор бўлишга тиришади: у ҳам худди сизга ўхшайди Уқувсиз. Холам менга «Севишни билмаганларгина қўлларига қуроли оладилар», деганди. Лекин у ҳали ёш. Ўзгаради. Сиз эса ҳеч қачон ўзгармайсиз. Сиз эркаклар фақат ўзингизни ўйлайсиз. Ана шу худбинлигингиз сизни шу куйга солди, Сабр тошим! Сизни тирик мурдага айлантирди. Сизнинг жонингиз йўқ. Сизнинг жонингиз тепангизда осилиб турган мана шу идишнинг ичида...»

Кейин у ўрнидан туриб, ташқари чиқади. Даҳлиз бўйлаб бориб келади: «Менга нима бўлди? Нега бу гапларни гапиряпман? Йўқ! Бу мен эмас, ичимга иблис кириб олган кўринади. У менинг тилимдан гапиряпти. Ёш йигитнинг йўриғига юрган ҳам ўша. Мен уни ўзимдан қувиб чиқаришим керак. Балки муллага бориб, ўқитиб келарман? Балки улар менинг вужудимдаги жинларни қувиб чиқаришар? Эҳтимол, отамнинг беданасини еган мушук ҳам аслида шайтоннинг ўзидир? У менинг кўзимга мушук бўлиб кўрингандир? Унинг мени қафасни очишга мажбур қилгандир? Демак, мени жин чалганига анча бўлган?» У эрининг ёнига қайтади. Кўз ёш тўкади: «Гапираётган мен эмас! Мен иблиснинг қўлига тушиб қолдим. Мен эмас... Қасам ичаман! Қуръон қани?» У қўрқиб кетади. «Шайтон! У ҳатто Қуръонни ҳам ўғирлабди. Бу ўшанинг иши! Ҳа, Товус патини ҳам у олган!»

У кўрпаларни юлиб отади. Ўзининг қора тасбеҳини олади. «Аллоҳим, ўзинг мени лаънати шайтоннинг шарридан асрагин», деб пичирлайди. «Ал-Муаххир!» У тасбеҳ ўгиришга тушади. «Ал-Муаххир» Чодрасини олади. «Ал-Муаххир!» Хонадан чиқади. «Ал-Муаххир». Кўчага йўл олади. «Ал-Муаххир».

Унинг овози эшитилмай қолади.

У бошқа қайтиб келмайди.

Қоронғи тушиши билан эшик тақиллайди. Ҳеч ким эшикни очмайди. Чақирилмаган меҳмон боғ томонга ўтади. Дарахт шохининг синиши, ниманингдир узоқ тақиллаши эшитилади. У ниманидир ўғирламоқчимиз, синдирмоқчимиз, тикламоқчимиз — билиб бўлмайди. Аёл бу ҳақда эртаси куни, хонага қуёш нурлари билан бирга кириб келган маҳалда, сариқ ва кўм-кўк осмон акс этган парда ортидаги хонага кирган пайтида хабар топади.

Оқшом чўкади.

Боғ мунғайиб қолади. Нотаниш одам кетади. Кун бошланади. Аёл қайтиб келади.

Унинг ранги қув оқариб, эшикни очади. Остонада ёғоч қипиқларини кўради. Паришон қиёфада яшил парда ортига қарайди. Аста уни кўтариб кўради. Эри ҳамон аввалгидек ётибди. Кўзлари чала юмуқ. Нафас олиши ҳам ўшандай. Томизгич идиши ярми-гача бўшабди. Томчилар эрининг нафасига ва аёлнинг қўлидаги тасбеҳ доналарига ҳамоҳанг тарзда томчилайди.

Аёл ҳолсиз кўрпачага чўккалайди. «Кўча эшигини ким тузатиб кетди?» Савол жавобсиз қолади. Жавоб кутиш бефойда. Ҳар доимгидек.

У ўрнидан туриб хонадан чиқади. Саросимада хоналар ва ертўлани қараб чиқади. Яна хонага қайтади. Хаёли паришон. «Уйда ҳеч ким йўқ эди-ку?» У яна беҳол кўрпачага ўтиради.

Бир оғиз ҳам гапирмайди.

Кейин қимирламасдан тасбеҳ ўгиришда давом этади. Эри икки юз тўқсон уч марта нафас олиб чиқаради.

Тасбеҳ тўртинчи маротаба айлана бошлаганида, аёл тилга киради:

— Эрталаб яна отам тушимга кирибди. Бу гал у мени Қуръони Карим орасида хатчўп вазифасини ўтовчи товус патини ўғирлашда айблади. Жуда жаҳли чиқишти. Мен роса қўрқдим.

Бу қўрқув аёлнинг хона бўйлаб кезаётган нигоҳларида ҳам акс этади. «Ростдан ҳам бу пат отамга тегишли эди. Мен... уни анча йил олдин олганман. Отамдан сўроқсиз». Кейин ўрнидан туради: «Алаҳси-раяпман!» — шивирлайди у. «Тинчланишим керак». Лекин аёл бир жойда ўтиролмайди. Беихтиёр бармоғини тишлайди. Кўзлари ўйнайди. «Ҳа, жуда ёмон

иш бўлганди ўшанда. Патни ўғирлаганимдан кейин мен ақлдан озиб қолдим. Жин урсин! Ҳаммаси оддий тушга ўхшаганди. Ҳа туш, лекин ғалати туш. Мен биринчи фарзандимга ҳомиладор бўлганимда, ҳар куни бир хил туш кўрардим. Ҳар куни бир хилда босинқирардим. Тушимда... болам аллақачон туғилган бўларди. Ўғил туққанмишман. Ўғлимнинг тишлари чиққан, ҳатто гапира олармиш. Унинг юзлари худди бобомникига ўхшармиш. Шу тушдан ҳар доим қўрқиб уйғонардим. Тушимда ўша бола менга қараб илжайганча, «Мен сенинг энг катта сирингни биламан», дермиш. Аёл жим қолади. «Ҳа, у менинг энг катта сиримни билармиш. Агар мен унга керак нарсани бермасам, у сиримни ҳаммага айтармиш. У биринчи оқшом уни эмизишимни сўради. Мен унинг ўткир тишларини кўриб қўрқдим. Эмизмадим. Шу пайт у шунақа қаттиқ чинқирдики...» Аёл қулоқларини маҳкам беркитиб олади. «Унинг чинқириви ҳалигача қулоғим остидан кетмайди. Мен чидолмадим. Унга кўкрак тутдим. У кўкрагимни шунақа қаттиқ сўрар, тишлардики, ҳатто уйқумда ҳам йиғлаб чиқдим».

Аёл дераза олдига боради, эрига елкасига ўгириб туради. «Сизнинг ҳам эсингизда бўлса керак. Йиғлаганимдан сиз ҳам уйғониб кетдингиз ва «Нега уйқумни бузасан», деб мени ошхонага ҳайдадингиз. Мен бутун тунни ошхонада ўтказдим. Орадан кўп ўтмай тушимда яна ўша гўдакни кўрдим. Бу гал у мендан отамга тегишли товус патини сўради. Фақат...»

Кимдир эшикни тақиллатади. Аёл бир зум ўзининг хотираларидан, сирларидан узоқлашиб, ўрнидан туради. Пардани кўтаради. Яна ўша ўспирин.

– Йўқ, бугунмас, бугун мен...

Йигитча яна қийналиб гап қотади:

– Э-эшикни ммен т-тузат-дим.

Аёлнинг вужуди бирдан бўшашади:

– Ҳа, сенмидинг? Раҳмат!

Бола аёлнинг уйга таклиф қилишини кутади.

Аёл эса бир оғиз ҳам гапирмайди.

– К-кирс-сам б-бўладими?

Аёл ҳорғин бош чайқайди.

– Сенга айтдим-ку, бутунмас.

Йигитча унга яқинроқ келади.

– Ннима-гга?

Аёл кескин бош чайқайди.

– Бутун... бошқа бировни кутяпман.

Ўспирин унга яна бир қадам яқинлашади.

– М..мен и-истамайман.

Аёлнинг сабри тугайди ва унинг гапини бўлади:

– Сен яхши боласан, лекин мен ишлашим керак, тушуняпсанми?

Бола имкон қадар тезроқ гапирмоқчи бўлади, аммо янаям кўпроқ дудуқланади:

– И-ишлагингиз к-к-керакмас!

У умидсиз қўл силтайди. Худди ёш боладек лаблари чўччайиб, деворга суянади. Аёл эшикни очиб, унга тикилади:

– Менга қара, кечроқ ёки эртага кела қол... фақат у ергамас.

Бола бироз ўзини босиб олади:

– С-сиз б-билан га-гаплашиб олишим кер-рак!

Аёл ночор уни уйга киритади.

Улар хоналарнинг бирига кириб кетишади. Бутун уйни, кўчалар ва шаҳарни қамраган ўлик сукунатни фақат уларнинг шивирлаши бузади.

Мана, уларнинг шивирлаши тинади. Узоқ жимлик. Бирдан эшик куч билан очилади. Йигитча шопилганча кўчага отилади. Унинг ортидан аёл дарғазаб қиёфада чиқиб келади.

– Ифлос! Ярамас! Ҳайвон!

У ўтириб сал ўзига келгунича, аллакимга яна узоқ ҳақорат ва қарғишлар ёғдиради: ранги оқариб кетган.

— Қанақасига? Нега ўша куни анави ифлосдан ўзимни ҳимоялаш учун «мен танамни сотаман», деганимда юзимга тупуришга журъат этди? Ахир унинг ўзи ғирт мараз экан-ку?

У қаддини ростлайди. Унинг овози ғазабдан титрайди. Кейин яшил парда томон қараб гапида давом этади:

— Тасаввур қиялпсизми, анави турқингни ел олгур, ўша куни мени қанчалар куракда турмайдиган гаплар билан ҳақоратлаганди. Лекин унинг ўзи қанақалигини биласизми? — У пардани очиб эрининг қаршисида чўккалайди: — У исқирт манави бечора болани ўз нафсини қондириш учун асраб олган экан. Ҳали бир қарич гўдаклигида. Ота-онасидан айрилган етимча кўчада дайдиб юрганида уни уйига олиб кетган. У ёш боланинг қўлига «Калашников» тутқазган. Отишга ўргатган. Энг ёмони, у кечалари болани рақс тушишга мажбур қиларкан. Кўз кўриб қулоқ эшитмаган азоблар билан қийнаркан! — У порох ва тутун ҳидига тўйинган оғир ҳаводан ютоқиб симиради: — Шўрлик боланинг юзларида соғ жой қолмаган. Ҳамма ёғи куйиб кетган. Анави ит бола бечоранинг баданига гоҳ сигарет чўғини, гоҳ автоматнинг учини қиздириб босаркан...

Аёлнинг кўзларидан оқаётган ёш томчилари у йиғлаган пайтида лабининг четида ҳосил бўладиган чуқурчада бир зумгина тўхтаб, кейин унинг иягига, бўйнига оқиб тушади. Аёл ҳамон қарғанади: «Ифлослар! Маразлар!»

Аёл бир оғиз ҳам гапирмай, ҳеч нарсага тегмай, ҳеч нарса демай чиқиб кетади.

Фақат эртаси куни қайтиб келади.

Яна ўша аҳвол. Эркак — унинг эри — ҳамон нафас оляпти.

Аёл томизгичнинг сувини янгилайди.

Кўзларига дори томизади.

Тиззаларини букиб, кўрпа устига ўтиради. Пластик халтадан бир парча мато, иккита болалар кўйлагги, тикувчилик анжомлари тахланган тугунчасини олади. Кейин унинг орасини титкилаб, қайчи қидиради.

Кўйлакларни ямаш учун матодан бир парчасини қирқиб олади. Вақти-вақти билан эри ётган томонга қараб-қараб қўяди. Шу билан бирга қушлар акс ётган дераза пардасига қараб, ҳар замонда уни кўтариб, ҳовлига назар ташлайди. Тиқ этса бошини кўтариб, «кимдир келдимикин», деб аланглайди.

Лекин ҳеч ким кирмайди.

Ҳар кунгидек, пешин пайтида муаззин азон ўқийди. Намоздан кейин карнай орқали ваъзхонлик бўлади. Яна бир суранинг шарҳи берилади: «Яратган Роббинг номи билан ўқи. У инсонни алақ (*қотиб қолган қора қондан*)дан яратди. Ўқи! Ва Роббинг энг карамлидир! (96:4) — У қалам билан илм ўргатгандир. У инсонга у билмаган нарсани ўргатди» («Алақ» сураси, 1–5-оятлар). Аёл ишидан тўхтаб, ташқарига қулоқ тутди: «...Расулуллоҳ (с.а.в.) Ҳиро тоғида, Яратганга ибодат пайтида ушбу нидони эшитган онларида ўқишни ҳам, ёзишни ҳам билмасдилар. Ана шу оятлар туфайли ҳаммасидан огоҳ бўлдилар. Ҳақ субҳонаҳу ва таоло ўз каломида шундай марҳамат қилади: «(Эй Муҳаммад,) У Зот Сизга ўзидан аввал тушган китобларни тасдиқловчи бўлган бу Китобни (Қуръонни) ҳақ билан нозил қилди. Илгари инсонларни ҳидоят қилиш учун Таврот ва Инжилни туширган эди» («Оли Имрон», 3).

Аёл яна тикишига ўтиради.

Оғир жимликдан сўнг у бошини кўтаради ва орзумандлик билан дейди:

– Мен бу гапларни эшитганман, отангиз менга айтгандилар. Ўша тоғ номини кўп тилга олардилар. Шундан кўзлари чақнаб, соқоллари титраб кетарди. Овозлари торгина ҳужрада жаранглаб эшитиларди. У шундай дерди: «Қунларнинг бирида узоқ давом этган ибодатдан сўнг Муҳаммад (с.а.в.) тўғри уйларига келдилар ва аёллари Хадича онамизга айтдилар: «Хадича, оғир бетобман». «Сизга нима бўлди?» сўрадилар аёллари. «Мен ўзимда бетоблик аломатларини сезяпман. Кўчада юрсам, ҳар бир тошдан, ҳар девордан овоз чиқаётгандек бўлади. Кечалари эса қаршимда жуда улкан бир мавжудотни кўраман. Мен унинг кимлигини билмайман. У менга яқинлашиб келаверади». Хадича онамиз яна бир гал ўша мавжудот кўринса, огоҳлантиришни айтдилар... Хадича онамиз Расулulloҳ (с.а.в.)нинг энг севимли аёллари бўлганлар. Ул зотга илк бор иймон келтирган, қўллаб-қувватлаган, ҳамиша мадад берган ҳам Хадича онамиз эдилар...»

Аёл бир зум ўйга толади, кейин яна болаларининг кийимларини ямашда давом этади.

...Узоқ хаёлдан сўнг у кўзлари очади. Бирдан қўлига игна кириб кетади. Аёл додлаб юборади. Қонини сўриб олади, кейин тикишда давом этади.

– Эрталаб... яна тушимга отам кирибди. Қўлтиғида ўша, уйимиздаги Қуръон. Манави ерда турганди. Китобни ўзи опкетган. Бу сафар у товус патини сўради. Отам уйимизга кириб чиқиб юрган ўша бола товус патини ўғирлаганини айтди. У бола яна келиши керак. Мана, мен ҳозир ҳам уни кутяпман...

Аёл уйдан чиқади. У ҳовлини кесиб ўтади ва кўча дарчаси олдида тўхтади. У аввал кўчага бир қур кўз ташлайди. Бўм-бўш. Жимжит. Ўткинчиларнинг сояси ҳам сезилмайди.

Қуёш ботмоқда.

Аёл болаларини бориб кўриши керак.

Уйни ташлаб кетишдан аввал у ҳамма ишини битиради. Кейин чиқади.

Бу тун отишмасиз ўтади.

Ўлик сукунатга чўмган, ой нурига беланган шаҳарнинг кўчаларида дайди итлар улийди. Тонг-гача.

Улар очликдан азоб чекадилар. Кейинги пайтларда кўчаларда ҳеч ким ўққа учмаяпти. Ўликлар ҳам йўқ...

Тонг оқариши билан кимдир дарчани чертади, кейин уни аста очиб, ҳовлига чиқади. Кейин уни очиб, йўлакка киради. Кейин эшик сари юради. Ерга нимадир қўйиб, қайтиб кетади.

Идишдаги сўнгги томчи оқиб тушган паллада аёл яна хонага киради.

Аёлнинг кўриниши анча ҳорғин, қарашлари тунд. Юзлари оқариб кетган. Лаблари ҳам кўкариб турибди. У чодрасини бир бурчакка ирғитади. Кейин олма расми туширилган тугунчани кўтариб ичкарилайди. Эрининг аҳволига назар солади. Яна унга гап қотади:

— Яна кимдир келиб, манави тугунчани остонага ташлаб кетибди.

Тугунчани очади. Унда бир нечта бўғирсоқ, икки дона қип-қизил анор, икки бўлак пишлоқ ва қоғозга ўралган олтин занжирча... Аёлнинг юзида синиқ табассум югуради:

— Сал вақтлироқ келсам бўларкан. У яна келса керак...

Эрининг чойшабини алмаштиради: «У келади... Холамникида қолганимда у тушимга кирди. У олдимга вазмин қадамлар билан кирди. Оп-поқ либосда. Маъсум қиёфада. У энди умуман ду-

дуқланмасди. У ўша товус пати отамга нима учун кераклигини тушунтирди. У менга патнинг сирини очди. Бу ўша, Ҳаво билан бирга жаннатдан қувилган Товуснинг пати экан. У яна кетди. Ҳатто ундан бирор нарса сўролмай қолдим».

У идишга яна эритма қуяди. Томчилар оралиғини ўлчади. Кейин эрининг ёнида ўтиради.

— Уни уйга олиб кирганим, у ҳақда гапираётганим учун мени кечиринг. Нима учун бундай бўлганини билмайман. Лекин у... нима десам экан? Менга жуда яқин бўлиб қолди. Ҳаммаси худди сиз билан бошланган эр-хотинлик дамларининг илк кунларига ўхшайди. Нега шунақа? Биламан, вақти келиб, у ҳам сизга ўхшаб шафқатсиз одамга айланади. Бу аниқ. Сиз аёлларни қўлга олганингиздан кейин ашаддий йиртқичга айланасизлар. — Аёл оёқларини уқалайди: — Сиз яна оёққа туриб кетсангиз, яна ўша аввалги ҳолингизга қайтасизми? Ишонмайман. Мен айтган бу ҳақиқатлар сизни ўзгартириб юборади. Сиз ҳозир мени эшитяпсиз. Фикр юритяпсиз... — У эрининг пинжига киради. — Ҳа сиз ўзгарасиз, мени севиб қоласиз. Мени суйиб эркалайсиз. Гарчи сиз мен ҳақимда ҳамма нарсани билган бўлсангиз ҳам... Сиз менинг сирларимдан хабардорсиз. Кўп нарсани билиб олдингиз. Ўзимиз ҳақимизда. Энди менинг сирларим сизники ҳамдир.

Аёл эрининг бўйнидан эҳтирос ила қучоқлайди...

Яна жимлик.

Яна ҳаракатсизлик.

Яна бир маромдаги нафаслар. Узун ва қисқа...

* * *

Бироздан сўнг аёл оғир уҳ тортади ва яна тилга киради:

— Кечиринг!

У эри ётган тахмондан сирғалиб чиқади. Ҳамон кўзлари юмуқ. Лаблари титрайди. Оҳиста инграйди. Бошини деворга тирайди:

– Чиндан ҳам менинг вужудимга жинлар кириб олган. Мен ўликларни, арвоҳларни кўряпман... – У чўнтагидан қора тасбеҳини олади. – Аллоҳим, ўзинг мени иблиснинг ҳийлаларидан асра. Турли инсу жинслар таъқибидан халос эт.

Кейин у хона бўйлаб кезинади. Йўлакка чиқади. Унинг овози бутун уй бўйлаб эшитилади. Ювиниши хонасига ўтиб, ювинади. Яна қайтиб киради. Жуда чиройли, оч қизғиш тусдаги, енглари каштали кўйлақда.

Яна махфий тахмон ёнига, ўз жойига қайтади.

– Мен донишманд ҳақимга ҳам, муллага ҳам бормадим. Холам тақиқлади. У менинг ақлдан озганимга ишонмади. Унинг айтишича, мени жин ҳам урмаганиш. Мен нима деётган бўлсам, нима қилаётган бўлсам бу – тақдир ҳукми. Бу кўксимда минг йиллардан бери сақланиб келаётган сирли бир нидо...

У кўзлари юмади. Уч марта нафас олади. Бошини тебратмай уйга кўз югуртириб чиқади.

– Мен отамни кутяпман. У келиши керак. Мен сиз иккингишга товус пати билан юз берган бу воқеани айтишим керак. – Унинг овозида энди мулойимлик сезилмайди. – Аммо мен аввал уни қайтариб олишим керак. Мен бу пат билан ўзимдаги ўзгаришлар, мен эшитаётган ҳар хил овозлар ҳақида ёзаман! – У асабийлашади: – Ҳаммасига шу лаънати пат сабабчи. Анави бола нега кўринмайди? Унинг анорларини нима қиламан? Тилла занжирни-чи? Менга пат керак. Товус пати!

У ўрнидан туради. Кўзлари ярақлайди. Худди телбаларникидек. Хонадан югуриб чиқади. Ҳамма ёқни титкилайди. Яна киради. Сочлари тўзғиган.

Ҳамма ёғи чанг. Кўрпача устига ўзини ташлайди. Яна қора тасбеҳини олиб ўгиришга тушади. «Ал-Жаббор... ар-Роҳийм!»

Кейин жим қолади. На юзлари ёришади. Яна унинг нафас мароми эриники билан бир хиллашади. Юзи деворга қараган қолда ўрнидан туради.

У яна мулойим овозда гап бошлайди:

– Менга ўша товус пати ҳеч тинчлик бермаяпти. – Деворда қолган бўёқ парчаларини тирноғи билан кўчиради. – Ўша даҳшатли тушни кўрганимдан бери бу хаёл мени тарк этмади. Сизга айтгандим-ку, битта чақалоқ тушимга кириб, ҳар доим «Сенинг энг катта сирингни биламан», дейди. Ўша тушдан кейин мен ухлашга ҳам қўрқадиган бўлиб қолдим. Кўзим илиниши билан ўша тушнинг давомини кўраверардим. Гоҳида қорнимдаги гўдакнинг овозини эшитардим. Ҳар доим, ҳамма жойда. Ҳаммомда ҳам, ошхонада ҳам. Бу бола мен билан гаплашарди. У ҳар доим мендан ўша патни сўрайди...

У тирноқлари орасида қолган кўкиш-яшил бўёқ парчаларини ялайди.

– Мен ўшанда қандай бўлмасин, боланинг овозини ўчиришни истардим. Қандай қилиб? Тезроқ ҳомилам тушишини сўрардим. Тезроқ бу ярамас боладан қутулиш учун. Сизлар эса буни ҳамма бошқоронғи хотинларда кузатиладиган ҳолат деб ўйлагансизлар. Унақамасди. Мен ҳозир сизга ҳақиқатни айтаман. Ўша чақалоқ айтган, у билган ҳақиқатни. Ўша чақалоқ чиндан менинг сиримни биларди. Менинг ҳақиқатимдан огоҳ эди. Шу боис туғилиши билан уни оёқларим орасида қисиб ўлдирмоқчи эдим. Шу сабабли туғруқ пайтида кучанмадим. Агар ўша пайтда мени афюн билан ҳушсизлантиришмаганда, бола қорнимда нафаси қайтиб ўларди. Лекин у туғилди. Ўзимга келганимда, чақалоқ тушимда кўр-

ганимдек ўғил бола эмас, қизалоқ эканини англаб, енгил тортдим. Мен айтганманку, қиз бола мени ҳеч қачон сотмайди. Мен аниқ биламан, агар сиз бу сирни билсангиз, аниқ ўласиз». У ўгирилади. Яшил парда томон қараб, илондек эмаклайди. Эрининг оёқлари тагида тўхтаб, унинг маъносиз кўзларига узоқ термилади. — Чунки, бу бола сиздан эмас!

У жимгина эрининг портлашини кутади. Одатдагидек, ҳеч қандай ўзгариш йўқ. Бундан дадилланган аёл баланд овозда эълон қилади:

— Ҳа, менинг Сабр тошим, ҳар икки қиз ҳам сизнинг болангиз эмас. Аёл эрига янада яқинлашади: — Биласизми, нима учун? Чунки мен эмас, сиз бепушт эдингиз!

Аёл ўтиради. Деворга суянади. Худди эри сингари унинг ҳам кўзлари қарама-қарши тарафдаги эшикка қадалади:

— Ҳамма айб менда деб ўйлардим. Онангиз сизни бошқасига уйлантирмоқчи эди. Шунда менинг аҳволим нима бўларди? Худди холамдек кечарди қисматим. Ўша кезлари бахтли тасодиф у билан мени бозорда юзлаштирган эди. Уни менга тақдирнинг ўзи йўллаган эди. Мени бу вазиятдан қутқариш учун. — Аёлнинг кўзлари юмилади. Лабларида заҳарханда уйғонади. — Шунда мен онангизга бориб, бепушт аёлларни даволай оладиган бир улуғ ҳаким борлигини айтдим. Бу воқеани сиз билсангиз керак. Ҳақиқатни эса билмайсиз. Қисқаси, онангиз билан ўша ҳакимга тумор ёздиргани бордик. Ҳаммаси худди кечагидек эсимда. Йўлда онангиз менга нималар демади? Мени қандай сўзлар билан ҳақоратламади... «Бу сен учун охирги имконият», деди у. Ўшанда у ростдан анча-мунча пул сарфлади. Кейин мен ўша ҳакимнинг ёнига то ҳомиладор бўлгунимча бир неча марта бордим. Мўъжиза юз берганди. Лекин

асл ҳақиқат нимада эканини биласизми? Бу ҳаким холамнинг қўшмачиси эди. У ҳар гал кўзларимни боғлаб, битта қоронғи хонага олиб кирар, мен танимаган бир эркакка рўпара қиларди. Ҳа, мен ўша эркакнинг юзини ҳам кўрмаганман. Бизга гаплашиш тақиқланганди. На у менга, на мен унга бир оғиз ҳам гапирмаганмиз. Фақат шуни биламанки, у жуда ёш ва кучли эди... Биринчи кун ўзимни шу қадар ёмон ҳис қилдимки... Икковимиз ҳам қалтираб турардик. Мен аввалига қоронғи хонанинг бир бурчагида биқиниб турардим. Биринчи мартасига мен бу шармандали ҳолга чидаб туролмадим. Бақриб юбордим. Мени дарров олиб чиқишди. Кун бўйи ўқчиб юрдим. Ҳаммасидан воз кечмоқчи эдим. Аммо энди кеч эди. Аммо кейинги учрашувларда мен бу шармандаликка кўника бордим. Лекин барибир уйга келиб роса йиғлардим. Ўзимни айбдор ҳис этардим. Бутун дунёдан нафратланардим. Сизни, оила аъзоларингизни кўргани кўзим йўқ эди. Энг ёмони, шу шармандаликдан сўнг кечалари сизнинг ёнингизда ётардим. Қизиғи, мен юкли бўлгач, онангиз ҳалиги ҳакимга жуда ихлос қўйди, ўзига ҳам турли баҳо-қазолардан сақланиш учун тумор ёздириб олди... – Аёл ўзини тутолмай кулиб юборди: – Ана шунақа, Сабр тошим, аёл бўлиш қийин бўлган жойда эркак бўлиш ҳам осон эмас.

У бутун вужуди билан ҳорғин уҳ тортади. Яна ҳаёлга толади. Тундек кўзлари сузилади. Кўкариб қолган лаблари худди дуо ўқиётгандек шивирлайди.

– Мана, мен сиздан шу пайтгача яшириб, мени қийнаб, азоблаб келган ҳақиқат, Сабр тошим!

Аёл телбалардек хонани кезади:

– Бизнинг вужудимиз – бу бизнинг кашфимиз. Яшасин вужудимиз, сирларимиз, жароҳатларимиз, ташвишларимиз, лаззатларимиз... Айтганча, сиз

Яратганнинг тўқсон тўққизинчи исмини биласизми? Бу ас-Сабур! Сабр-тоқат эгаси, демак. Аллоҳимнинг ўзи кечирсину... сизам худди унга ўхшайсиз. Сиз борсиз, ҳаммасини кўрасиз, аммо ҳеч ким сизни кўрмайди. Ҳаммасини эшитасиз, аммо сизнинг овозингизни ҳеч ким эшитмайди. Мен эса сизнинг элчингизман. Мен сизнинг овозингизман. Мен... Мен сизнинг нигоҳингизман! Мен сизни элга ошкор этаман! Ас-Сабур!

У кўрсаткич бармоғини эрининг номаълум нуқтаган қадалган маъносиз кўзлари томон йўналтиради.

Аёл ўрнидан туриб, олдинга қадам босади. Лаблари нимадир демоққа жуфтланган онда, орқадан кимдир унинг биллагидан маҳкам тутати. Аёл ортига ўгирилади. Унинг билагини... эри маҳкам сиқиб турарди. Аёл қотиб қолади. Оғзи очилади. Сўзсиз қотади. Эркак оҳиста ўрнидан қўзғалади. Худди тош чўққидек қаршисидан ўсиб чиқади.

— О, бу мўъжиза! Бу тирилиш! — даҳшатдан аёлнинг лаблари титрайди. — Мен... мен билардим сирларим сизни ҳаётга қайтаришини! Мен буни билардим!..

Эркак куч билан уни ўзига тортади. Кейин сочидан бураб, аёлнинг бошини деворга уради. Аёл йиқилади. Бақирмайди, йиғламайди:

— Охири... сиз ҳам ёрилдингизми? — Аёлнинг юзларини қоплаган сочлари орасидан унинг телбавор нигоҳлари кўринади: — Менинг... Сабр тошим... ёрилди... — дейди у худди ўзига ўзи гапиргандек. — Ас-Сабур! Ўзингга шукур! Ниҳоят, мен бу азоблардан қутуламан! Шундай дея у эрининг оёқларини қучади.

Эркак тунд ва оғриқли қиёфада яна аёлга ёпишади. Уни ердан узиб, ўзининг сурати ва ханжар осифлиқ турган девор томон итқитади.

Кейин яна унинг устига қараб отилади. Яна аёлнинг сочларидан ушлаб кўтаради. Аёл эрига ти-

килиб қолади. Кейин деворда осиглиқ турган хан-
жарни олади ва ҳайқирганча, эрининг кўкрагига
санчади. Бироқ бир томчи ҳам қон чиқмайди.

Эркак ҳамон ўшандоқ, карахт ва тунд қиёфада
аёлнинг сочларидан бураб, хона ўртасига судрай-
ди. Бир неча бор унинг бошини полга уради, кейин
чаққон ҳаракат билан бўйнини синдиради...

Аёл нафас чиқаради.

Эркак нафас олади.

Аёл кўзларини юмади.

Эркак телбавор нигоҳларини бир нуқтага қада-
ганча қолади.

Кимдир эшикни тақиллатади.

Кўкрагига ханжар қадалган эркак ўз сурати осил-
ган деворнинг тагига йиқилади.

Аёл қонга беланган. Ўз қонига.

Уйга кимдир киради.

Аёл яна оҳиста кўзларини очади.

Унинг бадани устидан худди пардадаги қушлар
қанот қоққан пайтдагидек енгилгина шаббода елиб
ўтади. Қушлар қанот қоқишади...

МУНДАРИЖА

Жин П.Сэссон. Олтин қафас асираси.....	3
Самим Али. Сотилган келин изтироблари.....	134
Атиқ Раҳимий. Сабр тоши	250

Адабий-бадий нашр

АЁЛ ҚИСМАТИДАН ҚИССАЛАР

Муҳаррир
Феруза ҚУВОНОВА

Мусаҳҳиҳ
Ирода УМАРОВА

Бадий муҳаррир
Дилфуза САЛИХОДЖАЕВА

Саҳифаловчи
Дилдора ЖҲРАБЕКОВА

Техник муҳаррир
Сурайё АҲМЕДОВА

Лицензия рақами: АИ № 252. 02.10.2014 да берилган.

Босишга 16.02.2022 йилда рухсат этилди.

Бичими 84x108 1/32.

Гарнитура «Bookman Old Style». Офсет қоғози.

Босма табоғи 10,5. Шартли босма табоғи 17,64.

Адади 3000 нусха. Буюртма № 20.

Баҳоси келишилган нархда.

«Янги аср авлоди» НММда тайёрланди.

«Ёшлар матбуоти» МЧЖда чоп этилди.

100113. Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.

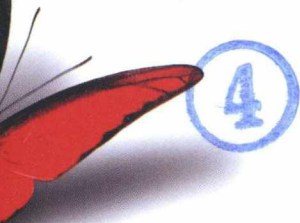
Мурोजаат учун телефонлар:

Нашр бўлими – (78) 147-00-14; (78) 129-09-72.

Маркетинг бўлими – (98) 128-78-43.

Факс – (71) 273-00-14;

email: yangiasravlodi@mail.ru

2001 йилнинг январида Тара қўнғироқ қилиб, онам Покистонда вафот этганини айтди. Гўшакни илиб, ҳўнграб юбордим.

Йиллар давомида мени эзиб, ҳўрлаб, меҳрини, муҳаббатини дариғ тутган жоҳил аёл учун эмас, тўққиз ой вужудида қўтарган, не азоблар ичида дунёга келтирган, умрининг сўнгги дамларини мислсиз хасталик ва уқубатлар ичида ўтказган, кўзларида алам ва изтироб ила мендан унсизгина узр сўраган мунис онажоним учун кўз ёш тўкардим...

ЯНГИ АСР АВЛОДИ

www.book.uz

ISBN 978-9943-20-925-1

9 789943 209251